

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

БОЈАН Б. ЈОВАНОВИЋ

**ЕВРОПСКА УНИЈА И БУДУЋНОСТ
НАЦИОНАЛНО-ТЕРИТОРИЈАЛНЕ
ДРЖАВЕ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Београд, 2015

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

BOJAN B. JOVANOVIĆ

**THE EUROPEAN UNION AND THE FUTURE
OF THE NATIONAL-TERRITORIAL STATE**

DOCTORAL DISSERTATION

Belgrade, 2015

МЕНТОР:

проф. др Слободан Самарцић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

др Миша Ђурковић, виши научни сарадник

Институт за европске студије, Београд

доц. др Бојан Ковачевић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

⋮

**НАСЛОВ ДИСЕРТАЦИЈЕ: ЕВРОПСКА УНИЈА И
БУДУЋНОСТ НАЦИОНАЛНО-ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ**

Резиме:

Ако стварно хоћемо да разумијемо бит европских интеграција, онда је неопходно да знамо и разумијемо како је, заправо, настала национално-територијална држава. Јер, ове интеграције у основи слиједе образац или имитирају начин на који је национално територијална држава – односно модерна држава – једном била изграђивана и изграђена, током XVII, XVIII и поготово у првој половини деветнаестог вијека. И све у свему, то би била бит ове дисертације.

Наравно, да би се у-видјело да ли је ово истинито – да ли је ово поређење између state building и европских интеграција смислено – било је неопходно да се отпочне са неком врстом истраживања историје и да се за полазну тачку у том истраживању узме следеће питање: Како је национално-територијална држава, заправо, била изграђивана и изграђена?

Укратко, овдје је одговор мање или више следећи: Национално-територијална држава – или просто модерна држава, (коначно) долази као резултат нечега што је у овоме раду означено као маркетизација (у ширем смислу те ријечи).

Са своје стране, маркетизација је процес/пројекат који се, прије свега, састоји од свега онога што је потребно за формирање једног јединственог тржишта, што ће рећи за формирање заједничког тржишта на националној скали. Другим ријечима, оно што се испоставља то је да национално-територијална држава коначно долази – или се барем најзад комплетира као држава у модерном, правом смислу те ријечи – као резултат повијесног market building процеса/пројекта. Према томе, оперативна основа state building процеса/пројекта који су се догодили током дуге транзиције из Средњег вијека у Модерност су тржиште и маркетизација... а радови аутора као што су Бродел или Полањи изгледа да подупиру такво једно сазнање.

И пошто је – да то поставимо на једноставан начин – као што се то зна, основа европских интеграција такође тржиште и маркетизација, онда један непристрасан посматрач има јаку основу за тврдњу да су европске интеграције, да тако кажемо, репетиција негдашњих state building процеса/пројеката.

И управо то је оно што до-казују људи као што је Стефано Бартолини. Тако, на страницама његове студије „Преструктурирање Европе“, Бартолини

убједљиво доказује да су европске интеграције, цитирамо, „један покушај state building-a“.

Свакако, велике – и овдје ондје ударне – сличности између ова два процеса/пројекта не треба да нас учине слијепима за, такође велике, разлике. На примјер, док је ЕУ формирана без употребе оружаних средстава, то је, малтене, неизбјежно када говоримо о формирању државе у негдашњој Европи (и Сјеверној Америци).

Али ако је ово стварно тако – ако европске интеграције представљају неку врсту поновног одигравања state building процеса/пројекта који су се десили у не тако далекој прошлости – онда није ли блиско разуму да се претпостави такође и то да се будућност, када говоримо о национално-територијалним државама, може такође „очитати“ баш из њихове прошлости?

Како било, ово би била главна тачка ове дисертације, као што је већ речено.

Тakoђе, аутор се у овом раду фокусира на још једно важно питање, наиме – шта је ЕУ? То јест, када говоримо о ЕУ о чему заправо говоримо (Пухалина „the nature of the beast“)?

То је базично, неизбјежно питање, за сваког скрупулозног изучаваоца европских интеграција. Иако, базично, такво једно питање је у неком смислу превише уопштено и дифузно и биће да је продуктивније да се још конкретније формулише (као што је учињено и у овој дисертацији) на овакав начин: *Да ли је Европска унија нека врста државе?*

На примјер, аутори као што је Мајоне кажу да је ЕУ регулаторна држава. Неки други да је то „near state“ организација. Неки, опет, да је то „држава на више нивоа“ („multilevel state“). У овом раду, аутор у-казује да није тако лако дати неки неопозив одговор на то базично питање, прво и логично зато што је ЕУ у непрекидној промјени и институционалном еволуирању.

Нема сумње, ријеч је о контроверзној тематици: Било да кажемо – ЕУ није држава, било да кажемо – да, ЕУ је држава, нисмо задовољни одговором. Зна да изгледа као да се, малтене подједнако успјешно, може бранити и једно и друго становиште.

Тек што помислимо да смо установили, рецимо, да ЕУ *није држава* испостави се неки нови аргумент, појави се неки аутор са новим резонем или наизглед бољом оптиком, тако да потом помислимо – ипак *јесте држава*. Очигледно, Унија већ има нека важна обиљежја државе и државности, док јој у исто вријеме недостају нека друга важна и важнија обиљежја државе; и доиста, недостају јој неки од најважнијих елемената, таквих елементарних елемената без којих државу не можемо ни замислити. На првоме мјесту мислимо на снаге

за наметање закона, односно, веберијански монопол на средства физичког насиља и њихову употребу.

Узимајући све то у обзир, један од одговора који се предлаже у овој дисертацији је одговор који на постављено базично и незаобилазно питање даје Цереми Рифкин (у његовој студији „Европски сан“). Тако, скупа с Рифкином, можемо казати за ЕУ да „то није држава, мада функционише као држава“.

Следеће релевантно питање којим се овај рад заוקупира је оно које се тиче концепта суверенитета. Шта се догађа са суверенитетом у овој ери такозване глобализације и растуће интердепенденције читавога свијета?

Питање као што је ово подједнако је релевантно и на европској, континенталној скали – када говоримо о ономе што овдје називамо евроглобализација – као и на глобалној скали, када говоримо о глобализацији.

Или можемо питати „да ли државе-чланице могу и даље бити сматране суверенима ако се локус политичке контроле помјерио и није више ексклузивно на нивоу државе. И ако је то тако, шта нам то говори о принципу суверенитета“?, како је то изразила Тања А. Албертс у њеном есеју „Будућност суверенитета у Европи управљања на више нивоа“. Укратко, да ли аутори који говоре о „крају суверенитета“ имају право?

Што се тиче ових питања, читалац ове дисертације неће овдје наћи неки дефинитиван или „јасан као дан“ одговор, као што је то можда и очекивано. Умјесто тога, аутор њему/њој нуди неколико приступа или начина размишљања, ради досезања све више и више реалних увида, циљајући не на то да се понуди или наметне какав готово одговор, већ прије да се овај проблематичан проблем кларификује што је више могуће.

И на крају, да кажемо и то да је овај рад подијељен у седам поглавља или департмана + Увод. Поглавља су: 1. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ЕУРОГЛОБАЛИЗАЦИЈА 2. ЕВРОПСКИ ПАРАДОКС 3. ШТА ЈЕ ЕУ? 4. МОРФОГЕНЕЗА МОДЕРНИХ ДРЖАВА 5. ПОГЛЕД УНАПРИЈЕД 6. ЕКСКУРС О КРИЗИ и 7. ЗАКЉУЧАК

Кључне ријечи: *Европска унија (ЕУ), држава, национално-територијална држава, тржиште, маркетинга, state building, market building, суверенитет, глобализација, евроглобализација*

УДК: UDC 339.92(4-672EU)
327:316.32
323.1:321.01

*THE EUROPEAN UNION AND
THE FUTURE OF THE NATIONAL-TERRITORIAL STATE*

Summary:

This work is divided into eight parts: 1) Introduction 2) Globalisation and Euroglobalisation 3) European Paradox 4) What is the EU? 5) Morphogenesis of Modern States 6) A View Ahead 7) Excuse on Crisis and 8) Conclusion

If we really want to realise the principle of the European integration, then it is necessary to understand how the national-territorial state, actually, came into existence. For, this integration, basically, follows the pattern or imitates the way of how the national-territorial state – that is: the modern state – had once been built, during the 17th, 18th, and especially in the first half of the nineteenth century. And, this is the gist of this dissertation upon the whole.

Of course, in order to see if this is true – if that comparison between the state building and the European integration is meaningful – it is necessary to start with some kind of historical research and to take next question as our starting point: How the national-territorial state, actually, had been built?

Briefly, the answer here would be, more or less, as follows: The national-territorial state – or simply the modern state, (finally), is, in fact, a result of something that is in this work marked as marketisation (in the broadest sense of the word).

For its part, the marketisation is a process/project that, first and foremost, consists of what is needed for formation of a single market, which is to say, for formation of a common market on a national scale. In other words, it turns out that the national-territorial state is finally coming up – or at least finally completing itself as a state in modern, real sense of that word – as a result of a market building process/project. Hence, the market or marketisation is that operational foundation of state building processes/projects, that took place during the transition from Middle Ages to Modernity, and works of authors like Braudel or Polanyi seem to bear out such a knowledge.

And – to put it simply – since, as we know it, the foundation of the European integration is market and marketisation too, then an impartial observer has strong basis to claim that the European integration is, so to speak, the repetition of former

state building processes/projects, needless to say, with many of needed modifications and adaptations to the new, contemporary conditions.

And that is exactly what people like Stefano Bartolini claim. Thus, in his study "Restructuring Europe", Bartolini argues that the European integration is, I quote, "an attempt to state building".

Surely, big – and here and there striking – similarities between the two of these processes/projects shouldn't make us blind for – also big – differences. For example, while the EU has been formed without the use of the weapons, it is almost understood to had been the case when we talk about the state formation in former Europe (and North America).

But, if this is really so – if the European integration represents some kind of re-enactment of the state building processes/projects which took place in not so remote a past – then isn't it standing to reason to presume also that we can "read" what future holds, when we talk about modern state in general, also just from their past? What we are trying to suggest is the same what Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe and Gary Marks are trying to suggest when they notes in their text "Multilevel Governance and the State" that "the building of modern states took several centuries. Many regions in federal countries such as Germany, Austria and heavily regionalized countries such as Italy and Spain were once independent, sovereign units".

However, this part, which concerns that – inherent and important but pretty much overlooked – connection between the state building and market building, would be the gist of the dissertation, as we have said already.

Also, in this work, the author is focused on one more important question, namely – what is the European Union(Donald Puchala's real "nature of the beast")?What kind of an organisation is it and how to make some satisfactory classification?

That is, when we talk about the EU, what are we talking about actually?

It is a basic, unavoidable question, for every scrupulous scholar engaged in the field of the European integration. Though, in a sense, this is a little bit diffused, raw question, so maybe it is more productive to put that basic question right now in this concrete, refined form (like it had been done in the dissertation): *Is the European Union a kind of a state?*

For example, scholars like Majone says that the EU is a regulatory state. Then, Vivien A. Schmidttalk about the EU organisation using syntagm "future nation-state". Some, again, say that it is a „multi-level state“. Some, like James A. Caporaso, call it „postmodern state“. Authors like A.M. Sbragia think that it is „less than a state but more than an international organization“.

As well, there are authors like Gary Marks, for whom the EU at first was *Multi-Level Governance* and nowadays she considers the Union to be an *empire* (see in his article *Europe and its empires: From Rome to the European Union*, published in *Journal of Common Market Studies* 2011).

So, it seems that we don't have a cut-clear answer and conclusion, which may be indicative of something that someone would call "blind men and an elephant". But, there is one more important thing to perceive, namely, the least common denominator of these (and other authors), seemingly very different, accounts. In a word, all of them see and realise that the EU is so much like state. In other words, for all of them (and not only for them) the Union is just *statelike*.

In this work, the author is at first arguing – or agreeing – that it is not so easy to find a final answer, first of all, simply because the EU is an ever evolving and changing system.

No doubt, the topic is controversial. Whether we say: the EU is not a state or: yes, it is a state, we are not satisfied; because the EU, obviously, has some features of a state or a statehood, but, at the same time, it is missing some features (as a matter of fact, the most important or elemental elements we can't imagine a state without). In the first place, it doesn't have a law enforcement, that is, a Weberian legitimate monopoly over means and use of violence.

Taking all of this into account, an answer – one of the answers we are proposing in the dissertation – is the answer that Jeremy Rifkin gives in his study "The European Dream". Thus, together with Rifkin, we can say that the European Union is not a state, although, at the same time, it is *functioning* like a state.

The next relevant question(s) that this work is dealing with concern the concept of sovereignty. What is happening with the sovereignty in this era of so called globalisation and increasing interdependence of the entire world? Question like this is relevant both at the European, continental scale – in a sense of what is in this work called "Euroglobalisation" – and at the global scale, when we talk about the globalisation.

We can also ask "whether the Member States can still be considered sovereign if the locus of political control has shifted and is not exclusively at the state level any more. If so, what does this say about the principle of sovereignty"? as Tanja A. Aalberts put in her essay "The Future of Sovereignty in Multilevel Governance Europe". In short, are the authors who talk about "the end of the sovereignty" right?

With regard to all of these questions, as well as others which we didn't mention here because of reduced space, reader of this dissertation will not find a definitive,

as clear as a day, answer, as it is, somewhat naturally, expected. Instead of that, the author offers several approaches or ways of thinking to reach into yet another perspective with real insights, with the aim not to offer or impose this or that, finished answer, but rather to very clarify this problematical problem the more is possible.

Key words: *The European Union, state, national-territorial state, market, marketization, state building, market building, sovereignty, globalization, euroglobalization*

UDK: UDC 339.92(4-672EU)
327:316.32
323.1:321.01

САДРЖАЈ:

Увод.....	1
I ДИО:	
ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	
И ЕВРОГЛОБАЛИЗАЦИЈА.....	6
1.1. ГЛОБАЛНА ЕВРОПА (ЕУ није изоловано острво).....	10
1.2. О СУВЕРЕНИТЕТУ: ДЕЛИНЕАЦИЈА РАСПРАВЕ.....	13
1.3. (ПОСТ)ВЕСТФАЛСКА ЕВРОПА	17
1.4. ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА И РАЗДРЖАВЉЕЊЕ	20
1.5. РЕЖИМИ СА ОНЕ СТРАНЕ ДРЖАВЕ-НАЦИЈЕ.....	27
1.6. ИНДЕПЕНДЕНЦИЈА ИЛИ ИНТЕРДЕПЕНДЕНЦИЈА?	31
1.7. ЕМЕРГЕНЦИЈА: НАД-НАЦИОНАЛНО ПРАВО	34
II ДИО:	
ЕВРОПСКИ ПАРАДОКС.....	44
2.1. СУВЕРЕНИТЕТ - од Бодена до Хабермаса	45
2.1.1. Слободарске конотације суверености.....	46
2.1.2. «Држава је одметник»	48
2.1.3. Мјешовити суверенитет	50
2.1.4. Подијељени суверенитет	53
2.2. ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ВИД ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ.....	57
2.2.1. Општи облици десуверенизације	58
2.2.2. Зашто step by step?	60
2.2.3. Непримјетна ерозија суверенитета	63
2.3. УПРАВЉАЊЕ НА ВИШЕ НИВОА («The Multilevel Governance»)	66
2.3.1. Да ли државе чланице могу и даље бити сматране суверенима?.....	68
2.3.2. Нови облик суверености – Империја.....	72
2.3.3. Надлазећи надсуверенитет	74

III ДИО:

ШТА ЈЕ ЕВРОПСКА УНИЈА?	80
3.1. ЕПИСТЕМОЛОШКА БЛОКАДА	81
3.1.1. Сличност Европске уније и државе.....	82
3.1.2. Ка дефинитивној дефиницији	84
3.1.3 Да ли је ЕУ држава?.....	88
3.2. ДРЖАВА У НАСТАЈАЊУ	93
3.3. ЕВРОПСКА ПОЛИЦИЈА	98
3.4. ЕВРОПСКА ВОЈСКА	105
3.5. ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ=STATE BUILDING?	113

IV ДИО

МОРФОГЕНЕЗА

МОДЕРНИХ ДРЖАВА	120
4.1. КАКО ЈЕ ЗАПРАВО НАСТАЛА МОДЕРНА ДРЖАВА	122
4.2. КАКО ТРЖИШТЕ ПРО-ИЗВОДИ ДРЖАВУ	129
4.3. ТРЖИШТЕ КАО ИНТЕГРАТОР	134
4.3.1. Дебордеризација.....	134
4.3.2. Тржишна револуција.....	137
4.3.3. Шенгенска зона.....	143
4.3.4. Царинска унија.....	146
4.4. ТРЖИШТЕ КАО ДЕЗИНТЕГРАТОР	152
4.4.1. Формирање и расформирање.....	152
4.4.2. Да ли тржиште раздржављује?	159
4.4.3. Наднационална легислатива.....	163
4.5. МАРКЕТИЗАЦИЈА И ДРЖАВА	165
4.5.1. Тржиште и полиција.....	166
4.5.2. Тржиште рада	169
4.5.3. Тржиште, судска власт и јединствена монета.....	174
4.6. РЕКАПИТУЛАЦИЈА:	
ДА ЛИ ТРЖИШТЕ ДОИСТА ИНХЕРИРА ДРЖАВУ?	184
4.7. ВЕСТФАЛСКА ДРЖАВА	196
4.8. ЕУ И САД	219

V ДИО	
ПОГЛЕД	
УНАПРИЈЕД.....	233
5.1. ШУМАНОВА ДЕКЛАРАЦИЈА.....	236
5.1.1. Читање између редова	238
5.1.2. Нетржишни ефекти тржишта	247
5.2. ТРИ СЦЕНАРИЈА.....	255
5.3. ФЕДЕРАЛНА УНИЈА.....	263
5. 4. «ОДУМИРАЊЕ ДРЖАВЕ».....	268
5. 5. ДЕФУЗИЈА БУЏЕТСКЕ ДРЖАВЕ.....	276
5.6. ЕВРОПА БЕЗ ГРАНИЦА	283
5. 7. «ЈЕ ЛИ БРИСЕЛ НОВИ РИМ?»	292
5.7.1. «Неимперијална империја»	293
5.7.2. «Империја без императора»	298
5.7.3. Закључна разматрања: Империја или држава?.....	303
VI ДИО:	
ЕКСКУРС О	
КРИЗИ.....	308
6.1. О ДИЗАЈНУ РЕГУЛАЦИЈА:ДЕРЕГУЛАЦИЈА:РЕ-РЕГУЛАЦИЈА	312
6.1.1. Слободна трговина.....	312
6.1.2. Фаза у-ништења	315
6.1.3. ЕУ настаје маркетизацијом	318
6.1.4. Меркантилизам и интеграције.....	323
6.2. ДВОСТРУКО КРЕТАЊЕ («DOUBLE MOVEMENT»).....	326
6.2.1. Модерни и постмодерни state-building.....	328
6.2.2. Два типа државног интервенционизма.....	333
6.2.3. Регулаторна држава	339
6.2.4. Да ли је Европска унија	344
капиталистички или социјалистички пројекат?	344
6.2.5. Ред из хаоса.....	349
6.2.6. Алтернативни свјетови.....	353

6.3. КОЛИКО КРИЗА ЗАПРАВО ПОГОДУЈЕ ЕВРОПСКОМ ПРОЈЕКТУ?	357
6.3.1. «Криза је велики ујединитељ!»	360
6.3.2. Маркетизација, ipso facto криза	361
6.4. КРИЗА ЈЕ НОРМАЛИЗАТОР	
ЕВРОПЕИЗАЦИЈЕ ДРЖАВЕ И ДРЖАВИЗАЦИЈЕ ЕВРОПЕ.....	365
6.4.1. Федерација је држава	366
6.4.2. Њемачка као федерална јединица	370
6.4.3. Корелација: Федерација-тржиште	379
6.5. АМЕРИЧКИ ФЕДЕРАЛИЗАМ.....	388
6.5.1. План Њу Џерзи.....	388
6.5.2. «Федералист No 22».....	393
6.5.3. Компарација поново посјећена: ЕУ и САД.....	396
6.6. ФЕДЕРАЛИСТИЧКО ДЕРОГИРАЊЕ.....	399
6.6.1. Примјер: Ледена земља	399
6.6.2. Студија случаја: «Келтски тигар».....	403
6.7. СУВЕРЕНОСТ КОМПЕТЕНЦИЈА.....	408
6.7.1. Мастрихтска одлука Уставног суда Њемачке.....	408
6.7.2. Kompetenz-Kompetenz.....	409
6.7.3. Има ли ЕУ Kompetenz-Kompetenz?.....	412
6.7.4. Доктрина имплицитних права.....	416
6.7.5. Члан 235. Римског уговора из 1957. г. и члан I (параграф 8) Устава САД из 1788. г.	420
6.7.6. Ланац трансфера надлежности	426
6.7.7. Клаузула о добровољном напуштању ЕУ	430
ЗАКЉУЧАК:	437
ЛИТЕРАТУРА.....	460
БИОГРАФИЈА.....	474
Изјава о ауторству.....	4745
Изјава о истовјетности штампане и електронске верзије докторског рада.....	4756
Изјава о коришћењу	4767

Увод

ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА у овој дисертацији је будућност историјски познатог национално-територијалног устројства државе и то прије свега у актуелном контексту европских интеграција.

Када кажемо – будућност национално-територијалне државе - то је овдје заправо исто као да се питамо: каква је будућност ЕУ?

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА је да се динамика европских интеграција – и поготово то како та динамика каква јесте мијења форму, садржину и начин функционисања савремене државе - што реалније расвијетли.

Када се вели савремена држава мисли се на национално-територијално државу у смислу веберовског модела, но, наравно, више на било коју конкретну државу, државу чланицу ЕУ или неку аспиранта да то постане.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА: Ситуација на европској шаховској табли је релативно јасна и једноставна и рекло би се тако да је у теорији, која ту ситуацију описује и објашњава, веће постигнуће да се инсистира на јасноћи и једноставности исказа ($A=A$) него да се дође до неких премијерних сазнања.

Што се тиче теоријског оквира истраживања, ова дисертација има, заправо, троструки теоријски оквир; смјешта се и стабилизује се унутар три концентричне кружнице.

У најширем смислу, стартна ауторска позиција је феноменологија као - онако како је ову дефинисао Мерло-Понти и други - „наука о бити“.

Затим, слједећу кружницу представља, да тако кажемо, класична политичка филозофија, она чији су «атласи» Аристотел, потом Боден, Русо или Кант. На примјер, кантовска визија „перпетуираног мира“ се рутински доводи у везу (и) са уједињавањем Европе или евроглобализацијом.

И наравно, овај рад је теоријски уоквирен рецентном мишљу или под утицајем контемпорарних теоријских становишта. Аутор узима у обзир мишљења и најутицајнијих теоретичара који као „системски добошари“ пишу о уједињеној Европи и ЕУ, затим неофункционализам и институционализам.

Становишта су сасвим поларизована: од указивања на „крај интеграција“ и „сценарио распада“ до „нове визије Европе“ у-казивања да је „Европа“ будући лидер свијета и сл. Сва би их, пропорционално, ваљало узети у обзир. Ипак, ако рад не треба да буде просто „review“, треба се феноменолошки фокусирати.

ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР

Главна хипотеза:

Европске интеграције у основи подражавају и понављају изграђивање и настајање модерне национално-територијалне државе, премда на «вишем нивоу», на нивоу нове, наднационалне економско-политичке заједнице.

Посебне хипотезе:

-Из главне хипотезе, логички кохерентно и инхерентно, даље произилази и да Европска унија, као таква, дерогира (derogatio, derogare) национално-територијалне државе, прије свега оне које су member state.

-Међутим, упркос деценија дерогирања, национално-територијална држава и даље је кључни актер и има првенство у процесу управљања и одлучивања у ЕУ.

-Таква констелација није фиксирана или неуздрмљива ако не губимо из вида уплив који на актуелну европску политику, очито и адхерентно, имају федеративне аспирације и апликације, то јест: предлози, намене и пројекције да се Унија «доврши као федерација».

- Тако да је теза, онда: уколико би, евентуално, ЕУ de facto и de jure ушла у федерацијско финансирање, онда нема никакве сумње да би тиме државе које је конституишу биле дерогиране до нивоа «федеративне јединице».

Појединачне хипотезе:

-Главну осовину европских интеграција представља економија дефинисана тржиштем; или тржишна динамика – маркетингација у најширем смислу те ријечи.

-Тако је и када је у питању дерогирање о којем је ријеч. Директно или индиректно, тржиште је главни инструмент дерогирања држава.

-Земље данашње ЕУ и Европе историјски се налазе у ситуацији релативно аналогној оној у којој и каквој су се током одређеног модернизацијског успостављања јединственог националног тржишта налазиле покрајине, кантони и «земље».

-Треба још провјерити и потврдити и претпоставку да (ово најприје на нивоу веберовског модела) изградња над-државног система управе какав је ЕУ представља за нацију-државу искушење дерогирања подударно ономе какво је изградња те исте нације-државе била за град-државу.

-Важну осовину интеграција и успостављања ЕУ као наднационалног политичког субјекта представља јуридички систем, то јест, постојање, пресуде и пракса Европског суда правде (Суд правде Европске уније). У томе је још једна реална подударност између формирања национално-територијалне државе и ЕУ.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У овом раду коришћене су следеће методе:

- анализа садржаја
- индукција
- генерализација
- метода конкретизације
- феноменолошка редукција
- синтеза
- компарација
- дедукција
- екстраполација

По природи ствари, ријеч је најприје о теоријском раду. Такође, ријеч је и о мултидисциплинарном раду, што је и очекивано и логично, будући да је ријеч о таквој предметној материји у којој се на пуно тачака сијеку различите науке или научне дисциплине: политикологија, међународни односи, економија, право. Такође, схвата се да се политика не може разумјети без економије, ова, опет, без права или познавања јуридикке праксе.

**І ДИО:
ГЛОБАЛИЗАЦИЈА
И ЕВРОГЛОБАЛИЗАЦИЈА**

«Душа тражи да сазна суштину...»

ПЛАТОН (спис Државник)

Литература о ЕУ, европеизацији, уједињеној Европи и европским интеграцијама множи се као печурке послије кише. Помало, стиче се и такав утисак да је ријеч о области и теми о којој је, малтене, све казано; тако да, самим тим, нема више ни шта ново да се каже.

Међутим, као што је луцидно на-поменуо Хегел: «Оно што је уопште познато није због тога, што је познато, такође сазнато».¹

Мноштвеност односне литературе је и варљива.

¹Георг Вилхелм Фридрих Хегел, *ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ДУХА*, БИГЗ, 1974., стр. 17.

Некако, чини се да из тога произилази ефекат мистификације: предмет истраживања почне да изгледа већи, тежи, неухватљивији, компликованији, него што је по себи - независно од литературе.

Друго, предмет истраживања почиње да се расплињава а анализа се, намјесто да буде анализа конкретне теме, како то бива, претвара у анализу анализе анализе - дакле, у метатекст па и лажно знање.

Тако, наизглед, о Европској унији се зна све. Може ли се, уопште, казати нешто ново?

(Пред)историјат ове транснационалне институције је познат. Данте, Сен-Симон, Манцини, Черчил, Жан Моне, Роберт Шуман, Париз, Рим, Мастрихт, Амстердам, Ница, Лисабон...

Такође, зна се и садашњост ЕУ: нова овлашћења, ширење на Исток, барселонски процес, «замор од проширења», велики проблеми у евро-зони, демократски дефицит, нови кандидати, итд.

Дочим, оно што је будућност, подоста остаје непознато и неизвјесно. У том смислу и у прилог томе у завршном дијелу ове дисертације биће *inter alia* изнијето и простудирано и неколико сценарија који се, дакако, баве будућношћу ЕУ (те *eo ipso* и будућношћу држава чланица па и национално-територијалне државе уопште).

Што се тиче аутора који пишу о овој области, *in grosso* се могу сврстати у три групе: једни пишу претежно дескриптивно-експликативним стилем, други, чак непријатно, апологетским, трећи, пак, критичарски. Можда није сувишно додати да ови трећепоменути не представљају већину.

Још једна значајка бode очи и ако је допуштено рећи смета. Наиме, интелектуални лидери у овој области су аутори, професори или стручњаци

који су, заправо, декларисани европски федералисти, као што је и утицајни Адорнов ученик Јирген Хабермас.

Заиста, итекакав проблем је у томе што «већина проучавалаца Европске уније нису непристрасни посматрачи већ убијеђени подржаваоци европских интеграција. Стога се боје да би темељна критика посијала у умовима обичних људи сјеме незадовољства у односу на Унију и тако угрозила достизање циљева које они подржавају».²

Тиме се формира једна *episteme*, теоријски и општи оквир унутар којег није сасвим једноставно пробити се до непристрасних истраживачких резултата, независно, дакле, од сугерисане и помало «тунелске визије».

Ту, мислимо очито, постоји оправдана потреба да се успостави нека врста противтеже; наравно, не на идеолошком нивоу реталијације - тако да се сад заступа оно што је супротног предзнака («суверенисти»), већ на нивоу кодекса, да се заступа интелектуална «секуларизација» - раздвајање теорије и ма које догматике.

Остављајући по страни нормативне појмове или вриједносне судове, аутор је себи поставио задатак да сазна и саопшти каква је - у сјенци настајућег израстајућегдива по имену ЕУ - *de facto* судбина државе дефинисане територијом и нацијом.

² Giandomenico Majone, *EUROPE AS THE WOULD-BE WORLD POWER*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, p. 2-3.

1.1. ГЛОБАЛНА ЕВРОПА(ЕУ није изоловано острво)

Као што је у «преамбули» већ декларисано, предмет истраживања у овој дисертацији је будућност национално-територијалног и општепознатог устројства државе у актуелном контексту европских интеграција.

Будућност национално-територијалне државе... то је овдје заправо исто као да се питамо: каква је будућност ЕУ?

Већином, аутори се слажу око тога да се «Европа удаљила од нације-државе а у правцу замашније супранационалне организације»³.

Међутим, свако такво кретање «Европе» којим се иста успоставља као супранационална творевина има баш директан импакт на национално-територијалну државу. Између та два политичко-правна субјекта налази се основна и органскарелација обрнуте пропорције.

Наравно, питање будућности државе какву знамо надилази фокусирану анализу устројства, функционисања и праваца предстојећег развијања Уније.

Тако, на примјер, студија из 1970.г.износи овакву дескрипцију и прескрипцију: «Као фундаментална јединица човјековог организованог живота национална држава је престала да буде главна креативна снага. 'Интернационалне банке и мултинационалне корпорације дјелују и планирају на начине који су далеко напреднији од политичких концепата нације-државе'»⁴.

³ Sergio Fabbrini, *IS THE EU EXCEPTIONAL? The EU and USA in comparative perspective*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EU AND THE UNITED STATES – Exploring post-national governance*, Sergio Fabbrini (ed.), London, Routledge, 2005, p. 3.

⁴ Zbigniew Brzezinski, *BETWEEN TWO AGES – AMERICA'S ROLE IN THE TECHNETRONIC ERA*, Penguin Books, 1977, p. 56.

Неких 40 година касније, студија рецентног теоретичара упозорава да постоји «мрежа сила које ограничавају слободу акције влада и држава. Оне замагљују границе домаће политике, преображавају услове политичког одлучивања, мијењају институционални и организацијски оквир националних заједница».⁵

Већ и из овога је јасно то да да би се одговорило на нека прва питања – инхерентно произилазећа из предмета, наслова, теме и циља овог истраживања – треба двије основне јединице анализе - а то су: национално-територијална држава и ЕУ, позиционирати у неку ширу компаративну перспективу. Та би била, да тако кажемо, *географска и повијесна*.

ЕУ није изоловано острво, него је објективно лоцирана унутар савременог свијета, повезана с њим, резонира и вибрира као што и тај мондијализовани свијет, те преноси те резонанце и вибрације надаље и надоље, на структуре национално-територијалних држава, преко којих се оне резонанце и вибрације преносе до популација, породица и појединаца.

Наравно, важи и обрнута релација. Свијет се преобликује и та преобликовања захватају и ЕУ, исто као што је тачно и да ЕУ утиче на савремени свијет и преобликује га, па макар и самим тим што је ријеч о ономе што аналитичар Марк Леонард назива «Евросфера» - а ова је простирућа од хладних вода Атлантског океана до жарких пустиња Сахаре. Леонард, иначе, сматра да ће у 21. вијеку ЕУ постати нека врста глобалног лидера. И други аутори износе пројекције по којима је Европа, односно Европска унија, виђена као нова «superpower».⁶

⁵ Дејвид Хелд, *ДЕМОКРАТИЈА И ГЛОБАЛНИ ПОРЕДАК*, *Либертас*, Београд, 1997. г., стр. 162.

⁶ Robert J. Guttman, Lynne Rienner Pub (eds.), *EUROPE IN THE NEW CENTURY: Visions of an Emerging Superpower*, 2001.

Против сужавања перспективе када су у питању европске студијетомом обојеним незадовољством пише и политиколог Џејмс А. Капоразо: «Друго, европејци су од европских интеграција направили одвојено подпоље, пропуштајући да их смјесте у шире подручје транснационалне и глобалне политике која се развија изван Европе».⁷

Уобичајено, европске интеграције и глобализацију одвајамо и разматрамо раздвојено. Зашто? Па шта су друго европске интеграције ако не примјер најинтензивније глобализације? Уосталом, «глобализација је првобитно означавала 'европску глобализацију'».⁸

Исто тако, опет, «глобализација је дала даљњи снажан импулс процесима европских интеграција».⁹

И Европска унија глобализује, симултано је и глобализована.

Политиколог Серџо Фабрини уочава да супранационална еволуција ЕУ поред осталог «деривира и из интереса држава чланица да креирају један шири систем економске сарадње, тако да могу робустније да одговоре на изазове и могућности глобализације»¹⁰.

Отуда је прикладно да се процес глобализације на тлу нашег континента значи као евроглобализација.

И штавише, чини се да је процес глобализације одмакао најдаље (или највише) управо на Континенту.

⁷ James A. Caporaso, *POLANYI IN BRUSSELS: European Institutions and Embedding of the Markets in Society*, Prepared for presentation at the Penn/Temple European Studies Colloquium, November 26, 2007, p. 4.

⁸ Дејвид Хелд, нав. дело, стр. 79.

⁹ Sergio Fabbrini, *HOW CAN BE BUILT A MARKET WITHOUT A STATE? A comparative perspective on Market Building and Legal Integration in Europe*, Working Paper 02/2003, University of Trento, School of International Studies, p. 17.

¹⁰ *ibid.*, p. 19.

Само, када кажемо глобализација, шта се под тиме подразумева?

Или бивајући ближе координантном систему овога рада и циљу истраживања ис-питаћемо (и):

1. Какав је однос глобализације и евроглобализације?
2. Какав је однос евроглобализације и национално-територијалне државе?

1.2. О СУВЕРЕНИТЕТУ: ДЕЛИНЕАЦИЈА РАСПРАВЕ

Такође, показује се као врло потребно и то да се што реалније рашчлани ситуација на, да тако кажемо, непосредним линијама додира, оним између ЕУ и држава.

Тоби подразумејавало структурну анализу политичког система ЕУ који обухвата - слично као код традиционалне државе - једну разгранату и стално јачајућу, управљачку и административну мрежу институција.

Ово је важно знати: Неке од тих институције су еминентно и иминентно супранационалне. Како знамо да је нека инстанца или институција супранационална?

«За институције се каже да су 'супранационалне' када задовољавају извјесне критеријуме: оне уживају извјесну независност од држава које су их створиле, њихови закони и одлуке су директно обавезујуће за државе чланице, као и за физичка и правна лица; и опсег њихових овласти је такав да резултира

квалитативном разликом у односу на организације које дјелују на интернационалном нивоу».¹¹

На линијама додира, бар како би да изгледа, однос између ЕУ и државе је амбивалентан. Да би се ближе сазнала и саопштила та амбиваленција ваљало би испитивати ону карактеристичну, укупну напетост, која се неотклоњиво и закономјерно појачава, дуж осе национално-транснационално-супранационално, како у Европи, тако и свугдје и уопште.

У мноштву неслагања, када су у питању текуће расправе, постоји неколико основних ствари око којих се слажу аутори различитих и кроз супротних опредјељења.

Узмимо примјер концепта суверенитета. Једно је слагање око тога да је данас, на тлу Европе, суверенитет фактички подијељен између државе и других не-државних и над-државних актера, као што то денотира и синтагма «вишеразинско управљање» («TheMultilevel Governance»).

То јест, «у Европској унији, власт је подијељена између националних и супранационалних институција».¹² Међутим, основно обиљежје суверенитета као суверенитета је недјељивост. Из тога, даље, логично произилази једноставни дедуктивни закључак да државе, просто, више нијесу суверене.

То би, ипак, био превише силогистички став, неко искључиво закључивање.

Биће да је или тачније или прикладније да се констатује: «Концепт националне суверености је ослабљен али не нестаје»¹³ (Наравно, то је једна формулација која је у формално-логичком смислу неодржива, иако је реална,

¹¹ Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF THE EUROPEAN UNION The Ambiguities & Pitfalls of Integration by Stealth*, Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 43.

¹² Gary Marks, *A THIRD LENS: COMPARING EUROPEAN INTEGRATION AND STATE BUILDING*, in: *European Integration in Social and Historical Perspective: 1850 to the present*, Jitte Klausen and Louise Tilly (eds.), Lanham, MD: Rowman and Littlefield, pp. 23-43., 1997, p. 33.

¹³ Тјери де Монбријал, *ДЕЛАЊЕ И СИСТЕМ СВЕТА*, CLIO, 2006. г., стр. 312.

односно, бар до даљњег, тачна. Да бисмо спазили како ствари заиста стоје, треба да се подсетимо шта је, заправо, суверенитет или шта значи теоријски и конкретно то бити-суверен).

Реално, све ово није ништа ново ако је у питању укупан историјат интеграција. Основна закономјерност интеграција је у томе да истих не би ни било да нема континуиране, иако аритмичне, *дерогације држава*. Од старта европске интеграције развој, обим и снага Европске уније, зависе директно од тога. Тако да «велики број аналитичара сматра да је распад 'друштва' и слабљење националних држава под утицајем глобализације једна нормална етапа у формирању све ширих скупина. Њихов главни аргумент заснива се на стварању Европске уније, у којој они данас виде настајање једне заједничке политичке воље, културе и свести о грађанству».¹⁴

Размишљање о томе да ли су државе суверене и како, уопште, стоје ствари када је суверенитет као суверенитет у питању, изгледа да омета једна врста привида; то јест, државе изгледају као да су суверене иако то *de factovi*ше нијесу. Такав један привид дугогодишњи аналитичар интеграција је назвао «илузија суверености».¹⁵

Како било, ето шта још ваља детаљно испитати: не само како моментално стоје ствари када је у питању суверенитет национално-територијалне државе у акутним и актуелним условима глобализације/евроглобализације, већ и: да

¹⁴ Ален Турен, *НОВА ПАРАДИГМА*, *Службени гласник*, 2011. г., стр. 41.

¹⁵ Wallace William, *THE ILLUSION OF SOVEREIGNTY*, (London, *Liberal Publications Department*, 1979).

+«Сви ће морати да одустану од дела националног суверенитета», како експлицитно најављује и ранији њемачки канцелар Герхард Шредер у септембру 2011. г., интервјуисан за недељник «DerSpiegel».

ли се може говорити о пракси десуверенизације, до које мјере, те да ли ће се таква тенденција у будућности појачати, смањити, стопирати или нестати⁺.

Тај дио разматрања је непосредно везан за тему и задатак ове дисертације.

Па каква је ту ситуација? Европске државе *de facto* дијеле власт са Унијом. Разумије се, не само са њом, већ, све више, исто и са оним разним другим интернационално-трансационалним институцијама, као што су IMF (International Monetary Found) ili World Bank.

«Иако извршне власти држава остају чврсто ушанчене у ЕУ и имају главну улогу у одређивању базичног институционалног устројства, има неколико јаких разлога за увјерење да је тренд током неколико последњих година у правцу вишеразинске политичке заједнице у којој су надлежности подијељене између институција које се пружају и испод и изнад државе. На неки начин, структурација власти у овој политеји има више заједничког са феудализмом него са државом. И феудално и европско политичко уређење се карактеришу многоструким сферама легитимне власти ...»¹⁶

Али ако државе чланице дијеле власт са Унијом, то је онда својеврсно двовлашће. Онда је таква нека савремена ситуација по много чему (нео)средњевјековна, као што то показује и анализа принципа супсидијарности. Тај принцип, који је, иначе, по поријеклу из средњевјековних констелација и односа снага, требало би да буде посматран и као индикатор степена десуверенизације.

¹⁶ Gary Marks, *ibid.*, p. 38

1.3. (ПОСТ)ВЕСТФАЛСКА ЕВРОПА

Доиста, то је само по себи једно од најактуелнијих питања: *каква је позиција и уопште будућност државе-нације у времену глобализације и снажних постмодерних преконфигурација?*

Претпоставимо за тренутак, као у мисаоном експерименту, да нема организације за коју користимо као сигнатуру абривијатуру ЕУ. Свеједно, запитаност из наслова ове дисертације би било скоро у истој мјери актуелна.

ЕУ, наравно, није једина организација која се у наше вријеме *defacto* или *dejure* транс/супранационално позиционира. Као што је познато, читава једна постројба таквих организација је или транс/супранационална или – и то отворено и ингресивно – претендује да то буде.

Такође, да не заборавимо, ЕУ је тек једна од унија у свијету, иако, неспорно, егземпларна и најзначајнија. Поред ње, ту су и АУ (Афричка унија) и ЈАУ (Јужноамеричка унија).

Изгледа очигледно то да су трајекторије национално-територијалних држава и ових интернационално-транснационалних организација сасвим адверзативне.

Зато је на мјесту и питање. «Шта се данас дешава с националном државом и, у европском случају, можемо ли да говоримо о њеној пропасти и нестанку, а то су хипотезе које се могу применити и на Латинску Америку и друге делове света»?¹⁷

С тим у вези, евидентна је и хомологна тенденција да се заговара «крај политике», наравно, у оној мјери у којој се политика перципира и проводи

¹⁷ Алан Турен, нав. дело, стр. 42.

као основна сигнатура за дјелатност власти у некој или у било којој, национално-територијалној држави.

Истовремено, пак, иста «школа мишљења» заговара и «проналажење политичког», то јест повратак политике на велика врата, *но овај пут на супранационалној разини.*

Још једном, однос између ЕУ и државе је амбивалентан. Та амбиваленција има везе са шиштеће снажном напетостју, која се појачава, између националних и транс/супранационалних организација, политичких и неполитичких, не само у Европи, него и глобално.

Јер, појавило се и јача «питање о способностима држава (ма колико оне моћне биле) да се успешно носе са захтевима које им постављају трансационалне снаге...»¹⁸

Глобализација, као што је увелико познато, доводи у питање «државни разлог» а европске интеграције, као евидентна мини-глобализација, ту несумњиво не представљају никакав изузетак или одступање.

Тако дакле, велике и инкомпаратбилне промјене су у току или се помаљају. Свијет све наглашеније и неопозивије постаје постмодеран.

Ново или постмодерно, шта то значи?

У првом реду, потпуно се, са рушењем Зиде, промијенио однос снага. А ово значи да све више живимо у свијету у којем главна рола припада наднационалним актерима а не више националним државама, ма како оне, још увијек, снажне и перзистирајуће биле.

¹⁸ Дејвид Хелд, нав. дело, стр. 94.

Томе у прилог: особито у посљедњих неколико година, врло су актуелни предлози и захтјеви да се приступи замашној реформи тзв. бретонвудских институција. Све те иницијативе - а оне долазе са различитих и високих адреса - могу се да, укратко, згусну на оно што им је сукус: *увешање, посве значајно, ингеренција институција као што је, рецимо, ММФ.*

Када је у питању Европа, ту важи да све више живимо у Европи која је све мање и мањевестфалијска (*a postwestphalian order*). У Европи се успоставља један потпуно, потпуно нови систем па и начин живота уопште.

По себи, Европска унија представља раскид (и) са оном Европом коју је успоставио мир у Вестфалији. Тај раскид је радикалан. Ако не и много прије тога, онда у сваком случају од потписивања и ратификације Лисабонског уговора озваничава се једно ново, поствестфалско устројство Континента. Свакако, поствестфалско устројавање не би било могуће да му није претходило рушење Зида - баш као ни ширење ЕУ на исток.

У овом раду Вестфалски мир сеall in all схвата као почетак модерне Европе и (самим тим) и као почетак националне-територијалне државе. Рецимо, Вестфалски мир даје формалну независност Шведској, иако је ријеч о територији која је технички била дио Римске Империје. Укратко, Вестфалска је Европа она која је подијељена на одређени број независних политичких јединица, које имају територију, екстерно признање, аутономију и контролу, тачније: *суверених држава.*

Сада, пак - и не од јуче - такво устројство државе и Континента ишчезава и то, рекли бисмо, мање спектакуларно а више као снијег на сунцу. Појављује се и већ је ту ново устројство.

То ново устројство све више личи на премодерну Европу, на оно како је Европа била устројена све до касног Средњег вијека, дакле, прије настајања и настанка тада нове повијесне и политичке структуре – државе.

Сад се ситуација из основа преокреће, долази до неке врста повијесне реверзије. Европска унија већ по себи оглашава национално-територијалну државу за застарелу... а с њом и модерност уопште. Што више настаје држава Европа, то више, наравно, нестаје Европа држава (или модерна Европа) – држава Европа поништавалачки опозива Европу држава.

Глобализација и евроглобализација инволвирају емергенцију нових «правила игре», унутар којих је држава у збиља неповољном положају. Поменута нова правила се умножавају. Рецимо, мијешање у унутрашње ствари једне државе није више инкриминација већ се институционализује - малтене, подразумијева.

У овом раду ће на све то бити инсистентно и образложено указано.

1.4. ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА И РАЗДРЖАВЉЕЊЕ

«Покренут поступак против Мађарске»¹⁹.

Тако гласи наслов једног (све вишенекако уобичајеног, рећи ћемо «типског») медијског извјештаја.

Какав је то поступак покренут и ко га покрену?

¹⁹POKRENUT POSTUPAK PROTIV MAĐARSKE, Deutsche Welle, 18.1.2012.g., www.dw.de/pokrenut-postupak-protiv-madarske/a-15672830

«Сада је и званично: ЕК покренула је неколико случајева против Мађарске владе због повреде европског права. Ради се о улози Централне банке, службе за заштиту података и правосућа. Премијер Орбан спреман да преговара», објашњава се даље у поменутом извјештају.

Ово је веома индикативно и треба обратити пажњу. Шта се овдје да у-видјети, сазнати и закључити?

Умјесто некако уобичајеног «празног хода» може се одмах ићи «ка стварима самим». Пре тога, међутим, корисно би било да уведемо онај исти поступак који је примијенио теоретичар Џон Ролс када је у студији *Теорија правде* намјеравао да стигне до једног оптималног модела савремене егалитарне државе. Да би, наиме, био што непристраснији у извођењима и постизањима, (прет)поставио је као предуслов да сам себи стави, како га је назвао, «вео незнања».

На тај начин одбацујемо сва «предзнања», боље рећи, предрасуде - и као нека усмјерења како да мислимо о нечему, како да то видимо. Ако су нас та «предзнања» заслијепила, онда одлично. Јер кад их одбацимо, с њима, наравно, одбацујемо и то сљепило.

Сад, ставивши себи «вео незнања», шта можемо да закључимо о национално-територијалној држави по имену Мађарска?

Конкретно, питање по питање.

Прво, да се сада питамо да ли је та држава независна. Очигледан - чак сувишан - одговор је, наравно, одречан.

Даље... Сад питамо: Да ли је та држава суверена? Опет исто.

Треба, међутим, ићи и даље. Да ли се ЕУ и у овом конкретном случају заправо мијеша у унутрашње ствари једне «суверене» државе?

Одговор је по том питању потврдан.

А да ли се то мијешање у унутрашње ствари једне државе инкриминира као такво или бар идентификује као такво. Одговор је, очито, не.

Наравно, овдје би се могло доста тога казати... рецимо у смислу да је ријеч о «правилима игре» која је и Мађарска прихватила (што ће рећи, ништа јој није наметнуто што та (екс)суверена држава већ није прихватила потписујући бројна предприсупна документа – и најзад поставши држава-чланица итд).

Међутим, како смо овдје прихватили пропозицију непристрасности, то јест ставили себи «вео незнања», то нас, да тако кажемо, не занима. Занима нас истинит увид, тачан одговор, такав који је очишћен од контекста, па и пропратних замагљивања.

Даље, каже се да је премијер спреман да преговара. Дакле, премијер једне «суверене» државе је спреман да преговара о питањима која, очито, спадају у унутрашње ствари једне државе. Или ћемо рећи – спадала су?

То је та нова ситуација, ново стање ствари, ако се хоће – нови однос снага, по чему се од сада па надаље препознају европеизација и евроглобализација.

К томе, ако се вратимо корак назад до оне аргументације која иде овако: то су правила «игре» које је нека дата суверена држава својевољно прихватила или им се подредила итд. – да ли то нешто мијења на ствари?

Ако нека држава трпи дерогирање суверенитета, као што трпи, колико је од важности то да ли је исто дерогирање проистекло из политичких одлука које су донијеле институције те исте државе или је наметнуто противно политичкој вољи руководства те државе, односно, домицилног становништва?

Asaresult имамо фактичку десуверенизацију.

То што иста није наметнута државама које су изложене десуверенизацији, то што је иста резултат политике «златних лисичина», ништа не мијења на ствари те ми, још под «велом незнања», просто констатујемо стање ствари – десуверенизацију.

Наравно, то је већ и парадокс ако су главни актери десуверенизације – суверени. Односно, суверене владе и власти. Углавном, та десуверенизација је саставни дио или посљедица евроглобализације и глобализације.

То исто неки проучаваоци овог проблема и проблематике обиљежавају као «губитак суверенитета, који настаје када држава препушта способности за стратешко креирање ‘политика прошлости’ и/или другим државама или наднационалним организацијама».²⁰

Међутим, нису ли «губљење суверенитета» и чланство у ЕУ *eoipso*тек двије стране истог новчића?

Узмимо још један примјер из марта 2005. године када је Европска комисија искористила своја овлашћења и покренула судски поступак против државе Њемачке, због тако названог «Фолксваген закона».

Иначе, тај је закон на снази у Њемачкој од 21. јула 1960. године. У октобру 2007. године, поступајући по иницијативи ЕК, Суд правде је одлучио да СР Њемачка, како се формулише, није испунила њене обавезе. Пресуда је била да се «спорни» закон мора укинути јер, како је образложено, «штетно утиче на слободно кретање капитала».

Шта нам по-казује овај случај?

Пријетећа снага најзад реализованог транснационалног принципа показује се и у подређености државе Њемачке – у њезиној реалној и такорећи надреалној

²⁰ Клаус Офе, *МОДЕРНОСТ И ДРЖАВА*, Филип Вишњић, 1999. г., стр. 100.

подређености – у односу на одлуке Суда и Комисије, те у субординацији која се ту у двоструком смислу те ријечи установљава између националне владе и наднационалне комисије.

Notabene, то никако није први такав случај. Овај је само допунски индикативан зато што је у питању европска «суперсила».

Рецимо, јануара 1998. г. Европска је комисија донијела одлуку по којој је други један закон, «The German Income Tax Act», проглашен за инкомпатибилан са наднационалним тржиштем. Још, на ту одлуку Комисије, Њемачка се жалила, но њена је жалба била одбачена.

О томе се може једноставно примијетити да би колико до јуче Њемачка – па и ако се хоће било која друга држава – с индигнацијом одбацила такве очигледно дерогативне акте, без обзира или обзирања на конкретна образложења и садржај њихов.

Дакле, види се у једноставности, Европска комисија – и укупно европска власт – има формално и фактички супремацију над њемачком владом. И не само то, већ, консеквентно, још и над Бундестагом (који је наједном спорни закон и донио). Заиста, то су велики «кораца ка супранационалности».

Наведимо и случај *Commission v. the Netherlands* из 1991. г., када је Европски суд поништио холандски закон који је захтијевао да фиксирани проценат укупних радио и телевизијских емитовања у тој земљи буде произведен од стране националне компаније. «Комисија је напала тај закон као супротан слободи пружања услуга установљеној са (ex)чланом 59. Римског уговора».²¹

²¹ Alec Sweet Stone, *THE CONSTITUTIONALIZATION OF THE EU – Steps towards a supranational polity*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION AND THE UNITED STATES Exploring post-national governance*, Sergio Fabbrini (ed.), p. 52.

Интересантно је и то даје холандска влада правдала закон о којему је ријеч као допустиву дерогацију члана 59. Отуда се и овдје може запазити и то до које мјере у реалности између ЕУ и држава чланица влада принцип «негације негације», који понегдје оперативно узима на се и вид «дерогације дерогације».

Разумије се, ова три случаја индицирају једно објективно, новонастало, «постмодерно» стање ствари: «Државе чланице из Уговора из Амстердама признају да Европски суд правде може надвладати државе у извјесним случајевима који се тичу унутрашњег права и праксе. На примјер, иако је Уједињено Краљевство један систем парламентарног суверенитета, закони тог парламента могу бити одбачени пресудама Европског суда правде у одређеним областима».²²

Према томе, не само мање државе, као Мађарска или Холандија, већ и веће и највеће, као Њемачка или Велика Британија, погођене су европеизацијом којој је оперативни облик денационализација и раздржављујућа дерогација.

Рецимо, Капоразо указује на врло велики уплив који у Великој Британији имају «структуре власти које су физички изван Уједињеног краљевства», те да «...Екстерне власти рутински интудирају правни поредак Велике Британије...»²³,

Одавде нам је већ једноставније одговарати на питање које је у почетку постављено. Очигледно је или ће бити све више да чињеница постојања реалне европске власти рапидно мијења позицију државних власти захваћених евроглобализацијом.

²² Caporaso A. James, *CHANGES IN THE WESTPHALIAN ORDER: TERRITORY, PUBLIC AUTHORITY, AND SOVEREIGNTY*, Special Issue of "International Studies Review", Oxford, Blackwell Publishers for the International Studies Association, 2000, p. 7.

²³ *ibid.*, p. 15

На дјелу је ту и један гротескни парадокс: у том процесу реалног развлашћивања европских држава власти тих држава имају главну улогу, то јест, исте су главни реализатори тог развлашћивања. Но то онда није развлашћивање колико **саморазвлашћивање**.

Погледајмо и вијећемо да Европска власт – као, разумијесе, свака власт на свијету – води, претендује да води или ће водити спољњу и унутрашњу политику. И како, сада, да мислимо и како да не мислимо такву једну радикалну и реалну ситуацију, унутар које се ситуације показује интензиван сукоб надлежности између двије владе на једној истој територији која се једном одређује као, рецимо, Естонија, други пут, пак, као Европа?

Десетљећима и стољећима се свака, ма и најмања држава, оштро супротстављала сваком мијешању у оно што је дефинисано као њезине унутрашње ствари, због којег су се мијешања, уосталом, водили и ратови, као што то показује и формални повод за почетак Првог свјетског рата.

Такво одношење је било изведено из Вестфалског уговора. «Вестфалски мир 1648.г., по коме је свет подељен на суверене државе које не признају било какву вишу власт, а односи међу државама су циљ само ако не ограничавају остварење циљева националне политике».²⁴

А сада, са постмодернизацијом повијести, што се показује као да јесте, то је и транслаторна трансфигурација, таква инволуција међународнога права, такво аброгирање Вестфалског споразума, такво елиминисање мијешања у унутрашње ствари, уколико је, наравно, такво неко поступање схваћено и санкционисано као инкриминација.

Иде се, међутим и даље у том трансу трансационализма. Успоставља се не мала дистрозија у дискурсу, не мало погађање моћи поимања, политике или

²⁴ Дејвид Хелд, нав. дело, стр. 103.

људских права, јер се по најновијем и постмодерном, *инкриминација мијешања у унутрашње ствари једне државе односи ништа мање него у ствари на ту исту државу!*

И зар није управо то посве складан, очигледан закључак изведен (и) из на почетку наведеног случаја државе Мађарске?

1.5.РЕЖИМИ СА ОНЕ СТРАНЕ ДРЖАВЕ-НАЦИЈЕ

У савременој теорији некако као да се устаљује схватање по којем је државанација *passee*.

Отприлике, тај талас «ендизма» и »«дестатизма» покреће амерички теоретичар Данијел Бел, тиме што је крајем 1960-их изнио један увид који ће касније постати нека врста пароле или поклича глобализације. Наиме, Бел је устврдио да је национална држава постала «превише велика да решава мале проблеме и превише мала да решава велике проблеме».

Данас, као што је и познато, процјену или предикцију онога што су назвали «крај државе» нико не сматра ексцентричном, неозбиљном или промашеном, нити неутемељеном; ако се већ, изгледа све више, не схвата, напротив, као кључна постмодерна процјена или предикција. То се односи на савремену државу(државе) уопште а тако исто, ако не и више, на државе савремене Европе.²⁵

²⁵ видјети нпр.: Lambert J., *EUROPE: THE NATION-STATE DIES HARD, Review of Radical Political Economics*, Vol. 22, No. 1, pp. 1-13, 1990.

И умјеренији теоретичари указују на «широко распрострањено осећање да је суверенитет постао номиналан, власт анонимна а њено место упражњено».²⁶

Додуше, «аутори који најављују крај државе исувише често претпостављају да су глобални притисци довели до ерозије моћи држава, али не увиђају тврдокорну способност државног апарата да обликује смер националне и међународне политике».²⁷

Такође, примјећује се и: «Национална држава постала је мање важна; али она још није сувишна, јер многи њени политички и правни механизми почев од уставноправних организација до управних организација нису нашли замену. Засада је само националнодржавни оквир у стању да буде заштитни омотач демократским и либералним институцијама».²⁸

Па како било, ако хоћемо да у-видимо како стоје ствари када је у питању будућност национално-територијалне државе, логично је да се осврнемо и на оне процјене и предикције. Колико предвиђање (или призивање?) «краја државе» има смисла у Европи и у контексту европских интеграција?

Ако то питање анализирамо (рашчланимо) онда се оно једним дијелом односи на обиљежја независности, на то да ли су државе и даље независне, како им је то додијељено Вестфалским миром и модернизацијом Планете и Повијести? Или се може говорити и о неком крају независности?

Одговарајући, навешћемо у почетку један интересантан примјер.

У вријеме рата у Ираку, како су извјештавали медији, авиони аустријске противавионске одбране су узлијетали и до четрдесет пута дневно да би пресретали америчке летјелице, које су по договору користиле и ваздушни

²⁶ Клаус Офе, нав. дело, стр. 10.

²⁷ исто, стр. 119.

²⁸ Хаген Шулце, *ДРЖАВА И НАЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ ИСТОРИЈИ*, Филип Вишњић, 2002. г., стр. 223.

простор те државе. Њихов задатак је био да из близине контролишу да ли се прелети одвијају у складу са издатом дозволом.

Пошто Американци нијесу увијек поштовали претходно договорено, Аустријанци су их помније контролисали и том приликом направили читав фото-албум као документовање кршења договора око прелета, значи нарушавања интегритета њиховог ваздушног простора.

Аустријски пилоти су тако, рецимо, једном приликом испод једног авиона за пуњење горива – а тај је имао дозволу за прелет – открили два авиона типа «стелт», за које није била издата дозвола па је U.S. Army хтјела да их прокријумчари без претходног одобрења аустријских власти.

А извршном пресудом Европског суда правде из 2000.г. држава Грчка је осуђена да плати велику новчану казну због тога што је, годинама раније, на острву Криту, 200 метара од обале, дошло до великог изливања отпадних вода. Пропуштајући да примијени одговарајуће мјере у погледу опасних и отровних изливања, прописане европским правом, Грчка је «прекршила закон», није испунила обавезе у односу на Европску унију и европско право, те је санкционисана, ради натјеравања на примјену комунитарног права.

Још да подсетимо читаоца и да је послије парламентарних избора у Аустрији почетком 2000.г. Народна странка (ОВП) формирала владу са Слободарском странком десничара Јерга Хајдара. Након тога, Европска унија је завела санкције Аустрији, захтијевајући од ње да формира нову, другачију владу у којој неће бити министара из редова Слободарске странке (ФПО). Након тога, спорни политичар је отишао чак и са мјеста предсједника партије а Аустрија је добила нову владу.

Да погледамо шта нам – посматрани као случајно одабрани индикатори фактичког стања – показују ова, тек три међу мноштвом других примјера,

карактеристични за савремену националну, интернационалну и трансационалну политичку и повијесну ситуацију?

Како изгледа, ништа мање него то да доиста свједочимо кардиналним преконфигурацијама свјетског простора и застаријевању па и својеврсном укидању концепта независности, као колико до јуче битном атрибуту или БИТИ државности. Додуше, то се градуално губљење независности рационализује и као иреверзибилно укључивање у светске и савремене токове.

Још би требало примијетити, макар као у фусности, да поред губљења и краја независности имамо и епифеномен на који исто треба обратити пажњу: *губљење супстанцијалне независности као да остаје изван чак и елементарне евиденције*. Да би појављивање и одвијање губљења независности било критички анализирано прво би требало да уопште буде перципирано као такво.

У вези с тим основно критичко питање би било сасвим картезијанско: Како може бити независна држава којој се, дакле, сасвим просто писано, са свих страна и са свих нивоа «владавине с оне стране националне државе» говори – па чак неријетко и наређује – шта да ради?

Или ријечима другог аутора: «Али, један од најзначајних показатеља ерозије државног суверенитета у међународном праву представља оспоравање принципа и праксе немешања у унутрашње ствари једне државе».²⁹

²⁹ Дејвид Хелд, нав. дело, стр. 129.

1.6. ИНДЕПЕНДЕНЦИЈА ИЛИ ИНТЕРДЕПЕНДЕНЦИЈА

С атавизирањем независности уколико је иста инхерентна одређењу државности државе, са статаријалном трансформацијом међународног у унутрашње право, са адхерентним и акутним довођењем у питање реалитета спољашње и унутрашње политике, указује нам се крупна дисторзија или дисрупција у међународној политици, на коју је потребно указати.

Значи, не од јуче и све више и више, инсистирање на статусу државне независности не само да није више саморазумљиво –и колико саморазумљиво толико и легитимно – већ, сасвим обратно, такво инсистирање постаје сумњиво, застарело, па чак и инкриминисано.

Томе би повијесни пандан било некадашње инсистирање градова-држава на њиховом достојанству, престижу или независности у односу на краљеве-централизаторе; значи, инсистирање држава-градова на независности је било застарело или противмодерно, као што је данас такво инсистирање нација-држава подоста застарело или «модерно, превише модерно».

Стога је обавеза питати (и инсистирати на таквој једној запитаности): «Је ли демократија у организацијама и процесима изнад нивоа нације-државе или земље могућа. Или алтернативно, како се глобализација шири, хоће ли власт и аутономија нације-државе или земље увелико опати, умногоме као што је власт и аутономија независних градова-држава опала како су ови били сведени на подређене јединице већих нације-државе или земље»?³⁰

³⁰ Robert A. Dahl, *IS INTERNATIONAL DEMOCRACY POSSIBLE? A critical view*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION AND THE UNITED STATES Exploring post-national governance*, S. Fabbrini (ed.), p. 194.

За то «застаријевање» индепенденције се сугерише да је просто «захтјев времена», па се, на тај начин, уосталом, све више јавно и официјелно «проповиједа».

Тако је, рецимо, баш поводом «мађарског случаја», тада новоизабрани предсједник Европског парламента Мартин Шулц у првом обраћању посланицима, алудирајући на Мађарску, рекао и: «Мислим да овај највиши дом мора да осигура да се у државама чланицама демократија, основна права и слободе поштују и спроводе као нешто што се само по себи подразумева. А онај ко прекрши нашу повељу мора да рачуна и на нашу реакцију. На то смо, као парламент, обавезни».

Затим је све то појаснио на конференцији за новинаре: «Нека држава чланица ЕУ не може једноставно да каже: ми имамо само унутрашњу политику. Не, европска политика је такође и унутрашња политика државе чланице, а политика државе чланице је аутоматски део европске политике».³¹

Тако, дакле, модернистичку индепенденцију повишено замјењује наступање постмодернистичке интердепенденције, с тим што се то замјењивање дешава више као да је то напросто «захтјев времена» а мање политички или метаполитички диктат.

«Из ове призме посматрано, модерна држава је све више ухваћена у замку глобалне међуповезаности, прожета је квазинационалним, међународним и транснационалним снагама и у немогућности да одређује сопствену судбину».³²

Друго је наравно привид независности. Требало би испитати и у којој мјери су савремене европске државе (и државе уопште) независне а колико је то

³¹POKRENUĆ POSTUPAK PROTIV MAĐARSKE, *Deutsche Welle* (на српском), 18.1. 2012. г.

³² Дејвид Хелд, нав. дело, стр. 115.

само наизглед или на папиру тако, да би се одвојио привид независности од чињеничне независности. Пошто, «суверенитет *de jure* није наравно исто што и *de facto* суверенитет или практични суверенитет».³³

Владати значи доносити одлуке. Потребно је у већем степену резолуције испитати стварни квалитет одлука које данас доносе владе држава чланица Европске уније. Критеријум по коме би се томе приступало био би оригинални квалитет или квалитет оригиналности одлука, наиме, то да ли су исте изворне или изведене, те из тога проистекло, **да ли једна влада аутентично води или трансмисијски про-води политику.**

Паралелно с тим треба испитати реманентни владавински потенцијал институција власти на нивоу државе и то према једном једноставном кључу или критеријуму израженом у питању: Да ли је једна одлука стратешка или није?

Наравно, ту се, углавном, превиђа још једна очигледна чињеница која никако није тек формалност, наиме, да највиши органи власти у ствари доносе квази стратешке одлуке. Исте су квази просто зато што су, додуше, донијете од стране главних институција власти конкретне државе, но – прво би бивале донијете на другом мјесту, од стране других «органа», изван и изнад државе.

Пројектована неминовност краја независности се поготово појачава с обзиром на маркетизацију континенталног ареала, јер, као што је лако схватити, стварање јединственог европског тржишта директно значи и генерисање све веће зависности и међузависности (интердепенденције). Друго: «Независност је знатно отежана самом структуром међународног политичког система...»³⁴

³³ исто, стр. 103.

³⁴ исто, стр. 104.

Уједно, то значи и крешендо негативне интердепенденције, као што показује и упозорава и примјер «Азијске кризе» из 1997.г. Такав крешендо захтијева нове преконфигурације и изнуђене, реактивно-пасивне одговоре држава; но оне, државе, с повећањем сирове маркетизације, постају све рањивије и неспособније да остану независне.

Осим тога, са интеграцијом једне државе у «Европу» отвара се читав низ питања, велики број непознаница нахрупљује, искрсавају потпуно нов једначине, оно што је било јасно као да постаје нејасно.

Оно, пак, што треба растеретити од било какве нејасноће, то је то да држава – било која држава – не може никако бити члан Европске уније и при том остати независна држава. Тако је могуће само у неким политичким прокламацијама или прећуткивањима, романтичарским римовањима или просто – у игноранцији.

«Јер, еуропеизација не значи ништа друго доли одузимање државама, 'корак по корак', дијелова њихове националне суверености...»³⁵

У том смислу, није лоше знати да је, бар према неким мишљењима, први «интердепендентиста» у модерном свијету био нико други до – Моне.³⁶

1.7.ЕМЕРГЕНЦИЈА: НАД-НАЦИОНАЛНО ПРАВО

Сљедећа врло крупна трансформација савременог свијета, на коју ћемо указати у најважнијим цртама, била би она што је захватила међународно право.

³⁵ Ulrich Beck, Edgar Grande, *KOZMOPOLITSKA EUROPA, Školska knjiga, Zagreb, 2006.g., str. 181.*

³⁶ Francois Duchene, *JEAN MONNET: The First Statesman of Interdependence, New York, 1994.*

Могли бисмо отпочети у-казујући да међународно право више није међународно. Тачније, оно се веома мијења и то у правцу установљења једног посве новог, потпуно или у највећој мјери транснационалног/супранационалног права.

Ту је подлежећа - она, дакле, која детерминише теорију и праксу глобализације права - идеја да се намјесто наводне анархије у интернационалним релацијама инстаурише или рестаурише одређена хијерархија.

Сматра се да је промјена у том правцу иницирана одмах након другог свјетског рата. Међународно право, које је до другог свјетског рата било дефинисано као право које регулише односе између суверених држава које су његови субјекти, претрпело је значајну корекцију одмах на Нирнбершким процесима 1945. године. Међународна правила која штите основне људске вредности претпостављена су законима појединих националних држава. «У овом погледу прекретницу представљају одлуке трибунала у Нирмбергу (и паралелно трибунала у Токију). Овај трибунал је одлучио, по први пут у историји, да када међународна правила која штите базичне хуманитарне вриједности дођу у конфликт са државним законима, сваки појединац мора да прекрши националне законе (изузев у случају када нема простора за морални избор, т.ј. када му је оружје уперено у главу) уколико се они супротстављају поменутиим међународним правилима. Модерно међународно право је генералноодобрилотакво становиште овог трибунала, и афирмисало његово одбацивање одбране да се радило о послушности наређењима с врха у материји која се тиче одговорности за злочине против мира и човјечности. Како је један коментатор запазио: 'Од процеса у Нирмбергу било је потврђено да ратни злочинци не могу тражити ослобођење од одговорности позивајући се на официјелну позицију или

наређења с врха. Чак и покоравање експлицитној националној легислативи не обезбјеђује заштиту од међународног права».³⁷ објашњава БританацХелд.

Ова «нова правила су оспорила принцип војне дисциплине и поткопала су национални суверенитет на његовом најосетљивијем месту: хијерархијским односима у војсци».³⁸

Наравно, од тада па све до данас, донијет је и усвојен читав низ докумената и конвенција којима се национални суверенитет даље и све више и више, како би то рекао Хелд, поткопава. Ти документи и конвенције тангирају, такорећи, све релевантније области: од економије до екологије.³⁹

Базично, кључна карактеристика новоуспостављајућег транснационалног и скроз супранационалног права би било

...напуштање захтева да се индивидуалне државе сагласе приликом стварања међународних правила и успостављања одговорности.⁴⁰

Будући, пак, да је такав један захтјев незаобилазан када је у питању укупан рад Ханса Келзена биће за разумијевање ове проблематике корисно да се о томе каже ријеч-двије.

Келзен је био утицајни правник у међународним размјерама. Сматра се једним од најважнијих интелектуалаца који је дао теоријски основ за оснивање Уједињених нација (УН). Келзен се у прве двије деценије двадесетог

³⁷ David Held, *LAW OF STATE, LAW OF PEOPLE: THREE MODELS OF SOVEREIGNTY*, Published in: *Legal Theory*, 8.2.2002, Centre for the Study of Global Governance, London School of Economics and Political Science, p. 51.

³⁸ Дејвид Хелд, *ДЕМОКРАТИЈА И ГЛОБАЛНИ ПОРЕДАК*, стр. 126.

³⁹ На примјер: тзв. Кјото протокол.

⁴⁰ *ДЕМОКРАТИЈА И ГЛОБАЛНИ ПОРЕДАК*, стр. 106.

вијека залагао за увођење неког облика међународног правног система који би био извор националних права или устава.

Најважнија његова пројекција, оно за шта се залагао као за највиши циљ, била је «свјетска и универзална држава, организована као универзална заједница изнад појединачних држава, обухватајући их све унутар саме себе».

Међутим, такав један циљ је карактеристично кантовски, па нас то подсјећа ко је, заправо, реални «отац» наднационалног права.

Тако, читамо у спису «Вјечни мир» да Кант предлаже и сљедеће: «За државе, у њиховом међусобном односу, постоји само један разумски пут, да изиђу из незаконског стања непрекидног рата: да се, исто као појединци, одрекну дивље(безаконске слободе), да се прилагоде јавним принудним законима, те да образују **међународну државу** (*civitas genitum*), која ће се, наравно, све више ширити, док напослетку не обухвати све народе на земљи».⁴¹

Наравно, транснационално или космополитско право, као јавно право међународне државе,*ipsofacto* доводи у питање концепт суверенитета онакав како га крајем XVI вијека дефинише Жан Боден. «Суверенитет је атрибут основног демократског права, али се може утемељити и у различитим саморегулативним удружењима, од држава до градова и корпорација. Космополитско право захтева подређивање регионалних, националних и локалних суверенитета правном оквиру који је од њих свеобухватнији»...⁴²

То довођење у питање, види се, није спорадично или споредно, већ мање или више, па и само по себи, радикално. Космополитско или транснационално

⁴¹ Имануел Кант, ВЕЧНИ МИР – Филозофски нацрт, Гутенбергова Галаксија, 1995. г., стр. 49-50.

⁴² Дејвид Хелд, ДЕМОКРАТИЈА И ГЛОБАЛНИ ПОРЕДАК, стр. 279.

право доводи у питање садашњу позицију национално-територијалне државе а с њом и цјелокупну архитектонику модерног свијета.

Иде се у томе до максимума, дотле да се тражи да се донесе и усвоји еквивалент устава национално-територијалне државе, дакле, неки Устав свијета. Поставља се, стога, најмање овакво основно питање: «Да ли се међународно право потискује новом наднационалном нормом»?⁴³

То је питање важно и важи и када је у питању Европа. На европском континенту идентификује се та емергенција новог облика права, правног система који је и *de facto* и *de jure* трансационалан.

Без обзира на суигенеричност ЕУ, те тиме и њој припадног правног система, нема никакве сумње да је «европско право» распознатљиво као наднационално.

Европско наднационално (или «космополитско») право инволвира претпоставку да се читав Континент свеукупно систематизује у један, јединствен, врло велики, паневропски и постевропски систем.

Да то исто кажемо на други начин: европско супранационално право у реалности или већ значи или ће значити да читав Континент постаје јединствен јуридички систем.

На примјер, «улазећи 1973.г. у Европску економску заједницу, Уједињено краљевство је у извјесној мјери прихватило супериорност права које извире из међународних институција над домаћим законодавством... тако да земљом данас, у неким областима, управља право које није њена непосредна творевина».⁴⁴

⁴³ Костас Дузинас, *ЉУДСКА ПРАВА И ИМПЕРИЈА*, *Службени гласник*, 2009. г., стр. 292.

⁴⁴ Норман Бери, *УВОД У МОДЕРНУ ПОЛИТИЧКУ ТЕОРИЈУ*, *Службени гласник*, 2007. г., стр. 87.

Глобализација и евроглобализација у пракси значе баш стално увећавање или ширење тих области над којима у некој држави чланица – па и држави уопште – «управља право које није њена непосредна творевина».

Треба подвући да је тако, заправо, од почетка. Европска унија је супранационална, тако названо европско право је супранационално. Већ је и Европска заједница за угљ и челик супранационална. То је очевидно. «Зато што Висока управа била овлашћена да доноси одлуке обавезујуће за државе чланице, као и за компаније које су се бавиле угљем и челиком, ова нова форма кооперације међу сувереним државама била је одређена као 'супранационална'. Потреба да се уведе нови термин да би се окарактерисала ЕЗУЧ била је индикација да се за постојећу терминологију осјећало да је инадекватна да окарактерише систем који је изгледао блискији федералном или префедералном аранжману, ма како лимитираном у опсегу, него традиционалним међународним организацијама». ⁴⁵

Свакако, то, такође, доводи у питање реални суверенитет конкретне државе или савремене државе уопште.

Заправо, ту се највише заоштрава проблем и проблематика суверенитета национално-територијалне државе у контексту европских интеграција и свих глобалних тектонских промјена.

Јер – као што се зна али и заборавља – појмам: суверенитет, на првоме мјесту, денотира право конкретног владара или власти да буду једини, дакле и с к љ у ч и ви доносиатељ или даватељ закона, то јест, законодавац.

⁴⁵ Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF THE EUROPEAN INTEGRATION*, p. 43.

Отприлике у том смислу пише један број савремених изучавалаца односа између супранационалне и националне јуриспруденције, то јест, између ЕУ и држава чланица. На примјер: «Дефинисање наших концепата или/или терминима изазива нас да се непотребно бавимо тиме да ли је извјесна држава суверена или не, да ли појављујуће интернационалне уније као што је Европска унија (ЕУ) посједују суверенитет или не, и ако посједују, да ли је тај такав суверенитет дијеле са националним државама конституентима. Дихотомне концепције суверенитета спречавају нас да концептуализујемо погађања око суверенитета. Спорења око суверенитетаи око тога ко га посједује скопчана су с концептом да је суверенитет коначно право на одлучивање. Суверенитет у овом смислу имплицира хијерархију норми и овлашћења. Многе институције унутар (и изван) друштва могу посједовати компетенције и нормативну подршку, али када су оне у конфликту једна с другом(...) важно питање је ко има крајњу власт?Пошто је закон и просуђивање између конкурентских норми, правници махом дају предност тако дефинисаном концепту суверенитета».⁴⁶

У том смислу, онда, мјесто и улога савремене државне организације, дефинисане територијом и нацијом, доиста се радикално измјењује и у елементу или димензији права.

Јер, ако је постављено питање: Ко има крајњу власт или: Ко је најмјеродавнији?... и ако разматрамо однос између «Европског права» и националних права, те тиме, наравно, однос између ЕУ и држава чланица укупно – јасно је да та мјеродавност или «власт у крајњој инстанци» и формално припада Бриселу.

⁴⁶ James A. Caporaso, *CHANGES IN THE WESTPHALIAN ORDER: TERRITORY, PUBLIC AUTHORITY, AND SOVEREIGNTY*, pp. 4-5.

Гледано *instrictosensu* «учлањена» држава више није суверена. Јер, као што је то јасно схватити и једноставно објаснити, с губљењем легислативног суверенитета, губи се и суверенитет *asawhole*.

Државна власт не може бити, да тако кажемо, дјелимично суверена, на примјер суверена у правном подручју а не у економији, суверена у области монетарне политике а не у некој другој и сл. Такође, државна власт не може бити несуверена у доношењу закона а суверена у операционализацији истих.

Међутим, баш таква је објективна ситуација. Евроглобализација и глобализација правних норми доводе државу управо у такву ситуацију фракталних, «вишеструких» суверенитета, као што информатизација, виртуелизација и «сајбер-простор» доводе до појаве и популаризације тако названих вишеструких идентитета.

Што се тиче ЕУ, њено право је супериорно праву држава чланица, па је отуда ван сваке сумње ријеч о препознатљивом супранационалном праву.

Генерално, ЕУ је, иначе, тема око које има бројних неслагања, супротстављања па и «ломљења копаља»... док су око дефинисања правног система ЕУ као транснационалног и супранационалног аутори готово једногласни. Тако се, на примјер, рутински констатује за ЕУ и сљедеће: «Њезини су закони изнад закона двадесет пет држава које је творе и које морају поштовати те законе».⁴⁷

У Европској унији је створена нова форма права, скроз нови правни систем који је еминентно и евидентно наднационалан. Бар некакав пандан таквом

⁴⁷ Jeremy Rifkin, *EUROPSKI SAN, Školska knjiga, Zagreb, 2006.g., str. 242.*

правном систему једва да је могуће пронаћи у цијелој историји. Колико год да оваква изјава представља емфазу, иста је, без сумње, тачна.

«Оснивањем Заједнице са неограниченим трајањем, која има сопствене органе, сопствени правни субјективитет, сопствени капацитет и способност представљања на међународном плану и, још конкретније, реалну снагу која потиче из ограничења суверенитета или од трансфера овлашћења од стране држава чланица на Заједницу, државе чланице су ограничиле своја суверена права, иако у ограниченим областима, и тако је створено право које обавезује њихове држављане и њих саме». (Став Европског суда правде, Case 6/64, *Costa v Enel* /1964/ ECR 585)

«Заједница успоставља нови правни поредак међународног права, у чију корист су државе чланице ограничиле, иако у ограниченом обиму, своја суверена права, чији су субјекти не само државе чланице, већ и њихови грађани. Независно од законодавства држава чланица, право Заједнице намеће појединцима не само обавезе, већ је замишљено да преноси на њих и права која постају део њиховог правног наслеђа. Ова права настају не само када су изричито гарантована Уговором о оснивању, већ и на основу обавеза које уговор намеће на јасно одређен начин, како појединцима тако и државама чланицама и институцијама Заједнице».

Ако је један кохерентни скуп правних норми, уредби и регула ступио на снагу, ако је дејствен, те ако се ус-поставља тако да за-узима мјесто до тада валидног система правних норми једног већег броја држава – дакле, државног права, тада се тај скуп или систем норми схвата не само тако да се (од сада) реално и јуридикчки налази изнад националних или државних права, не само да има примат или супремацију, но и да је једини и јединствен. Баш то је случај када је у питању «комунитарно право». Баш то га

чини наднационалним. Тзв. комунитарно право је карактеристично и по томе што не дерогира ову или ону правну норму већ читав правни систем до тада важећи у каквој држави, то јест сад већ у 28 држава.

Из реалне јединствености наднационалног права одмах произилази то да је исто важеће за појединце становнике држава-чланица.

Стога, принцип директног ефекта (уз принцип непосредне примјене) не представља само, како се то рутински примјећује, базичну карактеристику комунитарног права већ и најсвојственију сигнатуру једног наднационалног правног система уопште.

**II ДИО:
ЕВРОПСКИ ПАРАДОКС**

2.1. СУВЕРЕНИТЕТ - од Бодена до Хабермаса

Кад хоћемо да установимо гдје је данас на европском континенту лоциран суверенитет поглед, такорећи, лута тамо-амо и горе-доље, не могавши да се смири на некој неспорној или изразитој фокалној тачки, јер је «ЕУ већ један систем гдје је власт дифузна, власти се преклапају и сепарација између институција које заједнички учествују у доношењу одлука је руководећи принцип њене институционализације»⁴⁸.

Јесу ли европске – но и државе уопште – још суверене? То питање је незаобилазно, јер «европске интеграције су постале политизоване. Оне ограничавају суверенитет националних држава на очигледан начин...»⁴⁹

⁴⁸ Sergio Fabbrini, *IS THE EU AN EXCEPTIONAL?*, *The EU and the USA in comparative perspective*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION AND THE UNITED STATES: Exploring post-national governance*, S. Fabbrini (ed.) p. 8.

⁴⁹ Gary Marks, *TERRITORIAL IDENTITIES IN THE EUROPEAN UNION*, in: *REGIONAL INTEGRATION AND DEMOCRACY*, Anderson Jeffrey (ed.), Romman and Littlefield, New York, 1999, p. 69.

2.1.1. Слободарске конотације суверености

Да ли је, објављено или необјављено, сувереност «застарела»?

Или: «Шта је од суверенитета остало данас? Током последњих неколико година, суверенитет је постао угрожен. Свака од досад истраживаних тема разједа здање суверенитета. Право човечанства, космополитизам, међународно право, универзална јурисдикција, хуманитарни ратови, империјално насиље, све то заједно представља здружени атак на суверенитет. Очигледни конфликт између суверенитета и права разрешава се у корист морала. Суверенитет се деградира, он је на силазној путањи и замењује се човечанством, односно хуманитетом».⁵⁰

То су нека од кључних политичких и политиколошких питања. Желимо ли да на њих тачно и објективно одговоримо, корисно је да се претходно подсетимо на тачно значење и значај појма суверенитета.

Као што је познато, појам датира из XVIвијека. О-смислио га је француски политички писац Жан Боден.

Суверенитет – то је највиша власт. Бити суверен, то значи имати највишу власт на једној заокруженој територији - највишу власт према унутра а независност према споља.

Интересантна и инструктивна је развојна путања овог појма. Своједобно, то је била револуционарна промјена. Новина без поређења – суверенитет. Та новина је озваничила велике повијесне промјене. Оне су ишле у правцу партикуларизације и експлодирања средњевјековног универзализма.

⁵⁰ Костас Дузинас, *ЉУДСКА ПРАВА И ИМПЕРИЈА*, стр. 341.

Тада, да то разумијемо, појам суверенитета има и слободарске конотације. Тако, на примјер, Француски краљ Франсоа I оптужује по први пут императора Карла V да *jetirannos*, да незаконито настоји да створи универзалну европску монархију, те је Француска против њега започела рат ради одбране права своје националне државе.

Те слободарске конотације концепта суверенитета је примијетио и признао и један од најпознатијих савремених «нападача» на суверенитет уопште, Жак Дерида.

Суверенитет у том и таквом повијесном контексту значи неку новоподигнуту спречавалачку баријеру у односу на власти Трона и Олтара. Подиже је, ту баријеру, национално-територијална држава, која се и сама подиже, такође као нови или потпуно нови повијесни реалитет. Или: «У ствари, није национална држава то што је зачињало империје. Сама национална држава се уздигла као одговор на транснационалне покрете».⁵¹

Уосталом, та веза између државе и суверенитета је инхерентна. Држава је то што јесте баш зато што је суверена или уколико је суверена. Значи, «концепт суверености се неће наћи у друштвима у којима нема државе».⁵²

Суверена држава је она која има централни политички ауторитет. Тај ауторитет представља власт која је као власт овлаштена на читавој територији државе. И та власт је на тој територији једина власт. То је кључна *differentia specifica* суверености.

По дефиницији, сувереност не зна за неку власт изнад себе, бар не овоземаљску. «Политичка организација модерности обележена је централним местом суверена».⁵³

⁵¹ Peter F. Drucker, *POSTKAPITALISTIČKO DRUŠTVO, Privredni pregled*, Beograd, 1995, str. 117.

⁵² Френсис Хери Хинсли, *СУВЕРЕНОСТ, Филип Вишњић*, 2001. г., стр. 32.

2.1.2. «Држава је одметник»

Све то је, велимо, представљало врло крупну, револуционарну измјену, не само у смислу прерасподјеле моћи или политичке преконфигурације већ и у смислу начина живота. То важи како за Боденов концепт суверености државе, односно, власти, тако и за Алтузијев концепт суверености народа.

Концепт суверене државе: зато што је, до тада и вјековима раније, било уобичајено да над каквом територијом или каквим становништвом власт има заправо неколико инстанци – од каквог властелина па све горе до папе.

Концепт суверенитета народа – зато што је у то вријеме једна од владајућих идеја била она о јединству људског рода... или макар свих хришћана. «Универзалне идеје које су дале кохезију средњевјековном свијету – а та кохезија није била мање важна зато што је противурјечила великој диверсификацији – уступиле су мјесто одвојеним нацијама и државама, које су биле у стању да дефинишу властите циљеве и културне мисије».⁵⁴

Оно што се овдје може и треба да примјети јесте да нас – ако се не варамо – ова слика касног средњег вијека некако подсећа на слику касног модерног вијека, што ће рећи – на наше властито вријеме. То је важно запажање или претпостављање и ваља га испитати, што намјеравамо и учинити у наредним секцијама ове анализе.

Прије тога и у вези са тим, још неколико ријечи о повијесном контексту у којем се појављује и проширује концепт суверености. Поменули смо да су му

⁵³ Костас Дузинас, нав. дело, стр. 344.

⁵⁴ James A. Caporaso, *CHANGES IN WESTPHALIAN ORDER: TERRITORY, PUBLIC AUTHORITY AND SOVEREIGNTY*, *International Studies Review*, Vol. 2, No. 2, *Continuity and Change in the Westphalian Order* (Summer, 2000), pp. 1-28.

придодаване и слободарске или ослободилачке конотације. Такође, да се о суверености говори у инхерентној свези са националном државом.⁵⁵

Државна сувереност или суверена држава појављују се истовремено – малтене, као нешто што је једно те исто – као реактивни и радикални одговор на разне покушаје универзализације европског континента. «Тако опремљена, Шпанија је покренула прву кампању за овладавањем Европом, први покушај да се Европа сједини под шпанском влашћу. Супротстављање шпанској пријетњи је постало мотивација и отворено назначени циљ изумитеља националне државе, француског правника и политичара Жана Бодена, у његовој књизи «Шест књига о републици» – *Six Livres de la Republique*. Управо је та шпанска пријетња начинила од Боденове националне државе ‘напредну ствар’ широм Европе».⁵⁶

Дакле, када се појавио концепт суверености – најприје као интелектуална идеја, затим и као повијесна пракса – бијаше то нешто напредно или најнапредније, ослободилачко и прогресивно.

А треба само погледати како се данас одомаћују и острашћују филипике баш против суверенитета и државе.

Читав низ теоретичара - од интелектуалног «гуруа» Хабермаса па надаље - формира и форсира атмосферу унутар које је супституција логике нације-државе логиком «постнационалних констелација» скоро као нека врста повијесне неизбјежности.

Иде се у томе и у крајност. Тако, Дерида иде дотле да експлицитно устврђује да је свака држава, самим тим што је држава, што је суверена - одметничка

⁵⁵ о томе детаљније и у: Bartelson J., *A GENEALOGY OF SOVEREIGNTY*, (Cambridge: Cambridge University Press), 1995.

⁵⁶ Peter F. Drucker, нав. дело, стр. 117.

(«arogue state»): «Чим постоји сувереност, постоји злоупотреба моћи и rogue State... Постоје, дакле, само одметничке државе... Држава је одметник».⁵⁷

2.1.3. Мјешовити суверенитет

Да ли је било суверенитета и прије Бодена?

Одговор није недвосмислен. Упрошћено се може казати да је увијек постојао неки облик, нека манифестација суверености, пошто, на крају крајева, одвајкада постоје они који управљају и они којима се управља. Рецимо, суверен у античком Египту је био фараон. Суверен у античкој Атини је народ који, преко демократских механизма, управља собом или само-управља.

Надаље, примјећено је да су, крајем I вијека послје Христа, «Римљани... дошли до појма суверености».⁵⁸

Потом, нека врста суверенитета јамачно се налази и у средњевјековним констелацијама и конфигурацијама. Међутим, треба појаснити и подвући да је ријеч о таквом концепту суверенитета какав се релевантно разликује од оног боденовског, какав је архивирао Вестфалски мир, какав данас опет постаје актуелан, поради чега га ваља детаљније простудирати.

О томе смо већ нешто казали као у ексизи. У предмодерности, власт над неким појединцем или популацијом остварује неколико владавинских инстанци. Умјесто једног сувереног, налази се неколико (признатих и прихваћених) носилаца владавинског процеса. И они, дакле, међусобно дијеле моћ, односно, суверенитет. Рецимо: «Изнад попут прашине

⁵⁷ Жак Дерида, *ОДМЕТНИЧКЕ ДРЖАВЕ* – (Два огледа о уму), *Центар за медије и комуникације*, 2007. г., стр. 123.

⁵⁸ Френсис Хенри Хинсли, *нав. дело*, стр. 48.

распршених властелинстава, обитељских и сеоских заједница и вазалских скупина, издизале су се у феудалној Европи различите власти које су своје шире обзорје дуго времена плаћале много мање дјелотворном активношћу, али им је живот намијенио да у том размрвљеном друштву очувају становита начела реда и јединства. На врху су краљевства и Царство темељили своју снагу или амбиције на дуготрајној прошлости. Према доље низала су се у катовима силазећи у готово незамјетним ступњевима од територијалне кнежевине до обичне баруније или каштеланства».⁵⁹

Теорије које у то доба описују или прописују укупно правно и политичко устројство говоре о «мјешовитом суверенитету».

Отприлике, као што је нека државна власт – коју, иначе, третирамо као јединствену и суверену – изнутра подијељена, тако је био подијељен и суверенитет у средњевјековљу, то у распону од градског па до папског нивоа.

Уобичајено, иначе суверена власт у типичној модерној држави је «унутра» подијељена на различите гране власти али се према споља, исто као и у теорији, иста схвата као једна суверена власт.

Слично је власт, односно, суверенитет, подијељен у европској политичкој историји и тако тамо све до комплетирања успостављања суверене модерне државе, орјентационо до XVIII вијека. А све до XVIIвијека заступљене су или доминирају теоријске апологије мјешовитог суверенитета.

Како су конкретније изгледале те теорије? Шта је подразумевано под мјешовитим суверенитетом?

⁵⁹ Mark Blok, *FEUDALNO DRUŠTVO, Golden marketing*, Zagreb, 2001.g., str. 361.

Када се каже «мјешовити суверенитет», то је исто као када се каже подијељени суверенитет. Суверенитет је, дакле, био подијељен. Ко су били, да тако кажемо, (у)дионичари суверенитета?

По том питању, правници оног времена су заступали подјелу суверенитета која би базично респондирала метафизичкој дистинкцији светог и световног. То јест, суверенитет је на првоме мјесту бивао дијељен између религијске и ројалистичке владавине инстанце. Образложење и оправдање те диобе власти или суверенитета између Трона и Олтара постављано је под сигнатуру: ограничени или: двојни суверенитет.

С тим у вези, као и у вези с темом ове дисертације, треба да уочимо и проучимо колико је таква једна предмодерна констелација заправо личећа на рецентне постмодерне конфигурације и обратно, то колико ове прве контуре постмодерног свијета неодољиво подсјећају на прве почетке модерности.

С тим у вези да поновимо интригантно запажање да «није национална држава то што је зачињало империје. Сама национална држава се уздигла као одговор на транснационалне покрете».⁶⁰

Иначе, Европа је најмање од XVI вијека веома била у знаку управо «транснационалних покрета».

«У самој Европи, родном тлу националне државе, ова четири вијека су изразито обиљежена покушајем за покушајем да се успостави транснационална супердржава».⁶¹

Дакле, да ли се на основу овога и других имплицираних, познатих повијесних чињеница, може ићи на овакву конклузију: прије него што је постала национална, Европа је била транс/супранационална?

⁶⁰ Peter F. Drucker, nav. delo, str. 117.

⁶¹ исто, стр. 116.

Даље, ако је конклузија иоле коректна, онда је минимално коректна и на истој базирана паралела са најновијим развојем догађаја на Континенту. Јер, не постаје ли Европа – штавише, није ли Европа – поново транс/супранационална?

Изгледа као да је на дјелу велика реверзија. Експланаторна шема која се овдје може изложити и предложити изгледала би отприлике овако: *подијељени суверенитет – суверенитет – подијељени суверенитет.*

Рецимо, Француска. Прво је дијелила суверенитет са «транс/супранационалним» творевинама оног времена. Затим, постаје национално-територијална држава, што је исто као да кажемо да је престала да дијели суверенитет са било киме и узела га за себе, «љубоморно» га чувајући. И најзад, рецентно, Француска је поново у ситуацији да дијели суверенитет, што, разумије се, коинцидира са успоном интернационално-трансационалних и супранационалних творевина овог времена и – прије свега – чланством у Европској унији.

«Суверенитет је први принцип и извор нових устава и политике. Нема сумње да суверенитет пролази кроз период радикалне трансформације. Да ли то значи, како се често тврди, да тај принцип слаби и да је на путу одумирања»?⁶²

2.1.4. Подијељени суверенитет

Што кажу Кинези: примакнимо столице ватри, па да видимо у чему је ствар.

⁶² Костас Дузинас, нав. дело, стр. 292.

Може ли нека држава да буде чланица транс/супранационалне организације а да једновремено остане суверена?

Очигледан и очекиван је одречан одговор.

К томе, питање и одговор су нешто релевантнији него што због њихове једноставности изгледа. Поготово питање, које би ради извјесног теоријског интереса било згодно унаприједити у теријски и практични постулат.

Постулат је једноставан и колико једноставан толико и релевантан: ако једна држава постане чланица какве транс/супранационалне организације, тада – оно јамачно фактички ако не и формално – иста ступа у ситуацију подијељеног суверенитета.

Обратно, једна организација се у одређењу назива транс/супранационална баш зато што је конкретно дошло до тога да су – до тада суверене – државе подијеле с истом суверенитет којег су, такорећи, донијеле оној у мираз.

А како врло једноставно, врло тачно и врло апсолвентно напомиње један трезвен аутор, «суверенитет је као бивати у браку, ви или посједујете или не посједујете брачни статус, те тако неко не може бити 75% суверен као што не може бити ни 75% у браку».⁶³

Када би конципирано оно што данас називљемо Европска унија, (рас)подјела суверенитета се подразумијевала. Идеја да се направи једна супранационална творевина – каква је и ЕУ - може се реализовати једино уколико се направи (рас)подјела надлежности између два центра: националног и супранационалног. Стога је концепција уједињавања Европе од почетка рачунала са подјелом суверенитета.

⁶³ Georg Sorensen, *SOVEREIGNTY: Change and Continuity in a Fundamental Institution*, наведено према: Richard Bellamy, *SOVEREIGNTY, POST-SOVEREIGNTY AND PRE-SOVEREIGNTY: Three Models of the State, Democracy and Rights within the EU*, p. 171.

Тако да је «најинвентивнији пропонент подијељеног суверенитета био Жан Моне, француски бизнисмен и међународни администратор који је са француским министром иностраних послова Робертом Шуманом развио прву значајну иницијативу у процесу европских интеграциј. Монеов концепт подијељеног суверенитета, срце Шумановог плана, довео је ову идеју у први план у односу на широки спектар предлога за интеграцију Европе који су циркулисали у периоду након 1945. г. Идеја да се Француски, Њемачки и ресурси угља и челика других европских нација удруже била је разматрана у европским политичким круговима током неколико деценија. Монеова специфична идеја удруживања суверенитета проистекла је из његовог увјерења да је агресивни неконтролисани национализам један од најзначајнијих узрока Другог свјетског рата. Такође, он је као званичник Лиге народа искусио да је интергавернментализам учинио Лигу неефикасном, као интернационално тијело за одржавање мира, јер су нације њене чланице могле ставити вето на било који план или акцију. Монеова идеја дијељеног суверенитета се развила не кроз теоретску анализу већ из искуства које је стекао као економиста и цивилни службеник радећи на економској координацији савезника у Првом свјетском рату и као генерални директор Лиге народа. За њега је дијељени суверенитет био средство да достигне неколико својих главних циљева».⁶⁴

Синтагма «подијељени суверенитет» је згодна зато што омогућава да се са ласерском презизношћу мисли најновија политичко-метаполитичка ситуација у свијету; као и стога што даје неко «средње рјешење» у односу на овакву стриктну запитаност: *да ли су модерне европске државе суверене, да или не?*

⁶⁴ Sherrill Brown Wells & Samuel F. Wells, *SHARED SOVEREIGNTY IN THE EUROPEAN UNION: Germany's Economic Governance*, *Yale Journal of International Affairs*, Spring | Summer 2008, p. 31.

Ако кажемо: да, убрзо се проналазе разни демантујући подаци. Опет, ако кажемо: не, опет исто. Да, слично је као када је у питању питање: да ли је ЕУ држава?

Тако, да би се избјегле схоластичке ситничавости, ова синтагма долази као врло како практична тако и прецизна.

Истовремено, ова устаљена синтагма је, евидентно, *contradictio in termini*. За В. Валаса, ова актуелна диоба суверенитета између више актера лоцираних на више нивоа владања је парадоксална и он је перципира као «европски парадокс».⁶⁵

Премда, јасно је да из тога што је досада у-казано произилази и као логички кохерентан закључак оно исто што је спонтани закључак каквог објективног посматрача: *Европа више није национална већ наднационална!*

Да погледамо то мало боље. Шест деценија европских интеграција представља, можда на првome мјесту, историјат континуиране деконцентрације држава, то јест, преношења овлашћења «одоздо» - са држава, «горе» - на ЕУ. То је увид око којег, како изгледа, постоји рутинска сагласност и међу, иначе, опозитним теоретичарима, па се може узети као аналитички фактум.

И то је, зар не, кључни моменат онога што се назива европске интеграције: преношење надлежности - да не кажемо одузимање овлашћења - са држава на Унију.

Трансфер овлашћења «одоздо на горе», са држава на ЕУ, очит је. Када кажемо: европске интеграције, свјесно или несвјесно, мислимо на првome

⁶⁵ William Wallace, *THE SHARING OF SOVEREIGNTY: EUROPEAN PARADOX*, Political Studies, Vol. 47, No. 3, pp. 503-521, 1999.

мјесту на деволуцију или трансфер овлашћења. То је она реална садржина «интеграција».

Тако, томе у прилог, читамо: »Овим Уговором ВИСОКЕ УГОВОРНЕ СТРАНКЕ међусобно оснивају ЕВРОПСКУ УНИЈУ (у даљњем тексту «Унија»), на коју државе чланице преносе надлежности ради постизања заједничких циљева». Тако пише у глави I, члану 1., први став Лисабонског уговора.

Дакле - наравно, ако не рачунамо преамбулу - већ у првој реченици Уговора о оснивању Европске уније, потписаног у Лисабону 13. децембра 2007. г., указује се посве јасно шта је жила куцавица европских интеграција.

На то у-казује и «ветеран» анализе евроглобализације Ернст Хас када интеграције дефинише као «процес путем којег су политички актери из неколико различитих националних поставки увјерени (наговорени) да пренесу њихове лојалности, очекивања и политичке активности на један нови центар, чије институције посједују или захтијевају јурисдикцију над претходно постојећим националним државама».⁶⁶

2. 2. ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ВИД ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ

Наравно, може се примијетити, то што се назива «пренос надлежности» такође би се могло у стилу «реалистичке школе» назвати и видом десуверенизације; или још прецизније-самодесуверенизације. Да ли флоскула «европске интеграције» и постмодерни неологизам десуверенизација заправо рендерирају двије стране истог новчића?

⁶⁶ Ernst Haas, *THE UNITING OF EUROPE*, Stanford, CA Stanford University Press, 1958, p. 16.

Питање је прије реторичко.

2.2.1. Општи облици десуверенизације

То што се назива десуверенизација је негативан процес за кога се налази да отпочиње након другог свјетског рата. Десуверенизација коинцидира са оснивањем организација које се транс/супранационално позиционирају. Истини за вољу, исте не стартују обавезно као транснационалне или супранационалне али зато касније градуално или околионално то постају, док у сваком случају показују јасну намјеру, јасну претензију да то обавезно остану. Њихове су трајекторије, дакле, транснационалне и супранационалне ако то и нијесу *instrictosensu* или у почетку. Ту мислимо, дакако, на тзв. бретонвудске институције, те на ОУН.

С друге стране, када је у питању Европска унија, нема никакве сумње да иста отпочиње као транснационална и супранационална организација. Тако да када државе постају њезине чланице оне ступају у чланство у несумњиво *транснационалну и супранационалну* организацију.

Сјетимо се, када једна држава постане чланица транснационалне или супранационалне организације иста, по аутоматизму, ступа у ситуацију «подијељеног суверенитета».

Дијељење суверенитета, то фактички значи исто што и озваничени пренос овлашћења.

Како изгледа, пренос овлашћења или десуверенизација је најинтензивнија баш када је у питању чланство у ЕУ. И када се констатује да «у политичкој структури и у политичком увјерењу такође закорачујемо у један 'пост'-

период, у еру после суверене државе»⁶⁷, није ли такво закорачивање најприсутније и најпримјетније на тлу европског континента?

У мјери у којој једна држава, рецимо чланица ЕУ, пренесе на њу одређена овлашћења, за толико се умањује њезин суверенитет. Или у другој формулацији или из другог угла перципирано, та власт такође умањује сувереност уколико као држава дијели неке овласти са Европском унијом.

Што би се о томе дало рећи било би и то да се све државе, чланице ЕУ, налазе у стању или «подијеленог суверенитета» или „постсуверенитета“. Тако да «на крају XX века државе чланице Европске уније већ су ставиле своју пуну сувереност пред заједницу. О трговинској политици одлучује се у Бриселу, монетарна политика се од сада проучава у Франкфурту, европско правосуђе делује сложеним путевима и намеће се изнад националних права, Суд правде европских заједница постао је осетна реалност због повећања броја 'грађана' Уније итд».⁶⁸

Није неважно примјетити да је да ситуација неки облик повијесне реверзије. Док су се исте те државе – поготово најстарије од њих – током вјекова модернизације Планете и Повијести налазиле у стању «суверенизације», са постмодернизацијом исте иду у флексију и западају у стање «десуверенизације».

Оно што овдје означавамо као десуверенизација у односној литератури се још назива и «губљење суверенитета», поред тога још и «ерозија суверенитета». Како се елаборира ерозија суверенитета?

⁶⁷ Петер Ф. Дракер, нав. дело, стр. 115.

⁶⁸ Тери де Монбријал, *ДЕЛАЊЕ И СИСТЕМ СВЕТА*, стр. 430.

Како бисмо то правилно и потпуно разумјели, направићемо неколико уводних једноставних дистинкција. Наиме, јасно је шта је то десуверенизација *angenerale*. Док, при већем прецизирању се откривају детаљи и нијансе. Најприје, није свака десуверенизација иста. Десуверенизација може да буде насилна или наметнута и добровољна. Затим, десуверенизација може да буде свјесна и несвјесна. Онда, може да буде намјеравана и ненамјеравана, те примјетна и непримјетна.

Десуверенизација је већма неутралан, констативан термин. Констатује се уопштено *шта*, без онога *како* па ни *колико*, што лако дезавуише.

Синтагма «губљење суверенитета» је већ до једне мјере обременена врједносним конотацијама, док је то можда још више или адекватније случај када се каже «ерозија суверенитета».

Да бисмо у том смислу објаснили и разумјели европску десуверенизацију упућени смо на то да се још једном вратимо на почетак «европских интеграција». Само, не у неком хронолошком или пригодном смислу, као поводом каквог јубилеја, већ с намјером да се, ако се узмогне, достигне до каквог ваљанијег, критичког увида. Стога треба, враћајући се почецима и првим фазама настајања ЕУ, мање обраћати пажњу на то како је настајала (што је некако уобичајено), већ *зашто* је настајала тако *како* је настајала.

2.2.2. Зашто step by step?

Често се за Европску унију казивало и казује да настаје *stepbystep*. То кажу и њезини противници, то исто кажу и најватренији заступници и заговорници идеје «уједињене Европе».

Иако је прије шест година прославила педесети рођендан, ЕУ је настала нешто раније и правилније је сматрати да је настала не, дакле, 1957. године,

када је званично основана Европска економска заједница (ЕЕЗ), већ 9. маја 1950. г., када је обнародована фамозна Шуманова декларација. Или евентуално, тај се почетак да везати и за настанак «Европске заједнице за угаљ и челик» (ЕЗУЧ).

Оно основно ове декларације је у томе што је позвала на уједињење Европе, али наприје – пошто и пут од 1.000 миља почиње првим кораком – оснивањем прве, иницијалне интеграције, оне између Њемачке и Француске.

Како вели декларација: «Француска влада предлаже да се цјелокупна француско-њемачка производња угља подреди заједничкој Високој управи у оквиру организације којој могу да се придруже и друге европске државе».

Убрзо након објелодањивања Декларације, априла 1951. године, основана је тако названа «Европска заједница за угаљ и челик» чије су чланице биле, поред Њемачке и Француске, Италија и земље Бенелукса.

Зтаим се ова организација проширивала и у смислу броја чланица и у смислу увећавања реалних надлежности, то јест у смислу реалне власти која јој је делегирана у односу на све земље њезине чланице. Тако је «Врховна управа» мало по мало еволуирала у данашњу Европску комисију, која има велика овлашћења у односу на националне владе; и штавише, понекад изгледа да и сама представља неку врсту Европске владе или владе Европе.

Пошто, дакле, ово није нека куртоазна хронологија, него феноменолошка анализа, то нам се овдје ваља фиксирати или фокусирати на оно што је најважније уз потребно, смишљено, методолошко одбацивање свега што је споредно или спорадично. Тим прије ако то споредно и спорадично не узгледа као то што је, већ оставља утисак или је створен утисак како је то нешто на овај или онај начин релевантно па га, наводно, треба узимати у обзир и придати му неки значај.

Треба поставити кључно питање овог дијела анализе: зашто се Европска унија (или уједињена Европа или Европска федерација) формира тако како се формирала и формира, како се то каже – корак по корак («stepbystep»)?

Јасно је да је ту Декларација потпуно јасна и да је тај документ којим се – скупа са залагањем за оснивање «Европске заједнице за угљ и челик», износи и залагање да се жуђени пројекат реализује stepbystep. Тако се и вели: «Европа не може да буде створена преко ноћи и цијела заједно...»

Обратимо пажњу: Декларација позива, прије свега, *само* на спајање производње угља и челика у оне двије државе.

А из те «грудве», из тога *само*, настала је крупна лавина, те тако данас имамо ту «супердржаву», ту «државу држава», ту «тиху суперсилу», (мета)политички хибрид који тјера савремене политикологе да помисле да се право именовање тог новонасталог правно-политичког мутанта не може да пронађе у вокабулару или категоријама модерности на измаку.

Него, да се држимо постављеног питања: зашто step by step?

До одговора ћемо се, канда, лакше пробити ако то питање преформулишемо и преокренемо, ако га поставимо на други начин: зашто Шуман, француска влада, поглавито Жан Моне, нијесу поставили цијелу ствар отворено, зашто нијесу ишли на директно реализовање пројекта уједињења?

Пошто је њихов циљ био – и у Декларацији и другдје и свугдје – врло прецизан: стварање Уједињене Европе, зашто онда нијесу иступили и наступили другачије, велимо, отвореније, па и ако се хоће, поштеније?

Одговор на ово сразмјерно кључно питање је наравно једноставан, такорећи, непријатно једноставан.

2.2.3. Непримјетна ерозија суверенитета

Прије него га изнесемо, да резимирамо. Стратешки или прави циљ «Шуманове декларације» и самим тим и «европских интеграција» уопште је, дакле, стварање Уједињене Европе. То се, рекосмо, експлицитно и прецизно саопштава.

А фактички или тактички циљ који се поставља, јесте «само» да се уједине њемачка и француска производња угља и челика. И питање које се овдје, тим поводом, поставља, је: зашто се не иде директно или транспарентно? Зашто се не каже: ми стварамо Уједињену Европу, идемо на националне референдуме, идемо у националне парламенте, идемо у јавну процедуру?

Непријатно једноставан и једноставно непријатан одговор би наравно био: таква идеја, тако постављена, врло би брзо пропала, била би, наиме, вехеметно одбачена.

...Док становништва ЕУ већински подржавају дубоке економске интеграције због очигледних преимућстава у смислу потрошачког избора и слободног кретања људи, добара, и услуга, нема доказа да је чак ни иоле значајнија мањина наклоњена установљивању европске супердржаве. Отуда стратегија «интеграција у потаји» ('Integration by Stealth') усвојена од стране супранационалних институција.⁶⁹

И ето, зато су креатори и аутори пројекта европског уједињења или европске федерације кренули индиректним, питијским, поступним начином; то јест, stepbystep начин се ту наметнуо као једино реалистичан, усљед, очите, немогућности да се намјеравано реализује на неки други, транспарентнији, на било који други начин.

⁶⁹ Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF EUROPEAN INTEGRATION*, p. 187.

Јер, понављамо, поента или проблем је у томе што таква једна идеја, утопијска идеја, *allinall* никада не би била прихваћена од стране држава Европе или европских народа.

Јер, било интелектуално било инстинктивно, уочено је да такав један пројекат – ма колико могао да изгледа као остварење раја на Континенту – представља забрињавајуће велику промјену, те да носи реалну могућност денационализације, раздржављења или десуверенизације. То јест, био би оцијењен и био је оцијењен као елементарно супротан интересима држава, власти и народа на тлу Европе.

Другим ријечима, «Monnet и други вјеровали су да се једино дугорочно рјешење које може зајамчити мирну и богату Еуропу налази у препуштању знатног дијела политичког суверенитета широј политичкој унији».⁷⁰

Па ипак, као што знамо, државе су улазиле у чланство. Зашто, шта им је био мотив?

Како изгледа, оне државе које прве убоше у те почетне интеграције, најприје у чланство «Европске заједнице за угљ и челик», чиниле су то да би јачале снагу и суверенитет. Оне су, наиме, »редом жељеле ојачати своје господарство удружујући се у господарској арени. Националне вође углавном су у Унији видјели средство за промицање националних циљева, за јачање политичке позиције на домаћој сцени те за утврђивање националног суверенитета».⁷¹

Можда одлучујућа је била тадашња гео-политичка ситуација: «У свијету којим су у то доба владале двије велесиле, САД и СССР, шест земаља чланица закључило је да могу бити конкурентне само ако удруже своје господарске

⁷⁰ Jeremy Rifkin, *EUROPSKI SAN*, str. 249.

⁷¹ *ibid.*, str. 249.

ресурсе. Управо је страх да не буду прогутане тјерао земље чланице према све јачој господарској интеграцији».⁷²

Дакле, државе и политичка вођства која су, на почетку «европских интеграција», улазили у чланство онога што ће порасти, израсти, мутирати у данашњу Европску унију, хтјели су да то организовање, ту организацију, ту интеграцију, искористе за властите циљеве, јачање и утврђивање.

Испало је, међутим, другачије. Желећи да ојачају као државе, државе су ослабиле, ослабљене.; желећи да ојачају као власти, власти су *defacto* или *dejure* развлашћене. Такорећи: желећи да избјегну да буду прогутане «с лијева» или «с десна»ове су, ето, прогутане «одозго».

Јер, «луциднији играчи какви су били Monnet, Robert Schuman, њемачки канцелар Konrad Adenauer и касније Jacques Delors, имали су далековиднију визију Уније... Ипак, ти су људи схваћали да би превелико устрајавање на политичким питањима могло получити супротан учинак, те створити отпор земаља чланица... Своју су стратегију заснивали на напредовању малим корацима, тако да техничке и господарске мјере с временом све јаче повезују земље чланице у чврсто саздану, међуовисну, комерцијалну мрежу. Сваки мали корак господарске интеграције изазват ће малу каткад чак и непримјетну ерозију њихова националнога суверенитета».⁷³

Наравно, велики проблем са тим «луциднијим играчима» и њиховом «игром» је што је њина тактика по више основа спорна. Прво, да се подсетимо – ма колико да је, иначе, једина, нужна или најефикаснија – метода корак по корак, значи, метода поступног подривања националних суверенитета или имплицитног развлашћивања државних власти, напосто је – недемократска.

⁷² *ibid.*, str. 249.

⁷³ *ibid.*, str. 249.

Таква метода полази од, иначе тачне, претпоставке да се њезини циљеви, то јест: крајњи циљ, не могу остварити на демократски начин, па зато прагматично заобилази демократске установе или процедуре.«Иако су неки утицајни политички лидери као што су Жан Моне или Валтер Холштајн жељели да створе једну супранационалну политичку заједницу, они су схватили да су у мањини и да не могу достићи њихове циљеве апелујући на европски идентитет».⁷⁴

Ту се проналази да је значајно запажање једног савременог системског теоретичара о томе како, заправо, настаје Европска унија, односно, како не настаје. Јер, према том, такорећи, подругљиво тачном увиду, Европа или Уједињена Европа «не настаје на отвореној позорници, у херојском политичком акту, него иза леђа актера, помоћу моћи споредних посљедица».⁷⁵

2.3. УПРАВЉАЊЕ НА ВИШЕ НИВОА («The Multilevel Governance»)

Међу бројним теоријама европских интеграција, пажњу привлачи једна која *inter alia* укида традиционалну границу између унутрашње и међународне политике - прије свега на тлу Европе - о чему се још даде говорити или мислити и као о интранационализацији интернационалних релација и интернационализацији интерних (унутрашњих) послова.

Назива се управљање на више нивоа или вишеразинско управљање или владавина на више нивоа (изворно: The Multilevel Governance). Први

⁷⁴ Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MULTILEVEL GOVERNANCE AND THE STATE*, in: *The Oxford Handbook of Transformation of the State*, Stephan Leibfried, Evelin Huber and John Stephens (eds.), Oxford, *Oxford University Press*, p. 3.

⁷⁵ Ulrich Beck, Edgar Grande, *KOZMOPOLITSKA EUROPA*, str. 59.

текстови и радови који представљају интродукцију ове теорије појављују се 1990-их.

Шта су најважније карактеристике ове теорије? Шта се подразумева под вишеразинским управљањем?

Прије него што објаснимо и одговоримо, прије него што изложимо и расправимо то што смо наумили и пређемо на оно најважније, није згорега да припоменемо да нам овдје, заправо, није стало до теорије о којој је ријеч ради ње саме.⁷⁶ Иако је наслов ове секције „управљање на више нивоа“, не ради се о томе да ће се сада приступити неком приказивању или представљању те теорије, ићи у појединости у вези са истом, спомињати најважнији представници тог правца итд., јер за то нема ни потребе, нити се то уклапа у укупан дизајн и план рада.

Ријеч је о другој једној накани. О вишеразинском или управљању на више нивоа овдје говоримо искључиво стога што та теорија одлично с-хвата актуелну ситуацију, актуелна дешавања када је у питању теорија и пракса суверенитета у свијету који се интензивно глобализује и континентализује. Значи, не пишемо и не причамо о управљању на више нивоа, већ заправо о државном суверенитету и десуверенизацији, при томе се позивајући на теорију о којој је ријеч и инкорпорирајући је у текућу расправу тачно онолико колико с-хвата ситуацију, врло велике преинаке концепта суверености захваћеног вртлозима савремености.⁷⁷

⁷⁶ о томе детаљније и у: Bache I. and Flanders M. (eds.), *MULTI-LEVEL GOVERNANCE*, Oxford, *Oxford University Press*, 2004.

⁷⁷ о томе видјети и: Саскија Сасен, *ГУБИТАК КОНТРОЛЕ? СУВЕРЕНИТЕТ У ДОБА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ*, Београдски круг, 2004.г.; такође и: Rosamond B., *GLOBALIZATION AND MULTI-LEVEL GOVERNANCE IN EUROPE*, Paper for Conference on 'Globalization and its Implications for Europe and the United States', Atlanta, 1999.

2.3.1. Да ли државе чланице могу и даље бити сматране суверенима?

«У овом контексту вишеразинско управљање може бити окарактерисано као 'свијет чија је унутрашњост изврнута према споља а спољашњост према унутра', са појављивањем хијерархијских, управљачких структура са оне стране граница државе с једне, и поткопавања унутардржавне хијерархије изазваног осујећивањем њене «gate-keeping» улоге с друге стране. Као такав, концепт вишеразинског управљања изгледа да представља изазов за оба елемента вестфалског принципа, како за спољњу анархију тако и за унутрашњу хијерархију».⁷⁸

Концепт вишеразинског управљања представља извјесну новину у контемпорарној науци о политици. Појављује се тек од релативно недавно. Политиколози смислитељи тог концепта су дугогодишњи проучаваоци европских интеграција и имали су пред очима прије свега Европску Унију. Дакле, ЕУ представља систем вишеразинског управљања.⁷⁹

Наравно, може се одмах, као у првој реакцији, примијетити да и једна модерна, довршена држава такође представља систем вишеразинског управљања. «ЕУ може бити описана као систем вишеразинског управљања, гдје су суверена права раздијељена и подијељена између супранационалних, националних и субнационалних институција».⁸⁰

⁷⁸ Tanja E. Aalberts, *THE FUTURE OF SOVEREIGNTY IN MULTILEVEL GOVERNANCE EUROPE – A CONSTRUCTIVIST READING*, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 42, No.1, p. 23.

⁷⁹ за детаљнија обавјештења о тој теми видјети и: Bernard N., *MULTI-LEVEL GOVERNANCE IN THE EUROPEAN UNION*, (The Hague: Kluwer Law), 2002.

⁸⁰ Tanja A. Borzel, *WHAT CAN FEDERALISM TEACH AS ABOUT THE EUROPEAN UNION?*, Paper prepared for the Conference «Governing Together in the New Europe», Robinson College, Cambridge, 12-13 April 2003, p. 1.

Како било, систем вишеразинског управљања денационализује⁸¹ рапидно доводи у питање суверенитет држава које су - као дотад релативно самостални системи - ушле у такав један систем или су њиме обумљене. Штавише, пука чињеница да такав колосални систем система постоји - а теорија о којој је ријеч ту не виси у ваздуху, но консекутивно констатује један нови фактицитет - већ нам посвједочује да је претходно дошло до (с)лома суверенитета, до диобе истог и десуверенизације. Сувишно је рећи да то важи и када је у питању ЕУ, штавише прије свега када је та организација, баш та управа на више нивоа у питању. Јер, „Европа је била прва лабораторија за управљање на више нивоа“⁸² и „у Европи се догодила трансформација без преседана када је у питању ауторитативно доношење одлука. Власт - компетенција да се доносе обавезујуће одлуке које се поштују као легитимне - помјерила се на европски ниво и деволуирала је на поднационалне власти“ ...⁸³

Тим поводом треба истаћи сљедеће: Нити једна држава не може да буде чланица неке наднационалне организације и да остане суверена. То је толико очигледно али се толико затомљује и излаже артиљеријској ватри којом постројења (само)заштите од истине бране појединца или популацију.

Према томе, реците ми да ли је једна држава држава-чланица, на примјер ЕУ, па ћу вам одмах рећи да ли је иста (још) суверена.

Дакле и ЕУ је систем вишеразинског управљања. Заправо, рекло би се да је ова организација једина права управа таквог једног профила у

⁸¹ О денационализацији у контексту вишеразинског управљања детаљније у: Zürn Michael, *THE STATE IN POST-NATIONAL CONSTELLATIONS – Societal Denationalization and Multi-Level Governance*, *Arena WorkingPapers* WP 99/35, 15. 2. 1999.

⁸² Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MULTILEVEL GOVERNANCE AND THE STATE*, in: *The Oxford Handbook of Transformation of the State*, Stephan Leibfried, Evelin Huber and John Stephens (eds.), p. 11.

⁸³ *ibid.*, p. 2.

(пост)модерном свијету. Наравно, ако не рачунамо савремене, још увијек постојеће, државе.

На ово на шта је указано указују и заступници ове школе мишљења и спремно отварају и питање «како ове новопојављујуће структуре вишеразинског управљања утичу на суверенитет земаља чланица ЕУ»?⁸⁴

Особито је од значаја сљедећа конкретна запитаност: « ...Да ли државе чланице могу и даље бити сматране суверенима ако се локус политичке контроле помјерио и није више ексклузивно на нивоу државе. Ако је тако, шта нам то говори о принципу суверенитета? Ако није, како ово утиче на принцип државности у ЕУ»?⁸⁵ Оваква и слична питања су пропулзивна за теорију европских интеграција и исто тако за разумјевалачку спознају тих интеграција.

Ова теорија – иако то није њено главно бављење – указује и на то да «интеграције нијесу 'a zero-sum game'». Зашто? Зато што «националне државе симултано 'избацују' функције на супранационални ниво и деволуирају одговорности на субнационалне регионе».⁸⁶

Затим, значајно је то што се унутар ове теорије интеграција супранационалне институције сматрају за засебне, самосвојне актере, умјесто да се исте по-сматрају као да су пуки агенти националних влада. А те институције, позициониране изнад институција држава, доносе неке одлуке као да су и саме институције државе; те, пак, одлуке су обавезујуће и за државе које су «под» њима, less or more исто онако као што су одлуке које те

⁸⁴ Tanja E. Aalberts, *ibid.*, p. 25.

⁸⁵ *ibid.*, p. 25.

⁸⁶ James A. Caporaso, *THE EUROPEAN UNION AND FORMS OF STATE: WESTPHALIAN, REGULATORY OR POSTMODERN?*, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No.1, March 1996, p. 46.

(под)државе, односно њихове институције, доносе обавезне за институције нижега ранга унутар или на територији тих држава.

Другачије речено, те супранационалне институције су и саме, до одређеног степена, суверене, као што то евидентира теорија вишеразинског управљања. Тако водећи представник ове «школе мишљења» пише да текуће укидање, постепено и континуирано преношење «управљачких овлашћења на европски ниво покренуло је питање националног суверенитета у све транспарентнијем облику. Без обзира на тврдње неких аутора да је суверенитет неразблажен или чак ојачан у процесу европских интеграција, многи Европљани сматрају да најновија премјештања доношења одлука са једног положаја на други пријете суверенитету држава чланица».⁸⁷

Све то, међутим, никако не значи да су сада држава чланице – и држава уопште – до те мјере ослабљене, до те мјере „шушље“ или „десуверенизоване“ да их се може сматрати опсолентнима.⁸⁸

Иако су „ухваћене“ у различите мреже интердепенденције, развучене између деволуције и делегације, обавезане бројним међународним уговорима и документима – у распону од економије до екологије – и несумњиво десуверенизоване у не малом степену, особито унутар европског „управљања на више нивоа“, исте су и даље релевантни актери на глобалној политичкој и метаполитичкој позорници. Односно, „националне државе остају најважније

⁸⁷ Liesbet Hooghe and Gary Marks, *MAKING OF A POLITY: THE STRUGGLE OVER EUROPEAN INTEGRATION*, in: *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*, eds.: Herbert Kitschelt, Peter Lange, Gary Marks, John D. Stephens, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, p. 72.

⁸⁸ упореди, на примјер: Geoffrey Garrett, *THE NATION STATE IN THE GLOBAL ECONOMY: OBSTINATE OR OBSOLETE*, paper presented at the APSA annual meeting, August 1997, Washington, DC; also prepared for the 50th anniversary of volume of *International Organization*, 1997; или: S. Hoffman, *OBSTINATE OR OBSOLETE: THE FATE OF THE NATION STATE AND THE CASE OF WESTERN EUROPE*, *Daedalus*, vol. 95, no. 3: 862-915, 1996.

арене за вршење власти. Ако иједан ниво управе полаже право на суверенитет, то је национална држава“.⁸⁹

2.3.2. Нови облик суверености – Империја

Када се овдје и другдје у-каже да државе више нијесу (једине) суверене то, наравно, не значи да суверенитет уопште нестаје.

Значи, сложили бисмо се евентуално са аутором Бертраном Бадијем да живимо у «свијету без суверенитета», но једино уколико се суверенитет ту схвата онако како је то изложено у члану 3. Декларације о правима човјека и грађанина, гдје се вели: «Извор цјелокупног суверенитета лежи у нацији».

Односно, умјесто о крају или нестајању, упутније и тачније је говорити о транспозицији суверенитета. Државе више нијесу (једине) суверене али – гдје одлази њихов дојучерашњи суверенитет? Одговорити на то је, рекло би се бар, једноставно, чак и свакоме ономе ко иоле озбиљније прати глобална збивања или свакоме ко с пажњом проучи *The Multilevel Governance* интерпретацију интеграција и савременог свијета.

Ако губљење или предају суверенитета назовемо десуверенизација, ваљало би да се уочи да њу, као сјенка свакога од нас, прати нешто што у недостатку бољег израза можемо назвати ре-суверенизација («релокација суверенитета»).

Оно што од суверенитета изгубе савремене (пост)суверене државе – било одлуком о деволуцији или делегирању, било у смислу ненамјераваних последица – то не испарава незнано куд у стратосферу, већ махом одлази на

⁸⁹ Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MULTILEVEL GOVERNANCE AND THE STATE*, in: *The Oxford Handbook of Transformation of the State*, Stephan Leibfried, Evelin Huber and John Stephens (eds.), p. 13.

субнационални, интернационални, транснационални и супранационални ниво одлучивања и владања.

О томе читамо и сљедеће: «Примарни чимбеници производње и размјене – новац, технологија, људи и добра – крећу се све већом лакоћом преко националних граница. Стога национална држава има све мању моћ да уређује те тијекове и наметне своју власт над економијом (...) Међутим, слабљење суверенитета националних држава не значи да се смањила сувереност као таква (...) Наша је основна теза да је сувереност попримила нови облик, који се састоји од низа националних и супранационалних организама уједињених јединственом логиком владавине. Ми тај нови облик суверености називамо Империјем».⁹⁰

Аутори које овдје наводимо, очито је, слабљење суверенитета националних држава и установљење нових облика суверености разматрају у контексту глобализације.

Али исто је тако и када се разматра евроглобализација.

Иста логика, иста динамика, важи и у Европи, што ће рећи, када је у питању национално-територијална држава и Европска унија.

Томе у прилог читамо и:» Ако је Вестфалски систем држава сачињен од суверених држава унутар анархије, ЕУ се може политички интегрисати једино надилажењем суверенитета појединачних држава, обрлаћивањем истих да прихвате статус подређених јединица, и реконституисањем државног суверенитета на вишем нивоу. Ово од нас захтијева да видимо ЕУ као ембрионску политичку структуру у процесу задобијања њеног особеног статуса суверености која изнова црпи ове 'моћи' од држава чланица ».⁹¹

⁹⁰ Majkl Hardt i Antonio Negri, *IMPERIJ, Multimedijalni institut, Zagreb, 2003.g., str. 7-8.*

⁹¹ James A. Caporaso, *ibid.*, p. 35.

2.3.3. Надлазећи надсуверенитет

Као *extemporale*, што се тиче вишеразинског управљања, треба још примјетити да је ту ријеч о интелектуално убједљивој експланацији савремене (мета)политичке ситуације. The Multilevel Governance даје солидан експланаторни оквир за разумјевалачко и разазнавалачко одношење како према пројекту европских интеграција – политичких, економских, правних – тако и према пројекту свјетских интеграција, који се пројекат иначе означава фразом глобализација.

Када се, наиме, баци критичко-истраживалачки поглед на здање глобалне (мета)политике види се да се данас управљање све више (и неопозивије) спроводи на више нивоа: субнационалном, националном, интернационалном, транснационалном и супранационалном.

Наравно, да би се управљало на више нивоа, потребно је да сваки од тих нивоа управљања има одређене надлежности. Њихов, пак, алокатор, тих управљачких надлежности, била би држава. Заправо, *volens nolens* држава је једини алокатор онога што су powers, унутар онога што је идентификовано као The Multilevel Governance, било да говоримо о Европи, било о Глобусу. Одавде произилази да је наличје успостављања управљања – или владавине – на више нивоа инхерентно то да дође и долази до вољног или невољног, свјесног или несвјесног, намјераваног или ненамјераваног, супстраховања суверенитета. Вишеразинска владавина није могућа без подјеле суверенитета, боље ће бити рећи без десуверенизације. У тој десуверенизацији, пак, да тако кажемо у тој математици десуверенизације, налази се да су држава или државни суверенитет на позицији умањеника.

Умањење и успостава суверенитета су повезани једно с другим. Док се на једној страни укида (по некима, малтене, омражени) суверенитет, дотле се,

на другој страни, тај исти суверенитет поновно успоставља. Суверенитет се, као после какве хајке, демонтира на (сад већ) нижим нивоима владавине, но (ово је све очигледније и очигледније) једино зато да би се ремонтирао на «вишим» нивоима владавине. На примјер, гранични суверенитет држава у Унији се укида у корист успоставе граничног суверенитета Уније.

Компатибилно томе, јасно је то да аутори различитих профила, сви они који се залажу за десуверенизацију национално-територијалних држава, очекују да се суверенитет опет лоцира, дакако на неком од наредних нивоа у вишевладавинском здању планетарно прострте постмодерне полтике. Тако, рецимо, «Јирген Хабермас и Ричард Фолк залажу се за децентрализацију власти преношењем суверенитета на наднационална тела, јачањем глобалног цивилног друштва и конструисањем транснационалних демократских институција».⁹²

У овом контексту важи и важна је сљедећа упитаност и њој сљедећи одговор: «Нема сумње да суверенитет пролази кроз период радикалне трансформације. Да ли то значи, како се често тврди, да тај принцип слаби и да је на путу одумирања»?⁹³

Одговор који даје постављач овога питања је, прије свега, тачан; такође, важан за разумијевање онога што се догађа, те будућности национално-територијалне државе. Уз то, одговор и образлагање одговора могу, па и морају, да се конотирајуће схвате – и свакако то негдје и јесу – као становито упозорење.

Најприје се вели: «Суверенитет као темељ права и ослонац јединства народа припада симболичком поретку, као што се у једнаестом поглављу може видети. Када се неки део националног суверенитета уклања или предаје некој

⁹² Костас Дузинас, нав. дело, стр. 291.

⁹³ исто, стр. 292.

другој инстанци, он не напушта симболички поредак, већ се преноси на други пол и кондезује у њему, увећавајући његову ауру и моћ. Појам европског права може да потпомогне разумевању еволуције суверенитета. На основу принципа непосредног ефекта и применљивости грађани Европске уније могу се у домаћим судовима позвати на велики број европских правних одредби, због чега се може издејствовати да свака одредба националног права која се коси са европским правом не буде примењена или буде измењена амандманом или опозвана. Европски суд правде рационализовао је овај велики утицај на правни суверенитет тврдњом да су државе чланице, ступајући у Унију и признајући надлежност европског права у подручјима његове компетенције, ограничиле тај суверенитет. На тај начин *предати национални суверенитет преноси се на бриселске институције које стварају пукотине у националном праву*».⁹⁴

Затим, запазимо како се у цитираној естимацији, ако добро ишчитавамо, између уклањања суверенитета и предаје суверенитета успоставља еквиваленција – то је исто. Суверенитет се не укида ради укидања, но због предаје некој другој инстанци. У оном случају, суверенитет се укидалачки умањује на страни држава чланица и консекутивно успоставља на страни Уније, т.ј. бриселских институција.

Него, чим се на то некако умније погледа, што се запажа то је и то да је оно о чему се овдје збори ништа друго (у основи) до један вид федерализације, илити понављајуће одвијање конкретног федерализовања. Повијесно, када настаје каква федерално организована политеја, суверенитет држава се укидалачки умањује, но то није укидање због укидања и умањивање због умањивања, но због транспозиције ка горе, наиме, да би и федерација имала суверенитет.

⁹⁴ исто, стр. 293.

Данас, федерализација која се простира континенталним и трансконтиненталним ареалом има овакав неки схематизам: «Неко би могао рећи, по аналогiji, да иако је највећи број држава *изгубио* одређене атрибуте традиционалног суверенитета захваљујући развоју хуманитарног и економског права, он није ишчезао, већ се учврстио у хегемоничној власти која усмерава иницијативе које га нагризају. Суверенитет се преноси, те се недостатак његових компоненти у неким државама концентрише у ономе што би се могло назвати суперсуверенитет».⁹⁵

Од суверенитета до суперсуверенитета... Да ли то, онда, значи да се «организована хипокризија» преноси са једног на други ниво, да ћемо имати нову «организовану хипокризију», овај пут континенталних и трансконтиненталних размјера?

Углавном, «суверенитет је почео да се повлачи, а опадање његове моћи тесно је повезано са сликом света коју је наше доба развило. Међутим, ово повлачење суверенитета је релативно. Изгубљени део суверенитета не ишчезава. Он бива апсорбован и кондензован у централној инстанци надсуверенитета».⁹⁶

Оно што би овдје сад ваљало запазити било би то да идентификовањем помињане инстанце надсуверенитета излазимо из оквира који поставља вишеразинско управљање – пошто један ниво владавине дезавуише остале идентификовање надсуверенитета имплицира кон-центрацију моћи⁹⁷ и «једноразинско управљање», док све у свему и даље остајемо унутар оквира једне схеме конкретног федерализовања.

⁹⁵ исто, стр. 293.

⁹⁶ исто, стр. 344.

⁹⁷ «Ипак, морамо бити свесни да не можемо победити суверенитет и нацију-државу уопште, а да при томе не ризикујемо да одустанемо од принципа једнакости и самоодређивања пред настајућим суперсувереном» («Људска права и империја», стр. 372).

Колико год да TheMultilevelGovernance даје врло добар интелектуални инструментариј за обраду и објашњење пројекта/процеса континенталних и интерконтиненталних интеграција, смислитељима се може се упутити приговор преименовања.

Јер, није проблем да се уочи да осим што објашњава нову реалност регионалних интеграција, концепт о којему је ријеч може се употријебити за објашњење старе, већ познате реалности националне-територијалне државе.

In short, шта је једна федерација ако не The Multilevel Governance? Примјер САД: Немамо ли у САД вишеразинско управљање? Те тако, ваља се сложити са ауторима који увидјеше да је концепт о којему је ријеч заправо стари концепт федерализма или федерације (док смо, опет, умјесто о интергавернментализму раније говорили о конфедерацији).

К томе, не треба превидјети ни то да се концепт вишеразинског управљања може аплицирати на какву империју ништа мање него на Европску унију. То јест, ако погледамо на позну Римску империју видимо сложену политичку организацију, подијелену најприје на префектуре Галија, Италија, Илирик и префектура Исток. Затим, префектуре су се даље дијелиле на дијецезе. Затим, «дијецезе су биле подијелене на провинције».⁹⁸ Најзад, «постојала је и најмања политичка јединица – *civitas* (град) и област зависна од њега».⁹⁹ У префектурама, на власти су били преторијански префекти. На власти у дијецезама били су викари. У провинцијама, пак, ректори (управници) провинција. Па с обзиром на ово сазнање, шта је онда друго једна Римска империја ако не очигледна владавина на више нивоа?

И најзад, онај концепт се може аплицирати како на постмодерну тако и на предмодерну Европу, пошто је Европа касног средњег вијека и ране

⁹⁸ Сидни Пеинтер, *ИСТОРИЈА СРЕДЊЕГ ВЕКА, СЛЮ/Глас српски*, 1997. г., стр. 10.

⁹⁹ исто, стр. 10.

модерности баш Европа вишеразинске владавине, коју је владавину окончало настајање и настанак национално-територијалне државе, којој држави раздржављењем, па и крајем, унутар некеинтригантнеповијесне реверзије, запријећује ово ново вишеразинско управљање или ово ново средњевјековље.

Након овога, можемо приводити крају и закључити да глобализација и евроглобализација радикално доводе у питање модернистичко схватање суверенитета – и модерност уопште. Такође, реалност суверенитета у политичком, државном те и у смислу свакодневног живота.

Додуше, такво закључивање је прикључивање; наиме, тако се прије придружујемо ономе што су већ увелико и не од јуче у-видјели бројни аутори разних профила, од оних који пишући о овоме инкантирају што интензивнију десуверенизацију, до оних који то исто виде као пријетњу, само прикривену магловитим, па и лисичјим, обећањима и флоскулама.

Дакле, по питању (будућности) суверенитета, налази се да је за глобализацију Европе и европеизацију Глобуса карактеристично значајна истородна динамика.

То је, показана у сировој схеми, оваква динамика:

суверенизација:десуверенизација:ре-суверенизација¹⁰⁰...

¹⁰⁰ Оно што овдје означавамо сигнатуром «ресуверенизација», приближно је ономе што политиколог Капоразо означава синтагмом «реконституција државног суверенитета (на вишем нивоу)». Опет, Цирн то исто описује синтагмом «релокација суверенитета» (у: *THE STATE IN THE POSTNATIONAL CONSTELLATION – SOCIETAL DENATIONALIZATION AND MULTI-LEVEL GOVERNANCE*).

**III ДИО:
ШТА ЈЕ ЕВРОПСКА УНИЈА?**

3.1. ЕПИСТЕМОЛОШКА БЛОКАДА

Поглавље које започињете да читате разликује се садржински од претходна два. Не у смислу неког оштрог дисконтинуитета, већ просто зато што се овдје или одавде креће *in medias res...* или како би то рекли више феноменологијски – ка самим стварима.

Прва два поглавља представљају приближавајуће увођење у тему, доприносе да рад буде синоптичан, да се тема схвати у општем контексту и склопу међуповезаности, да се поставе неки постулати без којих би постулата, као без котви, ова интелектуална инвестиција могла да се праметне у неко несређено врћење тамо-амо.

Такав је постулат да једна држава не може бити чланица какве супранационалне организације и при томе да остане суверена. А организација коју називљемо Европска унија је *par excellence* супранационална. То смо објаснили.

Сада, значи, треба «прећи на ствар».

3.1.1. Сличност Европске уније и државе

Како, међутим, писати *in medias res* када је ова тема у питању? Или још, одакле поћи «ка самим стварима»?

Која ли би то била та полазна тачка за трактат о европским интеграцијама, поготово уколико аутор трактата претендује на то да испуни (кантовски) захтјев за општошћу и нужношћу (са)знања?

Овдје се присјећамо како је Хегел, тражећи нужно полазиште за његову нову науку логике покушао да «започне од саме ствари», но схвати да је «налажење почетка... заиста потешкоћа». «Почињање као такво је оно чиме треба започети», како вели.

Како би се и да ли би се ово могло примијенити на науку о европским интеграцијама и евроглобализацији?

Дакле, треба поћи од почетка, но то треба да буде прави почетак, којег није баш једноставно одредити. Потраживши тај прави почетак, налазимо да то може да буде почетак конкретног процеса или пројекта о којему је ријеч, то јест овдје су то европске интеграције или европска интеграција. Па иако се у том тражењу почетка може ићи далеко – рецимо, до Дантеа – треба бити једноставнији и реалнији. Тако, није спорно да би се почетак могао да нађе у промулгацији под називом «Шуманова декларација».

Друго могуће започињање од неког (правог) почетка било би такво неко започињање које би кренуло од узрока. Јер, почетак је ту исто што и узрок и *vice versa*.

Ето, по угледу на Аристотела, запитали бисмо се о узроку процеса или пројекта европских интеграција. Узроци, међутим, као такви могу бити четвороструки. И одмах нам се чини тако да битакво трагање за узроком било најбоље конкретизовано као тражење узрока који је Филозоф назвао финални.

Тако се, онда, може «ка самој ствари» поћи од питања о томе који је финални узрок интеграција о којима се овдје почиње да питајуће мисли.

Само, увиђа се још и даље и то да је, све у свему, финални узрок исто што и циљ.

Отуда, питајући за финални узрок «европских интеграција», ми заправо питамо за циљ истих, јер је у назначеном контексту циљ исто што и узрок.

Тако, што се тиче овог другог могућег започињања, може се за-почети наизглед од краја, наиме питањем: «Који је циљ интеграција?»

После овога, налази се да је ту још и треће могуће започињање којим ћемо и за-почети. Наиме, пошто сво наше сазнање започиње чулима, те пошто се чулима некако највише вјерује, можда је понајбоље поћи од нечега што је највише кореспондирајуће чулима.

У том смислу, упада у очи нешто што се наметало и наметнуло као назови прави почетак анализе, као полазна тачка од које се најскладније (јер почетак не треба да је превише пријепоран) полази ка предмету истраживања.

А то је сличност Европске уније и државе. Јер, одакле би друго пошла анализа која треба да се што више задржи и садржи у егзотеричности ако не од онога

у чему се на нивоу рецептивитета слажуи стручњак и лаик – ова унија подсећа на државу.

3.1.2. Ка дефинитивној дефиницији

Расвјетљавајући задати предмет истраживања упућени смо на неколико основних подтема – ако их разумијемо, разумјећемо и централни проблем цијелог предузећа.

У овом смислу, на првome мјесту, ваља се преокупирати минуциозним одређењем политичког система Европске уније.

Ту преокупираност изгледа да иницијално довољно добро изражава једноставно питање *шта је ЕУ?* Када је у питању ЕУ, какво политичко и правно устројство *in concreto* имамо пред собом? То питање сматрамо заиста значајним, (допри)носивим, па га као такво и постављамо, упркос неким мрзовољним примједбама које се односе на «дебате без краја о томе 'шта је ЕУ'». ¹⁰¹

Уосталом, важност и незаобилазност тог и таквог питања толико је непријепорна, то питање је толико првенствено, да и писатељ ове вајне примједбе на једном другом мјесту пише сљедеће: «Тешкоће које се појављују произилазе из чињенице да ми не знамо у коју категорију политичких система спада ЕУ. Ипак чак и провизоран одговор изгледа нужан прије него што се и елементарна анализа настави». ¹⁰²

¹⁰¹ James A. Caporaso, *THE EUROPEAN UNION AND FORMS OF STATE: WESTPHALIAN, REGULATORY OR POSTMODERN?*, p. 49.

¹⁰² James A. Caporaso, *THE EMERGENCY OF THE EU SUPRANATIONAL POLITY AND ITS IMPLICATIONS FOR DEMOCRACY*, in: *Democracy and Federalism in the European Union and the United States*, Sergio Fabbrini (ed.), Routledge, 2005, p. 58.

А што се одговора тиче, одговора има на претек. «Током 1960-их и 1970-их изучаваоци европских интеграција су уложили значајне напоре у класификовањима и прављењу таксономија интеграција као процеса и исхода. ЕУ је третирана као супранационална држава, конфедерација, појављујућа федерална унија, систем конкордата, и политеја на више нивоа, поред осталог».¹⁰³

Већ одавно и званично, циљ европских интеграција није само привредни – успостава једне врло велике економске заједнице, већ и сасвим политички – успостава једне врло велике супрадржавне заједнице.

И тај процес једно те мјере одмакао, до те мјере је евидентан, да се већ увелико, за многе теоретичаре, на разне начине, поставља питање које се *grosso modo* може овако формулисати: *Да ли је ЕУ (већ) нека врста државе?*

У том контексту, однос ЕУ и држава чланица је посве сложен и деликатан. Но, на одређеном нивоу, он је и посве јасан и једноставан.

Прво, произилази и то да однос између ЕУ и држава - чланица, кандидата и аспираната, није у знаку мирне коегзистенције, већ је, испод површине, прије ријеч о негацији негације. То значи и да су тврдње или пароле теоретичара-апологета како су интеграције «игра» у којој на крају «сви добијају» нетачне и бесмислене (па и неозбиљне).

Наравно, позната чињеница је да ЕУ има врло слаба или никаква овлашћења у области опорезивања и када је у питању «монопол физичке силе», затим тек нешто боља када је у питању социјална политика.

¹⁰³ James A. Caporaso, *THE EUROPEAN UNION AND FORMS OF STATE...*, p. 30.

А то су главни препознатљиви прерогативи који једну државу - па била она национална или наднационална - (треба да) чине државом.

Отуда се закључује да национално-територијална држава и даље остаје кључни актер када је у питању процес управљања и одлучивања не само у Европској унији.

С тим се, како изгледа, слажу и неки од оних аутора који, иначе, здушно промовишу превазилажење и превазиђеност национално-територијалне државе и конституционалну федерализацију Европе. «За разлику од регулативних функција, које је држава преузела, нпр. ради макроекономског управљања и редистрибуције, код класичних досега реда и организације, прије свега у погледу државне гаранције власничких права и увјета тржишне утакмице, не осјећа се никакво попуштање снага националне државе»¹⁰⁴.

Ево шта о томе мисли један од објективних савремених политиколога: «Упркос предвиђањима краја нације-државе, могуће је да ће народи демократских земаља ангажовати њихове националне владе како би минимизирале неке од неповољних посљедица интернационалних одлука. Тако глобализација може и редуковати и увећати важност националних влада».¹⁰⁵

Према општем слагању, Европска унија представља јединствен повијесни пројекат. Разнообразне специфичности ове уније, појављивање реалија којих раније није било, доводе политикологију и друге сродне науке и научне дисциплине у «епистемолошку блокаду», притискајући у правцу одбацивања читаве једне носеће номенклатуре као непримјерене.

¹⁰⁴ Jürgen Habermas, *ESEJI O EUROPI*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.g., str. 42-3.

¹⁰⁵ Robert A. Dahl, *IS INTERNATIONAL DEMOCRACY POSSIBLE? A Critical Review*, p. 203.

На првоме мјесту, конфузија је око основног одређења Уније. Још прецизније, кључна полемика је око тога да ли је Унија држава или не.

Примјетно је да, ето, некако ни један одговор - одречан или потврдан, као да не даје баш интелектуалну и истраживачку сатисфакцију.

А кад се каже ЕУ, како раније рекосмо, какво конкретно политичко и правно устројство имамо пред собом?

Attaca, кључно питање и за истраживање које се овдје најављује једноставно је: Шта је ЕУ?

То питање се, иначе, почесто чује или чита. И у крајњој линији, не би требало да буде иоле озбиљног аутора којему су европске интеграције поље интересовања или конкретна обавеза да се није одредио према том питању, то јест да није испитао и именовано «природу звијери» која се називље «ЕУ».

Необично је то што за подлежећи предмет истраживања свих радова из области европских интеграција – а то је ЕУ – још немамо неку дефинитивну дефиницију. Незгодно је, опет, то што, малтене, има онолико одговора колико има давалаца одговора.

Ствар је у томе што није сасвим једноставно доћи до одговора.

На примјер, пишући о томе како „европски сан“ засјењује амерички, амерички теоретичар Џереми Рифкин најприје из различитих углова посматра ЕУ, њезино устројство, посматра је у цјелини и тражи најадекватније одређење.

У поглављу 9., под називом «Сједињене европске државе», овај теоретичар у облику поднаслова поставља питање: «Шта је Европа?»

У том тражењу, овај аутор је заокупиран и запитаношћу: Да ли је ЕУ држава?

Ево га Рифкинов одговор: «То није држава, премда функционише попут државе»¹⁰⁶.

Да се, можда, предмет истраживања о којему је ријеч понајбоље не огледа у овом амфиболичном исказу?

3.1.3 Да ли је ЕУ држава?

Као када нам се ако погледамо из неке даљине учини за некакво дрво да је каква људска прилика, тако и Европска унија *aprimavista* изгледа као држава.

Заправо, такав утисак имамо и када на ЕУ бацимо *a closer look*. Једноставна евиденција показује да ЕУ има исте оне институције које уобичајено има и модерна држава. «По многим процјенама, Европска унија (ЕУ) има све оно што чини државу: заједничку валуту, заставу, чак и химну».¹⁰⁷

Просто, затварање очију пред чињеницом да Европска унија тако еклатантно «личи» на државу било би управо то – затварање очију.

Друго је, већ, питање да ли је, осим што «личи», ЕУ и *inconcreto* држава. То је једно од основних ако не и основно питање за анализу европских интеграција. Јасно је да не можемо доћи до других важних и најважнијих одговора ако прије тога не дамо одговор на то елементарно питање.

Питање из наслова овог одјељка је можда и основно питање европских студија и европских интеграција. Сви путеви воде до тог питања. Јер све државе од Британије до Бугарске и од Балтика до Балкана воде тако названу проевропску политику, подређујући томе све друго као мање важно или као сметњу европеизацији.

¹⁰⁶ Jeremy Rifkin, *EUROPSKI SAN*, str. 242.

¹⁰⁷ Julie Smith, *GLOBAL NEWS STAND: THE HEARTLESS EU*, Foreign Policy, March 2003.

Ако је ЕУ нека обична интернационална организација, ако је неки међународни аранжман, ако је лига народа... тада је цијена чланства платива и исплатива.

Међутим, ако је одговор на постављено питање потврдан, то јест: ако ЕУ ЈЕСТЕ ДРЖАВА, нека врста државе, тада све скупа ствари стоје много па и дијаметрално другачије.

Па, да ли је ЕУ држава?

Наравно, ако би се нашло да је ЕУ држава, онда је у питању посве специфична држава.

Што се тиче савремених аутора који се баве европским интеграцијама и ЕУ они се, заправо, веома разликују и разилазе. Одређења ЕУ се крећу у најширем распону, отприлике – од државоцентричне миноризације до федералистичке глорификације. Слично томе, неки аутори кажу – ЕУ је «мање од државе», други, пак – ЕУ је «више од државе».

Тражећи одговор на питање шта је – као и шта није – ЕУ, италијански политиколог Серђо Фабрини пише: «ЕУ је најнапреднији експеримент у изградњи једног супранационалног политичког ауторитета који се појављује из двадесетог вијека. ЕУ је више него просто економски аранжман: отјеловљује напор да се конструише јавна власт са супранационалним обиљежјима, ако не и да се конструише 'нова форма државе'»¹⁰⁸.

Томе конфлуентно, њемачки теоретичар Мајкл Цирн сматра да је ЕУ «европска државна власт».¹⁰⁹

¹⁰⁸ Sergio Fabbrini, *IS THE EU EXCEPTIONAL...*, p. 6.

¹⁰⁹ Михаел Цирн, *УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ*, Библиотека Еуропа, 2003. г., стр. 190.

Наравно, треба поменути и оне ауторе који сматрају да ЕУ представља неку врсту черчилловских Сједињених европских држава. На примјер, тако о ЕУ 1993. пише један од проучавалаца европских интеграција, наиме: «...А на хоризонту се помаља једна нејасна политичка творевина под именом 'Сједињене Државе Европе'». ¹¹⁰

Ту су и аутори чије је одређивање према питању да ли је ЕУ држава еминентно постмодерно. На примјер, Марк Леонард у студији «Зашто ће Европа предводити 21. вијек» износи став да је ЕУ «прије мрежа него једна држава».

Један број аутора каже отприлике овако: ЕУ није баш држава у смислу класичне државе; но, одмах додају да је и више од тога, више од државе, заправо, како кажу, супердржава.

Од ових међу рецентним ауторима издвајамо и оне за које се не поставља питање да ли је ЕУ «више од државе», већ постављају – можда тек реторичко – питање да ли је иста супердржава или суперсила. ¹¹¹Ту спадају и становишта да је ЕУ (већ) «европска супердржава у погледу регулације трговинских баријера или конкуренције»... ¹¹²

Други на то одмах одмахују главом, но исто тако климају у знак одобравања када се устврди да се ЕУ – што је очито – не може свести на међународну организацију.

¹¹⁰ Хаген Шулце, *ДРЖАВА И НАЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ ИСТОРИЈИ*, стр. 219.

¹¹¹ Walker Martin, *EUROPE: SUPERSTATE OR SUPERPOWER*, World Policy Journal, Winter 2000.

¹¹² Gary Marks, *THE THIRD LENS: COMPARING EUROPEAN INTEGRATION AND STATE BUILDING*, p. 28.

Па, «ако ЕУ није држава, али ни међународна организација – што је онда»?¹¹³

Један од одговора који заслужује пажњу је и овај: «Како би се разријешила постојећа епистемолошка блокада, то ћемо у овом и слjedeћем поглављу експериментално предочити, довести међусобно у везу, а и спојити цијели низ концепата како бисмо испитали у којој се мјери с њима може створити примјерени појмовни оквир за нови облик Еуропе. Ради анализе политичко-институционалне димензије европске власти најприје ћемо модернизирати и тестирати појам *empirea*. Наша теза гласи: космополитизација државе у Европи узроковала је настанак политичке творевине коју ћемо анализирати као постхегемонистички *empire*»¹¹⁴.

Као што видимо, цитирани теоретичар спада у групу оних за које је ЕУ «више од државе». У истом смислу, одмах до ових, можемо смјестити оне ауторе за које се налази да сматрају да је ЕУ нека врста, како кажу, «суперсиле».

Око тога се може направити једна цртица: ако се тврди да је ЕУ супердржава, онда – прије него што се евентуално установи да ли је или није – није згорега уочити да је ту већ нешто претходно констатовано и узето као ријешено. А то је, наиме, да је ЕУ држава. То, међутим, тек треба да буде детаљно размотрено и доказивано. Прије него што се докаже да је ЕУ «супердржава» логично је да се најприје докаже да је иста држава уопште.

Па, да ли је ЕУ држава?

Овдје, ту и тамо тако бар изгледа, важи правило из ајнштајновске физике: одговор у великој мјери зависи од координантног система посматрача.

До сада бар, изгледа као да се, малтене подједнако успјешно, може бранити и једно и друго становиште.

¹¹³ Beck Ulrich, Edgar Grande, *KOZMOPOLITSKA EUROPA*, 74-75.

¹¹⁴ *ibid.*, стр. 74-5.

Тек што помислимо да смо установили, рецимо, да ЕУ *није држава* испостави се неки нови аргумент, појави се неки аутор са новим резонем или наизглед бољом оптиком, тако да потом помислимо – *ипакјесте држава*.

Најзад, дође до неке промјене и у реалитету, то јест, ЕУ се измијени или реформише, стекне неко ново овлашћење и сл. Примјерице, Лисабонски уговор установљава функцију предсједника Европског савјета, што је један новитет. И сад, скрупулозан аналитичар је обавезан да провјери колико је фактичности у ономе што се у неким интерпретацијама пред-ставља, наиме, да је ријеч о некој врсти «предсједника Европе».

Формално, ријеч је несумњиво о лако решивој дилеми. Да би се одредило *да ли је или није*, мора се поставити неки критеријум по којему се одређује, како би оно што се на крају одредило имало прије свега каквоћу и признатљивост објективности.

Логично је колико и једноставно да тај критеријум буде дефиниција државе. У принципу, нема нити једне дефиниције државе у коју би се укупно устројство ЕУ, да тако кажемо, уклопило.

Сљедствено, да бисмо одредили оно што хоћемо да одредимо и одговорили на питање: Да ли је ЕУ држава?, прво треба да одговоримо на питање шта је држава.

«Са становишта социолошког посматрања, 'политичка' организована група, а нарочито 'држава', не може се дефинисати на основу садржаја онога што чини. Готово да нема задатка којег се ту и тамо не би прихватила политичка група, а са друге стране, нема ни једног задатка за који би се могло рећи да је у свако доба, чак увек искључиво био својствен оним организованим групама које се називају политичким, а данас државама, или које су историјски биле претече модерне државе, пише Макс Вебер ово као неку интродукције за ону

његову дефиницију државе која је касније постала опште мјесто и наставља. «Напротив, социолошки се модерна држава може дефинисати само на основу једног специфичног *средства* које је својствено њој: средства физичког насиља. 'Свака држава се заснива на насиљу', рекао је својевремено Троцки у Брест-Литовску. У ствари, то је тачно. Када би постојале само друштвене творевине којима би насиље као средство било непознато, појам 'државе' би отпао»¹¹⁵.

И непријепорно је тако. Оно што државу чини тиме што она јесте, то је укратко (веберовски) монопол на употребу средстава репресије. Значи, држава је она особена организација која на њој одређеној, њој гравитирајућој територији држи монопол на употребу репресије или пријетњу употребом исте.

Да ли Европска унија, према том (основном) критеријуму, спада у класу држава? Очито, не. Одатле даље призилази да иста није ни «супердржава», осим ако се та одредница не употребљава у неком необавезном смислу или попут хиперболе у прози.

3.2. ДРЖАВА У НАСТАЈАЊУ

Дочим, може се и на још неки други начин размишљати у односу на постављено питање. Пука чињеница да се поставља то питање – јер се и код лаика и код експерта у устројству ЕУ види толика евидентна сличност са устројством државе – већ се не може заобићи но узети у обзир. Збиља,»Европска унија ужива овлашћења која се не могу поредити са ма

¹¹⁵ Макс Вебер, *ПРИВРЕДА И ДРУШТВО*, Просвета, Београд, 1976.г., стр. 432.

којом другом транснационалном политичком заједницом. Она није држава, али у својим овлашћењима њој је веома близу».¹¹⁶

Сјетимо се, још, да се никада није постављало питање, рецимо: Да ли је Лига народа држава? Или да ли је НАФТА држава? Па ни да ли је УН држава?

Наравно, то питање се не појављује или намеће и на супротан начин у том смислу да се још нико озбиљно није питао да ли је Француска или да ли је Њемачка држава. Пошто је исувише очигледно да је или када је нека држава држава, оно питање не искрсава.

Како изгледа, тек што смо установили да ЕУ није држава, колебамо се. Како би било да се пронађе нека врста средњег рјешења умјесто дисјунктивности коју нуди бинарна логика? Кад поменуемо Француску... «већ у XIII вијеку била је највећа политичка јединица на континенту, 'готово права држава'»...¹¹⁷

Тако некако као да је и са предметом нашег истраживања: ЕУ као да је на неки начин «готово права држава».

У том правцу иду и размишљања оних аутора који су узели у обзир равноправно и оно по чему је ЕУ држава и оно по чему то није. Наиме, тај «фрактални» резон иде отприлике овако: гледано искључиво, ако је питање: да или не?... онда ЕУ не може бити «призната као држава».

Међутим, шта са њезином државношћу када је у питању рецимо Централна банка? До појаве ЕУ, такву институцију су имале једино и искључиво државе. По томе, ЕУ је (парцијално, но ипак) несумњиво држава.

¹¹⁶ Џозеф Вајлер, *УСТАВ ЕВРОПЕ*, библиотека Еуроплџ, Београд, 2002. г., стр. 373.

¹¹⁷ Фернан Бродел, *МАТЕРИЈАЛНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА III*, Библиотека *Истраживање историје*, 2008. г., стр. 309.

Такође: шта када би критеријум за одређивање био неки други монопол? Умјесто монопола физичког насиљанека врста монопола на новац? Када то кажемо мислимо и на члан 128. Уговора о функционисању Европске уније, који у алинеји 1 каже: «Европска централна банка има искључиво право одобрити издавање еуро новчаница унутар Уније»; или у алинеји 2.: «Државе чланице могу издати евро кованице под условом да Европска централна банка претходно одобри количину». И по томе, ЕУ је (већ) држава.

Па тако, да се не би дословно, сирово казало: ЕУ и јесте и није држава или: ЕУ је донекле држава и томе слично, аутори чију теоријску позицију акцентирајуће разјашњавамо изабраше једну финију дефиницију, да не звучи као какав «коан» но политиколошки прикладно.

По њима, дакле, Европска је унија недовршена држава.

Бар на први поглед, ова дефиниција је у врло великој мјери огледална. Може се схватити на два начина. У смислу територије, ЕУ је баш недовршена држава – с обзиром на то да и даље прима нове чланове, те се тако територијално проширује, тако да се и њене границе стално помјерају.

У смислу државног апарата, такође, с обзиром рецимо на то да ова има, како рекосмо –недвојбено државни, монопол на вођење монетарне политике али не и овлашћења када је у питању одржавање јавног реда и мира на «њеној» територији. Па на шта би личио живот у једној држави када би имала монопол штампања новца без монопола на средства принуде? Осим тога, то је двоје и инхерентно свезано. У историјском и логичком смислу – или током настајања модерне државе – прво настаје монопол на средства принуде па ондана штампање/ковање новца.

Када би ЕУ имала тај први монопол да ли би се и тада диспутовало око онога што је њезина statehood? Како било, тај монопол припада и даље државама чланицама те је већ самим тим ЕУ и после свега остала недовршена.

На ту недовршеност указују и они аутори који ЕУ умјесто као државу посматрају – или мисаоно довршавају – као федерацију. Елем, по њима, ЕУ је недовршена федерација.

Аргументи и једних и других се, као што је очекивано, сличе. Ипак, није у питању само прављење разлике у начину формулисања којом приликом садржина реално остаје изван тог разликовања или направљено разликовање је не погађа.

Ако би да разумијемо ову теоријску позицију онда треба да се вратимо ономе што је нека врста исходишног, праоснивачког документа Европске уније – то је «Шуманова декларација».

Ова декларација, као што је познато, предлаже да се њемачка и француска производња угља и челика ставе под заједничку управу.

Затим се износи оно што је меритум цијелог предузећа: «Сједињавање производње угља и челика требало би одмах да створи заједничке основе за економски развој што је први корак ка европској федерацији и да промијени судбину оних региона који су дуго били посвећени производњи муниције за ратовање, чије су жртве најчешће били».

Према томе, на основу анализе садржаја, јасно је шта је циљ цијелога предузећа који се циљ, додуше, поставља у нешто даљњу будућност а ка њему се стиже корак по корак. Тај циљ је европска федерација.

Када се у том контексту погледа данашња ЕУ поставља се питање: Да ли је ЕУ федерација? И уопште, сва она друга питања већ постављена или омогућена постављањем истих, само што се умјесто «држава» ту каже «федерација».

Такође се испоставља да је ЕУ «дјелимична федерација», то јест недовршена федерација. Другим ријечима, циљ постављен од стране «отаца оснивача» ЕУ није реализован. Или ћемо радије рећи – није још?

Надаље, налази се још један поступак продуктиван за намјеру да се политички систем Европске уније упореди са политичким системом карактеристичним за државу да би се видјело да ли се или до које мјере се подударају.

Наиме, то се може учинити још сем сведеном компарацијом као што смо то нешто раније урадили. Видјевши да ЕУ нема законите монополе без каквих је модерна држава незамислива, не преостаде нам ништа друго до да не признамо ЕУ као државу, то да констатујемо да када је у питању ЕУ појам државе „отпао“.

Затим, не могавши ни да јој не признамо нека од типично државних обиљежја – скупа са поменутиим ауторима – одредисмо је као «недовршену државу».

Онда смо је још прецизније одредили као «недовршену федерацију», скупа са федералистима и у складу с оним што као главно декларише «Шуманова декларација». Дотле смо стигли.

3.3.ЕВРОПСКА ПОЛИЦИЈА

Прецизирања увећавају релевантност анализе. Када хоћемо да анализирамо ЕУ на релевантан начин, да одредимо њезин политички систем, да је упоредимо са државом као државом, да сазнамо да ли је и она држава или нека врста државе и поготово када ту колидирамо са амфиболијама, прецизирања се подразумевају.

Рецимо, када смо претходно разматрали питање да ли је или колико је ЕУ држава питали смо да ли има монопол на средства репресије, нашли да, наравно, нема и пошто је тако закључисмо да је одговор на постављено питање одречан.

Сада би то требало преиспитати и прецизирати.

На неки начин, Европска унија, ипак, није сасвим без онога што су lawenforcement формације. Наравно, те формације су реалативно малобројне и (засад) немају нека већа овлашћења.

На примјер, «Европа» има и њезине «европске жандармеријске снаге» (EUROGENDFOR), основане у Велсену 18.октобра 2007.г. Уговором о оснивању ових снага исте се одређују као «мултинационалне полицијске снаге са милитарним статусом». Имају стално руководство и персонал, са сједиштем у Вићенци, Италија.

Намјена ове формације је, поред осталог: спровођење задатака у вези са јавним редом и миром; спровођење јавног надзора, регулисање саобраћаја, гранични полицијски задаци и општи обавештајни рад; заштита људи и имовине и одржавање јавног реда у случају великих дистурбанција и сл.

Свакако, оно што је у вези са «европским жандармеријским снагама» и понајзначајнијето је да су исте јасно замишљене не само као мултинационалне већ и као наднационалне.

Тако у члану 5. Уговора о оснивању жандармерије, насловљеног «Оквир за мисије» пише да «ЕУРОГЕНДФОР може бити стављен на располагање Европској унији а такође и Уједињеним нацијама, Организацији за европску безбједност и сарадњу, НАТО и другим интернационалним организацијама или *ad hoc* коалицији».

Односно, то је репресивна формација која би, фактички, представљала полицијске снаге које постојећим националним полицијским снагама придлазе, тако рећи – одозго, као аутентичне европске полицијске снаге.

У том смислу је индикативно и оно што пише у члану 4. Уговора о формирању европских жандармеријских снага, под насловом «Мисије, ангажмани и имплементација». У ставу трећем овога члана (алинеја б) пише да «ЕУРОГЕНДЕРФОР може бити употријебљен» поред осталог и за «мониторинг, савјетовање, менторство и супервизију локалних полиција у њиховом свакодневном раду, укључујући рад на криминалистичким истрагама».

Такође, поред формирања европских полицијских снага већ дуже времена су у току припреме за формирање и формалног својеврсног европског министарства унутрашњих послова, под називом «EUInteriorMinistry».

Основни официјелни оквир унутар којег се одвија стварање европских снага за очување јавног реда и мира, европске «државне безбједности», европских специјалних полицијских снага и европског министарства унутрашњих послова је успостављање и унапријеђивање онога што је названо «јединствено подручје правде, слободе и безбједности».

Те и такве планове поготово подупире једно неформално тијело под називом «Савјетодавна група за будућност европске политике унутрашњих послова». Оснивање ове групе је на једном неформалном састанку министара унутрашњих послова и имиграције, јануара 2007. године предложио њемачки министар унутрашњих послова Волфанг Шаубл а затим и тадашњи европски «министар унутрашњих послова» Франко Фратини.

У прилог томе, користећи (индикативно) као повод несрећан догађај после једног спортског меча у Италији, Фратини је у функцији комисионера за правду, слободу и безбједност изнио предлог да се формирају Европске полицијске снаге које би штитиле спорт.

За ту намјену, ЕУ је из буџета издвојила 10 мил. еура намијењених за обуку европских полицијских снага. «Ово је први корак у правцу стварања једног дана праве Европске полиције за спорт», рекао је тим поводом Фратини.

Наравно, као што смо рекли, европске полиције у правом смислу те ријечи нема. До сада, више је ријеч о плановима, првим корацима, изјавама и ономе што је «само на папиру». Тако је и када је у питању «европска полиција за спорт».

Дочим, нешто друго је ту важно. Ова прецизирања уводе у изношење још једног поступка којим би се одредио политички систем ЕУ али у једном динамичнијем компаративном модусу.

Када се ЕУ одреди као «недовршена држава» онда се том одређењу, након што му је призната базична тачност, може приговорити због статичности.

Претпоставимо да смо питање да ли је ЕУ држава поставили прије пар деценија. И тада бисмо less or more могли рећи исто што и данас: да није држава, затим да је нека врста недовршене државе. Међутим, нико верзиран неће спорити да су се ствари по том питању итекако промијениле, да је ЕУ

даље релевантно еволуирала у више праваца. То јест, ЕУ је и даље «недовршена држава» но, ако се тако може рећи, данас је *мање недовршена*.

Па пошто је, како произлази, ЕУ данас мање недовршена него јуче; или (да то изразимо мање неспретно) пошто је ЕУ данас више држава него што би онда, то онда значи *да се ЕУ напросто довршава као држава*.

А ако је тако... онда, не би ли било још огледалније – надовезујући се даље на одредницу о недовршености – Европску унију динамичније одредити као «државу у довршавању»?

Дакле, умјесто питања - да ли је ЕУ држава? - продуктивније је питати да ли постаје држава?

Неки од аутора чије смо радове консултовали сматрају да је тако. На примјер, Капоразо сматра да је циљ ЕУ да постане држава или да се комплетира као држава. Међутим, овај аутор прецизира - не као пуко квантитативно увећање сада још постојеће национално-територијалне државе, већ као, како каже, «нова форма државе».¹¹⁸

Но, да би се то довршавање доиста показало треба и да се – за потребе феноменолошке спознаје – направи нека врста мисаоног исцртавања трајекторија или претходног *мисаоног довршавања*.

Тако би аналитичар умјесто да сматра мање важним, споредним нешто што је у вези са институцијама или јавном сфером ЕУ тренутно реално мање важно промијенио визуру па оно што је тренутно споредно сматрао *тенденцијски* напротив значајним.

Када се оно што је у макроструктури Европске уније (за)сада «само на папиру» или «у зачетку» или «небитно» тако трајекторијски извуче до

¹¹⁸ Капоразо још за ЕУ користи одређење «међународна држава».

завршних тачака пројекцијеи затим придода онеме што је већ фактуелно добија се несумњиви *нацрт државе*.

Поступак би, иначе, био тек нека интелектуална играрија када га не би верификовао, заправо, досадашњи историјат ЕУ.

Рецимо: исто је и ако се вратимо у 1951.г. и из споредне «Европске заједнице за угаљ и челик» исцртавамо трајекторије «супердржаве» Европске уније; «Високу управу» («HighAuthority») мисаоно довршавамо у Европску комисију; некадмало важни (и заборављени) «еки» мисаоно претварамо у еуро који успјешно парира «свјетском новцу» и сл.

Или у другој формулацији: «Почињући као интернационална организација 1950-их, на основама драматичних искустава два свјетска рата, ЕУ је од тада постепено редуковала њену оригиналну интергавернменталну конфигурацију да би задобила карактеристике супранационалне организације, као што је показано у поглављима у првом дијелу ове књиге»¹¹⁹.

Или још, теоретичар Мени сматра да је «једна интернационална организација са ограниченом влашћу (поступно трансформисана) у Унију... са мисијама и инволвирањима који су скоро неограничени»¹²⁰.

Наравно, она позиција «довршавања» упућује на то да *ЕУ увелико постаје али да још није држава*.

Наравно, таквој позицији тек релативно опонира позиција оних аутора по којима је ЕУ (већ постала) држава. Рецимо, по Мајонеу, ЕУ је већ постала држава, таква какву он категорише као «регулаторна држава» и сматра да се не разликује од Америчке државе.

¹¹⁹ Sergio Fabbrini, *IS THE EU AN EXCEPTIONAL?*, p. 9.

¹²⁰ *ibid.*, p. 9.

По том питању, исто је мишљење политиколога Серђа Фабринија: «Без обзира на конфузију око власти у Бриселу, или чак баш због тога, ЕУ је постала нарастајућа регулаторна држава».¹²¹

*

Подсјетимо се, кренули смо од питања – шта је ЕУ, одатле ка питању – да ли је ЕУ држава, потом да би се дао одговор било је потребно да се одреди критеријум по коме се одређује да ли је или не држава, што је даље водило додефиниције државе као монопола на средства репресије.

По том критеријуму нађено је да ЕУ није држава. Затим је прецизирано да у склопу макроструктуре ЕУ има репресивних формација, значи ЕУ никако није «деполицизирана». Друга је ствар, констатовано је, то што су те формације једноставно још у зачетку и немају већа овлашћења, тако да је резиме да ЕУ нема тај дијакритички монопол који, по Веберу, државу разликује од других организација и облика или нивоа власти.

Напосљетку је предложено да се Европска унија, као нека врста протодржаве, мисаоно доврши, под претпоставком, верификованом историјатом ове организације, да то мисаоно исцртавање трајекторија антиципира следеће правце интеграција.

Само, зашто би се инсистирало на концепту државе уопште а и као монопола на средства и употребу репресије?

Бар донекле, ЕУ је и реално «ентитет *sui generis*».

За разлику од национално-територијалне државе, ЕУ настаје махом без коришћења оружаних средстава и насиља, док је, насупрот томе, то такорећи

¹²¹ Sergio Fabbrini, *HOW CAN BE BUILT A MARKET WITHOUT A STATE? A Comparative Perspective on Market Building and Legal Integration in Europe*, Working Paper 02/2003, University of Trento, School of International Studies, p. 17.

незаобилазно када је у питању формирање држава у доба модернизације историје.

ЕУ врши власт, увећава овлашћења, просто – функционише као држава иако није држава – без да има «оружје», што је тако незаобилазно када је у питању држава.

У вези са тим ваља подсетити да ЕУ функционише у једном специфичном и релативно новом модусу. Њезина моћ није у репресивним потенцијалима, колико у њезином утицају, наиме, у способности, до сада незабиљеној, да буде атрактор политикама и популацијама, да обликује кључне друштвене токове у скоро свим државама континента, да се наметне без употребе оружане опресије. Теоретичар Рифкин је то описао синтагмом «европски сан».

На том фону, баш код Вебера, налази се једно «науковање» које би за разумијевању макроструктуре ЕУ било корисно бар колико и оно о држави монополисти над инструментима принуде.

У студији «Привреда и друштво» (девета глава, поделељак 1. *Моћ и власт. Прелазни облици*) у-казује да постоје и неке друштвено-политичке творевине које одударају од шема на које су политичке науке навикле – немају средства физичке принуде али принуђују, немају репресивни ауторитет али имају фактички ауторитет.

У таквој творевини «људи који у њој имају пресудан утицај на основу ауторитета или преко тржишта – за шта је типичан пример Пруска у царинском савезу и у Немачком рајху, или, мада у далеко мањој мјери, чак

и Њујорк у Америци – могу и без икакве формалне моћи заповедања уживати далекосежну, понекад деспотску хегемонију».¹²²

Такве политичке творевине и облике владања Макс Вебер ставља под сигнатуру «империјална држава» («EmpireState»).

Уосталом, као што је већ и поменуто, данас се међу утицајним теоретичарима налазе и они који на питање: Шта је ЕУ? одговарају децидирано: *ЕУ је empire!*

3.4. ЕВРОПСКА ВОЈСКА

Само, не треба толико ни инсистирати ни на томе да ЕУ нема легитимна средства принуде. Може се рећи и – напротив.

И доиста, веома је значајно знати и разумјети да је историјат европских интеграција уједно и историјат великог пројекта установљења јединствене европске војске. То је у кохеренцији са планом да се Европа уједини и пацификује.

Тако је још 1951. године – дакле, прије формалне успоставе Европске економске заједнице – француски премијер Рене Плевен предложио познати план о «Европској одбрамбеној заједници», успоставу заједничких европских одбрамбених снага, са јединственом командом на њиховом челу.

Ту идеју о заједничкој одбрамбеној и безбједносној политици на ниову Континента у новије вријеме је оживио и оснажио и уговор из Мастрихта. Тако, према члану Б овог уговора: «Унија поставља себи за циљ да афирмише свој идентитет на међународној сцени, нарочито примјењивањем Заједничке

¹²² Макс Вебер, нав. дело, стр. 47.

спољње и безбједносне политике, укључујући ту правовремено дефинисање заједничке одбрамбене политике, која ће у датом тренутку довести до заједничке одбране». Јасно као дан... Ако и јесте тачно да су жеље једно... чињеница је да већ одмах оvdје имамо евидентну «трајекторију» у правцу војних снага аналогних национално-територијалној држави.

С тим у вези, недовољно је познато, рецимо, да је у децембру 1998.г. у мјесту ст. Мало дошло до француско-британског састанка на врху. Двије државе потписале су декларацију којом се Европска унија по први пут обавезала да ће постати не само грађанска већ и војна сила. У декларацији стоји како је Европској унији потребан капацитет за самосталну акцију, уз подршку увјерљиве војне силе, механизам за њезину употребу и спремност да се посегне за војном силом у случају неке међународне кризе.¹²³

Надаље, 1999.г. у Келну ЕУ је успоставила «European Security and Defence Policy», чиме ће се регулисати војно дјеловање приликом хуманитарних акција и спашавања цивила, одржавања мира и разрјешавања кризних ситуација.

Заправо, идеја и интенција да се створе јединствене европске војне снаге може да буде изненађујућа само за оне који не размију стварно стварну природу онога што се називље европске интеграције.

Два су основна чиниоца који су ту идеју и интенцију до данас задржали на удаљености од *full* реализовања. То су интерес САД – у вези са Сјеверно атлантском организацијом («НАТО») и логични и легитимни интереси или појединих или национално територијалних држава као таквих, супротстављених наднационалним интересима промовишућим пројекцију Европске војске – за шта је најбољи примјер Француска генерала Де Гола.

¹²³ наведено према: *EUROPSKI SAN*, str. 378.

Уговор из Амстердама (усвојен у јуну 1997. године, ступио на снагу 1. маја 1999. г.) наставља у правцу формирања европских оружаних снага и установљава и дефинише «Заједничке стратегије» и садржи диспозиције којима се спољња и безбједносна политика желе учинити што ефикаснијом и кохерентнијом.

Уговор из Нице је, такође, документ континуитета у том смислу. Њиме су, рецимо, петнаесторица шефова држава или влада тадашње Европске уније одобрили стварање основних органа за обуку европских одбрамбених снага.

И опет је значајно знати, ми смо свједоци – неки са очима, неки без њих – настајања нових формација, нових структура, заједнички деноминатор којима је то да се котирају и конституишу на нивоу постављеном изнад нивоа националних држава.

Кад се погледа уназад, најмање од Другог свјетског рата наовамо унапријед, оно што се запажа као значајно, то је и континуирано стварање – не само на Континенту – органа и организација који претендују, било објављено, било необјављено, да се ус-поставе на једном новом нивоу дјеловања и дејствовања, на, како кажемо, нивоу изнад националних држава.

Као што је релативно лако разумјети у томе би и био основни смисао тако названих европских интеграција.

Истовремено, ми смо такође свједоци и постмодернизације повијести – значи, проглашавања постмодерности за неку врсту технолошког вишка. Требало би разумјети у ужем и ширем смислу да је стварање европских војних снага управо постмодернизација, која – као што је можда сувишно рећи – формације оружаних снага укотвљених на националним нивоима проглашавају за технолошке вишкове и – да останемо у правцима овог

поређења – и дословно нуди нова радна мјеста на једном новом, вишем нивоу рада и функционисања.

Сасвим је феноменолошки да се у вези са тим помене и напомене да је у питању не само поништавање него исто тако подражавање и продужавање огромног процеса модернизације, бар као политичког, правног и економског редизајнирања историје.

Шта се тврди? И то, да се процес модернизације такорећи реплицира у процесу постмодернизације, као што се то показује и у стварању јединствених европских полицијских снага и као што то показује и стварање или планирање стварања европских војних снага.

Кад се пише: Процес модернизације, под тим се подразумијева и стварање територијалних и националних држава, дакле, модерних држава у савременом смислу те ријечи.

Кад се пише: процес постмодернизације, под тим се подразумијева стварање јединственог политичког и правног ентитета из или од оних територијалних и националних држава које државе бијаху (и још увијек донекле јесу) садржина и спецификум модернизације и модерности. Демонтирање државе је демонтирање модерности.

Гдје је или у чему је реплицирање или оно поменуто и помињано продужавање и подражавање? У томе што постмодернизација смјењује модернизацију, постмодернизација поништава модерност, но исто тако постмодернизација поништава кроз подражавање.

Тако, тврди се да ако је модернизација карактерисана конституисањем државе као модерне државе – иако је то, канда, нека плеонастичка формулација, јер је држава каква јесте повијесно припадајућа модерности – тада то значи и то да је карактерисана стварањем првих полицијских снага,

онаквих какве мање-више познајемо и до дан-данас. Такође, тврди се да ако је модернизација карактерисана стварањем централизованих и суверених држава – наравно, на штету империја, краљевина, лига градова и војводства – тада то значи и то да је карактерисана стварањем првих војски: запазимо, стварањем првих стајаћих војски на нивоу новостворених и новонастајућих национално-територијалних држава.

Није, сада, тешко реципирати и разумјети да је подражавање и продужавање у томе што се базично исти повијесни процеси у новије и најновије вријеме настављају и понављају, наравно на сљедећем нивоу, на вишем ниоу интеграција – овај пут на штету националних држава, њихових институција и ингеренција.

Ако је модерно=и успостава првих националних, државних стајаћих војски, онда је постмодерно=успостава првих наднационалних оружаних формација и војске.

Наравно, по том питању се може казати да је ријеч о плановима, да је све то још далеко од реалног и реализације. Ипак, не говоре ли и планови сами за себе доста тога, не представљају ли «сировину» за анализу, па и када нијесу (још) реализовани?

К томе, ЕУ и Европа већ сада имају неку врсту оружаних снага. Мировне трупе ЕУ се налазе у Босни, на Косови и у Чаду. Податак је и формирање «Западноевропске уније» («WEU»). Ова је 1992. године формулисала тзв. Петербуршке задатке, међу којима је и задатак будућег наметања мира од стране европских војних снага.

Експлицитна намјера и евидентни покушаји да се створи и европска војска показују у јасноћи намјеру да се свори држава. Зато су тако аналитички

важни и доиста се не могу (као што се некако чини да се чини) тек тако препуштати маргинама и остављати за «под тачком разно».

Оно што се подразумејева то је да се, као и ЕУ и армија Уније ствара градуално – исто *step by step*. У том смислу, још једном поменимо формирање «Западноевропске уније». Поред тога, формиране су и војне јединице за посебне намјене, *European rapid forces*.¹²⁴

Колико се овај циљ формирања неке врсте *EU Army* схвата озбиљно показују и јавне изјаве лидера ЕУ или евроглобалиста предсједника држава или влада широм Европе. На примјер, крајем 2006. г. тадашњи пољски предсједник Лех Качињски иступио је са иницијативом да се формира европска војска с чиме је упознао бившег британског премијера Блера као и предсједника Европске комисије Барозоа, док је тадашњи премијер Јарослав Качињски изнио исти предлог њемачкој канцеларски Меркел.

Колико ови планови и пројекције имају важно мјесто у размишљањима и калкулацијама евроглобалиста свједочи и оно што је Меркелова изјавила у интервјуу за лист «Билд» (марта 2007.г.) и то поводом 50. годишњице «Римског споразума» и усвајања «Берлинске декларације»:

Ми се у ЕУ морамо приближити заједничкој армији. Европска комисија ће постати способнија за деловање и са јасно регулисаним надлежностима.

Ранији предсједник француске Саркози је такође заговарао формирање европске војске: «Кооперација са НАТО је важна али нама треба наша властита одбрамбена политика заједно са нашим савезницима. ЕУ не може

¹²⁴детаљније у: Ioannides Isabelle, *THE EUROPEAN RAPID REACTION FORCE: Implications for Democratic Accountability*, Paper 24. Bonn: Bonn International Centre for Conversion (BICC), September 2002... као и другим радовима исте ауторке, те: Wolf Charles jr., Zycher Benjamin, *EUROPEAN MILITARY PROSPECTS Economic Constraints and the Rapid Reaction Force*, RAND Publications, 2001.

остати кепец у одбрани а цин у економији», како је изјавио у децембру 2008.г., након састанка Европског савјета.

Очекивано је и то да се са интензивирањем statebuilding процеса у цјелини интензивира и процес формирања конкретне, оперативне, да тако кажемо – праве европске војске.

У том смислу је у фебруару 2009.г. Европски парламент, са великом већином, усвојио резолуцију формирању европских војних трупа; односно, иницијативу једног њемачког посланика у ЕП, под називом «Европска безбједносна политика и ЕСДП».

Како се наводи, Европски парламент «сматра да заједничка одбрамбена политика у Европи тражи интегрисане Европске оружане снаге које због тога треба да буду опремљене са заједничким системима оружја тако да гарантују истовјетност и интероперабилност».¹²⁵

Тим поводом усвојен једокумент под називом «Резолуција Европског парламента о европској безбједносној стратегији и ЕСДП». У тој се резолуцији, поред осталог, под ставком 51., «одобрава даљњи динамичан развој кооперације између националних оружаных снага тако да ове постану све више синхронизоване».¹²⁶ У наставку, предлаже се да овом процесу и оружаным снагама буде дато име «SAFE» («Синхронизоване оружане снаге Европе»).

Такође, ту су и планови да се формира «Савјет министара одбране Европске уније» и «Европски статут за војнике».

¹²⁵ THE EUROPEAN PARLIAMENT IS CALLING FOR EU ARMY, *The European Journal*, 23.2.2009.

¹²⁶ EUROPEAN PARLIAMENT RESOLUTION OF 19 FEBRUARY 2009 ON THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY AND ESDP

ЕП је чак сугрисао да армије држава чланица треба да се отворе за грађане других чланица ЕУ.

Занимљиво је анализирати питање шта ће се дешавати када се европске интеграције приведу неком крају и када се, претпоставимо, мање више поклопе границе Европе и Европске уније. Запитајмо се већ сада: какав је тада смисао даљњег постојања националних армија које сада још увијек постоје?

Ситуација је и једноставна и компликована, јер се ту такође појављује и питање, то гледано из угла нације: у чему би онда била разлика између европских и тако названих евроатлантских интеграција? Према томе, како је и произилазеће, било да је члан Сјеверноатлантске организације, било да је члан Европске уније, једна национално-територијална држава неће моћи да води самосталну одбрамбену и безбједносну политику.

Ту су у питању кардиналне промјене, захтијевају елементарно информисање прије доношења одлука, референдума и изгласавања. Промјене су и много веће него што се помисли, јер под било чијом командом да буде организован систем «колективне безбједности», тај ће систем подразумијевати базично исте оне промјене које су се десиле када су у процесу модернизације повијести, те томе припадајуће емергенције национално-територијалне државе, буџетски финансиране повијесно прве стајаће војске, постале фаворизована формација. То јест, модерна формација, таква која је формације плаћеничких и локалних снага, дворских и градских гарди, учинила предмодернима, дакле – повијесно превазиђенима.

3.5. ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ=STATE BUILDING?

Према познатој хегеловској формулацији, Истина=Цјелина.

Придржавајући се тога, проучаваћемо и процјењивати европске интеграције и Унију свагда у знаку једног цјеловитог приступа. Значи, сва предметна сазнања треба да међусобно живо кореспондирају конструишући цјелину а цјелина има предност у односу на дјелове, поготово када и тамо гдје јепозитивно цјеловито сазнање битно угрожено позитивистичким цјеловитим сазнањем детаља.

Изградња Европске уније у основи понавља изградњу национално-територијалне државе, на вишем, сљедећем нивоу развоја и интеграције, на нивоу нове, супрадржавне политике, баш као што, рецимо, ентитети као што су Афричка унија (АУ) па и МЕРКОСУР у основи понављају то што називљемо европске интеграције. Основна теза овога рада изложена је у овој реченици.

Задатак, одатле произилазећи је сам по себи јасан: треба доказати да ЕУ доиста настаје онако како је настајала и настала држава. Иако је Европска унија специјална врста прије него земља, људи константно покушавају да пронађу нека регуларна препознавања. Међутим, то је нормално и «легитимно».

Како то постићи? Један начин је постављање европских интеграција у шири дијакхронијски контекст, тачније у историјску перспективу. Да бисмо разумјели европске интеграције ваљало би да разумијемо настанак савремене државе, као неку врсту, слободно можемо казати, националних интеграција, што ове, дакле, доиста бијаху.

Други начин је да се ЕУ посматра у синхронијској перспективи, овдје конкретно тако што ће се ставити у компаративну релацију у односу на неку дату савремену државу. То може да буде и нека држава чланица, но исто тако и држава схваћена као (веберовски) модел.

Оба начина, синхронијски и дијахронијски, треба да допринесу да се правилно и потпуно разумијева процес европских интеграција и тракт Европске уније те да се сазнање да формирање Европске уније понавља обрасце формирања национално-територијалне државе ослободи хипотеке хипотезе.

Имајући тај и такав циљ пред собом, придружујемо се оним ауторима који оцјењују ЕУ и разумијевају динамику европских интеграција коришћењем методе компарације.

Та компарација може да буде тројака или ЕУ се посматра кроз три врсте «сочива».¹²⁷ У првом (у)виду, ЕУ се третира као интернационални режим. Пореди се са Уједињеним Нацијама, са ГАТТ или са НАФТА.

У другом (у)виду компарације, ЕУ се пореди са актуелним федерацијама као што су САД, Њемачка или Швајцарска а третира као федерални уставни поредак.

Трећи увид је онај који ћемо у овој секцији овога рада преференцијално примијенити. Укратко, то је генетичка компарација, поређење Европске уније са модерном државом. Унија се ту не третира као држава, већ као *држава у настајању*. Поредићи Унију са државом, омогућавамо један бољи и обухватнији поглед на њу, омогућавамо боље сагледавање и тога колико или

¹²⁷ у: Gary Marks, *A THIRD LENS: COMPARING EUROPEAN INTEGRATION AND THE STATE BUILDING*

по чему је ЕУ (већ) држава а по чему (још) није. Компарација обухвата базичне, главне институције како на страни ЕУ тако и на страни државе.

Овакав приступ се умногоме поклапа са приступом политичког научника Герија Маркса. Ево како га он објашњава: «Овдје размишљам о ЕУ као о појављујућој политичкој заједници, као о скупу институција које врше основне управне функције, и вршим поређење са процесом стварања политичке заједнице који је томе претходио, наиме са *statebuilding* процесом».¹²⁸

У есеју «Треће сочиво: Поредећи европске интеграције и *statebuilding*» овај аутор нуди неколико важних увида у анализи која доводи у везу изградњу државе и изградњу ЕУ.

Ево, још једном, како овај аутор излаже свој задатак: «Овдје промишљам Европску унију као политичку заједницу у настајању, као један скуп институција које врше базичне функције управљања, и поредим је са процесом настајања политичке заједнице који јој је претходио, наиме са *statebuilding*».¹²⁹

Треба напоменути да је овај есеј важан не само са становишта ове дисертације, већ и објективно.

Тачније: тема коју поставља, коју покреће је толико важна да би је, заправо, било најбоље поставити у центар интересовања. То је кључно питање не само европских студија, питање: **Да ли су европске интеграције, заправо, неки модалитет *statebuilding* процеса?**

¹²⁸ *ibid.*, p. 24.

¹²⁹ *ibid.*, p. 24.

Стога је есеј о којему је ријеч већ самим тим значајан и представља веома значајан епистемолошки корак напријед – без обзира на касније нађене недостатке који нису занемарљиви.

Први недостатак је, заправо, то што се нигдје у есеју не помиње на резолутан, дистинктиван начин, оно што је заправо кључ за разумијевање изградње како државе тако и ЕУ: а то је ТРЖИШТЕ.

Из овога је одмах јасно да аутор није сазнао и схватио до које је мјере тржиште (у најширем смислу те ријечи) одиграло важну, кључну, па можда и пресудну улогу, када је у питању повијесни *statebuilding*.

Ипак, важан допринос – основу на којој ваља даље градити – представља увид да је ЕУ настајућа као, такорећи, израстајућа из тржишта а не из намјере да се гради над-национална «политеја»:

«Развој Европске уније као резултат «Јединственог европског акта» («SEA») и Уговора из Мастрихта може бити промишљена као интерстицијални процес. Тај развој се догодио у великим размјерама као нус-производ циљева који имају мало везе са уједињавањем Европе као таквим. Критични најмањи заједнички именитељ у рундама преговора које су довеле до СЕА била је жеља да се створи још више интегрисано европско тржиште с очекивањем да ће то отворити раније неексплоатисане изворе економске продуктивности. Раст и реорганизација кохезионе политике којом администрира ЕУ су били, као што сам доказивао и на другом мјесту, нус-производ ове иницијативе. Кључни актери, укључујући премијерку Тачер, прихватили су СЕА због тога што је то било очито и ефикасно средство за постизање ограничених циљева, а не зато што су били наклоњени стварању Европске политичке заједнице, *perse*, као исходу».¹³⁰

¹³⁰ *ibid.*, p. 28.

И овај у-вид, наиме, да је ЕУ (као «политеја», као Унија) настала као (про)изведена из тржишта – малтене, као нус-производ тржишта – несумњиво је кључан за разумијевање европских интеграција и ЕУ.

Изостало је, међутим, најважније: у-казивање да је и држава – својевремено, поготово током XVIII и XIX вијека – настала на базично исти начин; те, самим тим, поента чија би релевантност била врло велика, наиме, да су – тиме би то било очигледно – *држава и ЕУ настали, односно настају, на базично идентичан начин.*

И други аутори увиђају да нема неке преклузивне разлике између европских интеграција и state building-a.

Цитираћемо једног од њих (реченицу у којој је од значаја њезин други дио): «Из свега овога произилази закључак да, ако европске земље и избегну затварање у себе, то није зато што сада чине једну нацију него зато што граде државу. Та држава већ постоји, пошто велики део Европе користи заједничку валуту, а национални парламенти важан део својих активности усмеравају на прилагођавање закона својих земаља заједничким директивама».¹³¹

Реалност и релевантност тезе да европске интеграције представљају (несхваћени или необјављени) state building процес можда се боље даде видјети ако се те интеграције анализирају рашчлањено, дакле, ако се анализира један издвојени облик или аспект интеграција.

У пракси и у теорији, Европске интеграције се често подијеле на негативне и позитивне интеграције или на економске и политичке интеграције.

¹³¹ Алан Турењ, *НОВА ПАРАДИГМА*, стр. 47.

Опет, када је ријеч о економским интеграцијама, те се могу даље подијелити на економске, царинске и монетарне интеграције па је, тако, ЕУ економска и монетарна унија.

Основни интегратор када је у питању монетарна унија представља, наравно, јединствена монета, која се назива «еуро».

А ту се, сад, зорно види то да у основи европске интеграције понављају и подражавају повијесни *state building* процес или пројекат на једном ширем, «вишем» нивоу, односно на континенталној скали.

Аутори који схватају монетарну унију и «евро» једино као «техничко рјешење за економски проблем» или као «интергавернментални кооперативни режим» одсјецају себе од тог и таквог увида.

Насупрот томе, предност треба дати ауторима који схватају да је успостава јединствене валуте исто што и изградња државе - па било то одвијајуће се на националном или наднационалном нивоу. На примјер: «Овај рад иде даље од уобичајене перспективе како би испитивао развој евра кроз историјско и теоријско *statebuilding* сочиво. Доказујем да студирање процеса који су на дјелу у историјском развоју националних валута пружа корисну почетну тачку савремених монетарних трансформација. Националне валуте су највећим дијелом створене у деветнаестом вијеку у спрези са модерном државом, што је био пријепоран процес који је укључивао борбе око праведног мјеста власти и природе владе. Овај политички оптерећен процес има више заједничког са савременом динамиком европских интеграција него што се уобичајено претпоставља, и може бити од помоћи у илустровању механизма политичких и институционалних промјена у ЕУ».¹³²

¹³²Kathleen R. McNamara, *MAKING MONEY: POLITICAL DEVELOPMENT, GREENBACK AND THE EURO*, Working Paper PEIF-15, 2004, Introduction, p.1.

Одговор на иницијално питање: Да ли су европске интеграције=statebuilding?, још је, чини се бар, једноставнији и јаснији уколико се умјесто о изградњи државе у повијести уопште, говори о конкретној држави и конкретном повијесном процесу.

Рецимо, када то кажемо, мислимо на state building процес којим је настала данашња држава САД. Тако, европске интеграције можемо поредити са «дугом трансформацијом америчке политичке заједнице из лабавог система аутономних држава у уједињени суверени ентитет. Баш као што су се федералне власти САД ангажовано упустиле у политички пројекат да се контрола над новцем отргне из руку субнационалних власти и преда центру и да се уједини валута, тако и динамика унификације валуте у ЕУ инволвира значајне конфликти око локације легитимног вршења контроле и владања».¹³³

¹³³ *ibid.*, p.1.

**IV ДИО:
МОРФОГЕНЕЗА
МОДЕРНИХ ДРЖАВА**

Главна теза овог рада је да европске интеграције у основи понављају и подражавају процес настајања модерне, национално-територијалне државе и то на следећем, новом, «вишем» повијесном и политичком нивоу. Хајде да кажемо то и у другој формулацији: ријеч је о тези која инспирише и «охрабрује да регионалне интеграције центриране око ЕУ видимо као поновно одигравање («re-enactment») традиционалних state-building процеса од седамнаестог све до двадесетог вијека».¹³⁴

¹³⁴ James A. Caporaso, *THE EUROPEAN UNION AND FORMS OF STATE...*, p. 35.

Разумије се, то треба и доказати, што «јасније и разговјетније». У томе је главни ауторски задатак. Тај посао је баш пред нама.

Да би се овај задатак испунио – потпуно је јасно – потребно је да се направи један фокусирани, ретровизорски, повијесни, поглед уназад.

Наиме, да се заокупимо процесом настајања и настанка модерне национално-територијалне државе.

Јер, ако хоћемо да видимо да ли европске интеграције – на једној изражено широј и већој скали – доиста, свјесно и несвјесно, имитативно обављају реконструкцију државе, онда је основно и незаобилазно то да се најприје установи како се то настајање првотно одвијало.

4.1. КАКО ЈЕ ЗАПРАВО НАСТАЛА МОДЕРНА ДРЖАВА

Када човјек погледа на мапу европског континента из XV вијека одмах запажа веома велику бројност најразличитијих (пред)политичких ентитета.

Историчари нас обавјештавају да је у то вријеме постојало око 500 таквих мање или више самосталних јединица, да кажемо (сасвим) условно – државица.

Дочим, када се погледа мапа која је приказујућа исти континент негдје на преласку из XIX у XX вијек ситуација је посве друкчија. Тада, наиме, постоје тек неких 24 политичка ентитета.

Неминовно, поставља се питање: **Како је, па и зашто је, дошло до тако великог преиначења?**

К томе, није у питању само ова једна велика квантитативна промјена - редуковање броја основних политичких јединица на Континенту.

Одиграла се, током тих отприлике 400 година, још једна велика, квалитативна промјена. Наравно - појавила се национално-територијална држава какву (још увијек) знамо.

У ствари - то одмах треба истаћи - ријеч је о једном те истом процесу: настајање и настанак национално-територијалне државе или просто модерне државе и вехеметно смањење броја раније постојећих - да тако кажемо: предржавних ентитета - на сразмјерно мали број. Постала држава је, да тако кажемо, апсорбовала оно мноштво разноврсних базичних организационих јединица касног средњег вијека.

Генерално, када настаје нека модерна држава, прије свега на тлу Европе, то као по правилу значи да ће доћи до интеграција, до интегрисања једног броја ентитета - рецимо, покрајина или кантона - у једну централизовану државну цјелину.

На примјер, током настајања Француске као државе у модерном смислу те ријечи дошло је до интеграције одређеног броја покрајина и кантона којом приликом су исти, по природи ствари, изгубили највећи дио њихове дотадашње независности.

Да би се стекао прави утисак о таквом једном процесу - те повукле потребне паралеле са савременим панданом таквог једног процеса - треба знати и слједеће: «Те покрајине, различите величине и хомогености, биле су у ствари некадашње нације мање величине...»¹³⁵

¹³⁵ Фернан Бродел, МАТЕРИЈАЛНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА III, Библиотека *Истраживање историје*, 2008. г., стр. 271.

Угледни историчар указује и на то да «су се покрајине стопиле – често и против своје воље – у онај рани административни оквир у ком ће се постепено обликовати модерна Француска. Макијавели се дивео и завидео оном што је сматрао ремек-делом Француског краљевства, политичкој творевини грађеној, истина вековима, стрпљивим освајањима покрајина које су претходно биле независне као Тоскана, Сицилија или Република Милано. Од њих су неке биле и веће: у Француској је ‘земља’ десет пута већа од ‘кантона’; а покрајина је десет пута већа од ‘земље’ – дакле, има од 15 до 25 000км² – што је огроман простор по ондашњим мерилима. Мерена брзином саобраћаја тог времена, сама Бургундија је у доба ЛујаXI била стотинама пута већа него цела данашња Француска».¹³⁶

На овим индикативним подацима треба се инсистирајуће заустављати.

Јер, стиче се тако разумијевање укупне ситуације и одговарајући, пропорционалан увид. Показује се да је за становника једне такве покрајине у то вријеме ова била мање или више исто што и за данашњег Француза Француска или за неког становника било које државе савремене Европе та његова држава.

Уосталом, на то исто хоће да укаже и указује Бродел и тако одмах у наставку цитираних реченица пита реторички: «А у том случају, није ли покрајина за своје становнике била права ‘домовина’».¹³⁷

Наравно, данас је за потомке становника тих некадашњих покрајина-«држава» домовина у принципу Француска... а наш задатак у овом департману дисертације био би да покажемо који су то процеси и фактори довели до тога да настаје и настане једна држава, рецимо у овом случају

¹³⁶ исто, стр. 270.

¹³⁷ исто, стр. 270.

Француска. Све то, разумије се, директно и конкретно је повезано са главним задатком – с темом и тезом овога рада.

Како бисмо правилно разумјели процес настајање Европске унијенајбоље је да га разумијевамо не само из њега самог већ радије коришћењем компарације, значи на основу одговарајућих компарација.

Оно до чега је стало у овоме раду јесте да се у-каже и истакне колике су, заправо сличности и подударности образаца када је у питању настајање ЕУ (у ово текуће доба ране постмодерности) и настајање национално-територијалне државе (у доба ране модерности). Као што ће се видјети, те сличности и подударности су, бар на моменте, готово фрапантне. Понегдје, испоставља се, успостава ЕУ понавља и примјењује до танчина исти модус који би примијењен када је успостављана и успостављена држава *quia* држава. Јако је важно, заправо – критично важно, да се то, та сличност и подударана када су у питању ова два циновска повијесна процеса – настајање ЕУ и настајање државе – што јасније у-види и пред-очи. Међутим, то није лако увидјети – а засигурно није видљиво на први поглед. Зашто?

Главни разлог је, рекло би се, овај: Ма како иначе то изгледало и ма шта се о томе по-мислило, процес настајања и настанка савремене државе је у приличној мјери обавијен неком измаглицом и маглином, онаквима непрозирностима какве обично повезујемо са неком архаиком, те тиме и минимумом повијесних података.

А државе настају – гледано на најширој повијесној скали – колико је јуче.

Па ипак, као што велимо, настајање и настанак модерних држава остаде, једним знатним дијелом, непрозиран и неапсолвиран, као да су државе настајале и настале у некој далекој прошлости.

Заправо, чак је и та чињеница да државе нијесу настале прадавно већ да су настале релативнонедавно – која је чињеница још увијек остала за многе људе непозната – нешто за шта су и око чега су сазнање и сагласност дошли тек недавно. Значи, «ми смо тек пре кратког времена сазнали да су државе у европској историји прилично нова појава».¹³⁸

Колико је процес настајања и настанка државе као прилично нове историјске појаве остао у једном важном дијелу несхваћен, зорно показују бројни радови на ту тему.

С тим у вези, сада бисмо најприје таксативно показали који су то одлучујући фактори за које везујемо како настајање и настанак модерне, национално-територијалне државе тако и настајање и настанак Европске уније. Након интензивног истраживања показало и потврдило се да су ти фактори сљедећи:

1. тржиште (у најширем смислу те ријечи)
2. постојање, пресуде и пракса судске власти
3. рат

На крају овог увода, прије него што приступимо елаборацији, није лоше још једном разјаснити зашто је релевантно да се усредсређујуће бавимо тиме како је (па и зашто је) настајала и настала држава какву данас познајемо и каква је, к томе, угаони-камен не само међународног поретка и међународног права но и онога што се назива модерност уопште.

¹³⁸ Хаген Шулице, *ДРЖАВА И НАЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ ИСТОРИЈИ*, стр. 19.

Рецентно, тај поредак и тај угаони-камен радикално подривају и доводе у питање постмодерни процеси, постмодернизација, за које све више постаје јасно да се анулирајуће односе према свему што је модерно – *a fortiori* према држави која је, да тако кажемо, *trademarc* модерности.

У најкраћем, ако разумијемо како је својевремено – током вијекова и транзиције из средњег вијека у модерност – настајала држава, ако се то предочи, разумјећемо да и Европска унија настаје на базично исти начин, увидјећемо колико је заправо то понављање, да је ријеч о у основи истом механизму, репризном изазивању, покретању и реализовању циновске политичке и повијесне трансформације.

Наравно, ту су и разлике. Често ће се учинити да су разлике толико велике да, заправо, никакво смислено, одрживо компарирање није ни могуће.

С тим у вези се може казати да, као што се и подразумева, овдје није ствар у томе да се инсистентно тражи потпуна идентичност процеса. То би било јалово. Оно, пак, на чему се инсистира, то је да је ријеч о *базично* сличним или идентичним процесима. Тако би се могло казати и: *у суштини*, европске интеграције подражавају начин на који настајаше и настаде савремена држава у њезином препознатљивом облику.

Што се тиче сличности, односно, идентичности, оне су понегдје толике да је то упадљиво или неотклоњиво, само када се једном на повијест државе истинитожељно погледа из угла европских интеграција, ради проширивања перспектива, компарација и осигуравања спознаја.

Некада је и само постављање неког питања само по себи епистемолошки корак напријед. Чак иако, након што је то питање постављено, одговор није познат. Значи, чак иако не знамо одговор на неко питање само то питање

вуче напријед. Стиче се утисак да у теоријама европских интеграција – и наравно, не само ту – често недостају таква пробојна и пропулзивна питања.

Стручњаци којима је Европска унија професионална обавеза често остављају утисак као да им је детаљност анализе важнија од обухватности, као да воде рачуна да то што пишу буде «аналитички коректно», да су се извјештили у превиђању крупних ствари – па за њих почесто и пречесто важи оно да од дрвета не виде шуму.

Стога, наравно, немало њих изгледају извјежбани и у непостављању круцијалних питања и инсистирању на њима, на круцијалности њиховој.

Умјесто тога, оно што се проналази превише често су сазнања која бисмо могли назвати аналитичка. Но, то није неки комплимент; ево објаснићемо и зашто, по аналогiji са једним кантовским филозофомом.

Наиме, критикујући «чисти ум» Кант је претходно објаснио да у човјековом сазнању постоје двије врсте судова: аналитички и синтетички. Сажето, аналитички судови су они у којима се, просто, не казује ништа ново. Аналитички судови само продубљују оно што се већ знало и познало, што, додуше, такође има важност у сазнајном смислу уопште. На примјер, ако кажемо: тај и тај се предмет простира, то је аналитички суд, пошто је простирање тог или било ког предмета већ садржано у појму предметности тог предмета.

Док, синтетички судови су они који вуку напријед, при-доносе знање које до тада није било присутно за сазнавачку акцептацију, ни експлицитно ни имплицитно. Наравно, може се у-видјети да и једни и други судови увећавају знање. Међутим, разлика је базична: *аналитички судови знање увећавају квантитативно док синтетички судови знање увећавају квалитативно.*

Толико о томе, да би се након ових дигресивних реченица вратили главном току анализе. И главним питањима. Нека наше опште и полазно питање, на овој надморској тачки истраживања, буде исказано ријечима релевантног ЕУолога: «Шта нам, укратко, *statebuilding* искуствоу западној Европи говори о европским интеграцијама?»¹³⁹

4.2.КАКО ТРЖИШТЕ ПРО-ИЗВОДИ ДРЖАВУ

Један од задатака који се поставља пред аутора јесте и да испита улогу коју тржиште, као такво, има у настајању два конститутивна феномена модерности: *државе и нације*.

Оно што ту још, као инволвирано или неизбјежно, предстоји, то је да се испита да ли, заправо, држава формира тржиште или тржиште имплицира државу (док обрнуто не важи).

Мислећи о тој теми, ослањаћемо се и на оно што нам о томе каже Макс Вебер: «Могли бисмо готово бити склони вјеровати да су оснивање и експанзија творевина велике моћи увијек примарно економски увјетовани. Најлакше је генерализирати претпоставку - која је у појединим случајевима чињенична - да је већ постојећи посебно интензивни робни промет на неком подручју нормалан предувјет и повод за његово политичко уједињење. Посебно је ту близак примјер царинског савеза, но има и бројних других примјера»¹⁴⁰.

Ове Веберове двије реченице су нам додатно интересантне с обзиром на то да као да се односе на савременост, **баш на европске интеграције**.

¹³⁹ Gary Marks, *THE THIRD LENS: COMPARING EUROPEAN INTEGRATION AND THE STATE BUILDING*, p. 24.

¹⁴⁰ Maks Veber, *POLITIKA I VLAST*, Naklada Jasenski i Turk, 1999.g., str. 77-8.

Наиме, као што је то несумњиво, политичко уједињење Европе у Европску унију одвија се управо према рудиментарној схеми коју осликава Вебер.

Настајање Европске уније као, макар у пројекцији, «творевине велике моћи», доиста је «примарно економски условљено».

И доиста је «интензиван робни промет на неком подручју» био и показао се као «нормалан предуслов и повод» за политичко уједињење, као што то емпиријски показује развој од «Европске заједнице за угаљ и челик» и «Европске економске заједнице» до Уније, «Лисабонског уговора» и «све тјешње Уније».

Овдје, разумије се, Вебер прије свега говори о настајању модерне национално-територијалне државе.

У основи, настанак те – бар у извјесном смислу потпуно нове историјске творевине – не може се замислити без директних и индиректних утицаја онога што се у најширем смислу назива тржиште.

Међутим, као што се може видјети, ни настанак Европске уније – као, такође, релативно потпуно нове повијесне и политичке творевине – не може се замислити без тржишта као предуслова и повода¹⁴¹.

Како изгледа, из тога призилази један, за сада провизоран но и посве значајан, закључак: *У основи, Европска унија настаје на начин подударан ономе како је настајала и настала модерна национално-територијална држава.*

С тим у вези треба испитати и до којег степена тржиште може да «по аутоматизму» државотвори. Повезано с тим, треба имати на уму двије

¹⁴¹ Уовоме је разлог зашто се у овом раду толико инсистирајуће враћамо на тржишну структуру и тржишне (имплицитне) законе, као на фактор чији се реални значај у овом контексту, малтене, неможе прецијенити.

односне теоријске и фактичке позиције на које у његовим историјским истраживањима указује Бродел. Овај историчар, наиме, користи следећу диференцијацију: оно што је «испод тржишта» и оно што је «изнад тржишта».

Тако да су дејства тржишта, заправо, различита - чак и сасвим опречна - једна када је у питању оно што је «испод тржишта» и друга када је у питању оно што је «изнад тржишта».

Шта то, ближе одређено, значи?

Најприје, треба истаћи да се без тржишта у најширем смислу те ријечи, како изгледа, не може замислити постајање и постанак савремене, државе у правом смислу те ријечи.

Док није постала држава, покрајине (и други слични ентитети из предржавног доба) бијаху неприкосновене. «Другим ријечима, покрајина је дуго била 'политичка јединица оптималне величине' и ништа, чак ни у данашњој Европи није поништило те старе везе».¹⁴²

Па шта је онда довело до тога да покрајине нестану, то јест, да настане држава, као вид интеграције покрајина?

Уз извјесно интенционално претјеривање можемо у-казати да је управо тржиште фактор који је довео до тога. И потпуно је јасно да се ту поклапају став политиколога и историчара.

Ево шта о томе каже Бродел:

¹⁴² Фернан Бродел, нав. дело, стр. 271.

Те покрајине, различите величине и хомогености, биле су у ствари некадашње нације мање величине, које су стварале или настојале да створе властита национална тржишта – која ћемо јасноће ради звати регионалним тржиштима. У покрајинама и њиховом развоју је чак могуће, наравно уз неке особености, видети паралелу развоја на нивоу нације, па чак и на међународном нивоу. На делу су исте законитости и исти процеси.¹⁴³

И дакле, паралелно с тим како је долазило до све већих тржишних обједињавања, почело је долазити и до све већих чисто политичких преконфигурација. «Али у том раздобљу, са успоном националних држава, замахом привреде и трговине с иностранством, слава покрајина већ бледи. Оне су на дужи рок морале да се стопеу националну јединицу, без обзира на отпор који су пружале или одбојност коју су осећале».¹⁴⁴

Како се да видјети, овдје се јасно показује да су у «топљењу» покрајина, током процеса настајања државе – и укупно, током процеса модернизације повијести и планете – кључну улогу имале привреда и трговина; дакле, оно што овдје постављамо под сигнатуру: *тржише у најширем смислу те ријечи*.

Сад, неће бити претјерано или прерано да се на основу до сада изнијетог подсјети да је циљ нашег предузећа у овом дијелу рада да изнесемо аргументе, конкретне податке, за које ће се пронаћи да у што већој јасноћи и увјерљивости доказују хипотезу од које се и пошло, наиме, да настајање Европске уније понавља и подражава настајање модерне или национално-територијалне државе.

¹⁴³ исто, стр. 271.

¹⁴⁴ исто, стр. 273.

То се (бар како изгледа), овдје већ може да јасније у-види. Те у том смислу, можда није рано да се већ овдје изнесе питање: «Да ли ће Европа постати национална држава као што су то биле Енглеска и Француска?»¹⁴⁵

У ис-том смислу, указали бисмо још и на разговјетну паралелу између модернистичког настајања националног тржишта и постмодернистичког настајања наднационалног тржишта.

И зар није већ сад прилично јасно да је оно што је за негдашње покрајине (и «њихову славу») било обједињавање у једно, национално тржиште, то за европске државе актуелно обједињавање у континентално или «јединствено тржиште»?

Акрибични истраживач токова модернизације и исходишта западне цивилизације, Бродел опетовано указује на значај који за формирање државенације има тржиште. На примјер, поглавље под насловом «Национална држава-да, али шта је с националним тржиштем?» почиње сљедећом реченицом: «На врху хијерархије се налази национално тржиште, мрежа неједнаког ткања, створена упркос многим неповољним околностима: упркос свемоћним градовима који су водили сопствену политику, упркос покрајинама које су се одупирале централизацији, упркос страним интервенцијама које су пробијале границе, а да и не говоримо о супротстављеним интересима производње и размене (на пример, сукоби у Француској између лука на Средоземном мору и лука на Атлантику, између континенталних и обалских подручја); и коначно, упркос енклавама самодовољности које нико није контролисао».¹⁴⁶

Овдје видимо и то да Бродел јасно, чак визуелизовано, показује како су до-тадашње «државе» - односно градови, покрајине и све оне друге «енклаве

¹⁴⁵ Алан Турен, нав. дело, стр. 44.

¹⁴⁶ Фернан Бродел, нав. дело, стр. 273-4.

самодовољности» - биле, да тако кажемо, прекривене и прекрижене тржиштем и нашле се, наједном, на позицији «испод тржишта».

4.3.ТРЖИШТЕ КАО ИНТЕГРАТОР

Доста тога је пред нама у новој и већој јасноћи. Ипак, сада треба повећати ту јасноћу и показати како је то *inconcreto* било, како је тржиште интегрисало један већи број варошица, градова, кантона, «земаља» и покрајина у једно обједињено политичко-територијално устројство.

4.3.1. Дебордеризација

Прије свега, историја модерне Европе је и историја укидања и успостављања граница.

Европа као модерни пројекат и модерност као европски пројекат су незамисливи без тог једновременог процеса лимитације и делимитације, бордеризације и дебордеризације.

Рецимо, како о томе пише историчар Роберт Хајлбронеру XIV стољећу "наводно је било више од тридесет митница уздуж реке Везер и барем њих тридесет и пет уз Елбу; стољеће након тога уздуж Рајне било је више од шездесет митница».

Такође, да поновимо, историјска наука установљава да је на преласку из XV у XVI вијек у Европи постојало ништа мање него око пет стотина различитих ентитета, који су сви међусобно били на неки начин разграничени и претендовали на самосталност и самодовољност.

А теоретичар Жан Делимо описује како је практично сваки град касног средњег вијека или ране модерности био прича за себе и тврђава за себе, опасан двоструким зидовима и каналима, одбрамбеним постројбама,

великим капијама које су се затварале с првим сумраком и ноћним стражама. Европска и епохална модернизација подразумијевала је поништавање свих тих многобројних граница, зидова и митница у корист стварања ширих и укрупњенијих ентитета или, ако се хоће, неке врсте **ондашњих процеса европских интеграција**.

Ти шири и укрупњенији ентитети бијаху и већ спомињане покрајине но, свакако на првоме мјесту, то су прве модерне државе. Настајући, растући, јачајући и ширећи се, те прве модерне државе су по природи ствари биле непријатељски расположене према границама које смо укратко поменули.

Са становишта тих првих држава модерне Европе, бјеху то унутрашње границе и оне су државе биле фактички спремне на све како би те унутрашње границе укинуле.

Само у исто вријеме границе као границе су биле од непроцјењивог и непрецјењивог значаја за те исте настајуће, растуће, јачајуће и ширеће државе: мислимо, наравно, овога пута на границе између тих држава - дакле, на спољње границе.

Оно што је ту колико значајно толико и занимљиво то је да - припремљени овом најсажетијом али феноменолошки фокусираном историјском реминисценцијом - можемо још једном релативно лако да видимо и то да су најновији процеси у савременој Европи у основи ништа друго до **подражавање ових процеса из касног средњевјековља и ране модерности**.

«Међународно ширење (превасходно западних) тржишних и бизнис организација довело је у питање установљене границе националних држава».¹⁴⁷

¹⁴⁷ Sergio Fabbrini, *HOW CAN BE BUILT A MARKET WITHOUT A STATE?*, p. 18.

Тако да «и овдје, као што се често догађа, садашњи догађаји осветљавају прошлост, а дубље посматрање прошлости осветљава садашњост. У многим погледима динамика актуелне међузависности представља кретање у истом правцу, с неизбежним помацима и узмацима, кретање кроз које је некад пролазила структура западног друштва».¹⁴⁸

Да поставимо ракурс анализе овако: са најновијим (пост)повијесним настајањима ширих и укрупњенијих ентитета – или тачније, једног најширег укрупњеног ентитета – природно (и неприродно) је поништавање садашњих и савремених «граница, зидова и митница».

Оно што европска и епохална постмодернизација захтијева инхерентно то је, говоримо, поништавање свих «граница, зидова и митница» а тај пројекат је симболично или стварно почео рушењем фамозног Берлинског зида.

Шири и укрупњенији ентитет о којем сада и данас говоримо то је, наравно, Европска унија. Настајући, растући, јачајући и ширећи се, као први облик транснационалне управе у свијету и постмодерни супститут државе, по природи ствари је непријатељски расположена према границама које још увијек постоје на континенталној територији.

Са становишта те продржавне и постдржавне макроструктуре границе између континенталних држава, оне које су овима биле тако и толико значајне вјековима, од првих почетака модернизације Европе, представљају и представљене су као унутрашње границе.

И Унија држава је спремна фактички на све како би те унутрашњо-спољашње границе укинула, како се оно вели, једном за свагда. Тај укидалачки процес је увелико у току.

¹⁴⁸ Норберт Елијас, *ПРОЦЕС ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ*, Библиотека *Синтезе*, 2001. г., стр. 565.

Тражећи у вези с тим одговоре, размотримо и какве су конкретне (и да кажемо очите) консеквенце таквих базичних докумената и аранжмана као што је и Шенгенски споразум. Формално-правно, овај споразум се заснива на два документа: *Schengen Agreement*, из 1986.г. и *Convention Applying Schengen Agreement* из 1990.г.

Ту, анализа ће на првоме мјесту да се заокупи ониме што се чини да је најважнија - па чак и радикална - измјена коју пројектује «Шенген», макар када је у питању наше основно интересовање и ова конкретна тема. Наиме, установа шенгенске зоне подразумијева и градуално укидање унутрашњих граница («internal borders»).

На примјер, у Конвенцији о примјени Шенгенског споразума, у члану 2., пише: «Унутрашње границе могу бити прећене без било каквих контрола лица која га спроводе». Наравно, «унутрашње границе» су спољашње границе држава које улазе у састав «Шенгена» и те границе ће бити, бивају или су биле укинуге.

То укидање је, међутим, посве значајно када је у питању будућност државе као такве, оне каква већ вјековима постоји на европском тлу а какву је «озваничио» и мир у Вестфалији из 1648. године. «То у пуном опсегу узнатредовало укидање граница господарства, друштва и културе задире у претпоставке постојања државног састава успостављеног на територијалној основи, који на политичкој позорници још увијек поставља најважније колективне актере».¹⁴⁹

4.3.2. Тржишна револуција

Него, каква је у свему на шта је до сада указано функција тржишта?

У најкраћем: по много чему карактеристично кључна.

¹⁴⁹ Jürgen Habermas, *ESEJI O EUROPI – s prilozima Dietera Grimma i Hansa Worländera, Globalizacijai identitet, Zagreb, 2008.g., str. 87.*

Ево како и зашто. Оно о чему смо овдје говорили јесте укидање бројних граница које су у раној модерности постојале између једног мноштва разнородних, аутархичних ентитета.

Ако се, сада, упита за разлог због којег су те границе и царине укидане, одговор је једноставан: *из тржишних разлога*.

Дакле, ондашње границе и царине, на чију многобројност указују историчари, нијесу уклањане примарно из политичких већ из економских разлога. Но, као што се разумије, са посве политичким импликацијама.

Док год негдје или некад постоје локална, градска, покрајинска и регионална тржишта томе су корелативне постојане и јаке центрифугалне и аутономистичке тежње. «Промена облика власти и управног апарата, очему смо говорили, само је још једна страна истог процеса. Структура централних органа одговара структури функционалне поделе и повезаности између људи. Снага центрифугалних тежњи ка локалној политичкој аутаркији унутар друштва заснованог првенствено на натуралној привреди одговара степену локалне привредне аутаркије».¹⁵⁰

То јест, **економској аутархији у пракси и повијести одговара политичка аутархија и *viceversa***.

Услови за формирање једне централне управе која одговара модерном схватању државе настају тек када настаје национално тржиште.

Оно *eo ipso* нуларизира не само дотадашња мања, локална и регионална тржишта, него и с њима срасле облике политичке и правне организације. «Да то објаснимо: све док у друштву доминира натурална привреда, није могуће створити чврсто централизовано чиновништво, као ни стабилан управни

¹⁵⁰ Норбер Елијас, нав. дело, стр. 325.

апарат који би деловао углавном мирним средствима, а којим би се управљало из средишта».¹⁵¹

Јер, велико тржиште уводи једну новину, динамичну величину, нешто чега до тада није било на територијама будућих држава:*међузависност*.

Један историограф из тог доба пише: «Крајње је тешко представити сву сложеност владавине и управљања пространим царством на нивоу развијености саобраћаја какав је постојао у средњем веку».¹⁵² Тада, значи, није било међузависности или интеграције тих територија које ћемо касније назвати Француска, Велика Британија итд. Просто – није постојало ни друштво.

У вези с тим треба само погледати колику је корјениту и широку промјену заправо представљала маркетизација.

Потреба да се изгради национално тржиште донијела је у први план и потребу да се изграђују разне и бројне саобраћајнице које су мултипликовале међузависност између некадашњих самодовољних или ако се хоће независних политичких ентитета на каквој заједничкој територији.

Тржиште је, напросто, приморало тадашње и дотадашње суверене јединице политичке и друштвене организације да се «отварају» и «интегришу». Тако, наравно, настају нови «ентитети». «Државе, нације, или ма како називали те ентитете, сада су углавном групе народа окупљене око главних градова у унутрашњости, међусобно повезане унутрашњим саобраћајницама».¹⁵³

¹⁵¹ исто, стр. 323.

¹⁵² исто, стр. 323.

¹⁵³ исто, стр. 349.

Илустрације ради, 1814. године поштанским колима која примају по четири путника да би стигла од Париза до Бордоа треба неких 86 сати, док путничка кола прелазе пут од Руана до Париза за два дана.

У таквој ситуацији, «путују уствари само они који су довољно богати да имају сопствена превозна средства, или радници који иду пешке, у групама или појединачни као скитнице. Већина Француза остаје у месту где се и родила. Мрежа путева је још из доба краљевства и износи 34.000 километара, од чега се само половина добро одржава... За робу је најјевтиније да бар једним делом путује водом, пловним рекама или каналима... али су ретки крајеви где постоји водени саобраћај... Из тог разлога друштвени живот је необично мртав... Привреда је распарчана».¹⁵⁴

Дакле, ситуација у Француској која се овдје описује је, ако тако можемо казати, предтржишна(те тиме и предржавна): саобраћајна инфраструктура у лошем стању, земља је фактички неповезана а статичан или сједелачки начин живота је још увијек уобичајениако је ријеч о времену 25 година након револуције.

Тек, дакле, када се покрену зупчаници тржишне економије, тек када се приступи успостављању «јединственог тржишта», тада ће се и описана ситуација потпуно измијенити а Француска кренути у правцу изградње у државу у модерном, савременом смислу те ријечи.

Или: «Француска из доба уставне монархије задржава и даље многа обележја Старог поретка. Али је изгубила ону веру која је давала потстрека физиократама и великим интендантима. Она још није извела своју привредну револуцију».¹⁵⁵

¹⁵⁴ Жорж Лефевр, Шарл Х. Пугас, Морис Бомон, *ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ II, Просвета*, Београд, 1961.г., стр. 221.

¹⁵⁵ исто, стр. 224.

Наравно, оно што овдје цитирани аутори француске историје називају привредна револуција, можда је прикладније, односно, прецизније назвати економска или тржишна револуција.¹⁵⁶

Како било, оно што хоће да кажу и укажу јесте да је и након револуције Француска остала по много чему оно што је и раније била; живот се није много промијенио; нема општег заједничког живота, нема међуповезаности; земља није интегрисана; држава није изграђена.

То се све увелико промијенило тек онда када је Француска ушла у «привредну револуцију», тек тада се показују «друштвене последице привредног полета», тек «под притиском нових економских чинилаца почиње да се врши преуређење стања и односа, при чему се назире црте данашњег друштва».¹⁵⁷

Доиста, нови економски чинилац број један, дакле, онај који обухвата или изњедрује све друге, који је средином XIX вијека промијенио лице Француске, фактички је интегрисао и био међу кључним statebuilding чиниоцима – то је тржиште или синонимно – економски либерализам.

Интересантно – у то вријеме владар Француске – Наполеон III је директно преузео на себе руковођење овим пројектом увођења тржишне економије у Француску (или обрнуто). У томе је затражио и добио, уз остале, асистенцију банкара браће Перер, те пословних људи Талабоа и Арлес Дифура.

То није био усамљен случај. Напротив, како о томе пише и теоретичар модернизације Чарлс Тили, сви европски стејтмејкери су ишли у разна савезништва са промотерима комерцијализоване, капиталистичке економије.

¹⁵⁶ уосталом, аутори неколико страница касније кажу: «Економска револуција одиграла се тек око 1860» (стр. 415) .

¹⁵⁷ исто, стр. 376

Како је све то конкретно изгледало? «Темеље сачињавају велики преокрет на пољу саобраћаја, стварање кредита и доношење закона о трговачким друштвима».¹⁵⁸

Отпочиње замашна изградња путне, жељезничке, речне и поморске инфраструктуре. Креће се са кредитима и кредитирањем, појављују се финансијске институције, прије свега банке, као што су (приватна) «Есконтна банка» или «Завод за кредитирање пољопривреде», намењен сељацима.

Asaresult, поред осталог, «захваљујући саобраћајним средствима, село није више затворено».¹⁵⁹

Уз све то још раније «су нестале и посебне повластице и различити закони који су толиким покрајинама и градовима давали самоуправу, нестале су и унутрашње царине и путарине које су одвајале тржишта једна од других и искључивале из њих извесне области, нестало је најзад шаренила приватног права које је збрисао Грађански законик».¹⁶⁰

Да подсетимо, логистику свему томе на интелектуалном плану представљају нове идеје уопште, међу којима и нове, превратничке идеје на плану економске науке.

Trademark тих нових схватања је дјело Адама Смита «Истраживање о природи и узроцима богатства народа» из 1776. г.

На развој тржишта – које је, опет, имало велики ако не и кључни утицај за настанак држава или на трансформацију дотадашњих територијалних монархија у државе у савременом смислу те ријечи – велики утицај су имале и идеје тако названог европског просвјетитељства.

¹⁵⁸ исто, стр. 371а.

¹⁵⁹ исто, стр. 373.

¹⁶⁰ исто, стр. 207.

Те идеје су интелектуално и психолошки припремиле прије свега владаре, најутисајније фигуре и лидере јавних мњења, учиниле их пријемчивим и настројеним за успоставу економије дефинисане тржиштем, иако она представљаше и радикалан раскид са традицијом и старим вриједностима.

У том контексту, треба истаћи Франсоа Кенеа који је у фамозној реченици «*Lessez faire, laissez passer*» постулирао, малтене сву тржишну економију и – свјесно или несвјесно – тим захтјевом захтијевао и све оно што су, да тако кажемо, споредне посљедице тржишта (споредне у смислу *неочекиване* а не – мање важне).

4.3.3. Шенгенска зона

Наравно, неко може питати: Зашто је или да ли је ово у-казивање релевантно?

Доиста, ове историјске референције и реминисценције су врло релевантне. Заправо, неизбежне, ако хоћемо не само да доспијемо до верификације овдје постављених хипотеза већ и да оно што називамо европске интеграције свеобухватно сагледамо и објективно оцијенимо.

У садашњости понавља се прошлост. Дакле, европско уједињавање држава у Унију – понегдје и понекад и очито – понавља или подражава својевремено уједињавање сенешалата и бајажа, грофовија и кнежевина, градова-држава и покрајина – до тада основних политичких, организационих, егзистенцијалних ентитета – у оно што се назива модерна држава са њезиним општепознатим устројством.

Из тог разлога помињемо и тржиште – или ако се хоће идеју и идеологију слободне трговине. Јер, **шта је друго нуклеус европских интеграција и Уније ако не замисао да се кенеовски захтјев – који је овај истакао Лују XV – не само реализује још једном, овога пута на нивоу једног новог, вишег,**

над-државног економско-политичког ентитета, но и да се исти развије до максимума конкретних могућности.

Или то исто ријечима другог аутора: «Постепено формирање заједничког тржишта је било то што је дало супстанцу пројекту интеграција».¹⁶¹

Тек када је идеологија слободног тржишта постала пуноважна, када су је прихватили и подржали владари као Наполеон III, када је интерпланирана као конкретан пројекат трансформације читаве једне реалности, почеле су се помањати обриси државе какву данас познајемо.

Јер, просто тек у том контексту опште маркетизације се нормализује, рецимо, захтјев за укидањем свих оних помињаних многобројних царина и граница.

Бродел наводи: « У Француској је од 1726. г. до Револуције укинуто више од 4.000 царинарница...»¹⁶² но ту као да треба додати важно појашњење да се то збива у вријеме француске маркетизације или «кенеизма».

А као што је јасно, са укидањем тих царина и граница, отвара се пут за фактичку интеграцију неког становништва, неке територије, неких (пред)политичких јединица у једну стабилну, централизовану политичку заједницу са хомогенизованим становништвом, територијом и границама.

И велимо још да се *ad literam* то исто у вријеме ово понавља, с тим што, наравно, савремени пандан оним многобројним царинама и границама ране модерности, постављеним између регија и покрајина, градова-држава и властелинстава итд. данас представљају границе између међусобно и међународно признатих држава.

¹⁶¹ Sergio Fabbrini, *ibid.*, p. 119.

¹⁶² Фернан Бродел, *нав. дело*, стр. 276.

Изгледа бар да је очито то да као што су онда те државе конституишући се у оно што су (биле до) данас укидале све границе и царине које су ту биле дуго времена, данас тако исто Европска унија, конституишући се, укида границе и царине.

Исто као што су за ЕУ границе држава чланица и држава на европском полуострву уопште «унутрашње границе» које – рекли бисмо по природи ствари – хоће да укида и укида, тако су, то је корисно уочити, Француска или Велика Британија постале државе и укидајући оне «унутрашње границе».

То је опште мјесто настанка једне, најприје западноевропске, државе.

У прилог томе ево извода из писма које један Француз, опат Коаје, 1749.г. пише неком пријатељу: «Заборавио сам да вам кажем, описујући путеве, да на њима нема ни царинарница ни царника. Када дођете на Острво, у Доверу вас веома помно прегледају и после тога сасвим слободно путујете Великом Британијом. Ако тако поступају према странцима, онда то утолико пре чине са својим грађанима. Царинарнице су смештене на ободима краљевства. Ту човека прегледају једном и то је довољно».¹⁶³

Аналогно томе, Уставотворна скупштина Француске је 1790.г. укинула све унутрашње царине, «чиме је прихватила праксу осталих држава Европе да се царинарнице постављају на спољње границе, које се ојачавају наоружаним чуварима и представљају дугачке заштитне кордоне».¹⁶⁴

Како, сад, превидјети сличност – чини се еклатантну чак – са формирањем ЕУ; још прецизније, са формирањем онога што се назива «Шенгенска зона»?

Како видимо, формирање западних држава попут Француске или Велике Британије текло је, уз остало, према извјесној «шенгенској шеми».

¹⁶³ исто, стр. 275.

¹⁶⁴ исто, стр. 276.

Гледана, тако рећи, кроз из жабље перспективе, једне оновремене покрајине или генералитета, Француска, која се уједињује, која постаје, изгледа као «Шенгенска зона»; обратно и очито, као замисао, актуелна «Шенгенска зона» није нешто ново, већ представља повијесну реверзију, само квантитативно «увећану».

4.3.4. Царинска унија

Шта, даље, да кажемо за још једну велику подударност која се просто намеће истраживачу ове проблематике а то је она која је нађена у опетовању концепта «царинске уније»?

Када је у питању историјат ЕУ, познато је да ова настаје као «Европска заједница за угљ и челик». Њен значај није само хронолошки или јубилејски, будући да ЕУ не само да почиње и отпочиње као «Европска заједница за угљ и челик» (ЕЗУЧ), већ се у правном и правом смислу те ријечи темељи у истој.

Међутим, обично се некако превиђа шта је формално и садржински, односно у правном смислу, «Европска заједница за угљ и челик», наиме, формирање ЕЗУЧ је формирање царинске уније, најприје за производе угља и челика.

Значи, ЕУ је отпочела као формална и фактичка царинска унија.

А то је интересантно и импорантно за тезу и тему овога рада. Јер и на тај начин, како се испоставља, формирање ЕУ понавља и подражава формирање национално-територијалне државе дуго одвијајуће у раздобљу касног средњевјековља и раног модерног вијека.

Историчари изучавани током рада на овоме раду јасно сугеришу да је било потребно да се догоди привредна или економска револуција да би, тек тада, дошло до друштвено-историјске цезуре.

И указује се извјесно понављање образаца, то јест, након фокусираног бављења том тематиком, човек се не може отети утиску да се исти обрасци примјењују на сваком нивоу интеграције или на сваком сљедећем нивоу интеграција у новијој повијести све до ових дана.

Наиме, да би током процеса модернизације планете и повијести дошло до неког или ма ког трајућег облика интеграције неких на разне начине дезинтегрисаних, одвојених области, подручја или територија, потребно је једно од ово двоје: или рат и насиље или неки вид привредне, тржишне активности. То показују као правилност историја и искуство, остало су изузеци од правила.

Само што, насупрот употреби насиља зарад неког уједињења, «економска структура дјелује на другачији начин: она више или мање инспирише индивидуе да жељно партиципирају у њој».¹⁶⁵

Актери повијесних процеса су веома често дјелимично или потпуно несвјесни шта се, заправо, збива. Када су руководеће политичке групе или «краљеви-централизатори» форсирали инсталирање националних тржишта они, изгледа, нијесу били свјесни, бар не у потпуности, онога што бисмо назвали *нетржишне посљедице тржишта*.

Импликације тржишта су еминентно политичке. Чак, ако се хоће – државотворне, но то је већ једна од подтема, теоријска расправа којом се заокупљамои на другим мјестима унутар ове дисертације.

Или исто то ријечима другог аутора: «Уз помоћ ове анализе можемо разумјети како дата економска структура управља изградњом

¹⁶⁵ Charles Tilly (ed.), *THE FORMATION OF NATIONAL STATE IN WESTERN EUROPE*, Princeton University Press, 1975, p. 168.

државе...Политички утицај економске структуре на државу и на нацију манифестовао се на разне начине».¹⁶⁶

Те утицаје, ту улогу коју тржиште, као такво, има у настајању два конститутивна феномена модерности: *државе и нације*, колико је корисно аутор ће да испита.

Оно што ту још, као инволвирано или неизбјежно, предстоји, то је да се испита да ли, заправо, држава формира тржиште или тржиште имплицира државу (док обрнуто не важи).

Ово је повод да примјетимо како се понекад чини да још нијесмо у потребној мјери разумјели све фасете тржишног механизма, те тако ни способност, том механизму инхерентну, да са-изазива велике економске и не-економске, политичке и повијесне промјене. Или ако се хоће - «велике трансформације».

То је важно увидјети и разумјети. Јер, тржиште има кључни значај у изградњи Уније и то, знамо, од почетка. Као што је некада, без употребе огољене репресије, произвело интердепенденцију до тада аутархичних и архаичних ентитета - и наравно њихових становништава - «миксујући» их у хомогену државу и друштво, тржиште рецентно производи јаку интердепенденцију на Континенту.

Узмимо примјер Француске.

Уобичајено, сматра се да се прва у Европи формирала као национално-територијална држава. Наравно, нити једна држава, па тако ни Француска не настаје линеарно, једноставно, ни у ком случају не преко ноћи. Као што смо овлашно показали, ни након ноторне «француске буржоаске револуције»

¹⁶⁶ Gabriel Ardant, *FINANCIAL POLICY AND ECONOMIC INFRASTRUCTURE OF MODERN STATES AND NATIONS*, in: *THE FORMATION OF NATION STATES IN WESTERN EUROPE*, Charles Tilly (ed.), p. 166.

није дошло до револуције друштвених односа и правних релација, нити до успостављања организације која има јурисдикцију, бирократију и апарат власти какав данас махинално асоцирамо са државом.

У сваком случају, Бродел јасно уочава органску корелацију између (ширења) тржишта и (ширења) државне власти, па у-казује: „Држава се у Француској учврстила (или, ако више волите, устоличила) тек пошто је 'припитомила' кретања размене која анимирају њен простор. То свакако није учињено преко ноћи. Најпре је запосела чворишне тачке промета: тржнице, сајмове који су отворани само уз њену сагласност и остали под њеном заштитом. Већ на самом излазу из ковнице, контролисала је ону најпрокретљивију робу у правом смислу речи, новац. Створила је и привилеговала поштанску службу. Најзад, све се више бавила путевима, пре свега оним највећим и укупном путном мрежом коју су ти путеви чинили или је требало да је чине, као и градовима на њиховим раскршћима“.¹⁶⁷

К томе, испоставља се да су структуре тржишта и државе у неким тачкама малтене стопљене. Из тога је јасно да је неко замишљање тржишта које било гдје било како по-стоји без државе напросто неутемељено.

И опет: тржиште имплицира, подразумејева државу. Ево како на то гледа савремени политиколог: «Ако нам економска историја протекла два вијека ишта говори, то је да је државна регулација есенцијална да осигура разуман ниво тржишне конкуренције, да редукује штету коју у супротном изазвале нерегулисане фирме и тржишта, и да осигура праведнију, или бар прихватљивију, расподелу бенефита. Без државне регулације, политичке елите и већинскајавност би убрзо збрисали приватне бизнис фирме и тржишта у добро познату канту за смеће историје».¹⁶⁸

¹⁶⁷ Фернан Бродел, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, библиотека Синтезе, 2010. г., стр. 643.

¹⁶⁸ Robert A. Dahl, *IS INTERNATIONAL DEMOCRACY POSSIBLE? A Critical Review*, p. 201.

Или као што о томе пише чак и «ауторитет» (нео)либерализма и један од највећих заговорника слободног тржишта у двадесетом вијеку: «Чиста тржишна привреда претпоставља да држава, друштвени апарат принуде и присиле, чува дјеловање тржишног система...»¹⁶⁹.

Запазимо, међутим, просту правилност: да је потребно да се, најприје, појави и постави тржиште, да би онда улога државе или државне регулативе не само постала потребна, већ се уопште појавила као таква или у тој улози. Тако, дакле, **држава такоређи израста из тржишта и димензионира се.**

Није у питању само то. Тржиште је специфичан, помало екстраординаран инструмент. Рецимо, тржиште има велику поремећајну снагу или способност ремећења, изазива хаотична стања различитих степена интензитета. Таква стања уобичајено називамо кризе.

Такви поремећаји се, међутим, не могу превазићи неком додатном, ауторепарирајућом акцијом истог тог тржишта па је потребно да такву интервенционистичку обавезу на себе преузме неки други фактор а то је у пракси најчешће држава.

Под тржиштем се, наравно, подразумевају и тржишни закони. Када се ти закони поставе као мјера ствари у једном друштву, то је врло велика, радикална промјена, као што је то показао и Карл Полањи у антологијској студији «Велика преобразба».

Управо такву неку промјену, за вријеме владавине «краља Сунца», покушао је да спроведе његов министар финансија Жан Баптист Колбер. Он је, наиме, 1664. године установио «Пет великих закупа» («CinqGrossesFermes»), што је била, заправо, царинска унија чији је центар био Париз.

¹⁶⁹ Лудвиг фон Мизес, *HUMAN ACTION: A TREATISE ON ECONOMICS*, наведено према: Фридрих фон Хајек, *ПРАВО, ЗАКОНОДАВСТВО И СЛОБОДА*, ЦИД, 2002. г., стр. 321.

Међутим, овај пројекат Колбера и Луја XIV није био толико успјешан. Јер, као што се и могло очекивати, дошло је до велике резистенције од стране локалних «центара моћи». «Колбер који је радио на томе, циљ није остварио 1664., делом и зато што су се томе одупирали интенданци који су се плашили, уосталом не без разлога, да би слободан промет житарица у огромном краљевству могао да изазове глад».¹⁷⁰

Касније је нешто слично покушао Тирго, 1776.г. «Десет година касније, 1876.г., влада упркос својим намерама није успела да укине царине, јер је, тврдило се, 'рачуница' показала да би одштета власницима царинарница требало да износи осам до десет милиона ливри што 'финансије [у земљи] тешко да би могле поднети'».¹⁷¹

Како било, оно што овдје као најрелевантније треба извући и подвући то је да је, дакле, концепт «царинске уније» – као и реализација тог концепта – имао велики, конститутивни значај када је у питању изградња Француске државе и њезина историја укупно; баш као и у почетку ЕУ, баш као што исти концепт има конститутивни значај када је у питању ЕУ и њезин историјат – и тако све до данас.

Паралелно с овим, имамо примјере и других националних држава које су настајале (и) на основама претходне изградње царинских унија, као што је Њемачка.«Zollverein, њемачка царинска унија, која је изградила платформу за нацију-државу Њемачку, била је виђена, барем од стране неких Европљана, као модел за будућу ЕУ».¹⁷²

Такође се конфлуентно примјећује: «Као што смо видјели, економско уједињавање, прокрчено царинском унијом, послужило је као база за

¹⁷⁰ МАТЕРИЈАЛНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА III, стр. 278.

¹⁷¹ исто, стр. 278.

¹⁷² Vincent Cable, *THE DIMINISHED NATION-STATE: A STUDY IN THE LOSS OF ECONOMIC POWER*, p. 49.

формирање Европске заједнице. Неко је подсећен на улогу коју је у уједињавању Немачке имала Zollverein. На сличан начин, раст Америчке нације био је под утицајем ослобађања трговине и уједињавања валуте».¹⁷³

4.4.ТРЖИШТЕ КАО ДЕЗИНТЕГРАТОР

Тржиште је као Јанус.

О њему смо до сада говорили углавном као о интегратору. Међутим, тржиште је подједнако и дезинтегратор. Као што показују историја и искуство, гдје год се појављује нова, већа тржишта, ту долази истовремено како до изградње и интеграције тако исто и до разградње и дезинтеграције.

4.4.1.Формирање и расформирање

Како се шири тржишни систем на некој територији тако се та територија – малтене аутоматски – интегрише или уједињује. Но у исто вријеме се распадају, готово у свим сегментима људског појединачног и колективног битисања, стари, дотадашњи одређујући облици и обрасци. Тако, рецимо

у касној фази конституционалне националне државе изградња националних тржишта у оквиру светске привреде у настајању, старала се о разградњи и укидању политичких уређења која су све до дубоко у 19. век настањивала локалне равни. То је довело до дефицита оних уређења која су се испољавала при решавању социјалних питања и до брзог искорењивања многих људи из традиционалних делатних веза. Они су се укључили у сукоб између социјалних снага које су желеле да проблеме обухвате помоћу интегративних политика и оних које су убрзавале политичку

¹⁷³Amitai Etzioni, *EUROPEAN UNIFICATION AND PERSPECTIVES ON SOVEREIGNTY*, *Daedalus*, Vol. 92, No. 3, Themes in Transition (Summer, 1963), pp. 498-520, published by MIT Press, p. 514.

*фрагментацију у великим размерама. Привремено се (али, наравно, дуго) спроводила политичка фрагментација.*¹⁷⁴

И готово да би се, након посматрања дејстава тржишта на друштвене-политичке конфигурације и текстуре, могао извести филозофски закључак да је наличје било које интеграције обавезно нека дезинтеграција. Одговарајући историјски увиди то би потврдили. Такође и њима одговарајућа савремена збивања.

На то указује и теоретичар Норберт Елијас. По њему, *повијест је смјена и сплет процеса интеграције и дезинтеграције.*

Додуше, та правилност као да се донекле мијења када је у питању најновија повијест, оно што он назива процес цивилизације, који једним великим дијелом коинцидира управо и са настанком модерне државе – но тек донекле.

По њему, настајање државе има везе и са конкурентским или, како их назива, елиминационим борбама за превласт над одређеном територијом, то јест са стварањем одређених монопола. Први од тих монопола је, наравно, онај на физичко насиље.

«Из конкурентских и елиминационих борби мањих владарских јединица, територијалних доминиона, који су и сами настали у елиминационим борбама мањих јединица, настаје неколико јединица, те на крају само *једна* велика јединица. Победник представља центар око којег се интегрише већа јединица; он представља монополску централу државне организације у оквиру које се претходно супарнички региони и групе поступно удружују у мање или више јединствено и уравнотежено друштво већег реда величине».¹⁷⁵

¹⁷⁴ Михаел Цирн, *УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ*, стр. 45.

¹⁷⁵ Норберт Елијас, *нав. дело*, стр. 565.

Сад, оно што је у вези са Елијасовом теоријом интригантано и импорантно, то је да он сматра да се исти тај процес из којег је најзад дошло до настајања «друштвене јединице коју данас називамо државом»¹⁷⁶ није завршио; односно, *тај се процес наставља*.

Иако, додуше, нигде не помиње Европску унију, рекло би се да је довољно јасан следећи увид овог теоретичара:

«Данас ове државе са своје стране стварају уравнотежене системе слободно надмећућих људских савеза, као што су то некада биле мање јединице, које су у ове веће сада укључене... Тако је борба за превласт и, свесно или не, за стварање монопола над све већим областима у пуном јеку. Иако се тренутно ради о борби за превласт над одређеним континентима, видимо да се услед међузависности све већих области, назире и борба за супремацију над системом који обухвата све насељене области света».¹⁷⁷

Отуда, чини се, теза да европске интеграције понављају – штавише: настављају – процес успоставе савремене државе изгледа да налази неку недвосмислену сагласност и у Елијасовим истраживањима.

Да још мало разјаснимо његову теоријску позицију. Укратко, најприје је кроз дуготрајна трвења дошло до спајања разних мањих – или слабијих – «јединица» у једну а то је она коју називамо држава. Затим, исти (неминовни) повијесни процес се наставља тако што се данас те исте државе, кроз све већу међузависност, стапају у «веће јединице».

«Међународни односи, који још увек нису регулисани неким свеобухватним монополом на насиље, воде ка стварању таквих монопола и формирању већих јединица власти. Претходника таквих великих јединица власти,

¹⁷⁶ исто, стр. 437.

¹⁷⁷ исто, стр. 565.

федерација држава, царстава, или савеза народа, има већ у нашем времену».¹⁷⁸

Настављајући се, примјетимо да када се тржиштем као основним инструментом нешто формира обавезно се нешто и расформира. Кад се нешто исплете нешто се неизбежно и распара.

Видјели смо већ: ако се формирају национална тржишта, то значи да се расформирају сва друга мања, регионална, локална или покрајинска тржишта.

Даље, ако се на основу фактицитета инсталације националног тржишта појављују и формирају политичке институције и државне контуре и компоненте, то закономјерно значи да су се једновремено укинули или нашли пред укидањем дотада валидни облици политичке и правне организације, за које се наједном испоставило да су инкомпатибилни тржишту – те самим тиме *volens nolens* превазиђени: «Феудалне владајуће структуре биле су опсегом премалене и превише провинцијалне да би могле управљати новим потенцијалним досегом људских активности. У ствари, управо су те институције понајчешће видјеле велика тржишта као потенцијалну пријетњу и настојале их сузбити».¹⁷⁹

Када се тржиште формира и формира, оно што је инкомпатибилно томе – како у економском тако и у политичком и правном смислу – бива нулификовано.

То је већ показано на примјеру «унутрашњих граница». То је, међутим, само дио тржиштем изазваних нулификација.

¹⁷⁸ исто, стр. 566.

¹⁷⁹ Jeremy Rifkin, *EUROPSKI SAN*, str. 200.

Узмимо примјер новца. У пред-државном стању намјесто држава имамо, рекли смо, на стотине (пред)политичких јединица које, практично, имају несумњиво самоусмјерење, па и (можебитно, бар на неки начин) суверенитет. Свака од тих «суверених» јединица, пак, има властиту, засебну управу, право и – властиту монету. «Тијekom пута, који није трајао дуље од стотињак километара, путујући је трговац могао проћи и кроз десетак подручја која су била под различитом управом, а свако је од њих имало властита правила, прописе, законе, мјере и новац»¹⁸⁰, како о томе наводи економски историчар Хеилбронер.

За све то се, међутим, испоставља да је надаље неодрживо када се интензивира и екстензивира маркетизација, када се на националном или државном нивоу успоставља економија дефинисана тржиштем.

Такво веће и велико тржиште «по себи» захтијева јединствену монету и нулификацији излаже све друге монете. Уз то, наравно, нулификује се и пуко право било које локалне, поддржавне власти да чини оно што је до тада «с правом» чинила – да кује новац; у корист успоставе једног, централног, државног монопола на монету. То јест

*владару је ваљало освојити новац као што је освајао покрајине које су увећале његово краљевство; он је надгледао ковање новца, утврђивао вредност, контролисао његову дифузију. Краљев новац је краљевао.*¹⁸¹

Свакако, то је – готово до у детаљ подударно – исто оно што се десило или дешава «много година касније», то јест задњих пар деценија у Европи касне модерности. Та, безмало 2/3 европских држава чланица ЕУ, неке већ годинама, не штампају новац, немају властиту монету, не воде властиту монетарну политику. Ни ту чињеницу нећемо моћи превидјети, узећемо је у

¹⁸⁰ *ibid.*, str. 203

¹⁸¹ Фернан Бродел, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, стр. 736.

разматрање, премда не у стилу или смислу сугерисане верзије, већ на други, аутономан или «класичан» начин.

Што ће рећи да нема ничег изненађујућег – напротив, то је очекивано и предвидиво – у ономе што примјећује један аналитичар «европеизације», наиме, «да најновији покушаји који циљају на либерализацију европских економија у исто вријеме нападају неке од темеља националних економија».¹⁸²

Дакле, тим државама се и у том подручју њихове конституционалне суверености десило и дешава исто оно што и оним «пред»државним или про-државним јединицама (покрајинама, градовима-државама и сл.) које та иста настајућа држава модерности тада бјеше апсорбовала – обезваживши их и одузевши им (и) право на ковање новца.

Наиме, биће потребно подсјетити и подвући да је држава, као таква, од њезиног повијесног настанка, устоличена управо као она инстанца која на одређеној територији има право, односно монопол, да штампа/кује новац.

То се сада вехеметно мијења. У садашњости, то право деволуира – и већ је деволуирало – даље, горе, на једну даљњу вишу, новоустоличену (над)инстанцу – а то је Европска централна банка.

Као што је настајање националног тржишта одузело локалним «суверенима» монету – и с истом, наравно, нимало неважну «инсигнију» – тако је и настајање наднационалног, прокламованог јединственог европског тржишта одузело «сувереним» државама «евро-зоне»домицилну монету – и наравно за толико их раздржављујуће дерогирало.

¹⁸² James A. Caporaso, *POLANYI IN BRUSSELS: European Institutions and the Embedding of Markets In Society*, Prepared for Presentation at the Penn/Temple European Studies Colloquium, November 26, 2007, p. 6.

У том смислу, тржиште је доиста и дословно «први стуб» ЕУ.

И нема никакве сумње – и у теоријском и у оперативном смислу – да су главни разлози за инсталацију јединственог тржишта и јединственог новца били политички, да не кажемо државотворни – да се, наиме, рачунало на нетржишне последице тржишта. Тако, указује се и на то да «базична мотивација за монетарну унију није била економска већ политичка... За вјернике политичке уније Европе, монетарна унија је увијек била само средство за ту већу сврху».¹⁸³

(У додатку, остаје питање за дискусију до које мјере јединствено тржиште објективно захтијева јединствену валуту а колико је у питању и смишљена, хладна манипулација. По мишљењу неких аутора, управо по том питању се ЕУ послужила манипулацијом, инсистирајући на једној европској валути иако *allinall* то није било нешто што би се назвало економском нужношћу: «Заступници монетарне уније су је представили као нужно употпуњење пројекта јединственог тржишта – отуда и наслов студије публиковане 1990.г. од стране Европске комисије: 'Једно тржиште, један новац'.

У стварности, многи од у свијету најблискијих трговинских партнера, као што су Канада и САД, или Аустралија и Нови Зеланд, не дијеле јединствену валуту, па ипак њихови трговински и инвестициони приливи су се драматично увећали у задњим деценијама. Упркос јасним доказима да ствари стоје супротно, Комисијин извјештај наглашено тврди да само јединствена валута омогућава да буде достигнут пуни потенцијал јединственог тржишта».¹⁸⁴

¹⁸³ Giandomenico Majone, *MONETARY UNION AND THE POLITICIZATION OF EUROPE*, speech at the Euroacademia International Conference: The European Union and the Politicization of Europe, Vienna, 8-10 December 2011, p. 16, 23.

¹⁸⁴ *ibid.*, p. 15.

4.4.2. Да ли тржиште раздржављује?

Да.

Када се у тоталу погледа пројекција јединственог или унутрашњег тржишта – и реализација те пројекције – пада у очи да се једна држава, као и све скупа, делоцирају на положај који је, највећим дијелом, «испод тржишта».

Потребно је да се то уочи као релевантно. Ево и зашто.

Раније смо указали на то да тржиште имплицира државу. Штавише, поставили смо чак и питање «државотворности» тржишта.

Међутим, с тим у вези је потребно направити важну напомену. Наиме, колико год да имплицира државу, тржиште имплицира и неку врсту раздржављења – таква је амбивалентност тржишта. Закономјерност према којој тржиште увијек нешто интегрише а нешто дезинтегрише односиће се од сада и у редовима који слиједе и на државу.

И доиста је тако. Основно питање којим се та проблематика расвјетљава јесте – да ли је објекат тржишних инфлуенци «испод» или «изнад» тржишта?

У најкраћем, ако се за структуру једну државу испостави да је «испод» тржишта, то јест, да је инкомпатибилна тржишним векторима, тада ће иста бити закономјерно изложена негативним дејствима тржишта или одређеној, неотклоњивој дезинтеграцији.

Шематски постављено, баш то се десило и граду-држави у вријеме када га је успостављање нације-државе испоставило као инкомпатибилног тржишту пројектованом на националном нивоу и као таквог огласило или озлогласило.

С тим што, заправо, по потреби, умјесто «инкомпатибилно» или «испод тржишта», можемо можда једноставно рећи «сметња тржишту».

Ако се тржиште шири и подиже «на виши ниво», поклапајући се са територијом континента и даље, онда знамо да се и политички или државни кишобран шири или подиже «на виши ниво».

Другим ријечима, својевремено је био град-држава дисквалификован као сметња успостави националног тржишта (па тек онда или по том основу и као сметња успостави централне кровне организације или нације-државе).

Сада, пак, нација се држава оглашава и озлоглашава за сметњу успостави наднационалног, континенталног тржишта (па тек онда или по том основу, евентуално и као сметња успостави централне кровне организације или «европске државе»).

Треба приметијети да се не прилагођава тржиште држави што би, евентуално, неко очекивао - већ веома обрнуто. То је, међутим, макар по једном основу, спорно. Или то исто из другог угла описано: «Данас су државе прије укључене у тржишта, него национална господарства у државне границе».¹⁸⁵

Као што анализа показује поновљено, текуће прилагођавање државе тржишту никако није просто тржишно - наиме, нешто тек «економско» - већ има врло озбиљне политичке консеквенце.

Примјера ради, копенхагенски захтјев за «ефикасном тржишном привредом» укључује и дерегулацију државе. Тиме се, као што је јасно, (само)одсијеца знатан део препознатљивих капацитета модерне државе. Истовремено, међутим - особито са «глобалном кризом» - види се да јачају предлози и

¹⁸⁵ Jürgen Habermas, *ibid.*, str. 87.

захтјеви политичара и интелектуалаца (евро)глобалиста за васпостављањем регулације; но, наравно, на нивоу транснационалних инстанци и институција.

Значи, тржиште конкретно значи и дерегулацију. Деререгулација, пак, која, дакле, крчи пут «политичким интеграцијама», експлицитно и имплицитно таргетира социјалну државу. То такође структурно демонтира државу, скврчава јој перспективе, води у правцу њезине свестране минијатуризације.

Поред тога, нестајање социјалне државе, идеолошки покривено и условом «смањења јавне потрошње», води израженом паду учинака државе укупно, оних који су за домицилно становништво најважнији и најприје утичу на колективни иритабилитет и сензибилитет.

Прост примјер како тржиште раздржављује представљају националне централне банке. Са успоставом јединственог наднационалног тржишта, те централне банке се наједном стропоштавају на позицију «испод тржишта»; док се, истовремено, «отвара простор» за једну њима еквивалентну институцију, наравно, овај пут «изнад тржишта» – што ће рећи за одговарајућу наднационалну институцију, што је у конкретном случају Европска централна банка.

Други примјер смо већ скицирали – границе. Да би се обезбиједило спровођење тзв. четири слободе представља се као да је «нужно» да се аболирају границе којима су европске државе – и држава као држава – не само уоквирене већ и дефинисане. «Контекст тих слобода које смјерају ка увођењу заједничког тржишта укључује законодавна овлашћења додијелена Заједници сходно члану 100., параграф први, Уговора о ЕЕЗ, гдје год

разноразне правне и административне одредбе ометају интеграцију тржишта».¹⁸⁶

Ради наглашавања важности ове проблематике и проблема поставићемо једно оштрије формулисано питање: Да ли је држава без граница држава? О свјесном или несвјесном навикавању на оно што је текућа развијена динамика раздржављења и у том смислу измијењеној мисаоној клими у овом (пост)модерном свијету доста говори и то што је уопште потребно да се о томе овако говори.

Трећи примјер. Као што се некада држава раздвојила од религије, тако сада имамо тржишну «секуларизацију», то јест одвајање државе од економије. Држава више не може да интервенише у економски живот, оно што је фон Хајек назвао «спонтани поредак». Не улазећи овдје у идеолошко калибрирање те крупне преиначе констатујмо тек оно основно, то да је и то један облик раздржављења.

Штавише, треба обратити пажњу и на то да, малтене, та екстериторијалност економије има повећану важност у ситуацији када се – за разлику од државе, која се смањује – волумен тржиштем дефинисане економије увећава.

Наиме, економија није више тек «један од» сегмената друштва и државе. Но ми је, како изгледа, још увијек тако некако посматрамо, ваљда по инерцији.

Реално, ради се и о томе да између забрана датој држави да се мијеша у економски живот и забране да се мијеша у властите унутрашње ствари као да нема велике разлике. Уз то, оно што држава ту *не смије*, што је по питању овлашћења умањилац, то се на другој страни додаје управи која је «изнад тржишта», дезигнирана да води рачуна да тржиште функционише тржишно.

¹⁸⁶ Christian Joerges, *THE MARKET WITHOUT THE STATE? THE 'ECONOMIC CONSTITUTION' OF EUROPEAN COMMUNITY AND THE REBIRTH OF REGULATORY POLITICS*, European integration on-line papers (EIoP), Vol. 1 (1997) №. 019, p. 2.

4.4.3. Наднационална легислатива

До сада смо говорили о позицији «испод тржишта» или инкомпатибилности. Како стоје ствари када је у питању позиција «изнад тржишта»?

У тој позицији се нашла национално-територијална држава када је постајала и постала, све до данас. Данас, пак, та ситуација се вехеметно мијења. Односно, држава «губи позицију». Испоставља се да је (не)очекивано дошло до некаквог структурног преокрета и да је ова постала сметња стално ширећем тржишту.

Тако, како произилази, усљед дејстава глобализације и евро-глобализације, позиција «изнад тржишта» почиње да се «упражњава». Прије одговарајућих теоријских уопштавања упутно је да ово о чему је ријеч покажемо на примјеру права.

Још једном погледајмо унатраг, на настанак националног тржишта, дакле оног које се поклапа са границама и територијом дате државе, док далеко надмашује границе и површину локалних, кантоналних, покрајинских ентитете или градодржава.

То тржиште, уз остало, опозива и «под-тржишне» локалне законе, писане и неписане норме и домицилно право, правне акте које до тада доносе, рецимо, покрајинске скупштине сталежа и слични законодавни и уједно органи власти укупно.

Тако «су нестале и посебне повластице и различити закони који су толиким покрајинама и градовима давали самоуправу, нестале су и унутрашње царине и путарине које су одвајале тржишта једна од других и искључивале

из њих извесне области, нестало је најзад шаренила приватног права које је збрисао Грађански законик».¹⁸⁷

Паралелно с тим, то исто тржиште «ствара простор» да се успоставе нови закони, нове норме и правни акти – но овај пут, јасно, «изнад тржишта». То јест, да се намјесто покрајинског или било ког другог партикуларног или традиционалног права успостави јединствена, национална легислатива.

Та се правилност најбоље види када се погледа на успоставу јединственог европског тржишта. Види се, наиме, да тржиште не трпи разноликост правних система, да захтијева унификацију права, те да, томе слѣдствено, оглашава за поништене правне системе прије свега држава чланица. Оно што се назива и «европски закони» или «европско право» црпи се из једног таквог склопа.

И на нивоу европског континента тржиште про-изводи оне, инхерентне и предвидиве, посљедице које је про-изводило на нивоу (пред)политичког простора, када настајаше национално-територијална држава. Те посљедице, као по правилу, налазе посве релевантну политичку валоризацију, која валоризација кулминира финалним резултатом, успоставом национално-територијалне државе.

Успостава тржишта које сада не само да се више не поклапа са територијом неке дате државе но је далеко надмашује *производи потребу* за успоставом јединствене, наднационалне легислативе.

Другим ријечима, «сумарно, ЕУ је исход вишеструких притисака и интереса. Њена супранационална еволуција извире из потребе домаћих економских

¹⁸⁷ Фернан Бродел, *ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ III*, стр. 207.

актера да надиђу лимите и границе сегментираних националних регулатива».¹⁸⁸

То је поготово очито када се наднационална легислатива погледа док је још у фази ларве.

Када се истраживачки вратимо на почетак у већој јасноћи видимо оно што се касније некако замагли. С тим у вези биће корисно подсјетити се да је у почетку сво «европско право» (или «европски закони») екстраховано, да тако кажемо, баш из правног и сваког другог потенцијала инхерентног тржишном механизму.«Контекст тих слобода које смјерају ка увођењу заједничког тржишта укључује легислативна овлашћења додијељена Заједници сходно члану 100., параграф први, Уговора о ЕЕЗ, гдје год разноразне правне и административне одредбе ометају интеграцију тржишта».¹⁸⁹

4.5. МАРКЕТИЗАЦИЈА И ДРЖАВА

Остало је да се још суплементарно елаборира више пута изнијета претпоставка да, како смо казали, тржиште имплицира државу.

У овом закључном одјелку овог дијела рада однос између државе и тржишта узима се у разматрање структуралистички. Испоставиће се да тржиште обавезно подразумејева државу и да – као што је заправо очито – не може постојати некакво тржиште по себи, независно у односу на политичку и државну структуру. Прецизније, то је било могуће једино у почетку, када је тржиште било мало и поклапало са са тргом какве варошице или града (тржиште=трг-иште).

¹⁸⁸ Sergio Fabbriny, *ibid.*, p. 19.

¹⁸⁹ Christian Joerges, *ibid.*, p. 2.

Наравно, то тек треба разјаснити довољно јасно и једноставно, јер јасноћи у писању треба да претходи јасноћа у мишљењу. Идући ка томе, изнијећемо неку врсту комбинације теоријских аргумената и емпиријских евокација.

Најприје се адхеренција тржишта и државе показује више апстрактно, затим методом конкретизације – апстракција се враћа у повијест модернизације из које је апстрахована. С тиме се преплићу рецентне апозиције, показивања да иста корелација државе и тржишта, показана у апстракцији и у повијести, важи и када су у питању европске интеграције.

Значи, претпоставком која је изнијета у-казује се да тржиште имплицира државу, другом, (модификацијом ове прве) у-казује се да тржиште државотвори. Готово да се може тврдити: **На ком се нивоу формира тржиште, на том се нивоу формира држава.** Тако је, најприје, конструисана национално-територијална држава, тако се, рецентно, конструише ЕУ.

4.5.1. Тржиште и полиција

Даље, шта да кажемо за миграције и социјалну покретљивост уопште? Видјели смо и познато је да све тамо до XIX вијека народи и појединци живљаху у највећој мјери статично и сједелачки: *grossomodo* нико није путовао. Подсјетимо се да чак у првој половини XIX вијека «путују уствари само они који су довољно богати да имају спствена превозна средства, или радници који иду пешке, у групама или појединачно као скитнице. Већина Француза остаје у месту где се и родила.... Из тог разлога друштвени живот је необично мртав... »¹⁹⁰

Насупрот томе, маркетизација подиже температуру у друштву и оно почиње да кључа. Осјећај нагризајуће неизвјесности коју тржиште подиже и проширује један је од мотора још нечега што је, готово, потпуно ново – велика кретања и велика покретљивост «маса».

¹⁹⁰ Фернан Бродел, *ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ III*, стр. 221.

Ево како је то изгледало: «Велике фирме, које су запошљавале квалификоване најамне раднике на урбаним локацијама, постајале су све значајнија производна мјеста. Радници су се кретали из индустријских заселака, села и мањих градова ка великим произвођачким градовима и индустријским запослењима, док су се истиснути пољопривредни радници кретали ка градским службама и пословима за неквалификовану радну снагу... Као резултат те урбане имплозије капитала, убрзала се миграција на линији село-град, градови су се нагло увећавали, велика сеоска подручја су дезиндустријализована и разлике између села и града дошле су до већег изражаја».¹⁹¹

Пошто је село још од времена «европског ограђивања» с краја XVI вијека западало у све већу кризу – што је уједно и повећатељ и показатељ колапса феудализма – сеоско становништво се покреће и креће ка оближњим сабласним градовима, оним *ne-gradovima* («non-city»), како их је описао теоретичар Луис Мамфорд.

«...Радни народ био је сабијен у нова места беде, такозване индустријске градове Енглеске».¹⁹² Тако настају претрпана градска станишта, те нове масовне социјалне агломерације. Ту, наравно, долази до све већих разобручења, до појављивања и ескалирања разних облика социјалне патологије; а с њима и потреба за новим законским регулативама, за новим инстанцама, за новим потпуно државним органима.

На првоме мјесту то се односи на полицију. *Asamatteroffact* полиција у стриктном смислу те ријечи је појава релативно новијега датума – баш као и комплетирана држава модерности.

¹⁹¹ Чарлс Тили, *СУОЧАВАЊЕ СА ДРУШТВЕНОМ ПРОМЕНОМ*, Филип Вишњић, 1997. г., стр. 20.

¹⁹² Карл Полањи, *ВЕЛИКА ТРАНСФОРМАЦИЈА*, библиотека *Европа*, 2003. г., стр. 50.

Формиране и формалне полицијске формације се појављују тек негдје средином XIX вијека а овдје би било релативно лако и занимљиво показати како то појављивање нимало случајно коинцидира са разобручавањем тржишних чинилаца.

С тим у вези да још поменемо и нешто што никако није тек нерелевантни детаљ. То су тако названа идентификациона документа («ИД»).

Иста се – то је сад већ некако очекивано – појављују тек негдје средином XIX вијека. До тада, нити их је било нити је уопште постојала потреба за таквим нечим.

Укратко, разне врсте тржишне катализације доведоше и до тога да не само да се појави потреба за идентификационим документима но се и та потреба наметну као прешна.

Наравно, треба мислити да је сувишно поменути да је на тај начин тржиште још једном «из ничега» произвело потребу за националном законском регулативом исто као и за новим државним инстанцама и институцијама.

За нас савремене је ненапорно и непријепорно да разумијемо ово што је управо изнијето будући да се нешто слично око нас одвија и ових дана и година. Као што је настајање националног тржишта, да тако кажемо – **изнудило као потребно**, поред осталог, увођење идентификационих докумената које издаје тада настајућа национална држава (која је, наравно, кроз то итекако настала), настајање наднационалног тржишта је у истој свези и са издавањем униформисаних, биометријских личних карата.

Када су се први идентификациони документи издавали, рецимо, становницима Ломбардије или Бретање, на њима није писало да су они становници Ломбардије или Бретање, већ Француске. Тако су они постајали грађани Француске.

Аналогно, укидање ранијих личних карата представља још један – можда и ситан – вид укидања обиљежја државног суверенитета који све више шкрипи и еродира под притиском директне тржишне дерогације.

Имајући свако «ај-ди» као и сви други, без обзира на нацију, становници Европе од Британије до Бугарске(почињу да) постају грађани Европе, добијају неку врсту двојног држављанства, док одговарајући органи власти у Бриселу за толико «инкасирају» приходе у «унутрашњем признању» и јурисдикцији. У успостави европског друштва и европског грађанства значај и значење јединствених идентификационих докумената никако није ирелевантан.

4.5.2. Тржиште рада

Него, тој листи могућих политичких и државотворних импликација тржишта ту није крај.

Тако, успостава царинске уније производи потребу за успоставом неког пандана ономе што се на нивоу држава назива управа за царине а то је на нивоу ЕУ Генерални директорат за царине и порезе. К томе, по ободима Уније се начичкавају митнице и контролне поставе на којима се поред заставе домицилне државе налази и застава ЕУ; уз то, већ имамо случајеве да се на границама неких држава чланица налазе војне јединице ЕУ («РАВИТ»).

Сљедеће, под тржиштем се подразумева и оно што се назива тржиште рада. Тај аспект тржишта поготово подразумева интензивну мобилност и покретљивост појединаца и породица. Успостава јединственог европског тржишта обухвата и пропорционално европско тржиште рада. То ће – према бројним процјенама – довести или доводи до велике покретљивости врло великог броја појединаца, ако се хоће «губитника европеизације», према свим правцима, тачно онако како је својевремена успостава националног тржишта

изазвала социјалну покретљивост и велике миграције унутар територије настајуће државе.

То, опет, захтијева «европеизацију» – наднационална регулативна тијела и регулативу која се регулатива, са даљњом рамификацијом тржишних збивања и захтијевања исто тако пропорционално рамификује. Ево како о томе експлицитно говори неко ко је нека врста премијера Европе: «Европљани разумију да су миграције, као и климатске промјене и други изазови са којима се суочавамо, једно спорно питање с којим морамо заједнички да се суочимо. Ниједна нација сама за себе не може наћи одрживо рјешење. Изградили смо отворену економију и територију унутар Европе те нам стога требају заједничко управљање границама, имиграциона и политика издавања виза. То је апсурд да у заједничком простору слободног кретања појединаца имамо 27 миграционих политика».¹⁹³

Једном ријечју, толико политичких и правних или државотворних закључака, на конзистентан начин, даде се дедуковати из тржишне премисе, односно у пракси политички валоризовати или политички искористити.

Може се овдје подсјетити или примијетити да су све оне недвосмислено, *de jure* супранационалне институције и инстанце, унутар политичког система Европске уније, такорећи, израсле из тржишта: Суд, Комисија, Банка.

«Два римска уговора из 1957.г., поготово, произвели су динамичан процес сукцесивних промјена које су у крајњем довеле до појаве унутрашњег монетарног суверенитета у форми супранационалне финансијске институције: Европске централне банке»¹⁹⁴, пише политиколог Серђо Фабрини.

¹⁹³ JoseManuelBarosso, *A BONUS OR AN ONUS? Managingmigrationtopromotedevelopment*, (говор на глобалном форуму о миграцијама и развоју, Брисел)

¹⁹⁴ Sergio Fabbrini, *ibid.*, p. 5

То је, наравно, тачно. Но, не би ли требало још ту додати и нагласити да као што је уговор о ЕЕЗ произвео (поред осталог) супранационалну Банку – те тако супранационализовао и ЕУ – да је исти тај уговор производ тржишта (које је тржиште, опет, једним дијелом тек требало да буде успостављено, па је тако позивање на исто било што актуелно, што адвансно или авансно).

Да ли је ово тек као нека схоластичка мушичавост? Доиста не, будући да се налази да онеме што је доведе изнијето приближно у форми дедукције суштински кореспондира закономјерно кретање фактицитета од Париског до Лисабонског уговора.

Функција тржишта када је у питању EUbuilding процес је толика и толико критична да Фабрини предлаже да се ЕУ види и као «трговачка република». Наиме, експлицитно констатује «да је утолико више истина да је изградња тржишта била суштински разлог за Европску заједницу. Као америчка федерација, ЕУ је примарно била ‘комерцијална република’, да употријебимо Медисонов израз».¹⁹⁵

Очито, пројектни биро «европских интеграција» рачуна са директним и индиректним консеквенцама маркетинга Континента, са изразито политичким и државотворним валоризацијама истих, рачуна и очекује, дакле, да ће тржиште у најширем смислу те ријечи – или маркетинга, поново дати све оне «приносе» дате својевремено, када је успостављана и успостављена национално-територијална држава.

Како да кажемо, гдје год да иду, тржиште и држава су коекстензивни, гдје год да иду иду заједно. *Мислити да може да се успостави неко тржиште а да изнад њега нема ескортне политичке надградње која га по-држава, о-држава и са-држава није у релацији са реалношћу.*

¹⁹⁵ *ibid.*, p. 16

У погледу онога што је речено треба дати једну методску напомену. Током овог рада изнова се појављује претпоставка или премиса да ЕУ настаје на начин како је током ране модернизације планете и повијести настајала национално-територијална држава. Та хипотеза, међутим, неминовно подразумева метод генерализације. Јер, како указује Фабрини, «са становишта релација између државе и тржишта, дакле, не постоји јединствен западни искуствени образац»¹⁹⁶.

Уз то, још, када генерализацијски говоримо о модерној држави, смишљено превиђамо историјски факт да «модерна држава» значи не само континентално искуство, но и оно у вези са настајањем и настанком САД – два облика модерне државе који се прилично разликују и по начину настанка и по политичком систему и по друштвеном уређењу. Мада – иста теза, исти увид, остају: кључна је улога тржишта у најширем смислу те ријечи.

Томе у прилог иде и размишљање угледног историчара: «У оквиру тржишне економије настају одређени капитализам и одређена верзија модерне државе».¹⁹⁷

Налазимо да је овај увид наглашено релевантан. Зашто? Најприје, зато што долази од стране реномираног историчара, затим зато што је у питању конклузија постављена на основу вишегодишњег истраживања историје Европе од XV до XVIII вијека.

Пошто, дакле, долази као резиме таквог једног истраживања ова конклузија има изражену емпиријску вриједност и може се с те стране сматрати утемељеном, па и верификованом.

¹⁹⁶ *ibid.*, p. 12

¹⁹⁷ МАТЕРИЈАЛНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА III, стр. 501

Још, размотрите како је конклузија формулисана, шта каже, односно, шта не каже. Не каже, рецимо: у оквиру државе настаје тржиште, што би многим изгледало логично. Већ обратно, *јасно у-казује да у оквиру економије – и то тржишне – настаје одређена верзија модерне државе.*

У додатку: Није нимало случајно то што се и Чарлс Тили, уредник зборника «Формирање националне државе у Западној Европи» - који је зборник изражено важан када је у питању како ова дисертација тако и ова тема уопште – позива и на Бродела.

Налазимо да у његовом ауторском тексту под насловом «О историји европског state making-a» Тили пише и: «Надаље се моћна реципрочна веза између експанзије капитализма и раста државне моћи развила, упркос учесталим напорима управо капиталиста да одбију државну моћ; Фердинан Бродел је ту конјукцију направио главном темом његове анализе Европе XVI стољећа».¹⁹⁸

Та конјукција, та «моћна реципрочна веза» се, изгледа, не увиђа у довољној мјери и просто зато што је неријетко једва могуће раздвојити *оно што је (капиталистичка) маркетинга од онога што је модернизација.*

На примјер, може се примијетити да је непобитно важна улога у настајању савремених и суверених држава припадала и разним изумима и техничким средствима – дакле, научно-технолошкој револуцији. И то је, дакако, тачно, као што је тачно да данас важну функцију у постајању Европске уније супердржавом имају и најсавременије трансевропске саобраћајнице, тунел испод Ла Манша, медији, мобилна телефонија, информационо-комуникационе технологије итд.

¹⁹⁸ Charles Tilly, *THE FORMATION OF NATIONAL STATES IN WESTERN EUROPE*, pp. 30-31

Ипак, томе се може додати да технике и технологије у највећој мјери, заправо, исходе из тржишта у најширем смислу те ријечи.

Пошто, тржиште значи не само цијене, каматне стопе или ниво потражње, већ и приватну иницијативу те нов однос према свијету око себе уопште. Примјера ради, «већ проналазак, т.ј. темељито побољшање парне машине што га је учинио JamesWatt (Џемс Ват) финансирао је један капиталиста којем је стало до тога да је индустријски користи».¹⁹⁹

4.5.3. Тржиште, судска власт и јединствена монета

Треба то објаснити, одговорити шта то, заправо, значи, то јест: Како то тржиште, такорећи, са собом до-носи клицу државе? То ћемо колико је довољно показати најприје чисто апстрактно.

Ево, поред осталог, како. Тржиште предочавамо као извјестан јединствен простор на коме се одвијају многобројне трансакције, перманентне купопродајне размјене и на коме се склапају многобројни купопродајни и други уговори.

Теоријски, тржишно друштво и значи то да се сви односи дефинишу и признају само као уговорни односи; супротно, рецимо, до тада, до појаве тржишта, вјековима предоминантним традиционалним узусима.

Према томе, оно што до сада видимо у јасноћи то је да тржиште захтијева постојање судова. Ипак, сматра се да такав задатак не може да припадне «локалним» судовима који би се, просто, прилагодили новим захтјевима. Рецимо, ако је у питању спор између неког «домаћег» послодавца и радника «гастарбајтера» природно је посумњати да ће суд «навијати» за овог првог. Опет, ако би дошло до спора између страног инвеститора и домаћих

¹⁹⁹ФИЛОЗОФИЈА У ВРЕМЕНУ, Полис, 1991.г., стр. 50

запослених, природно је посумњати да ће «локални» суд бити на страни ових других.

Уз то, те судске инстанце, наводно, морају бити успостављене «изнад» тржишта, како би могле да врше неку врсту инспекцијског надзора и прво провјеравају да ли се тржишни закони поштују од стране свих актера – а прије свега влада националних држава. На трагу таквих резоновања је и настала или смишљена потреба за успоставом једне судске изнад-инстанце какав је прије свега Европски суд правде из Луксембурга.

Уговори се склапају између двије или више страна и овјеравају се у суду. Ако ти уговори нијесу овјерени у суду исти су, сувишно је рећи, ништавни. Тако да је оно што до сада видимо као јасно то да тржиште *inpraxi* захтијева и постојање судских инстанци.

Надаље: као што су уговори ништавни ако су судски неовјерени и гарантовани, тако је и суд ништаван ако га не подупире оно што судове, макар у већини случајева, чини судовима а то је пријетња репресијом.

Према томе, да би тржиште уопште могло да елементарно функционише, потребно је најмање ово двоје: суд и законита пријетња репресијом. А то двоје, на неки начин, већ представља једну «минималну» државу. Или

Што се тиче размјена, Диркем је давно још показао да чак и најсофистициранији и флексибилни систем трансакција (размјена) претпоставља постојање присилних, полицијских правила. У Диркемовом смислу, ефективност уговора зависи од институције уговора, која сама по себи не може бити контрактурално важећа већ

мора бити установљена као обавезујућа и наметнута. Овдје се поново враћамо натраг на нужност командовања.²⁰⁰

Поред тога, потребно је и друго. Да би тржиште (про)функционисало, да би се унутар њега одвијали сви они непрегледни по броју купопродајни односи да би се, просто, куповало и продавало, потребан је прије свега новац. Јединствено тржиште тражи јединствену монету.

Дакле, као што тржиште просто – захтијева, да га штити нека инстанца која ће имати монопол репресије на једној заокруженој територији, природном супстрату једног тржишта, тако исто и да постоји нека инстанца која ће имати монопол на штампање новца.

Тако је било кад је формирана национална заједница. Тако је *mutatismutandis* и када се формира наднационална заједница коју називљемо ЕУ. «Усвајање јединствене валуте од стране 12 од 15 чланица ЕУ 1. јануара 2002. г. био је један велики корак напријед за европске интеграције. Еуро је извршио даљњи притисак на ЕУ да постане супранационална политичка заједница прије него интернационална организација».²⁰¹

У пракси, јединствена монета изискује установљивање једне потпуно нове појаве унутар појављивања потпуно нове појаве каква је савремена национално-територијална држава. То је централна банка. Када се формира држава, формира се централна банка, када се, пак, формира ЕУ, формира се потпуно нова институција: Европска централна банка.

Сад, сукцесија изгледа овако: успостава тржишта подразумијева јединствено тржиште, што подразумијева (и) јединствену валуту, што подразумијева централну банку, док централна банка подразумијева – шта? Наравно –

²⁰⁰ Gianfranco Poggi, *THE DEVELOPMENT OF THE MODERN STATE*, Stanford University Press, Stanford, 1978, p. 4

²⁰¹ Sergio Fabbrini, *ibid.*, p.4

државу. То је толико једноставно али и толико занемарено, толико једноставно али и толико значајно.

Или, како је то лапидарно изнио некадашњи председник Европске комисије Жак Делор у интервјуу за британски «Telegraph». Сматра се да је овај Француза «отац евра». Објашњавајући на какве је отпоре (и зашто) наилазио у намјери да (у функцији председника Комисије) уведе «евро», рекао је новинару да су у то вријеме најбољи еуроскептични економисти, на које је упутио као на «Англо-саксонце», навели против «једноставан противразлог да ако имате независну централну банку онда такође морате имати и државу». Одмах у сљедећој реченици новинар нас обавјештава и цитира да «г. Делор сматра 'да су они схватили суштину'». ²⁰²

Исто је поменуто и објашњено и у једном тексту који већим дијелом представља коментар овога поменутога интервјуа. Наиме: «Коментаришући оне - као Британци - који су били против чланства у еуро зони говорећи да валута не може да функционише без државе, Делор је рекао: 'Они су схватили суштину'». ²⁰³

Додуше, није тешко схватити нешто што је ординарно или очигледно.

Централна банка је једна од регалија државности. Повијесно, та институција се јавља када је на нивоу једне државе дошло до стварања «јединственог», «унутрашњег» или просто «националног тржишта», што значи *inter alia* када је намјесто бројних валута установљена (или наметнута) једна, национална валута. А «национална валута, заузврат, играла је круцијалну улогу у

²⁰² JACQUES DELORS INTERVIEW: EURO WOULD STILL BE STRONG IF IT HAD BEEN BUILT TO MY PLAN, *The Telegraph*, December 2011

²⁰³ JACQUES DELORS: EURO WAS FLAWED FROM BEGINNING, *BBC News*, 3 December 2011

установљивању нације-државе као одлучујуће економске и политичке јединице».²⁰⁴

Сад, дакле, исто као што је национална валута имала одлучујућу улогу у установљивању државе, тако и наднационална валута, директно и индиректно, има круцијалну улогу у стварању, можемо и тако рећи, «политичке Европе» или даљње државизације Европе.

Ту је лако је сложити се с ауторима који су установили да је то и био дугорочнији, начин на који су размишљали установљивачи монетарне Уније. Рецимо, ондашњи њемачки канцелар Кол. Залагао за то да монетарана унија буде комплетирана са фискалном и политичком унијом. «Политичка унија је есенцијални парњак економској и монетарној унији. Рецентна историја, не само Њемачка, учи нас да је апсурдно очекивати да се на дуже стазе може одржати економска и монетарна унија без политичке уније»²⁰⁵, како је рекао у говору одржаном пред Бундестагом у новембру 1991. године.

На овом мјесту... може ли се ићи даље у овој, такорећи, дедукцији државе из тржишта? Итекако, малтене у недоглед.

Рецимо, како смо о томе и писали, тржишна експанзија подразумијева и као грозничаву изградњу саобраћајне инфраструктуре: путева, пруга, лука, канала и у новије вријеме и аеродрома. Заузврат, то производи потребу за министарством саобраћаја и саприпадним агенцијама, те за одговарајућом законском регулативом.

Наравно, ријеч је прије свега о саобраћајницама које превазилазе локалне и парохијалне релације. Исте, наиме, повезују врло удаљене крајеве једне

²⁰⁴ Takis Fotopoulos, *THE NATION STATE AND THE MARKET, Democracy and the Nature: The International Journal of Inclusive Democracy*, Vol. 2, No. 2, 1994., www.democracynature.org/vol2/fotopoulos_nation.htm

²⁰⁵ наведено према: Timothy Garton Ash, *THE CRISIS OF EUROPE – How the Union Come Together and Way It's Falling Apart*, *Foreign Affairs*, Septembar/Octobar, 2012, p. 6

земље, који до тада бијаху не само потпуно саобраћајно и уопште неповезани но и комплетно незаинтересовани једни за друге. Ствар је у томе да је и једно и друго било реално стање ствари. «Стварање националног тржишта је битка против опште инерције».²⁰⁶

Појава и успостава тржишта све то промијени на веома рапидан начин. Одједном, ти удаљени крајеви неке – тек формално једне – земље или државе посташе заинтересовани једни за друге, међуповезани саобраћајницама и упућени једни на друге новоспознатим економским инстинктима и интересима.

С тим у вези јасно је примијећено и слједеће: «Ипак, путеви које су уXVIII веку изградили изванредни инжењери Министарства за мостове и путеве, били су подстицај развоју француског националног тржишта».²⁰⁷

Додуше, могло би се нотирати или додати да би такође могло да важи и обрнуто, т.ј. да је главни мотив изградње националног тржишта био базични подстицај па и разлог за изградњу оних путева. То је израженије и тачније када су у питању, фактички потпуно нове, саобраћајнице које повезују неке најудаљеније тачке у једном политичком простору (предстојећој, настајућој држави) или на једној мање или више заокруженој територији. Имајмо на уму да «када се зна за пространост Француске, јасно је да је напредак у превозу одсудан за уједињавање земље».²⁰⁸

Нама је данас нормално и подразумијева се да постоје такве путне или жељезничке саобраћајнице. У оно вријеме, пак, није постојала прије свега ама баш никаква потреба за њима.

²⁰⁶ Фернан Бродел, МАТЕРИЈАЛНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА III, стр. 302.

²⁰⁷ исто, стр. 309.

²⁰⁸ исто, стр. 308.

Тек замисао изградње националног тржишта – које се, дакле, појављује релативно касно у повијести, баш као и национално-територијална држава – доводи до појаве тих саобраћајница. «Што ће рећи да, пре појаве железнице, Француска не представља једно право *национално тржиште*».²⁰⁹

Прије свега, конструкција тржишта на националном нивоу «из ничега» производи пуку потребу за тако нечим а затим реализацију тих саобраћајница доводи у ранг нечег ургентног. Или како читамо о томе: «Наиме, захтеви привреде у успону наметнули су поправке, одржавање и изградњу путева...»²¹⁰

Ево како је то конкретно историјски изгледало: «Тада ће се појавити железница. Али немојте мислити да се она изграђује мало-помало, као наши аутопутеви, према неком моделу националне мреже. Она се рађа из локалне индустријске иницијативе, за превоз тешких рударских производа. Компанија угљара из Лорене прва је за изградњу железнице добила одобрење од Управе за нискоградњу».²¹¹

Само, самим тим регулатива која треба да се бави том материјом, наравно, не може да буде локална или регионална. Пошто су путеви национални, онда и регулатива мора да буде национална. У вријеме формирања новонастајућих држава модерности то је значило опозивање локалних регулатива – ако их је било – и раст значаја једне, средишње политичке инстанце, њезиних регулатива. Другим ријечима: «А државије суђено да се бави суштином, односно оним што је битно за целу земљу. Она схвата нужност да *велике путне правце* издвоји из локалних оквира, да их 'детериторијализује', да повеже та 'главна локална шаховска поља која су интенданци створили унутар генералитета' да би од њих сачинила једну моћну путну мрежу

²⁰⁹ Фернан Бродел, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, стр. 632.

²¹⁰ исто, стр. 643.

²¹¹ исто, стр. 652.

смишљену у облику звезде – чији зраци полазе из Париза и у њега се враћају – да би тако успоставила, колико је то могућ, оно што економисти данас зову *национално тржиште*. Тај наум се нужно остварује споро, поготово што се понекад мора суочавати са локалним отпорима».²¹²

Корисно је овдје напоменути да тако није било раније. Наиме, раније се сматрало да «градња мостова и путева није посао за Краља», већ да о њима брину локалне власти са сопственим ресурсима (...) Француска, наиме, не представља једну *јединствену* привреду, већ низ привреда француских покрајина, које покрећу регионалне мотивације и које стога предност дају средњим удаљеностима. Те различите Француске бране своје привилегије, своје интересе, свој свакодневни живот. А с обзиром да је држава дуго била оставила узде у њиховим рукама укључујући и готово укупну изградњу и одржавање путева, покрајине су се бавиле пре свега локалним мрежама. Чак су и шира планирања с којима су интенданси чинили неке покушаје, ретко превазилазила оквире регионалног живота и регионалних потреба».²¹³

И на тај начин су и Француска и друге новонастајуће државе, заправо, након што су после вестфалског мира стекле спољње, признање од стране других земаља, добијале оно што је за њих било подједнако важно ако не и важније – *неку врсту унутрашњег признања*.

Значи, та модерна Француска се много, веома разликује од оне некадашње Француске. «Како смо – примјећује Бродел – далеко од оног Старог режима који је још размишљао, уочи споствене пропасти, о начинима укидања баријера, царина, октроисаних права, трошарина, које су, на границама бројних покрајина, дуж река и путева, на проласку кроз градове,

²¹²исто, стр. 645.

²¹³исто, стр. 643.

немилосрдно уситњавале *унутрашњи* промет краљевства! Јачајући све више, држава је преузимала покрајине, градове, крајеве, властелинске поседе... »²¹⁴

То исто важи и даље или на «вишем нивоу». Будимо реални: Са становишта Европске уније, једна, ма било која, европска држава, изгледа као «стари режим».

Управо некако тако како модерна Француска гледа на себе, на ову Француску из прошлости, тако и ЕУ гледа на Француску – наиме, као на прошлост. Иако историчар, Бродел осјећа да је Француска захваћена новим процесима, па некако сјетно пише и: «Дошло је, дакле, до прекида старих веза. Регионално полако нестаје а национално се прешироко отвара према превеликом броју људи. Ако се отварање граница још интензивира, све више ћу јести аргентинско месо, новозеландску овчетину, афричко, америчко, аустралијско воће, а индустријски производи ће ми долазити из целог света (...) Француска најзад долази у фазу уједначавања, иако то Французи нису желели а понекад ни приметили. Једна стара привреда, још са крхким обележјима једног с муком постигнутог националног тржишта, неповратно нестаје, као шећер присут у воду, у корист међународног тржишта које нас мало-помало преплављује».²¹⁵

И значи, како се даље шири тржиште, регулатива «мора» то да прати. Све већа економска и трговинска међуповезаност праћена је изградњом све гушће транснационалне саобраћајне инфраструктуре која повезује удаљене тачке с краја на крај Европе.

Већ је јасно да из тога произилази и да регулатива – дакле, она која се односи на трговину, економију или саобраћај – мора (или се представља да мора) да буде транснационална. И наравно, уопште не изненађује – но је прије

²¹⁴исто, стр. 650.

²¹⁵исто, стр. 650.

очекивано – то што велики или највећи дио средстава из фонда ЕУ који се назива *кохезиони* одлази управо на изградњу големих саобраћајница које иду уздуж и попречно, односно с једне на другу страну Континента.

Могло би се рећи да саобраћајнице имају колико привредне толико и политичке импликације. Рецимо, то је било јасно и Сен Симону: «Али идеју о једној националној мрежи, о железници која би представљала 'једну не само индустријску већ и политичку револуцију', тако што би 'јачо умножила односе између људских група и насеља', жестоко заступају сљедбеници Сен-Симона (Saint-Simon). Та идеја ће брзо стићи до банкарских и владиних кругова да би, 1833. држава преузела железничке концесије од Управе за нискоградњу. Међутим, као ни наши краљеви у време интенданата и краљевских путева, држава не жели да преузме финансијски терет железнице: она задржава право да 'осветли пут приватним компанијама' пројектујући саму железничку мрежу».²¹⁶

Вјероватно да из тог прећутног разлога бриселска управа толики значај придаје трансевропској саобраћајној инфраструктури од почетка, од «Treaty of Rome». Политиколог Кристијан Јоргас пише: «Тако, транспортна политика је експлицитно истакнута као задатак Заједнице (члан 74.)».²¹⁷

И то исто важи, дакле, не само за сектор саобраћаја. Генерално, како и тржиште бива транснационално, тако и одговарајућа регулатива. «Јединствено тржиште и јединствена валута значи да већина нових закона и регулатива које покривају комерцијалну и финансијску проблематику сада потичу из Брисела прије него из главних градова националних држава».²¹⁸

²¹⁶ Исто, стр. 652.

²¹⁷ Christian Joerges, *ibid.*, p. 2.

²¹⁸ Andrew Moravcsik, *DESPOTISM IN BRUSSELS? Misreading The European Union, Foreign Affairs*, May/June, 2001, p. 114, www.princeton.edu/~amoravcs/library/despotism.pdf

И на томе инсистирамо јер се и у том правцу истраживања испоставља – наравно, уколико је предочена анализа иоле ваљана – да се у изградњи ЕУ препознају и понављају обрасци карактеристични и круцијални за изградњу модерних држава, поготово током XVIII и XIX вијека.

4.6.РЕКАПИТУЛАЦИЈА:

ДА ЛИ ТРЖИШТЕ ДОИСТА ИНХЕРИРА ДРЖАВУ?

Наравно, поставиће се и питање: Да ли се у овом раду пренаглашавају нетржишни импакти тржишта, улога коју ово, иначе неспорно, има у повијесним *state-building* процесима?

Размислимо... Када се формирање модерних националних држава изучава у контексту других наука или научних дисциплина, везује се обично за факторе као што су исти културни коријени, језик или обичаји. И наравно, сви ти чиниоци значајни су за настанак нације-државе. Међутим – не и критично важни.

Јер, сјетимо се, сви ти чиниоци су постојали вијековима уназад па, као што је познато, *не резултираше настанком државе*. Затим, чак ни рат није био тај одлучујући агенс, иако је улога рата у најширем смислу те ријечи непријепорно врло значајна за формирање онога што теоретичар Имануел Волерстин обиљежава синтагмом «чврсте државне структуре».

Значи, реално и у реалности, «национална држава је више од једне замишљене заједнице».²¹⁹ Кажемо да се то односи првенствено и понајвише на формирање националних држава у западној Европи. Иначе, има и изузетака.

²¹⁹ Jeremy Rifkin, *THE EMPATHIC CIVILIZATION*, Penguin Book, USA, 2009., p. 293.

По правилу, формирање о којему је ријеч у формирању тржишта има основни ослонац. Савременим истраживачима модерности као што је амерички теоретичар Џереми Рифкин је све то потпуно јасно. По њему, национална држава је «вјештачки конструкт у великим размјерама створен од стране политичких и економских елита да би се подупрла национална трговачка тржишта и обезбиједиле прекоморске колоније».²²⁰

То не значи да нема интенционалног ауторског претјеривања или «заокруживања» када се говори о држави као, такорећи, *споредној последици тржишта*. Међутим, питамо: *Не настаје ли и «Европа» управо некако тако – наиме, малтене као нуспроизвод тржишта? И није ли, штавише, то и очито?*

Тема: држава и тржиште, дакако, значајна и занимљива је и сама по себи или за себе. О томе би тек требало размишљати и писати јер се о томе није довољно размишљало и писало.

Разумије се, та тема је овдје пертинентна, то јест у функцији главне теме и тезе. Размишљање и писање о природи релација између тржишних и државних структура није само себи циљ но је овдје контекстуално и текстуално важно, наиме, желимо ли да сагледамо и схватимо да Европска унија у основи понавља и подражава начин на који је своједобно настајала и настала савремена суверена држава, каква још увијек постоји.

А та је држава у XVIII и XIX постајала и постала баш на основама једног тржишта у најширем смислу те ријечи, као што је јасно из претходних елаборација, наравно уколико су исте иоле коректне или иоле коректно акцептиране.

Наравно, ту се сад поставља, намеће, једно питање према којем се не можемо однијети евазивно. Оно је отприлике ово: ако је држава настала кад и

²²⁰ibid., p. 293.

тржиште, да ли то онда значи да прије тржишта држава уопште није постојала, да је просто – нема? Јер, такав закључак би доиста могао да произилази као незгодна импликација онога што је довде бивало елаборирано.

О томе се може рећи следеће. Најприје, током досадашње елаборације је инсистирано на томе да је, као што се чисто логичко-теоријски држава из тржишта даде дедуковати, тако у повијесном току модернизације Планете и Повијести држава и фактуелно, доиста, извођена или про-извођена из тржишта.

Изгледа да се у вези са овом проблематиком може, доиста, постулирати да је настанак савремене државе неминовно скопчан с успостављањем и успоставом тржишта – или маркетизацијом; и то до те мјере да се чак може увидјети да је држава ту придошла, такорећи, као допуна или привјесак тржишта.

Значи, модерна држава не може да настане док не настане модерно тржиште. Ако умјесто држава прецизније кажемо: државни апарат, онда изгледа да се теза коју овдје експонирамо и елаборирамо поклапа са оним што је о истоме пронашао Норберт Елијас. Овај теоретичар, наиме, сматра «да у раној фази на Западу, фази коју углавном обележава натурална привреда, није било могуће извести интеграцију и створити стабилан апарат власти, чак ни у великим царствима».²²¹

Када се на тај начин посматра, врло је јасно да, наравно, држава у модерном смислу те ријечи није могла настати у условима натуралне привреде. Зашто? Једноставно, ријеч је о тржишту малих релација, базираном на «кућној привреди», што ће рећи махом на производњи за сопствене потребе.

²²¹Норберт Елијас, нав. дело, стр. 376.

Када, још, Елијас установљује и утврђује да држава настаје због све веће диференцијације функција и подјеле рада, то је, заправо, исто као да је казао да држава настаје на основи постављенојмаркетизацијом у најширем смислу те ријечи. Како то?

Јасно је, нема велике диференцијације функција и подјеле рада све док у повијести не дође до друштвене и душевне маркетизације; заправо, маркетизација и јест, уз остало, баш и диференцијација функција и велика, нова подјела рада. Базично, тога је свјестан и Елијас, јер ево шта о томе саопштава: «Кад год се средиште друштва креће према интеграционим јединицама нове величине – као што је то најприје било у корист великих, а на штету малих и средњих феудалаца, а тако и краљева у односу на крупне феудалце и обласне владаре – онда су промене у овом смеру увек повезане с повећањем диференцијације друштвених функција, продужењем ланаца друштвеног деловања, како у војном тако и у привредном сектору».²²²

Малтене, овдје је као у монограму сконцентрисана главнина онога што у овом дијелу дисертације имамо да саопштимо. Прије свега, Елијас указује на значај који привреда (односно, економија), као и војни фактор, имају у настајању «интеграционе јединице нове величине», то јест – модерне државе.

Затим, видимо, указује на то да су ти процеси интеграција, на крају којих долази до државе или државног апарата, увијек повезани с «повећањем диференцијације друштвених функција» и «продужењем ланаца дјеловања».

У пракси или повијести, то «продужење ланаца дјеловања» је било исто што и маркетизација. Наиме, то се односи на чињеницу да је са ширењем економских активности и тржишта укупно све више и неопозиво увећаван број људи који су тржишно повезани или упућени једни на друге. Када неки

²²²исто, стр. 376.

произвођач у неком градићу хоће да изнесе робу на тржиште, исти је и производи и пакује и транспортује и контролише и продаје. За оног произвођача постоји само то тржиште које је, наравно, минијатурно, тако да може да зна све који на њему купују и продају.

Но, сасвим друго је то када се тржиште увећава, дакле, када сва та минијатурна, самодовољна тржишта почну да се интегришу у јединствено национално тржиште. Веће тржиште значи и већу потражњу, већа потражња већу зараду, те је онај произвођач сад заинтересован да много више производи, па да производ продаје широм тржишта које је сада велико и поклапа се са границама њиме имплицитно успостављајуће државе. Такве субјекте у области трговине историчари су назвали трговци на даљину а њихову активност трговина на даљину.

И погледајмо сад како ту, «само од себе», долази до «продужења ланаца дјеловања», тако значајног за настајање и настанак савремене државе и централног апарата власти, како то наглашава и Елијас.

Почнимо од тога да што више производи потребна му је све бројнија радна снага. Сад већ, не може иста особа и да производи и да транспортује робу до мјеста продаје јер то може бити и на другом крају тржишта-државе. То раде друге за то оспособљене особе.

Даље, како увећава асортиман производа, све су му потребнији дјелови које може да добави такође једино из других крајева а то је отприлике оновремени еквивалент данашњег увоза. Онда даље, како и други повећавају обим производње јер, наравно, хоће и сами да увећају профит, па и њима требају «увозни» дјелови, сировине и материјали, то се онда јавља и потреба за изградњом нових и нових «модерних» саобраћајница.

Те саобраћајнице служе, дакле, да олакшају и омогуће ове и друге френетичне тржишне активности – док истовремено или имплицитно, исте те саобраћајнице повезују државну територију, интегришу земљу или државу, промовишу и повећавају осјећај некаквог заједништва, стимулишу – а не само омогућавају – већа и повећана кретања «маса».

Ево шта и како о томе пише прилежни и проницљиви истраживач тих повијесних појава: «Што се самих трговаца и произвођача тиче, они су силно жељели реформе које би убрзале пријелаз према слободној трговини на домаћим тржиштима. Настојали су укинути правна и обичајна ограничења која су успоравала мобилност радне снаге, залагали су се за законско поштовање трговачких уговора, које би јамчила полиција монархије, те устрајали на изградњи цеста, побољшању водених путова и комуникација, како би се убрзала трговина и повећао географски опсег трговачке размјене. Осим тога, жељели су да централизирана политичка власт стандардизира систем мјера те да се уведе јединствена валута како би се смањили трошкови пословања и потакнула господарска активност».²²³

У пракси и повијести уосталом, да не заборавимо на то, на том степену развоја тржишних активности јавља се формулисани захтјев за економским слободама, изражен у облику познате паролe «laissezfaire» (или: «Letdo, letgo, letpass»).

То, наравно, доводи и до мијешања становништава, што ће рећи до аритмичног и као ненамјераваног стапања разних и различитих народа, племена и популација у један новонастали, опет типично модерни колективитет- н а ц и ј у.

²²³Jeremy Rifkin, *ibid.*, str. 213.

(Овдје је згодно примијетити да је управо то оно што се данас, све више, поново збива на ту Европе, наравно на следећем, «вишем» нивоу интеграција или маркетизације, дакако с настанком и конкретизацијом «јединственог европског тржишта». Као што је некада маркетизација, рецимо у Француској, «миксовала масе» у нацију, наводила Бретањца да иде да ради у неки сасвим други крај настајуће модерне државе Француске, тако данас, рецимо, Пољака наводи да иде да ради у Великој Британији.)

Истовремено – што онај помињани произвођач више производи и профитира, јер је с већим тржиштем већа и потражња – исти је у прилици да плаћа редован и већи порез. Дакле, једна од (бројних) импликација маркетизације је и увећавање пореске основице, разумије се, за екстракцију од странецентралног државног апарата у настајању.

Затим, што је та основица већа, потребан је све већи број људи да би за потребе централног органа или краља-интегратора прикупљали порези. То је, међутим, веома замашан посао. «Далеко од тога да захтијева минимални апарат, скупљање прихода од трговине заправо тражи знатан број добро обучених људи, са унапријеђеним рачунарским вјештинама и детаљним познавањем бројних роба и низа комплексних регулатива».²²⁴

Разумије се, порези се – у разним облицима или под разним сигнатурама – прикупљају откада је свијета и вијека»; међутим, тек модерна држава успијева да ту активност учини тако ефикасном и измијени је, заправо, скоро до неприпознатљивости. Рецимо, «монархија Старог режима није била успешна у експлоатацији фискалних ресурса краљевства. Јесте ли знали то. Успевала је да опорезује само део богатства својих поданика».²²⁵

²²⁴Thomas Ertman, *BIRTH OF THE LEVIATHAN – Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 1997, p. 16.

²²⁵Фернан Бродел, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, стр. 645.

Да би исти били мотивисани, те да би се избјегла корупција и сл., потребно је да ти прикупљачи пореза буду стално запослени у државној служби, што, дакако, увећава број запослених у државној служби, што значи да мало по мало ту већ настаје препознатљива, како је данас (веберовски) називамо, државна бирократија.

Није само то. Поврх тога, са ширењем тржишта и навикавањем на њега, очекивано расту апетиције произвођача. Када тако више произвођача има велике апетиције, хоће да одговори на захтјев тржишта и да профитира, тада долази до конкуренције. Ту конкуренцију треба неко да регулише, по неколико основа. Ко?

Наравно, централна власт или држава.

Позивајући се на права потрошача наспрам произвођача, те на права произвођача наспрам потрошача, уз то, временом све више, још и на «јавни интерес» и сл., држава се јавља као законодавац, као **регулатор**, као највиша инстанца која доноси законе с намјером да, рецимо, омогући фер утакмицу међу произвођачима и понуђачима. Такође, та највиша инстанца доноси разне и бројне мјере и регуле по питању стандардизације²²⁶, квалитета производа, контроле, санитарних услова итд итд.

Још сљедствено, како се проширује она међузависност, коју је омогућило а и захтијева је тржиште, увиђа се или јавља се потреба да се стандардизује начин плаћања, односно, да се уведе само једна монета да буде јединствено средство плаћања на цијелој територији јединственог или «унутрашњег» тржишта. Међутим, то увођење једне или јединствене монете нипошто и никако није

²²⁶«...Постоји чврста историјска веза између стандардизације и појаве суверене територијалне државе... Искушење да се о регулацији стандарда размишља на евро-центрични начин у Бриселу је и даље јако... Национални регулатори појачано тендирају ка супротстављању евро-центризму... », како наводи Ђандоминик Мајоне (*Liberalization, Re-regulation and Mutual Recognition: Lessons from Three Decades of EU Experience*, Scottish Jean Monnet Centre Workin Paper Series, Vol. 1, No.1, January 2009, pp.28-29.

тек нешто «само» економско или «техничко». Него напротив, има врло крупне политичке и државотворне ефекте.

Ова два фактора, *међузависност* које до тада напосто не би, те *монетаризација*, дакле, омогућише одсудну централизацију државне власти. Или обратно: «То нипошто не значи да се у том стадијуму може успоставити заиста стабилан владарски и административан апарат чак ни унутар територије те величине. Међузависност подручја и велика количина новца у земљи још ни издалека нису толики да би највиши и најбогатији феудалац неког подручја могао створити чиновништво које би сасвим или претежно плаћао новцем, што би омогућило јачу централизацију».²²⁷

Већ када се у једном тренутку уведе јединствена монета, то је примјер централизације *parexcellence*. Та монетаризација подразумијева не само привредне, монетарне већ и политичке и државне ефекте, као што је, вјероватно, сувишно напомињати.

Таква комутација јако јача позицију централне власти.

Ево, поред осталог, како: «Ни настанак ни постојање 'држава' не можемо ваљано схватити уколико нисмо свесни – макар на примеру само једне земље – како се једна од ових централних институција 'државе' развија корак по корак, у складу с релационом динамиком, као резултат специфичне правилности која проистиче из структуре преплетених интереса и деловања. Већ у епохи коју овде разматрамо – о чему сведочи Венецијанчев извештај – централни орган поседује досад непознату стабилност и снагу, јер његов владар, захваљујући монетаризацији друштва, више за услуге не мора плаћати својим поседима, који би се без даљег ширења веома брзо исцрпili. Он сада плаћа из редовног прилива од пореза. Коначно, особеност новца га

²²⁷ Норберт Елијас, нав. дело, стр. 359.

ослобађа и потребе настале у раздобљу награђивања новцем; краљ више нема потребу да службе и услуге награђује доживотним или наследним поседима. Он сада неку услугу – или више њих – може да плати одговарајућом свотом, једнократно, то јест, само једном наградом или платом. Бројне и далекосежне последице ове промене нећемо овде излагати. Изненађење млетачког изасланика довољно добро показује колико је овај обичај, који се данас сасвим укоренио и постао нешто најнормалније, тада људима изгледао новином. Његов извештај показује и зашто је тек монетаризација друштва омогућила стварање стабилних централних органа: плаћање новцем држи све људе у трајној зависности од централног органа. Тако се коначно стварају сви услови за сламање центрифугалних тежњи».²²⁸

Затим, као што је природно када ствари већ пођу у том правцу, очито је да је ту сада потребан све већи број особа које би обављале за државу све те послове стандардизације, контроле квалитета, доношења закона и примјене истих... биле, дакле, стално запослене у државној служби.

Наравно, треба поменути и то да са ширењем тржишта имамо стално повећавање броја особа којима је, савременим ријечима казано, потребна социјална помоћ. У том смислу, улога државе ће се показати као незаобилазна и веома велика. Значи, укратко, маркетизација отвара простор за централизацију социјалне функције на државном нивоу. Држава постаје редистрибутор.

Тако није било у вријеме, рецимо, монархистичке Француске. «Новац који царине и дажбине које оне наплаћују на добит од спољње трговине редовно обезбеђују. У време Колбера, та функција државе, на промет од можда 200 милиона ливри, обезбеђује око 80 милиона, огроман износ који убира па затим о свом трошку враћа у промет, ради новог убирања дажбина; процес се

²²⁸Исто, стр. 487.

обнавља. Али (...) тај процес не резултира здравом редистрибуцијом широм краљевства. Краљев новац служи готово искључиво за покривање трошкова Двора, трошкова војске и ратовања, за сервисирање дугова. Нема повратка у покрајину, нема реинвестирања у привреду».²²⁹

Према томе, оно понајважније што треба сазнати и саопштити је то да тржиште у најширем смислу те ријечи или маркетизација, *ствара потребу за* или *даје основу да*... у овом случају ничу нови и нови државни органи, државна тијела (оно што бисмо данас назвали и агенције).

Значи, кад се успоставља тржиште, испоставља се да оно «ствара потребу за» и «даје основу да»... дио по дио, функција по функција, регула по регула, област по област, служба по служба, службеник по службеник и тако даље... дође до формирања амплификоване државне форме у модерном смислу те ријечи.

Другачије казано, тржиште и апелација на тржиште је за државу у процесу/пројекту државизације било нешто од највећег значаја – иначе, нешто историјски потпуно ново – када је у питању «препознатљиви мада комплексни задатак који се састојао у цастификацији њеног постојања и разлога за њено дјеловање».²³⁰

Како указује Поџи, правитељи држава су користили неколико аргумената којима су правдали све оно што је прављење државе оперативно подразумијевало – а један је био и позивање на тржиште.

²²⁹ Фернан Бродел, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, стр. 736.

²³⁰ Gianfranco Poggi, *ibid.*, p. 96.

Наиме, «стејтмејкери» су се «легитимисали» тако што би се позивали «овдје на династичке интересе, онамо на национални интегритет, тамо пак на потребу да се створе већа тржишта».²³¹

На крају, треба се још осврнути и на могући теоријски приговор монокаузализма, симплификације или редуccionизма.

С тим у вези, можда би било довољно у-казати колики је перформативно-преформативни и интеграционо-дезинтеграциони потенцијал тржишту убијеђено и убједљиво приписао Карл Полањи.

По њему, читава цивилизација деветнаестог века, директно или индиректно, има везе са тржишним механизмом. Још, модернизација или новија историја Европе, па и Свијета, толико је испреплетана са маркетизацијом, да се не може правилно разумјети без разумијевања исте. Нити би је, уосталом, било, односно: не би била каква је била, укључујући и двије свјетске војне.

По Полањију, «најзначајнији резултат тржишта» су «раћање градова и урбане цивилизације».²³²Полањи тако по-сматра и да су «градови као изданци тржишта»²³³, док у овом раду говоримо, уподобљавајући овдје ову формулацију његовој, тако да су (модерне) државе као изданци тржишта.

Наравно, слично је и у Полањија. Наиме, када су у питању модерне државе, можда главна мисао овог аутора је да те државе практично настају, обликују се, мијењају и димензионирају се превасходно у ритмици «не-људских закона тржишта».

²³¹ibid., p. 99.

²³²Карл Полањи, нав. дело, стр. 72.

²³³исто, стр. 72.

Сада и овдје све то, на један нападно релевантан начин, има везе са формирањем ЕУ, тачније: *са начином како се ЕУ формира*. Јер, иста слиједи исти *алгоритам* према којем би формирана модерна држава.

А то значи – Европска се унија такође обликује, мијења, димензионира и довршава у знаку неразмрсиве испреплетаности с маркетизацијом, те се стога с правом може да по-сматра да је «као изданак тржишта».

*Наши стандарди живљења и наша потрошња и избори животних стилова нису одрживи без јединственог тржишта на континенталној скали. Егзекутива на европском нивоу, законодавне и правне институције су неопходни за управљање таквим једним тржиштем, док је заједнички сет правила и регулација виталан за тржиште да функционише на фер и ефикасан начин.*²³⁴

4.7. ВЕСТФАЛСКА ДРЖАВА

Није без разлога инсистирано и на томе да је ријеч, дакле, тачно о држави у модерном смислу те ријечи или о национално-територијалној држави. Ево, прилика је да се овдје – као важна допуна ранијих базичних елаборација – да важан обол до сада казаном, без којег би обола читава елаборација и дисертација, барем аутору, изгледала некако недовршена.

Главно је, изгледа, боље објаснити шта значи национално-територијална држава, теоријски, повијесно и рецентно.

Како бисмо то и објаснили, подсјетићемо се на неколико угаоних одређења тичућих се генезе, структуре, базичних трансформација, као и садашњег стања државе као такве.

²³⁴Simon Hix, *WHERE IS THE EU GOING?*, *Public Policy Research*, June-August, 2011, p. 87.

У принципу, можемо сматрати (и овдје и сматрамо) да генеза модерне државе датира из XVII вијека, наравно, од мира у Вестфалији. То је конвенција коју узимамо као чињеницу.

Што се тиче тржишта, ту је нешто теже бити толико егзактан, рећи: настало је тада или настало је те и те године. Оријентационо, могли бисмо рећи да оно настаје, као што смо и помињали, негдје у XVIII, но понајприје и понајвише у XIX вијеку. Једно је, међутим, сигурно: тржиште настаје доста и подоста након настанка државе и поменутог угаоног датума.

Уколико је, међутим, тако, шта сад да мислимо о нашој тези?

Иста је и даље валидна. Да бисмо је разумјели правилно, подсјетимо се сад како је повијесно изгледала протракција или генеза модерне државе.

Grossomodo држава настаје и развија се према оваквој основној схеми: *територијална држава - национална држава - демократска држава - социјална држава.*

У основи, ова и оваква схема кореспондира са «схемом четири фазе» које сугерише Стејн Рокан. То су, заправо, четири временске фазе или четири фазе кроз које је у њезином настанку прошла савремена држава као таква.

Прва фаза покрива иницијални state-building процес. Отприлике траје од касног Средњег вијека до Француске револуције. Карактерише се политичким, економским и културалним уједињавањем на нивоу елита.

Друга фаза подразумијева све већи и већи улазак маса у систем. Појављују се стајаће војске, обавезно школовање и масовни медији. Тако се креирају канали «за директан контакт између централне елите и парохијалних популација са периферија и генеришу широко распрострањена осјећања идентитета са тоталним политичким системом, често, иако не нужно, у

конфлику са већ установљеним идентитетима као што су они изграђени кроз религије или секте или преко периферних лингвистичких елита».²³⁵

Трећа фаза «уводи ове подређене масе у *активну партиципацију*» и то «типично кроз установљавање привилегија за опозицију, кроз проширивање бирачких тијела за представничке органе, формирање организованих партија за мобилисање подршке и артикулацију и агрегацију захтјева».²³⁶

Четврта фаза «представља сљедеће серије корака у експанзији административних апарата територијалне државе: раст *агенција за редистрибуцију*, изградњу служби за социјално старање, развој општедржавних политика за изједначавање економских услова, негативно кроз прогресивно опорезивање, позитивно кроз трансфер од боље стојећих слојева ка сиромашнијима, од богатијих ка заосталим регионима».²³⁷

Тако, значи, миром у Вестфалији искрсава у повијесни простор нешто ново – држава али као територијална држава. Могло би се рећи – **тек само територијална држава.**

Те прве територијалне државе су махом монархије. Отуда их историчари или савремени теоретичари политике и државе називају и «територијалне монархије».

²³⁵Stain Rokkan, *DIMENSIONS OF STATE FORMATION*, in: *THE FORMATION OF NATIONAL STATE IN WESTERN EUROPE*, p. 572.

²³⁶*ibid.*, p. 572.

²³⁷*ibid.*, p. 572.

Другим ријечима, многи изучаваоци генезе модерне државеи изучаваоци европских интеграција су «запазили да вестфалска држава није изгледала посебно вестфалски кроз вјекове након 1648.г.»²³⁸

Тек тој држави предстоји да, током бурних и бруталних вијекова што ће доћи, постане држава у карактеристичном или комплетном значењу те ријечи. И тек у том смислу или контексту, долазе до изражаја као круцијална сва она бројна дејства и импликације тржишта у најширем смислу те ријечи.

Од оних аутора којима је ово потпуно јасно – наиме, та веза позитивне интерференције између тржишта и државе – и који овог аутора тако ослобађају бремена тражене или форсиране теоријске новотарије издвајамо и проучаваоца модернизације Европе Имануела Волерштајна. Ево шта и како о томе пише: «Међутим, суочени смо у ствари, упркос осцилацијама кривуље, са стољетним јачањем државне моћи у цијелом сувременом добу. Чини се да је капиталистичка свјетска привреда захтијевала и омогућила тај стољетни процес повећане централизације и интерне контроле, барем у матичним државама».²³⁹

Описујући ово раздобље, те тај процес настајања државе државом, Волерштајн пише и о «ојачаној држави» и «већој државности», па чак и о етатизму. По њему, «етатизам је претензија на већу власт у рукама државног апарата».²⁴⁰

Та етатизација, фактички заснивана на економији и тржишту, доста слично се одвијала у Европи ране модерности, рецимо у Француској (што смо раније опширно објашњавали и описивали), тако и у Шпанији. «Будући да се

²³⁸ James A. Caporaso, *CHANGES IN WESTPHALIAN ORDER: TERRITORY, PUBLIC AUTHORITY AND SOVEREIGNTY*, p. 3.

²³⁹ Immanuel Wolerstain, *SUVREMENI SVJETSKI SISTEM*, Ekonomska biblioteka, Zagreb, 1986.g., str. 107.

²⁴⁰ *ibid.*, str. 113.

Шпањолска развила на темељу поновног освајања, феудализам је као политички облик био слаб. Стога је... 'политички и друштвени поредак који се није темељио на феудалној структури пружио повољан терен за развој '+државних' облика. Првокласни систем цеста релативно је олакшао политичке и економске везе центра са периферијом. Фердинанд и Изабела су подржавали Месту како би створили снажан систем националних тржишта. Они су осигурали систем индивидуалне мобилности, иако у оквиру одржања вриједности ранга и хијерархије. Они су појачали бирократију, претворивши је у апарат који је био 'укоријењен у заједницу и њен *pars rei publicae*'». ²⁴¹

И према Волерштајновим подацима и увидима, Велика Британија је такође постајала (права) држава на основама понуђеним оним што овдје маркирамо као маркетинга. Ево шта каже: «Један од фактора се понекад назива хенријевском или тјудорском 'административном револуцијом' која се, према Г. Р. Елтону, догодила између 1530. и 1542., у доба генијалног и 'најрадикалнијег мобилизатора' Томаса Кромвела. Елтон тврди да је то било раздобље стварне промјене, раздобље стварања савремене суверене државе. 'Тјудорска држава била је национална монархија у мјери која је била нова за Енглеску, и иако је нагласак наизглед био на владару, стварни је нагласак већ био на националном карактеру'». ²⁴²

Значи, Велика Британија почиње да постаје права, савремена и суверена држава, негдје у првој половини XVI вијека и то оним што су неки историчари назвали «административна револуција». Међутим, како или зашто је дошло до те, очито кључне, «административне револуције»? До исте је дошло – и у томе је поента овог цитирања – усљед дејства, до тада углавном непознатих, тржишних (или ако се хоће «капиталистичких») чинилаца. Наиме, «административна револуција је била пропратна појава веће

²⁴¹ibid., str. 129.

²⁴²ibid., str. 155.

координације коју су захтијевали нови капиталистички интереси. Ако је Енглеска хтјела постати сувисла цјелина у оквиру свјетске привреде, није се више могла састојати од неколико донекле засебних економија». ²⁴³

Ово сазнање неотклоњиво асоцира на европске интеграције; то јест, могли бисмо рећи да је и ЕУ хтјела постати «сувисла цјелина» у оквиру глобалне економије па се није више могла састојати од донекле засебних (националних) економија, те је и на европском нивоу дошло до потребе за већом координацијом и некаквом «административном револуцијом».

Али шта нам још – да направимо то реферисање на садашњост – ова са-знања могу да по-кажу када је у питању Европска унија?

Нешто веома занимљиво и значајно. Наиме, када би се неки човјек некако вратио кроз вријеме у прошлост, тачније у то вријеме када «вестфалске државе нијесу изгледале посебно вестфалски», он би за било коју од тих држава могао изнијети отприлике сљедећу опсервацију: «То није држава, мада изгледа као држава».

Поента је, дакле, да би том замишљеном посматрачу послатом у седамнаести вијек нека од тих тадашњих држава – или ћемо рећи: «држава у настајању» – изгледала баш онако као што многим посматрачима сада изгледа Европска унија.

Елем, територијална држава се, дакле, веома, конституционално, разликује од савремене државе. Овдје ћемо то разликовање изнијети и елаборирати, изнијевши два аргумента који нам се чине веома плаузабилни.

²⁴³ibid., str. 155.

а) Када говоримо о држави поистовјећујемо је с монополом физичког насиља. По Веберовој дефиницији која постаде опште мјесто, држава је она организација којој припада (легитимни) монопол на употребу или пријетњу употребом средстава репресије на одређеној правно, психолошки и политички заокруженој територији.

Даље, државни репресивни апарат сачињавају војска и полиција, чак прије полиција.

Сад, да бисмо разумјели однос између територијалне и модерне државе на једној страни и државе и тржишта на другој, треба да бацимо више свјетла и на повијесну појаву и развој полицијских формација. Основно питање ту гласи: Када настаје полиција? Како ћемо видјети, питање није нимало успутно.

Наиме, као и социологија и њен предмет, као и тако названа представничка влада, као и појам ризика или откриће изума изумљивања ради изумљивања, тако је и полиција једна ексклузивно модернистичка формација и феномен.

Тако, теоретичарка Џенис Томпсон наводи – у студији «Најамници, пирати и суверени» из 1994.г. – важну а мање познату чињеницу, јако важну за сазнавање генезе државе и правог стања ствари: *до монопола државе на средства легитимног насиља неће доћи прије средине деветнаестог вијека.*

Томе сходно, полиција исто настаје негдје половином XIXвијека, што је историјска чињеница, само што је треба изнова посјетити и видјети шта нам све може да до-казује. Односно, можемо уопштено питати: Зашто полиција настаје тако, релативно касно? Онда, можемо питати: Како настаје полиција?, но биће да је боље питати: Зашто настаје полиција у модерном смислу?

Свакако, није спорно да зачеци и зиготи полицијске службе постоје и много раније. Рецимо, треба примјетити хомонимичност у изговору енглеског

термина којим се означава полицијска служба и старогрчког термина који и данас употребљавамо, више на катедрама и универзитетима, када говоримо о државама градовима или градовима државама, какав бијаше и античка Атина.

Задатак је да се у основним цртама објасни а) како настаје полиција, да би се онда боље разумјело б) шта је и како настаје савремена држава и тада и на основу тога ц) какав је инкомпарабилан значај тржишта у погледу тога.

У том смислу се подразумијева да је полиција модерна полиција; да, као што велимо, полиција као полиција, схваћена у стриктном смислу те ријечи, настаје са модерношћу, релативно касно, релативно недавно, негдје тамо у првој половини XIX вијека.

Како настаје полиција? У основи, неће се погријешити ако се одговор на питање како настаје полиција потражи у добро, феноменолошки разумљеном процесу маркетинга. Размишљање о полицији и држави је подесан повод да се покаже пантагруелски латентни утицај онога што је названо тржиште не само на развој државе до њезиног инхерентног и историјског апогеја, већ и на модерност, на развој модерности, на модернизацију, на пуко појављивање основних установа и институција модерности и модерне државе.

Дакле и на појаву полиције. Како маркетинга ствара полицију? In short, маркетинга ствара полицију просто и прво тако што производи **потребу** заистом (уосталом, као и када је у питању толико тога другог).

Као извјестан збир експлицитних и имплицитних утицаја тржишта на околотржишно окружење, подразумијева прво дефеудализацију читавих популација и простора *allover the continent* или како би социолози рекли раскидање традиционалних веза (детрадиционализација). Узмимо примјер

појаве новца – као јаког вида и инструмента маркетизације – прво у смислу појаве новца уопште, затим и у смислу монопола на штампање новца и појаве јединствене валуте. «На тај начин, да наведемо само један примјер, управо динамика напредујуће монетаризације и комерцијализације далеко више него свесни напади грађанско-урбаних кругова убрзала је пропаст многих феудалних господара крајем средњег века».²⁴⁴ Новац и трговина, значи, инвазивно и интензивно дефеудализују.

Међутим, та «пропаст многих феудалних господара» обично значаше да су многи и многи појединци и популације пропали скупа са њима, нашли се наједном без игдје ичега, избачени из животног колосјека. Куда даље?

То, како већ бива, даље подразумијева «тржишне сеобе», велика кретања тих детериторијализованих појединаца, породица и популација. Куда? Према новонастајућим индустријским центрима, према новонастајућим градовима, који су се, опет, некако тако произилази, појавили и «порасли» као тржишне тератогонијске «израслине».

А тај град, формиран у времену на преласку епоха, као Париз или Лондон XVIII и XIX вијека, то је оно мјесто детериорације, од стране америчког теоретичара Луиса Мамфорда обиљежено као «неград» («non-city»). У њему живе ослобођене, обесмишљене и ошамућене масе, те модернизоване масе, удесом модернизације ојађене, принуђене да изнова пронађу кору хљеба за данас за себе и за дјецу; али и не само то, него и нове, елементарне животне азимуте и координате за кретање.

У таквим условима, законитост постоји тек овдје-ондје, као што о томе пише повијест, књижевност или социологија града, односно и ова дисертација у одговарајућој секцији, бјеху оно подручја нове и необуздане социјалне

²⁴⁴ Норберт Елијас, нав. дело, стр. 447.

патологије, малољетничке деликвенције, пада, тјелесног и моралног морбидитета.

У таквим условима, то је значи тамо у првој половини XIX вијека, настају прве полицијске формације. Исте долазе намјесто ноћних стража, група волонтера чувара реда, умјесто самоорганизовања и самоодбрана, кад се не зна ни за какав закон, процедуру, правичност и суђење.

Тек тада почиње да се практикује владавина закона и тамо доље, на терену, диљем чађавих предграђа или у ноћним часовима.

Одлично је што је све ово увидио – и не само просто увидио већ и увидио као нешто што је реално релевантно – Џејмс А. Капоразо. Овај амерички политиколог је студирао конкретни историјски случај маркетизације Британије из раног XIX вијека, па уз остало о томе пише:

*Либерализација тржишта је срушила традиционални начин живота, оставила армије расељеног сељаштва да лутају по јавним друмовима, произвела потребу за професионалном полицијом...*²⁴⁵

Са друге стране, то вријеме маркетизације или модернизације подразумијева отварање првих индустријских погона, оних блејковских «сатанских млинова», унутар којих људи, жене, дјеца труну, радећи као стока, потом одлазећи да спавају у оним чађавим и смрадним предграђима, живећи као стока.

Није могло проћи дуго времена и такви услови су даље – као у каквом друштвено историјском домино ефекту који је унапријед смислио онај лукави хегеловски свјетски дух – почели производити још једну нову повијесну појаву – штрајкове.

²⁴⁵ James A. Caporaso, *POLANYI IN BRUSSELES*, p. 10.

Очекивано, штрајкови бијаху све чешћи и све више рушилачки протести, тако да је, рецимо, било и тако да је у Енглеској два пута нападана и кућа војводе од Велингтона, иначе, побједника код Ватерлоа.

Наравно, одговор на то није либералан већ врло полицијски, као што то показује и индикативни примјер масакра из Петерлоа.

Углавном, наставља се домино-ефекат, те у наставку владајући политички и економски кругови увећавају бројност и убрзавају јачање полицијских снага, њихово обучавање и професионализацију, као и проширивање дјелокруга и овлашћења истих (што се наставља и до наших дана, на штету грађанских, социјалних и природних права, са тзв. антитерористичким законима, као што је «ThePatriotAct»).

Није ваљда прерано или претјерано указати на то да у таквом једном контексту маркетинга треба посматрати и пројекат из Амстердамског уговора из 1997.г. о креирању јединственог европског подручја слободе, правде и безбједности. Иако се у промулгацијама истиче да су то слобода и правда за вас и мене, не треба да буде нејасно да су те и друге форме интеграција пројектоване с очекивањима за нешто даљњу будућност и имају везе са подражавањем и понављањем процеса изградње национално-територијалне државе. Односно, са политичком и пројектованом валоризацијом државотворних ефеката маркетинга, наравно, овај пут на над-државном нивоу ЕУ.

б) Осим тога што нијесу имале полицијски апарат принуде у модерном смислу те ријечи, територијалне монархије и територијалне државе уопште, нијесу имале ни модерне армије какве данас подразумевамо, дакле у смислу стајаћих војски, служења војног рока и опште регрутације. Све то је касније

услиједило, током постајања тих држава модерним, то јест, њиховим трансформисањем у национално-територијалне (или: нације-државе) и даље. Међутим, пошто се то појављивање модерне војне формације не може конзистентно «дедуковати» из тржишта – већ има везе са ратом – за то онда немамо даљњи теоријски интерес, те се може сматрати да је довољна ова кратка, премда такође потребна и умјесна, нотификација.

Најважнија, пак, карактеристика тих држава, вестфалских икри – гледано кроз призму теме овога рада – то је њихова дезинтегрисаност.

Мислимо на унутрашњу ситуацију њихову. Исте су, државе према споља – прије свега у смислу међусобног међународног признања. Унутра, пак, да тако кажемо, оне нијесу признате или су дјелимично признате, боље рећи – прихваћене.

„Током посљедњих столећа Старог режима монархистичка држава је тежила, не би ли обезбедила јединство краљевства, да укрупни свој политички и административни апарат. Али, колико се на том путу морала саплитати о тешкоће, препреке. инертности, супротне силе! Стари режим је био сопствени наследник. Од своје дуге прошлости наследио је неорганизованост, конфузију, институционално шаренило, некохерентност управе, често и немоћ. Француско друштво тада још није у строгој зависности од државе, далеко од тога (...) Тако имамо не једно друштво, већ друштва, било да их посматрамо 'по вертикали', како се то обично чини, или по 'хоризонтали', што још више истиче њихову суштинску разнородност“.²⁴⁶

Другим ријечима, имају суверенитет према споља, на међународној сцени (у чему је и сукус Вестфалског уговора), но не и према унутра или «на домаћој сцени».

²⁴⁶ Фернан Бродел, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, стр. 54.

На примјер, «у том тренутку, међутим, налазимо још увијек изразит недостатак озбиљног финансијског државног апарата, што је, како каже Бродел, 'још један знак слабости' државе шеснаестог стољећа у упоредби с државама каснијих раздобља».²⁴⁷

Или... тада једног владара за суверена прихватају други владари других територијалних држава. Дочим, то није тако у тој држави, јер га не прихватају други «моћници», читави региони, затим градови са великом репутацијом који су – и дословно – државе у држави.

Значи, центрифугална дејства су неопозиво јача од централистичких. «У областима величине краљевства, још увек је, а то ће знатно и потрајати, немогуће потпуно се супротставити центрифугалним силама. Чак и на територијама величине војводства или грофовије, веома је тешко, а и то често уз жестоке борбе, задржати вазале који би да своју земљу изузму из контроле ленског господара».²⁴⁸ Значи, дезинтеграционе и центрифугалне тежње било је тешко контролисати, интегрисати или потчинити чак и на нивоу какве грофовије а камоли на нивоу једне читаве територијалне државе, па ма колико да је иста иначе била међународно призната.

Па шта је омогућило да се на крају те центрифугалне тежње пацификују и да дође до садржинске интеграције у суверену државу? То је, као што смо рекли, омогућила маркетизација, јер када дође до маркетизације «тада ће испреплетаност друштвених функција, развој трговине и новчаног промета бити тако велики да ће (...) потпуно спутати центрифугалне силе...»²⁴⁹

²⁴⁷Immanuel Wolerstain, *ibid.*, str. 109.

²⁴⁸Норберт Елијас, *нав. дело*, стр. 359.

²⁴⁹Исто, стр. 359.

Док, вјековима прије тога, «интеграција, а ни саобраћајна и трговинска повезаност нису ни издалека тако развијени».²⁵⁰

У другој формулацији, те новонастале протодржаве карактеришу «сегментирани политички услови».²⁵¹ У таквим условима заправо и нема државе, бар не у смислу «јаког државног апарата».

«Што заправо подразумијевамо кад кажемо 'јаки државни апарат'? Подразумијевамо снагу у односу на остале државе у оквиру свјетске привреде (...) и снагу у односу на локалне политичке јединице унутар граница државе. Заправо, подразумијевамо суверенитет и *de facto* и *de jure*. Мислимо при том и на државу која је јака у односу на било коју друштвену групу у оквиру државе», објашњава Волерстин.²⁵²

Даље, одмах у наставку, заинтересовано читамо код овог теоретичара свјетског система оно што нам је, заправо, најважније, то јест – како је најзад и зашто дошло до успоставе тог и таквог јаког државног апарата, односно – државе. Радознали смо да видимо и научимо шта је то конкретно омогућило ту успоставу, повијесно премијерну...

Ево одговора: «Према томе, јака држава је дјеломично аутономни ентитет у том смислу што јој на располагању стоји одређени распон акције у којем она одражава компромисе вишеструких интереса чак и кад су границе тог распона увјетоване постојањем неких исконски снажних група. Такав дјеломично аутономни ентитет захтијева групу људи чијим непосредним интересима такав ентитет најбоље служи: тј. државну управу и државну бирократију.

²⁵⁰исто, стр. 359.

²⁵¹ Френсис Хинсли Хенри, *СУВЕРЕНОСТ*, стр. 31.

²⁵² Immanuel Wolerstain, *ibid.*, str. 255.

Такве се групе јављају у оквиру капиталистичке свјетске привреде зато што је јака држава најбоље рјешење за двије политички, економско и војно најјаче групе - за нове капиталистичке слојеве и за стару аристократску хијерархију».²⁵³

У овом одговору видимо, 1) да се јака или права држава у повијести појављује као нека рефлексија капиталистичке свјетске привреде и 2) да капиталистичко тржиште потребује државу, да про-изводи државу, штавише јаку државу, што је сасвим супротно оној уобичајеној забуни. О томе да је држава корелат тржишта, те да је тржиште про-извођач не само негативне државе адепата либерализма, не само welfare state социјалне демократије већ и извјесне социјалистичке државне структуре биће говора на другом мјесту у овоме раду. Овдје ћемо још натукнути да је тржиште такав механизам или процес који не само да генерише државу као нус-производ, већ *in ultima linea* и неки облик социјализма, као што су то разумјели и елаборирали теоретичари као што је Јозеф Шумпетер. Рецимо: «Теза коју ћу настојати поставити јест да су стварни и очекивани резултати капиталистичког састава такви да побијају идеју о његовом слому под теретом економског неуспјеха али да сам његов успјех поткопава друштвене институције које га штите и неизбјежно стварају увјете у којима неће моћи преживјети и који снажно истичу социјализам као сигурног насљедника».²⁵⁴

Толико о томе што се тиче овог департмента рада. Враћајући се претходном току анализе, да закључимо тиме да ће оне сегментиране политичке услове које смо апострофирали преиначити и окончати економске или тржишне интеграције, које су, тада, рецимо на нивоу једне Француске или Велике Британије, биле пресудан чинилац преклузивне етатизације или «државизације»

²⁵³ *ibid.*, str. 255.

²⁵⁴ Jozef Šumpeter, *KAPITALIZAM, SOCIJALIZAM I DEMOKRACIJA*, Plato, 1998. g., str. 72.

Њима су, тим и другим државама, дакле, тек предстојале, да тако кажемо, регионалне или интранационалне интеграције. И што је несумњиво то је да се упадљив пандан тим тадашњим интеграцијама територијалних у национално-територијалне државе налази у садашњим европским, регионалним или интернационалним интеграцијама. То јест, могло би се уз извјесно претјеривање устврдити или утврдити да данашњу «Европу» или ЕУ карактеришу «сегментирани политички услови» те да она такође прелази – што сличан што исти – развојни пут који некада пређоше оне државе. Те државе се, данас, опиру европској или бриселској централизацији као што су се у вријеме када су се те исте државе централизовале и формирале, њима опирале државе-градови.²⁵⁵

А да је несумњиво дошло до интеграција и централизација, то нам врло јасно показује онај раније изнијети податак о редукцији броја (пред)политичких ентитета широм Европе – гледано од XV до почетка XXвијека – *са 500 на 24*.

При већем степену резолуције види се да је до те редукције долазило не у некаквом вакууму већ врло конкретно, наиме, у склопу ових интеграција и централизација које вршише и извршише монарси-централизатори и *statemakers*, односно владари територијалних држава.

Да ли се и колико важне те националне, државне, економско/политичке, унутрашње интеграције, са становишта државе, настанка државе и

²⁵⁵ Ево како је то онда изгледало у Италији: «Говоримо у ствари о размјерно малом подручју, о 'уском урбаном четворокуту, о Венецији, Милану, Ђенови и Фиренци с њиховим неслагањима, вишеструким супарништвима и донекле различитим значајем...! Политички проблем који је дуго мучио те градове државе (као и оне у Фландрији) сводио се на 'ослобођење од феудалног уплитања уз истодобну одбрану од новије опасности, централизиране политике управе која се појавила с новим монархијама!» («Савремени свјетски систем», стр. 129.).

изучавања државе и њезинога настанка. Па наравно да су важне. Довољно је с тим у вези истаћи: «Држава је прво и изнад свега један унитарни ентитет».²⁵⁶

Политички научник Гери Маркс објашњава да су «модерне државе стварала монарси који су морали да се боре за преминацију у друштвима у којима је лојалност била распршена а сила принуде разводњено распрострта међу промјенљивим коалицијама укопаних и географских неједнаких баронија».²⁵⁷

Када, даље, објашњава да су «штавише, монарсима недостајала средства за агрегацију интереса и политичку координацију»,²⁵⁸ то је као да каже да држава као таква још није постојала изузев «на папиру». Уз то, оно што је недостајало као нека посве нова реалија, таква да омогући координацију уопште па онда и политичку, то је, испоставиће се и испоставља се – тржиште.

Интеграција и изградња државе крајем XVIII и током XIX вијека (или њено довршавање, превођење из територијалне у национално-територијалну), поклапа се са интеграцијом и изградњом заједничког тржишта националних пропорција. Ево, рецимо, како је изгледала изградња националног тржишта: «Мноштво локалних језика, обичаја и прописа за одвијање трговине на већим је просторствима увелике повећавало трошкове производње и размјене роба и услуга. Потискивање или чак укидање културно осебујних енклава био је важан први корак при стварању учинковитог и хомогеног националног тржишта».²⁵⁹ Тако је то изгледало а на нама је да у-видимо да се оно што се овдје описује као *marketbuilding* једновремено испоставља и као, штосвјесна што несвјесна, политичка и државотворна централизација, то јест и *statebuilding* и *nationbuilding*.

²⁵⁶ Gianfranco Poggi, *ibid.*, p. 117.

²⁵⁷ *THE THIRD LENS: COMPARING EUROPEAN INTEGRATION AND THE STATE BUILDING*, p. 24.

²⁵⁸ *ibid.*, p. 24.

²⁵⁹ Jeremy Rifkin, *ibid.*, str. 207.

О овој теми је доста и релевантно писао историчар економије Карл Полањи. Сличност или преклапање његове антологијске студије (и дисертације) «Велика преобразба» и ове дисертације је у истости увида до које је мјере заправо тржиште, схватано у најширем смислу те ријечи, *детерминанта*.

Полањи је схватио кључну ствар: У такозваној тржишној економији, тржиште не детерминише само тржишна збивања и односе, нити само економска збивања и односе, већ, како директно тако индиректно, сво друштво и државу.

И опет, овдје нам је важна референца студија «Полањи у Бриселу», Џејмса А. Капоразоа, која ову дисертацију – или макар овај њен дио фокусиран на *нетржишне консеквенце тржишта* – ослобађа бремена пуке ексцентричности.

На примјер, овај аутор индикативно пита: «Како можемо искористити Полањијеве увиде у вези са Британијом раног деветнаестог вијека да разумијемо европску политичку економију данашњице»?²⁶⁰

Можда указујући и на разорна дејства тржишног механизма, која су дејства до те мјере разорна да Полањи закључује «да се историја цивилизације деветнаестог века углавном састојала од покушаја да се друштво заштити од пустошења тог механизма».²⁶¹

Ту је од важности да се наставимо и поставимо питање: Како је у пракси вршена та заштита друштва од тржишта?

Који год релевантан одговор да дамо, обавезно би укључио или тангирао институцију и инстанце државе, те би у томе било проширивање и потврђивање онога што је до сада елаборирано у погледу тржишта и државе.

²⁶⁰ James A. Caporaso, *POLANYI IN BRUSSELES*, p. 11.

²⁶¹ Карл Полањи, нав. дело, стр. 51.

Тако, значи, да би се друштво заштитило од разорних дејстава тржишног механизма или маркетизације, неопходно је да прискочи или интервенише држава. Само, ту сад ваља уочити једну важну нијансу. Укратко, такво интервенисање захтијева, најприје, да држава стекне овлашћења да интервенише.

Која су то разорна или деструктивна дејства тржишног механизма? На примјер, «слободно» или «ослобођено» тржиште је у Великој Британији у помињаном периоду «оштетило ниже класе, створило проблеме за јавни ред и исушило Трезор».²⁶²

Када друштво упути захтјев да држава «парира» тржишту, да интервенише на разне начине, то је исто као да даје основ за нова, већа овлашћења државе, која се кроз све то проширује, увећава интензивно и екстензивно, јача и фортификаује.

Оно што се дешава је да, врло брзо, ослобођено тржиште постаје неподношљиво деструктивно, на разне начине. Долази, дакле, ред на државу да интервенише у погледу обуздавања тржишта. Рецимо, примјер за то је у новије вријеме тако названи «NewDeal», који је читав у томе да се држави даду што већа овлашћења и што већи волумен да би обуздала тржишну деструкцију, «ријешила кризу» и поново успоставила баланс између друштва и тржишта.

Полањи наводи сљедеће, бројне мјере за које се државна власт – наједном – налази позвана да их донесе како би се суспрегнула «полудјело тржиште».

Углавном, та веза до које нам је овдје стало, она између државе и тржишта, толико је јака да ћемо је назвати органском.

²⁶²James A. Caporaso, *ibid.*, p. 12.

«Еуропа се наша на силним мукама, растргана сукобом између новог трговачког поретка и старог господарског сустава. Нове технологије из коријена су мијењале просторне и временске увјете. Старо друштвено господарство, које се темељило на надзираној производњи, утврђеним цијенама и искључивању било какве вањске конкуренције, било је провинцијално и неспремно прилагодити се низу нових технологија које су омогућавале бољу размјену робе и услуга између више људи и на већим удаљеностима. Те су нове технологије изњедриле капиталистички сталеж, који је по сваку цијену докраја настојао искористити њихов потенцијал. Тај је сталеж свој модел пословања пронашао у слободном тржишту које само себе регулира». Том је сталежу недостајао «још само нови, продорнији и надобуднији политички програм који би могао наметнути своју вољу тисућама опћина те изнудити укинуће локалних пристојби те безбројних статута и законика који су служили за управљање средњевјековним господарством у полаганом одумирању. Надаље, како би уистину заживјело домаће тржиште које би се простирало широм земље, било је потребно успоставити заједнички језик, јединствен образовни састав, јединствену полицију и остале централизаторске механизме. Управо је та потреба, тврди Карл Полањи, 'у први план избацила територијалну државу као инструмент проширења тржишта на подручје цијеле државе и успоставу домаће трговине'²⁶³

У крајњем исходу, баш је тако она новопојављена држава - некада «тек» територијална - квантитативно и квалитативно експандирала, да би на крају генезе постала и социјална држава - или како је још називају «држава дадиља».

²⁶³наведено према: *EUROPSKI SAN*, str. 204.

Оно што је с тим у вези занимљиво и значајно то је, опет, паралела са ЕУ. Данас, па баш и ових дана, «европска држава» се налази у ситуацији да је позвана (наравно: и самопозвана) да парира тржишту, разорним дејствима тржишног механизма, манифестованим кроз фактичку и фиктивну «глобалну кризу» или кризе у појединим државама чланицама.

Што се ту уочава и што треба уочити, то једно те исто: која год опција «парирања», «рјешења» и «изласка из кризе» да се нађе на столу, обавезно подразумијева да се нова, већа овлашћења предају «европској власти». То иде и догле да се предлаже оснивање «Европске економске владе» или успостављање нове функције, неке врсте европског министра финансија.

Наравно, такве одвијање ствари или такав развој догађаја очекивани су.

Што се тиче Капоразоа, навешћемо његов одговор на властито питање о томе како данас можемо употријебити Полањијеве увиде (ти увиди се односе на XIX вијеки прву половину XX вијека).

Уз остало, сматра да «пошто је данашња тржишна економија далеко више глобализована, и њена регулација је интернационализована треба да пројектујемо Полањијеве увиде на виши ниво, *супституишући глобализацијом национални тржишни систем и интернационализацијом национално управљање економијом*».²⁶⁴ Није згорега припоменути да је *inter alia* баш то оно што је у раду који је пред читаоцем аплицирано.

Једноставно, искуства из XIX сада постају релевантна за разумијевање XX и XXI вијека, прошлост за разумијевање садашњости.

Конкретно, на преласку из модерности у «постмодерност», наднационална Унија настаје на исти (или базично исти) начин као што је некада, на

²⁶⁴ James A. Caporaso, *ibid.*, p. 13.

преласку из премодерности у модерност, настајала и настала нека национално-територијална држава. Базично, формирање ЕУ понавља некадашње формирање државе.

У чему се огледа та истост, то понављање?

Па, као што је из свега до сада изнијетог јасно, исто или поновљено је, кратко казано, *државотворнорабљењетржишних консеквенци тржишта*.

Тржиште у најширем смислу те ријечи имаде круцијални значај за формирање модерне државе.

Тржиште у најширем смислу те ријечи има круцијални значај за формирање постмодерне Уније.

Сви они тржишни механизми који виртуелно «садрже» државу – што се види и по томе да доиста и јесу реално повијесно про-извели исту, као што смо и показали – у наше су вријеме просто пренијети или попети на «слједећи», «на виши ниво» интернационализације, трансационализације и глобализације и сада тамо – шта? Наравно, по неком слијепом аутоматизму, производе (увијек) исте ефекте.

Пошто је тако, то даље још значи и то да је ријеч о ефектима тржишта или маркетизације за које ћемо с правом наћи и рећи да су *предвидиви*. Самим тим, пошто су предвидиви, то онда значи и то да су управљиви или упрегљиви; њима се, наиме, може манипулисати и могу се интенционално упрегнути у одређене (мета)политичке пројекције као инкомпаративан инструмент у state-building процесу, дакако на било којем «нивоу». О томе ће још бити писано у секцијама фокусираним на анализу оснивачког документа европских интеграција – што је «Шуманова декларација».

Како било, базично на то исто указује Капоразоова анализа Полањија. Узгред, та је анализа и право освјежење с обзиром на толико досадног текућег «празног хода» и «спиновања», када су у питању европске интеграције.

Шта је оно главно у тој анализи?

Inshort: све оно што се дешавало у XIXвијеку, када је на нивоу вестфалске државе изграђивано или уграђивано «слободно тржиште», данас се опетовано дешава на интернационалном и глобалном нивоу, дакле, на интердржавном, трансдржавном, супрадржавном, постдржавном и неодржавном нивоу.

На примјер, ако је некада јединствено национално тржиште на крају **створило потребу за...** препокривајућим државним интервенционизмом, тако данас јединствено наднационално тржиште **ствара потребу за...** базично истим таквим интервенционизмом само, наравно, «попетим» на «виши ниво».

Разумије се, оно што некада би интервенционизам државних органа, данас је стално и свакодневно растући интервенционизам траснационалних и супранационалних органа и организација.

Опет, као што је некада успостава јединственог националног тржишта **дала основа да...** државадонеседо тада непознат број закона и аката којима се до детаља регулише укупна – тржишна али и вантржишна – ситуација у друштву, тако рецентна успостава јединственог наднационалног тржишта **даје основа да...** Европска унија до детаља регулише, постајући својеврсна **регулаторна држава.**

Оно што је у овом одјељку изнијето као комбинација теоријских аргумената и емпиријских евокација изгледа да се lessormore може суплементирати и супсумирати и овако: «Ипак, највећим дијелом, нација-држава и национална

тржишта ране модерне ере појавили су се заједно, једно напајајући друго у симбиотској повезаности».²⁶⁵

4.8. ЕУ И САД

Ако бисмо хтјели да направимо неко разликовање у значајности између дјелова, поглавља и секција унутар ове дисертације, секција која овом реченицом започиње би засигурна била сврстана у групу оних значајнијих или најзначајнијих.

У ономе што слиједи упоређују се Европска унија и Сједињене Америчке Државе.

Наравно, могло би се одмах примјетити да је то поређење толико присутно у свему ономе што се пише и прича о европским интеграцијама да се може рећи да је ријеч о некој врсти општег мјеста.

Интересантно је, међутим, да то поређење – што је, иначе, некаква препозната карактеристика времена у којем живимо – не иде одвећ далеко или дубоко. Обично, поређење је доста статично, иде до препознавања или непрепознавања идентичности, сличности и разлика у два поређена политичка система и ту се, махом, стаје. Још, дискутује се и око тога да ли ЕУ копира модел САД или да ли је циљ европских интеграција конструкција федеративних Сједињених европских држава (СЕД).

Приступ који овдје предлажемо је другачији. Наиме, изгледа да је далеко плодносније ако се поређење које је предузето организује тако да има облик историјске анализе, т.ј. ако се умјесто два статична политичка система узета

²⁶⁵ Jeremy Rifkin, *THE EMPATHIC CIVILIZATION*, p. 293.

какви су ту пред нама, заинтересовано пореде њихове конкретне морфогенезе.

Другим ријечима, намјесто да упоређујемо ова два политичка система, тражећи разлике, сличности или идентичности – што је, разумије се, такође потребно зарад постизања укупности поређења и укупности са-знања – ишли бисмо на то да тражимо разлике, сличности и идентичности између начина како су настајале САД и како настаје ЕУ.

Таква компарација је мултидисциплинарна, наиме, повијесна, политиколошка и правничка. Осим тога, може се уочити да такав приступ, наравно, претпоставља неки разлог за онакву компарацију. И баш тако, ријеч је о претпоставци да настајање ЕУ понавља – да ли и до које мјере, то тек предстоји да се утврди у ономе што слиједи (и другдје) – настајање државе која се зове САД (USA). Таква претпоставка је за ово поређење којем се приступа а point of departure.

Разумије се, таква једна претпоставка представља дериват генералне претпоставке(хипотезе) око које се као око центра формира читав овај рад и која гласи: Европске интеграције у основи понављају и подражавају процес настајања модерне, национално-територијалне државе.

Модификована за потребе ове секције, ова хипотеза би изгледала отприлике овако: *Европске интеграције у основи понављају и подражавају историјат настајања и настанка америчке државе.*

Сад, маркетизација не представља једину сличност, односно, подударност када је у питању statebuilding процес ране модерности и unionbuilding процес ране постмодерности.

Државотворне консеквенце маркетизације су, додуше, најважније. Онако како је некад тржиште про-извело национално-територијалну државу, тако

оно данас производи или је већ произвело европску «супердржаву». Зато нас та паралела првенствено интригира и интересује.

Када се у главној хипотези устврђује да уједињавање Европе понавља или подражава образац успоставе национално-територијалне државе мисли се ту на импликације и компликације маркетинга, као што је то већ широко елаборирано.

Међутим, сличност или подударност није само у томе. Успостављање тржишта величине континента на основу економске либерализације је реално најважнија осовина европских интеграција и исходиште ЕУ. Но не и једина. Друга важна осовина и основа европеизације држава Европе јуридичка је. То јест, постојање, пресуде и пракса судске гране власти Европске уније.

Тако да овај дио истраживања садржи провјеравање и доказивање појединачне хипотезе према којој важну осовину интеграција и успостављања ЕУ као наднационалног политичког субјекта представља јуридички систем или постојање, пресуде и пракса Европског суда правде (Суд правде Европске уније), те да је - у томе је поента ове појединачне хипотезе - још једна реална подударност између формирања национално-територијалне државе и ЕУ.

С том намјером бисмо прво подсетили на велики, незамјенљив значај, који је од почетка до данас имао Европски суд правде за укупан пројекат «уједињавања Европе».

Ово је, бар како изгледа, још једна констатација око које је релативно лако доћи до унисонности. То је чињеница на коју се на Западу, чак највише у земљама оснивачима ЕУ, релативно често указује. Брисел годинама, па и деценијама уназад, увећава његове транснационалне ингеренције баш преко

Европског суда, који суд користи и тзв. систематске и телеолошке методе тумачења.

А то значи, како објашњава француски теоретичар Жан Клод Зарка, «да комунитарни судија тумачи одредбе Уговора у функцији циљева које оне треба да остваре, у функцији њиховог финалитета». То је метода коју суд најчешће користи».²⁶⁶

Отуда се (лако) показује, као нешто врло јасно, која је то тражена осовина или основа Уније.

Значи, друга, главна осовина европских интеграција су пракса и пресуде Европског суда правде (по новоме: Суд правде Европске уније) са сједиштем у Луксембургу.

Другим ријечима о чему је ријеч? Једноставније, «Европска власт» увећава њезину власт знатније преко онога што су државе чланице мислиле да су јој предале од властите власти - да су, наиме, потписале потписујући све оне уговоре, документе, протоколе - преко пресуда овог суда које за даље постају извор права и обавезујуће за све нове случајеве.

Прије свега, то се односи на тај исти суд, као једну од грана власти на нивоу ЕУ.

Наиме, овај суд је на споран начин сам себе унаприједио из статуса интернационалне у статус супранационалне јуридичке инстанце, *de jure* и кроз пресуде у случајевима Van Gend en Loos од 5. фебруара 1963.г. и Costa c/ Enel од 15. фебруара 1964. г.

²⁶⁶Jean-Claude Zarka, *ОСНОВИ ИНСТИТУЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ*, Г-17 Институт, 2004.г., стр. 76.

Трећим ријечима, то значи да се овај суд постепено просто наметнуо и самонаметнуо као «врховни суд потенцијалне европске федерације»²⁶⁷, како је то разјаснио француски теоретичар Море Дефарж.

Сад, налази се да је то јако релевантно за тему и тезу ове дисертације.

Јер, радећи на овом раду аутор је пронашао прегршт поновљених и поклапајућих показатеља који указују на недвосмислен закључак: *изградња ЕУ, збиља у много чему, као да понавља и подражава изградњу модерне, национално-територијалне државе.*

Као што смо у основним цртама видјели, то се - то понављање и подражавање - најприје показује када је у питању тржишни процес, тржишни механизам или да кажемо - маркетизација.

Што се тиче маркетизације, претходно смо навели да је ова нека врста осовине како европских интеграција тако и процеса формирања модерне државе.

Друга осовина су, рекли смо, пресуде, односно, пракса Суда Европске уније.

Како ту стоје ствари када је у питању поменуто подражавање и понављање? Да ли је важећа иста теза?

Изненађујуће или не, тек, улога коју европски суд има у формирању Уније врло је слична улози коју су судови некада, поготово у XVIII и XIX вијеку, имали у формирању национално-територијалне државе.

То је мање познато: изградња ЕУ као да понавља и подражава изградњу модерне државе и када је у питању ова јуридикчка «осовина».

²⁶⁷исто, стр. 75-76.

На то се, рецимо, посебно указује у обимном зборнику радова који је након вишегодишњих истраживања (финансирао их је «Комитет за упоредну политику Савјета за истраживања у друштвеним наукама») објављен 1975.г. под насловом «Формирање националних држава у Западној Европи».

Теоретичар Чарлс Тили, руководилац овог амбициозног пројекта и уредник зборника, пише о томе и уз остало инсистентно указује на «огромну улогу коју су одређене врсте судова из дана у дан имале у стварању држава на Западу».²⁶⁸

Претходно у предговору, политиколог Лисјен В. Пај пише и: «Иако су Тили и његове европске и америчке колеге изабрали да се фокусирају на оне више ауторитарне и репресивне институције повезане са изградњом државе, и игноришу такву материју као што је дијељење правде, они су на импресиван начин показали комплексност предмета који су одабрали»²⁶⁹.

Међутим - не знамо, наравно, да ли је то и као врста реплике на ту реченицу - Тили пише и: «Како се наш рад настављао, као главни пропуст због којег је група зажалила показао се судски систем... То питање се, наравно, обрађује у одјелцима који се баве опорезивањем, снабдијевањем храном или полицијом, али издање као цјелина третира судски систем мање адекватно него што бисмо то жељели».²⁷⁰

Током овог дијела истраживања, постављање ЕУ и САД у компаративну релацију се показа као потребно, ради проширивања гледишта, заокружења сходних елаборација и потпунијег провјеравања теза.

²⁶⁸ Charles Tilly, *REFLECTIONSON THE HISTORY OF EUROPEAN STATE-MAKING*, in: *THE FORMATION OF NATIONAL STATES IN WESTERN EUROPE*, C. Tilly (ed.), p. 6.

²⁶⁹ *ibid.*, p. x.

²⁷⁰ *ibid.*, p. 6.

Као и када је у питању пресумпцијааналогије и еквиполенције процеса настајања Уније и национално-територијалних држава које је конституишу (Француска, нпр.) тако и када је у питању процес изградње америчке државе/федерације.

С тим у вези се као релевантан показује прво зборник радова под насловом «Демократија и федерализам у Европској унији и Сједињеним државама» (с поднасловом «Истраживање пост-националног управљања», уредник је Серђо Фабрини).

Неријетко, Европска унија се доводи у везу са Сједињеним Америчким Државама, како аналитички, тако и колоквијално. Упростићено, (по)сматра се тако као да ће европске интеграције *eventually* довести до настајања онога што се ставља под сигнатуру Сједињене европске државе.

Одмах, види се да ту има основа за таква претпостављања или предвиђања. Међутим, обично се не оде даље, до строжије инвестиције, те се тако ни не стигне до аналитички ваљаних увида и научно провјерљивих постигнућа.

Насупрот, треба поћи у том правцу, као што то чине и аутори поменутог истраживања, односно, зборника. Јер, «иако САД показују значајне специфичне разлике *visavis* ЕУ, поређење са САД (и политичком теоријом која их је креирала) може бити плодносно за разумијевање ЕУ»²⁷¹.

У овом дијелу рада у том правцу ћемо и сами поћи. Ипак, за потребе ове дисертације, доказивања оне појединачне хипотезе и циљева истраживања,

²⁷¹ Sergio Fabbrini, *IS THE EU EXCEPTIONAL? The EU and the US in comparative perspective*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EU AND THE UNITED STATES Exploring post-National governance*, S. Fabbrini (ed.), p. 12.

анализа је сведена а компарација се не односи на ЕУ и САД уопште, већ на кључне секвенце њиховога настајања.

На примјер, може се поћи од прецизираног питања: *Да ли изградња ЕУ понавља или подражава (и) начин на који је током XVIII и XIX вијеканастајала и настала држава САД?*

Одмах се може дати прелиминаран одговор. Тај одговор је потврдан. Бар на први поглед. Хајде да погледамо.

Прије свега, одговор је потврдан у оној мјери у којој САД настају све у свему исто онако као што настају и прве државе на Континенту.

Наравно, има и великих разлика. Ово, међутим, није неко историјско истраживање па се зато ограничава на оно што је релевантно за циљеве истраживања и верификацију теза. Конкретно, оно што нас занима је прво релација држава-тржиште у контексту изградње америчке државе.

Више прецизирано, питање сада гласи: Да ли је тржиште у САД – или: изградња тог тржишта – обавило важан дио посла у политичкој и правној изградњи америчке државе онако како је то био случај на Континенту?

Први одговор би био опет потврдан, но изразито формално-логички. Наиме, такав одговор произилази из онога што је ова анализа до сада установила и постулирала.

Пошто је постулирано да, на разне начине, тржиште имплицира државу, онда се – за сада – не види зашто би се у случају САД показало неко квалитативно одступање. Разумије се, то тек треба провјерити даљњим истраживањима.

Сад, тачност оног постулата и када је у питању САД, како изгледа, потврђују и резултати и закључци испитивања изнијети у зборнику »Федерализам и демократија у ЕУ и САД«.

«Различити структурални и институционални контекст када су у питању Америка и поједине Европске нације-државе генерисао је два опозитна правца изградње тржишта. У федералној Америци, сегментираност тржишта дуж линија државних граница врло брзо се показала ограничење за њен даљи развој. 'Између 1875. и 1890.г. бизнис организације су почеле да доводе у питање државне рестрикције, и врше притисак на судове зарад олакшања'. Зашто судови? И који судови? Са федералним Конгресом већма контролисаном од стране државних и локалних интереса, и предсједником који још није посједовао довољан утицај на доношење политичких одлука, интересенти за успостављање националног тржишта апеловали су на судску власт да доведе у питање легислативу на снази: после свега, судски преглед је охрабрио судове да узму на себе улогу доносилаца политичких одлука. Али, пошто су државни судови били на страни државних захтјева да очувају властите тарифе и баријере, то је пало на Врховни суд да креира једну националну економију слободне трговине пропорционалну федералној димензији политичке заједнице.

Градећи на прекретничким случајевима *Gibbonv. Ogden* (1824) и *Brownv. Maryland* (1827), и на бази такозване трговинске клаузуле (члан 1, одјељак VII.3 Устава, који каже 'Конгрес ће имати овлашћење да регулише трговину са иностраним нацијама, и између Држава, и са индијанским племенима'), врховни суд почиње демонтирање државних трговинских баријера и тако поставља легислативну агенду која фаворизује национално тржиште».²⁷²

Сад, како да човјек не примијети упадљиву, неодбациву сличност и подударност овога са историјатом Европске уније?

²⁷² Sergio Fabbrini, *BUILDING A MARKET WITHOUT A STATE The EU in an American Perspective*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EU AND THE UNITED STATES, Exploring post-national governance*, p. 124.

Као што је бјелодано, у изградњи САД као модерне државе – ето, испоставља се – круцијални посао је онај који је направила и обавила судска власт – амерички судови. И то – што је индикативно – федерална судска власт.

Дакле, Суд правде ЕУ је формални и фактички а не само околионални и одбациви пандан америчком Врховном суду из XIX вијека.

Узгред, на овој емпиријској евокацији се као на длану види оно о чему смо нешто раније писали унутар извођења дедукције државе из тржишта.

Прво, види се како тржиште доиста имплицира, «претходно» садржи државу, то јест у овом случају судске инстанце као, да тако кажемо, један од оних базичних дијелова државне структуре.

Друго, види се и оно што је допунски истакнуто – зашто та државна структура, судска ко-структура у овом случају, некако мора да иде «изнад тржишта», те тиме и изнад свих оних политичких и правних структура које као тржишту инкомпатибилне некако морају да буду изложене нулификацији.

Односно, када је у питању историја САД, нулификацији су изложене државе САД, њихова овлашћења, границе, ако се хоће – њихова државност. Оне (п)остају «државе».

Тржиште је ту, такорећи, као одузиматељ овлашћења «одоздо» и предаватељ истих – «горе», «изнад тржишта». О-власт, заправо, није у потпуности нулификована, будући да је након нулификације додуше не налазимо више као атрибут «подтржишних» ауторитета али је зато проналазимо транспоновану на више инстанце произведене, овлашћене тржиштем.

То одузимање о-власти политичким и правним инстанцама које су се нашле «испод тржишта» и попињање истих «изнад тржишта» врши врховна судска

инстанца. То јест, ако је у питању САД Врховни суд, ако је у питању Европа Суд правде из Луксембурга.

Подједнако као што се сазнаје да

*у Америци, судство је било круцијално за изградњу националног тржишта*²⁷³,

тако је и у Европи судство било круцијално за изградњу наднационалног тржишта.

С тим у вези и када је у питању ова тема, политиколошки есеј «Изградња тржишта без државе» је референтан и релевантан.

Први дио кључне тезе тог есеја (објављеног у саставу зборника «Федерализам и демократија у ЕУ и САД» и засебно)јесте да у САД прво настаје тржиште па тек онда држава. Дакле, наслов «Изградња тржишта без државе» могли бисмо у контексту овог рада конотирати и као «Изградња државе на основу тржишта» и сл.

Како било, тезе је у наставку подједнако важна – наиме, у-казује се да је исто тако настало тржиште и у савременој Европи: прво настаје тржиште, па тек онда «држава», односно, ЕУ.

Очито, ови увиди су јако конфлуентни увидима које и сами износимо у овом раду. Када се Фабринијева анализа подвргне *феноменолошкој редукацији*, добија се оно што је и иначе битно:

Изградња тржишта претходи изградњи државе.

Радећи на овој теми и размишљајући о њој, аутор је примијетио и да се у релевантном маниру може питати да ли је *afterall* главна осовина европских и «америчких» интеграција она тржишна или она судска?

²⁷³ibid., p. 125.

Рецимо, кључне одлуке са политичким и далекосежним консеквенцама – и у вријеме изградње САД и у вријеме «негативних интеграција», отприлике док је донијет «SingleEuropeanAct», па, иако далеко мање, даље до данас – донијеле су судске а не политичке институције.

По томе, могло би се првенство дати њима. Међутим, то није логичан крај резонувању. Јер, не заборавимо, све те кључне одлуке и пресуде са политичком (мета)тежином судови су донијели позивајући се на – тржиште.

Дакле, не позивајући се на, рецимо, *demos* већ на тржиште у најширем смислу те ријечи.

«Два римска уговора из 1957.г., поготово, подстакла су динамичан процес сукцесивних промјена које су на крају довеле до појаве унутрашњег монетарног суверенитета у форми једне супранационалне финансијске институције: Европска централна банка. Али Европски суд правде, са његовом интерпретацијом римских уговора као квази-уставних докумената, био је тај који је те уговоре трансформисао у принудне аргументе за демонтирање националних баријера успостављању једног континенталног тржишта».²⁷⁴

У сваком случају, може се сматрати непријепорним да је судство ЕУ имало кључну, да не кажемо пресудну, функцију и значај када је у питању изградња уједињене Европе или Европске уније.

Тако, на примјер, читам и: «Стварање европског заједничког тржишта много је фаворизовао Европски суд правде, који је био у могућности да дјелује без обзира на пат позицију (током 1960-их) и тензија (у 1970-им и 1980-им) унутар интергавернменталног Савјета Уније. На нивоу ЕУ, дошло је до тога да

²⁷⁴Sergio Fabbrini, *HOW CAN BE BUILT A MARKET WITHOUT A STATE? A Comparative Perspective on MarketBuilding and Legal Integration in Europe*, p. 4.

судство има политичку улогу без преседана на нивоу држава чланица ЕУ. ЕСП је стекао институционалну аутономију у односу на легислативну и извршну власт, вршећи контролу над «конституционалним» легитимитетом националних и закона ЕУ. Штавише, наметањем супремације комунитарног права над домаћима, ЕСП је креирао правне услове за увођење (унутар дјелокруга поменутих уговора) процеса судског надзора у државама чланицама ЕУ. На основу члана 177 Уговора о Европској заједници, домаћи суд може да се обрати Европском суду правде (ЕСП) кад год изгледа да је неки дио домаћег законодавства у колизији са комунитарним правом, тако да они могу тако заобићи домаћи уставни суд. Очигледно, домаће судство онда мора усвојити и имплементирати правила ЕСП. Ова реферална процедура је опуномоћила оне домаће судове који су се удружили са ЕСП да подсијеку принцип домаћег парламентарног суверенитета - и тиме правосудну структуру изграђену око тог принципа».²⁷⁵

У основи, сва се интеграциона динамика центрира око Суда: «Европска економска заједница је правни феномен у троструком смислу: Она је правна креација, она је извор права, и она је правни поредак».²⁷⁶

Да, само што би још требало у додатку рећи и подвући да се тај «троструки феномен» црпи из тржишта, било као нечега што већ јесте било као нечега што тек треба успоставити - што је елементарна чињеница. То још једном треба да демонстрира колики је значај тржишта и ескортног тржишног наратива за правну, политичку и економску изградњу «Европе».

И тај утицај тржишта, односно, економије је толики да неки од коментатора европских интеграција указују да ЕУ већ има њезин устав и то - економски устав. «Интеграција држава чланица и консеквентно одрицање од

²⁷⁵ibid., p. 5.

²⁷⁶ Christian Joerges, ibid., p. 1.

суверенитета поставило је сцену за креирање 'Закона' који ће диктирати процес и резултате интеграција. Овај 'Закон' је у основи 'економски' уставни закон пошто интеграције треба да буду базиране на отвореним тржиштима и треба да смјерају на креирање једног заједничког тржишта; у исто вријеме овај 'Закон' је економски уставни закон пошто предвиђа да отварање тржишта треба да услиједи кроз компетитивни процес и да ово заједничко тржиште треба да конституише систем ненарушене конкуренције».²⁷⁷

²⁷⁷ibid, p. 2.

**V ДИО:
ПОГЛЕД УНАПРИЈЕД**

У досадашњем дијелу рада говорили смо заправо о прошлости и садашњости. Међутим, наше насловно, магистрално ауторско итересовање, ипак се тиче будућности.

Поглед на оно што је било и на оно што јесте предиспонира нас за прозиралачки поглед унапријед. Иако је фраза, то је тачно: будућност се углавном не може разумјети без разумијевања прошлости и садашњости.

Разумијевању будућности претходи разумијевање прошлости и садашњости. Али није лако разумјети ни садашњост.

Оно што разумијевање садашњости отежава то је не само евентуална компликованост и комплексност предметне материје, те одсуство «дистанце»,

већ и то што се непристрасности тог и укупног разумијевања као алтернатива даје «тунелска визија» или «рубриковање мишљења».

Насупрот томе, аналитичар и интелектуалац, уколико су скрупулозни, не би смјели да на неки проблем или проблематику посматрају онако како то од њих очекује политика, неважно на ком «нивоу» иста била котирана. Тако је и када је у питању ЕУ.

Неприхватљиво је да се та организација и сва питања која се тичу ове схватају онако како то очекују њезини лидери, архитекте или пропоненти. На крају крајева, европски политичари су политичари а европска власт је ипак власт.

Поготово, ако се има на уму чињеница – на коју смо овдје до сад указали а указаћемо и у овој секцији – да је Европска организација творевина која од почетка садржи, која до данас садржи, нешто што је да се назове «конструкционо лукавство».

Стога су за оспоравање, по том основу, оне бројне анализе и текстови односећи на европске интеграције», за које понекад помислимо да су «афише» бриселске администрације. Стога то није скрупулозно. Тако се пристаје на измећарење, на некритичко прихватање и – врло често – на «добошарење» у корист оне политике.

Након ових *in principio* дигресивних указивања, враћамо се основном току анализе. Заокупља нас поглед унапријед. Питамо о будућности национално-територијалне државе.

Али да бисмо у том смислу били продуктивни и предиктивни, ваља нам се, најприје, још једном заокупити оним што је било, то јест - још једаред бацити поглед унатраг (или: у-на-траг).

5.1. ШУМАНОВА ДЕКЛАРАЦИЈА

То је значајно запазити: сва динамика европских интеграција, начин како се спроводе, коришћена методологија, ево већ деценијама, све је то «стенографски» описано и прописано у документу опште познатом као «Шуманова декларација».

Као што се зна, 9. маја 1950. године француски министар иностраних послова Роберт Шуман је на једној конференцији за новинаре објелоданио предлог да се њемачка и француска производња челика и угља здруже.

Тако је покренут дуги низ значајних догађаја, то јест оно што данас рутински називамо европске интеграције. Годину дана касније, формирана је «Европска заједница за угљ и челик», чланице које су биле, поред Француске и Њемачке, Италија и земље Бенелукса.

Него, оно што је овдје значајно, пошто је ово феноменолошка а не феноменонска анализа, то је да је у Декларацији, на којој се заснива «Европска заједница за угљ и челик» а тиме исто и «Европска унија», изнијета нека врста абривијатуре европске агенде.

Као у зиготу или висококонцентрирано, из-дат је програм како треба радити, како треба извршити уједињавање Европе, како треба створити европску државу или европску федерацију, черчиловске СЕД – Сједињене Европске Државе.

Као прво, оно што је у Декларацији експлицитно дато, то је заправо циљ читавога пројекта. О томе је већ било ријечи у ранијим дјеловима ове студије.

Да поновимо, према «Шумановој декларацији», циљ «европских интеграција» је стварање европске федерације.

Сједињавање производње угља и челика требало би одмах да створи заједнички темељ за развој економије што је први корак ка европској федерацији и да промијени судбину оних региона који су дуго били посвећени производњи муниције за ратовање, чије су жртве најчешће били.

Осмотрим и размотримо овдје, на првоме мјесту, како се у Монеовој декларацији директна, органска, инхерентна свеза и свезаност економије и државе (то јест: федерације) аксиоматски подразумијевају. То јест, Моне зна, свјестан је, јасно је да му је то јасно, да економско повезивање собом *ipso facto* носи државотворну политизацију баш као што у избијању пупољка препознајемо неопозиво (да кажемо: кад-тад) до-ношење будућег цвета или плода.

Друго, обратимо пажњу, документ прописује и описује и методу која ће као осовинска бити коришћена. Као што се вели, да је «сједињавање производње угља и челика» заправо само «први корак ка европској федерацији». А прије свега, сасвим се јасно вели и то да «...Европа неће бити створена одједном...»

Аутор декларације, као што је очито, предвиђа методу лаганих поступних промјена или оно што данас уобичајено називамо *stepbystep* метод. Декларација, заправо, почива на једној невјероватно амбициозној замисли, према којој би почетно сједињавање двије државе у подручју производње угља и челика требало да, такорећи, изазове неку лавинску или ланчану реакцију, посве несразмјерну, такву која би даље, прије или касније, *stepbystep*, резултирала почетном сједињавању непропорционалним уједињавањем свих европских држава у европску федерацију.

«Шуманова декларација» је оснивачки документ. Својеврсно писмо о намјерама европских интеграција. Тиме у Европи званично стартује и креће процес глобализације. За истраживача европских интеграција тај документ је незаобилазан. Иако се све око њега и у њему доима познато, треба и ту и

иначе показати хегеловску скепсу у односу на оно што је постало познато а остало неспознато. Ваља му се враћати и вратити још једном.

Овдје ће бити направљен покушај да се овој декларацији приступи с «велом незнања». Подсјетимо, то значи и то да истраживач приступа предмету истраживања као да га по први пут види и као да ништа о њему не зна – у смислу предзнања, предрасуда или сугерисаних начина интерпретације и сл.

Обавезавши се, тако, на «вео незнања» (или просто: непристрасност) и опремивши се оним што је названо «феноменолошко сврдло», приступисмо анализи садржаја Декларације.

Шта је показала и показује таква једна анализа? Ако занемаримо неке мање важне увиде, ево шта је оно главно што упада у очи, што се мора видјети и што се не може превидјети.

5.1.1. Читање између редова

Декларација у-казује да је сједињавање Њемачке и Француске производње угља и челика први корак ка европској федерацији. То је мање или више њезин меритум.

Укупно, Декларација је сва у томе, то је оно њезино чега-ради. Остало је допунски текст или амплификација меритума.

Сад, оно што упада у очи је прије свега то да се, заправо, не види никаква веза између два постигнућа, између ово двоје: *сједињавање производње угља и челика и континентална федерација.*

Бар на први поглед, не види се никаква нити логичка, нити емпиријска веза или повезаност – а камоли нужна развојна линија – између то двоје. Значи, нејасно је, доиста, како би то сједињавање производње угља и челика требало

да *inultimale* резултира европском федерацијом. А као што је познато, управо то се са неком сигурношћу декларативно објављује и очекује и – управо то се и догодило, односно догађа.

Како да то разумијемо? Како да то објаснимо? Ако ништа друго, важно је да питамо: Како су «оци оснивачи» ЕУ имали, показали, примијенили такву далековидост? Како је Жан Моне – наравно и другим *mastermind* европског уједињења у федерацију које удбеници не помињу – могли да буду такви визионари по том питању?

Јер, опет, не налази се баш никаква – како квалитативна тако ни квантитативна – кореспонденција између оног «првог корака» и садашње «евросфере» и «супердржаве».

На основу чега су Моне²⁷⁸, Шуман и остали – такође, да не заборавимо, ту је и француска влада тог времена – били тако сигурни у успјех, стали иза тог пројекта, били сигурни да је то пут који води ка уједињењу и федерацији величине континента?

Одговор је једноставан (наравно, уколико нешто крупно и круцијално не превиђамо).

Наиме, једини одговор који се проналази као задовољавајући – и чак једини одговор уопште – био би овај: европски «оци-оснивачи» су **од почетка рачунали на оно што у овом раду стављамо и под сигнатуру политичке импликације тржишта.**

Стога, то ће нам одавде бити радна претпоставка или помоћна хипотеза: «оци оснивачи» ЕУ су у јасноћи спознали оно што се може назвати и *нетржишне*

²⁷⁸Иначе, Моне је у то вријеме и предсједник Комитета за економско планирање и модернизацију у Француској.

последице тржишта. Знали су, наиме, да тржиште собом конкретно и консеквентно до-носидржавотворност.

У том смислу треба обратити пажњу на претходно цитирану реченицу из Декларације, на оно што пише између ријечи «сједињавање производње угља и челика» и ријечи «европској федерацији». У главноме реченица гласи: «Сједињавање производње угља и челика требало би да одмах створи заједнички темељ за економски развој што је први корак ка европској федерацији»...итд

Дакле... ако стриктније анализирамо, прави «први корак ка европској федерацији» није сједињавање производње угља и челика, већ, како се каже, «економски развој».

Према томе, Декларација не каже да ће европска федерација настати из оног почетног, незнатног сједињавања, већ заправо из економског развоја. Но, према Декларацији, тај економски развој представља тек први корак ка Федерацији.

Овдје, очито, доста тога није речено. Како се то каже, оно што није речено важно је као и оно што је речено, ако не и важније. Колико смо разумјели, уопштено или херменеутички би било «легално» да се у тумачењу каквог списа или текста врши и нека врста оправданог дописивања. На примјер, то је оно што се уобичајено ради у граматичи, комуникацијама или свакодневно. Свако од нас неријетко «чита између редова» или је «схватио поруку», када нам неко каже нешто једно ми то тумачимо на други – заправо прави начин – јер је то друго баш оно прво у смислу интенције одашиљатеља поруке.

Како у том смислу стоје ствари када је у питању Декларација?

На другом мјесту се каже да је «ова јака производна јединица» (мисли се на спајање двије поменуте производње) отворена за «све земље које желе да јој се придруже...», те да ће «бити солидан темељ економске заједнице». Значи, предвиђа се и најављује оснивање економске заједнице. Тако је, знамо, касније баши било.

Логично је претпоставити да су говорећи о економској заједници «оци оснивачи» ималу на уму макар нацрт заједничког тржишта. Шта би друго могло да значи «економска заједница»? Како би, другачије, речена пројекција била иоле реална? Такође, «Европска заједница за угљ и челик» је врста царинске уније, што значи, прва фаза и логичан увод у заједничко тржиште. С тим у вези, није неважно нити случајно оно што се каже у задњој реченици Декларације, наиме:»(...) Планирана организација омогућиће уједињавање тржишта и развој производње».

И штавише, Декларација је, заправо, конкретан предлог да се приступи успостављању и успостави једног великог, заједничког тржишта – потенцијално поклапајућег са територијом читавога Континента. Каже се: «Проток угља и челика међу државама чланицама биће ослобођен царинских дажбина и биће уједначене тарифе за транспорт». У реченици прије ове се каже и да «треба успоставити механизме за изједначавање цена...», што такође јасно упућује на уједињавање у једно велико тржиште, прво тржишта Њемачке и Француске, затим других земаља чије се придруживање, очито, очекивало и – убрзо десило.

Наравно, уколико на овој тачки анализе напустимо стриктно логичко, готово схоластичко, бављење овом темом, односно декларацијом о којој је ријеч, лако можемо показати и доказати да су ударатељи камена темељца и зидари ЕУ здања знали, кратко речено, да – наравно, гледано дугорочно – **тржиште имплицира државу.**

Свакако, ово исто се може казати и у другој формулацији. Друга би, пак, формулација била промјена у експресији с обзиром на промјену у резолуцији перцепције.

То јест, ако на онај исти механизам тржишта погледамо из другог угла, онда схватамо да можемо, најприје, прецизније казати и констатовати да тржиште имплицира институције за које лако знамо да формирају типичну и типизирану конфигурацију државе; затим, идемо и корак даље, па ако не у аутентичном синтетичком (хеуристичком), оно макар у аналитичком (ново сазнање некако задобијено на основу, феноменолошког или неког другог, расвјетљавања већ сазнаног) смислу. Наиме, сада ћемо да утврдимо и утврдимо нешто ново, модерирајући закономјерност о нетржишним импликацијама тржишта с обзиром на прости моменат квантитативног увећавања истог.

Тржиште је у вријеме настајања национално-територијалне државе било национално. Настајањем националних тржишта, настајале су и савремене државе или државе какве знамо или државе уопште (и обратно). Те државе биле су релативно нове повијесне појаве. Market building и state-building су изнутра, нераскидиво повезани. У једном општем смислу, обоје настају кроз пројекат уједињавања или интеграције, надилажењем унутрашње расцјепканости и сегментираних друштвених и политичких услова.

Познато је да тржиште (или ако хоћемо тако: капитализам) укида кмета. Тачније, ослобађа га «феудалних окова», но само зато да би га бацило у неке нове окове, да би био бачен у новоосноване фабрике (то је једна потпуно нова повијесна појава, производ и произвођач модернизације).

Један конкретан човјек није више кмет него радник. Формално, промулгацијски, он је ослобођен. Фактички, он је сад далеко више потчињен, више експлоатисан – пропада.

Но, ставивши на страну етичке и егзистенцијалне запитаности, констатујмо даље да тржиште «производи» радника и мноштво радника. Мноштво радника, пак, почиње да представља класу, нову класу – тако названу радничку класу.

Радничка класа, даље, све се више уједињује и све више постаје политички чинилац, који се чинилац мора узимати у обзир и најозбиљније схватати и третирати, не само на нивоу фабрика и мануфактура, већ на највишим нивоима власти и политичког одлучивања.

Тако и тада сукоб између «рада и капитала» добија скроз други облик. Рјешава се на други начин, кроз канале политичког одлучивања и крупним, до тада непознатим законодавним опцијама. Радници се политички, синдикално и партијски организују.

Поставши политички чинилац, радничка класа улази у парламенте. Тамо почињу да се доносе «нетржишни» или како би рекли неки (нео)либерали – популистички закони. Долази до замашног скретања у лијево. Државе престају да буду тржишне и либералне, постају социјалне, социјалдемократске и социјалистичке.

Све ово овдје укратко изложено показује нам колико је, заправо, тржиште или маркетизација онај круцијални катализатор и како, што директно што индиректно, «производи» исходе за које је очигледно не само то да далеко премашују било какво «само тржишно» или «једино економско» предвиђање или евалвацију, већ и да се нијесу налазили у интенцијама. Видимо или смо видјели да тржиште/маркетизација «производи» некепотпуно нове

институције(рецимо, тзв. централна банка) или упливише замашну еволуцију (до непрепознатљивости) већ постојећих институција (као што је парламент).

Настављајући се, сада, на ово што је изнијето, констатујмо још једном да у наше вријеме тржиште величински премашује територију једне државенације и простире се реално – с краја на крај Континента а виртуелно – преко свога Глобуса, значи постаје интернационално, трансационално и супранационално, континентално, трансконтинентално и супраконтинентално.

Исти механизам, иста закономјерност, међутим, остаје. Тржиште и нетржишне консеквенце тржишта су и даље ту, производе дејства као и некада, на мањем ареалу, само што, наравно, када тржиште даље експандира, мијења се величински, не говоримо више о државним већ супердржавним институцијама.

Баш у том смислу бисмо да у-кажемо да врло велико тржиште – такво које скроз надилази не само границе но, заправо, тако исто и институције какве национално-територијалне државе – «производи» супранационалне институције, њему као таквоме баш скроз инхерентне.

Значи, тржиште велико као континент просто-напросто подразумијевајуће и призивајуће продукује институције континенталног опсега, такве које се центрирајуће ус-постављају изнад подручја континента – супранационалне институције. «Европа» је иницирала и довршавајуће спроводи тај пројекат изградње«заједничког», «јединственог» или «унутрашњег» тржишта, те су, сходно оној закономјерности, унутар таквог једног пројекта имплицитне и конкретне институције за које је одговарајућа и једино одговарајућа сигнатура супранационално.

«Састављачи Париског (ЕЗУЧ) и Римског уговора дијелили су увјерење да је интеграција претходно сепаратисаних националних тржишта могућа једино уз помоћ супранационалних институција. То у сваком случају изгледа да је била лекција научена из историје Америчке конфедерације из 1781. године, од савезних држава Америке из времена цивилног рата, од Швајцарске конфедерације и Њемачког Bund из деветнаестовјековне Европе, да поменемо тек неке од најпознатијих случајева неуспјеха да се постигне интеграција тржишта због недостајања адекватних институција».²⁷⁹

Овдје се увиђа да је ово јако занимљиво и не би било лоше да нас заинтересује. Видимо, наиме, да аутор којег смо цитирали размишља у том правцу да је, заправо, изградња континенталног тржишта, просто, немогућа уколико не постоје или се не изграде одговарајуће, континенталне супранационалне институције – а то је управо правац у којем иде и размишљање потписника ове дисертације, како у овом дијелу исте, тако и укупно и у најважнијем.

Такође, јасно или довољно јасно се увиђа да ни изградња једног националног, интегрисаног тржишта није могућа уколико га не прати изградња и успостава екскуртних, централно-државних или федералних институција. Тржиште изричито захтијева такве институције – дотле се иде и стиже у претходном цитату; међутим, пропушта се уочити да важи и обрнута релација, то да и успостава таквих институција захтијева маркетизацију, да би их уопште било, **маркетизацију као quo titulo** – додали бисмо надовезујући се. Или другим ријечима и опет – тржиште до-носи институције које творе институцију државе, па било то на националном или над-националном степену «еволуције човјечанства».

²⁷⁹ Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF THE EUROPEAN INTEGRATION*, p. 44.

Према томе, онај ко се залаже за континентализацију тржишта, залаже се ео ipso, па да ли свјесно или несвјесно, за изградњу супранационалних институција које наједно и inter se, прије или касније, брже или спорије, непримјетно и примјетно, структурирају супранационалну политичку организацију – државу држава или федерацију (екс)држава.

Гле, што је речено нас још једном враћа на Монеа, ту «сиву еминенцију» европских интеграција. Кад је написано: свјесно или несвјесно..., може се питати и пита се и слједеће: Да ли је Моне знао за *закономјерност да тржиште имплицира институције државе* ? Или је, једноставно, имао неку визију као у ескизи, док се већина онога што се дешавало током интеграција које је иницирао дешавало, такорећи, неочекивано и за њега?

По мишљењу писца ових редова, одговор је јасан и једноставан а питање је скоро сувишно.

И из онога што је до сада написано очевидно је да су Моне – па и други оци оснивачи, те и друге групације заинтересоване за «уједињење Европе» – знали или довољно знали да је, укратко указано, отпочињање паневропске маркетинга једнако започињању једне дугорочне морфогенезе државе.

Другим ријечима, ради се о намјерном изазивању ненамјерног, свјесној замисли неке доста заобилазне (turnabout) изградње државних, федералних или супранационалних институција, намјери да се покрену или пусте у дејство такозване ненамјераване последице («unintended consequences») тржишне динамике – свјесном планирању непланираних последица и резултата. И итекако, прорачунском рачунању с истима.

У том смислу, заправо, довољно је у овако припремљен контекст поставити неке изјаве Монеове и просто рећи: «Ево...»

На примјер, таква је следећа Монеова промулгација: «Европа не може бити ограничена на угаљ и челик. Институција Заједнице, која је почетак федералне државе, нема свог смисла ако не резултира једним стварним политичким ауторитетом».

5.1.2. Нетржишни ефекти тржишта

Поновимо оно најважније. Оснивање Европске уније не би било могуће без тржишта. То је колико основно толико и очигледно.

На овом мјесту можемо са сигурношћу констатовати оно што је очигледно – да је читава Европска унија «израсла» из тржишта у најширем смислу те ријечи. Читава њена разграната структура, бројни и разноврсни органи и институције, искључиве и надлежности које дијели са земљама чланицама... све је то или конкретно или консеквентно екстраховано или стечено захваљујући замисли и реализацији јединственог европског тржишта. Тако је и када су у питању све оне пресуде Суда којима је Унија стицала легалитет, идентитет и супранационалност – сваки пут се комунитарни судија експлицитно или имплицитно позивао на примат тржишта и њему инхерентних закона као на оно што је најмеродавније.

Закључивати тако, склони смо да помислимо, значи ништа друго до просто разговјетније, одређеније или изоштреније поновити закључке до којих су разни други аутори већ увелико дошли. На примјер:

«Европске интеграције током протеклих деценија су биле колико процес креирања политичке заједнице («apolity-creating») толико и процес продубљивања тржишта («amarket-deepening»)... Наша полазна тачка је да су економски развоји током протекле двије деценије – интернационализација тржишта роба и посебно капитала, опадање традиционалне индустрије и индустријске запослености, притисак у правцу флексибилне специјализоване

производње, децентрализација индустријских релација, опадање интернационалне компетитивности, и висок ниво дугорочне незапослености – довели до темељне реорганизације политичког управљања у западној Европи... Европска интеграција, ми вјерујемо, је несводив политички, и исто толико економски, процес».²⁸⁰

Када се у том смислу «Шуманова декларација» прочита и до-чита – с обзиром на реалне интенције одашиљатеља а и каснији развој догађаја – може се констатовати да је намјера архитеката Европске уније била да у новим политичким и повијесним условима понове процес настајања национално-територијалне државе, само на новом, вишем, дакле на нивоу наднационалне политичке и економске творевине.

Опет у-казујемо, основ њихове визије било је сазнање да тржишта нема без државе, значи овај искуством и историјом сертификован постулат: *Изградња тржишта у ствари је изградња државе.*

Само ако поставимо претпоставку да су оснивачи ЕУ итекако спознали и апсолвирали инкомпаратбилни *нетржишни потенцијал тржишта* онда веза између иницијалне активности у «ограниченом подручју» – спајања производњи угља и челика двије европске земље и крајњег, циновског циља – европске федерације или европског савеза, намах постаје смислена и јасна.

Обратимо пажњу: Ако је уједињена Европа исто што и «Европа без граница», онда у једном дијелу нема никакве разлике између успостављања Уједињене Европе, Европе државе, ЕУ, «Европе без граница» и јединственог европског тржишта или унутрашњег тржишта.

²⁸⁰LiesbetHoogheand Gary Marks, *MAKING OF A POLITY: THE STRUGGLE OVER EUROPEAN INTEGRATION*, pp. 70-71.

То исто се поближе одређено може казати и на следећи начин: «Наши стандарди живљења и наша потрошња и избори животних стилова нису одрживи без јединственог тржишта на континенталној скали. Егзекутива на европском нивоу, законодавне и правне институције су неопходни за управљање таквим једним тржиштем, док је заједнички сет правила и регулација виталан за тржиште да функционише на фер и ефикасан начин».²⁸¹

Све је долазеће на исто и поклапа се: да ли се успоставља наднационално тржиште или наднационална држава, за то се у оном оперативном смислу не налази никакво разговјетно разликовање.

Још конкретније: када се градуално укидају границе држава чланица ЕУ («унутрашње границе»), односно, Шенгенске зоне, долази до толиког overlapping-а тржишно-економских и политичко-државотворних циљева да ми, збиља, не можемо направити опитну разлику и дати одговор на просто питање: *Да ли се ове границе укидају, на макар и градуално, због изградње ЕУ, због изградње европске федерације, због изградње Државе-Континента или због изградње јединственог европског тржишта?*

Чак и да намјерно наивно претпоставимо да су «оци оснивачи» намјеравали «само» да направе извјесну економизацију Европе, да је «само» економски интегришу, како би је дефинитивно пацификовали а да је све остало у смислу «политичких интеграција» и супранационализације (= денационализације) дошло некако ненамјеровано или неочекивано... одмах нас демантује баш Декларација.

²⁸¹Simon Hix, *WHERE IS THE EU GOING?*, p. 87.

Јер, опет, «Шуманова декларација» јасно декларише двије кључне ствари: а) циљ: то је «европска федерација» б) средство: то је «економски развој» и «уједињавање тржишта».

Додуше, Декларација доиста нигдје не каже експлицитно да ће, рецимо, изградња заједничког или јединственог наднационалног тржишта, малтене симултано, довести и доводити до изградње наднационалне Федерације. Чак, нигдје се и не помиње нити предлаже изградња јединственог европског тржишта.

Међутим, јасно је да је то од почетка постојало као намјера. То, наравно, нешто каснији и каснији развој догађаја, рецентна успостава баш јединственог европског тржишта, показује/доказује јако јасно.

Стим у вези је јасно примијећено и то да «док је процес европских интеграција током прошле двије деценије био вођен поглавито економским циљевима, оснивачи Европске уније били су вођени већим амбицијама. Жан Моне, Роберт Шуман, Конрад Аденауер, Пол Хенри Спак, и Алсиде де Гаспери осмислили су Европску унију (ЕУ) као одговор на хорор рата у Европи, као средство да припитоме или макар модерирају деструктивни национализам (...) Они су жељели да доместикују међународне тензије унутар стабилних супранационалних институција».²⁸²

Оно што би овдје требало придодати било би то да су, дакле, наведени оснивачи ЕУ имали за циљ установу супранационалних институција а да су, ипак, ка томе циљу кренули помоћу - на првоме мјесту - маркетинга европских држава и континенталног ареала. Очигледно, они су видјели (или им је била у довољној мјери позната, јасна) неку врсту «органске» респонденције између изградње наднационалног тржишта и

²⁸²Gary Marks, *TERRITORIAL IDENTITIES IN THE EUROPEAN UNION*, in: *REGIONAL INTEGRATION AND DEMOCRACY*, A. Jeffrey (ed.), Rowman and Littlefield, NY, 1999, p. 69.

наднационалних политичких и државних институција. Један од познавалаца европских интеграција указује: «Прво, требало би обратити пажњу на то да циљ и сврха европских уговора, чак и веома уског Уговора из Париза којим се основала Европска заједница за угаљ и челик, ни у ком случају није само економска (...) Читави делови политички набијене и визионарске Шуманове декларације пренети су у Преамбулу Уговора из Париза (...) Веровали смо да је генијалност Уговора у томе што он има политичке циљеве који се остварују економским средствима (...) Мастрихт одбацује сваку тврдњу да Уговори теже остваривању, 'у основи' или другачије, чисто економских циљева. Као пример који поткопава тврдњу да је 'у основи' реч о економској заједници, довољно је приметити да Уговор из Мастрихта уводи европско грађанство».²⁸³ Овдје бисмо тек презизирајуће додали да економска средства о којима је ријеч, којима се постижу реални политички циљеви, припадају тржишном инструментарију.

Него, чак и на нивоу чисто логичке анализе садржаја, дакле, ако се строго придржавамо само текста Декларације, без узимања у обзир других извора сазнања и емпиријских показатеља (што, разумије се, нијесмо обавезни), показује се у сразмјерној очитости да су «оци оснивачи» одмах, од почетка, имали на уму и у јасноћи и циљ и средство: *циљ је, дакле, европска федерација или уједињена Европа, средство је, пак, тржиште.*

Велимо, већ и на нивоу пуке формално-логичке анализе садржаја – значи, без помагања другим подацима или без ретроактивне примјене емпиријских, данас познатих и општепознатих података – долази се до конзистентне конклузије: *«оци оснивачи» су тржиште, сагледано у најширем смислу те ријечи, препознали као кључни стратешки инструмент.*

²⁸³ Џозеф Вајлер, УСТАВ ЕВРОПЕ, библиотека Европџ, Београд, 2002.г., стр. 347-8.

Доказ у прилог томе може да буде многа конвенционална изјава или запажање о ЕУ. Наравно, често се умјесто отвореног пропагирања европске федерације или залагања за државу Европу уопште користе различити еуфемизми или фразе.

Можемо да узмемо примјер тако названог неофункционализма. «Неофункционалистичка централна предикција је била да ће економске интеграције бити само-одрживе и да ће на крају водити до једне јединствене, потенцијално федералне, политичке структуре. Теоријска основа за овакву предикцију је 'spillover' концепт, чиме се иницијалним корацима у правцу интеграција покреће ендогена економска и политичка динамика која води ка даљим интеграцијама».²⁸⁴

У наше вријеме, сазнање да је политички циљ уједињења Европе у федерацију био поплочаван наводно «само» економским интеграцијама (или маркетизацијом) сматра се општим мјестом. На примјер, у-казује се да «Шуманова декларација» и «европске интеграције» извиру из «федералистичке визије Жана Монеа... Моне је за циљ имао једну наднационалну структуру за Европу, која би се постигла *'континуираним процесом реформи којемогу трајније обликовати сутрашњи свет од револуционарних начелатоликораспрострањених на Истоку'*».²⁸⁵

Слично, други аутори указују на пуку инструментализацију тржишта у корист наумљених, каснијих, све у свему политичких циљева, односно на утилитарну употребу (нео)либералне идеологије: «Историја европских интеграција показује да су лидери интеграционисти били вољни да искористе било који приступ – од слободне трговине (унутар ЕУ) до протекционизма, од политике конкуренције до неокорпоративизма – док год

²⁸⁴ Giandomenico Majone, *ibid.*, p. 42.

²⁸⁵ Мишел Фуше, *ЕВРОПСКА РЕПУБЛИКА*, Стубови културе, 2000 г., стр. 66.

је то обећавало да ће да унаприједи процес интеграција, и да ће проширити надлежности Европских институција».²⁸⁶

Стога и кажемо да би, иначе, она поменута, осма по реду реченица Декларације, била нелогична, инконзистентна, па можда и бесмислена. Ту је, значи, оно што није речено него подразумејвано, важно као и оно што је речено, ако не и важније. А једина веза између акта спајања помињаних производњи и остварења европске федерације – веза колико логичка и граматичка толико и реалистичка – јесте оно што се зна и подразумеја а прећуткује: *бројна, инхерентна, радикално-трансформациона дејства тржишта у односу на сво околотржишно окружење.*

Рецимо, читава кампања ЕУ – и других, њој хомологних, интернационалних, трансационалних и супранационалних инстанци и институција– да се државе Европе «престроје» и прећу на колосјек тако названог «одрживог развоја», има смисла и могућа је тек кад прво успостава и експанзија циновских тржишних зубаца доведе дотле да се, било доиста или циљно-предимензионирано, доведе у питање готово све: од опстанка армије и милионске «резервне индустријске армије» до опстанка континенталне биоценозе.

И како оно примјећује Рифкин, «Monneti други вјеровали су да се једино дугорочно рјешење које може зајамчити мирну и богату Еуропу налази у препуштању знатног дијела националног суверенитета широј политичкој унији».²⁸⁷

Међутим, Моне и други су одлучили да тако усмјере ствари да се изградња «шире политичке уније», оне којој ће државе препустити знатан дио

²⁸⁶ Giandomenico Majone, *LIBERALIZATION, RE-REGULATION AND THE MUTUAL RECOGNITION*, p.30.

²⁸⁷ Jeremy Rifkin, *EUROPSKISAN*, str. 249.

националног суверенитета (што се, наравно, доиста догодило и догађа), издејствује не политичким већ економским инструментаријем. Још, исти су очито одабрали један лукаво смишљени (мета)политички ритам и алгоритам.

Укупно, пред њима бијаху три опције како да се сазида «уједињена Европа», наиме: или ратним освајањем или политички средствима или на један индиректан начин – преко *нетржишних ефеката тржишта*.

Укратко, једини реалан начин био је овај који је и одабран. Ево у чему се састојало лукавство «отаца оснивача»: «Све донедавно већина је Американаца, а можда и подједнаки број Еуропљана, сматрала да је Еуропска економска заједница и њезина наследица Еуропска унија тек нешто више од заједничког тржишта које пружа својим чланицама повластице какве омогућује било која велика, унифицирана, унутарња трговачка зона. Њезини рани архитекти и визионари чак су и јавно промицали ту идеју како би постигли да Унија буде прихваћена. Но, приватно су од самог почетка јасно дали наслутити да имају на уму много амбициозније планове».²⁸⁸

Такође: «Закључили су да ниједан мали корак сам за себе неће бити толико драстичан да изазове бијес земаља чланица и угрози даљи развој Уније. Захваљујући стратегији поступних корака, 'једног дана националне власти отворит ће очи и затећи се заплетене у све ширу мрежу међународних активности и агенција, из којих се практично више неће моћи извући'».²⁸⁹

²⁸⁸ibid., str. 249.

²⁸⁹ibid., str. 250.

5.2. ТРИ СЦЕНАРИЈА

Очигледно, тема европских интеграција или (у другој формулацији) тема евроглобализације постају све актуелнији. Толико се пише и прича о Европи, Европској унији и европским интеграцијама.

Додуше, ту је често у питању један екстензиван курс, неголи много потребнији интензиван дискурс, такав који би – то се може рећи на много начина – у основи трагао за оним што је суштинско у задатој предметној области.

Замислимо каквог обичног путника у каквом обичном возу којему је пало на памет или је осјетио потребу или му је сугерисано да се подробно упозна с возом којим путује. И тако, тај путник све редом сазнаје и упознаје: ово је сједиште, оно служи да се на њему сједи; ово је кочница за случај опасности (гоњен жељом да сазна, наш путник је чак и научио све о томе ко је, када, како и по којој цијени произвео и продао исту), ово је полица на којој се држе ствари, ово је прозор и тако даље.

Проблем је једино у томе што овај путник ништа не зна о томе куда овај воз путује.

Ових неколико реченица нијесу израз мрзовоље већ објективних актуелних увида. Односе се на све оне – било политичаре, било појединце, било масе – за које је «ЕУ једно путовање ка непознатој дестинацији».²⁹⁰Што ће рећи, да се не бисмо реално нашли у позицији путника који некуд путује а не зна куд, не зна дестинацију, треба да се опскрбљујемо сазнањима – и то релевантним

²⁹⁰ James A. Caporaso, *THE EMERGENCE OF THE EU SUPRANATIONAL POLITY AND ITS IMPLICATIONS FOR DEMOCRACY*, in: *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION AND THE UNITED STATES Exploring post-national governance*, S. Fabbrini (ed.) p. 60.

сазнањима. Када то кажемо хоћемо да асоцирамо и на начин како функционише европски пројекат – од почетка, некако у *subrose* маниру.

Као што смо већ поменули, питања су епистемолошки значајна. Некада је већ само постављање питања епистемолошки корак напријед – чак и када се ту и стане, пошто се, до даљњег, можда не зна одговор.

Зато треба постављати питања. Или – доводити у питање. Питања, пак, треба да буду релевантна. О томе је ријеч. По томе препознајемо интелекте, по питањима која постављају, односно, не постављају.

Када читамо неку анализу или дискурс, када ток анализе или ток мисли доводе до каквог реално релевантног питања, па када то питање не буде постављено – него, некако нагло, избјегнуто – онда можемо да сазнамо, већ на основу тога, доста о аутору, да одмјеримо његову реалну релеванцију без обзира, дакле, на његов формални «си-ви».

Аутор се може бавити релевантним питањем, релевантном темом, но на ирелевантан начин. То може да буде, ако се може рећи, нека врста дезавуисања теме и с њом скопчаних кључних, незаобилазних питања – но која се питања, велимо, скоро вјешто, ипак испоставе «заобилазна». И то је, неријетко, случај са литературом о ЕУ, па је, тако, потребно поставити «питање да ли је или не теорија интеграција поставила значајне проблеме у центар анализе».²⁹¹ У истом смислу, може се казати да анализа која отвара релевантна питања већ самим тим заслужује да је сматрамо релевантном.

Сад, нека од тих релевантних, незаобилазних питања, таквих која скрупулозна анализа европских интеграција има обавезу да постави, су и ова:

²⁹¹ James A. Caporaso, *THE EUROPEAN UNION AND FORMS OF STATE...*, p. 31.

«У којој Европи желимо живјети... Шта може и шта ће, шта би могла и требала значити Европа?... Шта ће даље бити с Европом?»²⁹²

Ова питања поставља и тражи одговоре на њих рецентни теоретичар Урлик Бек. Цитирамо из студије «Космополитска Европа». Изненађујућа је ова студија баш по томе што отвара, што отворено отвара, нека најважнија – па ако се хоће и најделикатија – питања.

За анализу која је пред читаоцем, Бекова студија је релевантна и зато што се у њој износе сценарији којима се покушава промислити и предвидјети будућност Европе и ЕУ.

Одговарајући на горе постављена питања, овај аутор вели: «Тим ћемо питањима најприје прићи помоћу три сценарија којима се може одредити простор могућности за даљи развој Европе. Ти се сценарији, колико год били различити, темеље на двјема претпоставкама које смо у досадашњим поглављима опширно образложили: они, у првом реду, полазе од тога да се у Европи не може наставити као до сада. Европа се мијења, Европа се мора промијенити. Смјер тих промјена и њихова сврха, тако гласи друга претпоставка, отворени су. Будућност Европе није унапријед програмирана, унутарња и вањска динамика еуропеизације не могу се зауставити».²⁹³

Даље, овај њемачки теоретичар износи три сценарија будућности Европе, за које се сценарије налази да су релевантни за свако промишљање предметне области – најприје, наравно, политичко и политиколошко. Први је сценарио распада, други назива сценарио стагнације, трећи је назвао сценарио космополитизације. Сад ћемо их и изнијети у ономе што је у њима мериторно а затим наставити анализу у истом правцу.

²⁹² Ulrich Beck, Edgar Grande, *KOZMOPOLITSKA EUROPA*, str. 280-281.

²⁹³ *ibid.*, str. 294.

Сценарио распада: Укратко, овај сценарио формиран је око претпоставке «да се ЕУ ломи због својих унутрашњих противурјечја». Њемац сматра да би се обистињавањем овога сценарија Европа природно повратила у стање Европе националних држава.

Сценарио стагнације: Други сценарио, «претпоставља да ће се у Унији успјети економски интегрисати источноевропске земље и одржати унутрашње тржиште које (мање или више) функционише... Даље продубљење интеграција државе чланице, због својих преразличитих интереса, блокирају једнако као и проширење компетенција Уније на подручју вањске и безбједносне политике. ЕУ би била дубоко замрзнута у стању неолибералног економског простора без далекосежнијих политичких права и с упитном демократском легитимацијом».

Сценарио космополитизације: «Полази од тога да се Европаналази на прекретници на којој постаје неизбежна расправа о основним питањима: шта држи на окупу постнационалну Европу и шта она може и жели придонијети стварању каквог поретка у свијету? Космополитска Европа тежи за тим да послуже проширења на Исток, у првome реду економски интегриса ЕУ и ослободи је окова неолибералног пројекта унутрашњег тржишта, а у другом реду да профилира и ојача њезину вањску и сигурносну политику те да је учини другим глобалним центром моћи... Таква космополитска Европа није без противурјечности, али је нашла начина поступања с тим напетостима и зна како спријечити да се Унија дезинтегрише и политички блокира због неизбежне амбиваленције друге европске модерне. Но то свакако, претпоставља да Европљани на почетку 21, стољећа поново открију и политички изнова конституирају Европу».

Сад, што се тиче «сценаристе» ова три виђења будућег правца кретања европских интеграција, посве је јасно да исти не само да сматра да ће у

реалности предност имати «трећи сценарио», већ и да га приватно преферира и да у том сценарију пројектује и властита увјерења.

Ипак, осим што је израз субјективних преференци, да ли је сценарио и у објективном смислу релевантан? Свакако, да.

Штавише, трећи сценарио је такав да изгледа реалнији од прва два. Како изгледа, најмање је реалан други, «сценарио стагнације». Јер, такво предвиђање се, просто, коси са (досадашњом) логиком и динамиком интеграција, као и са циљем који је 1950. године декларисан.

Како било, ова предвиђања се овдје узимају као релевантна, примају се к знању, но сада треба ићи даље, поставити нека сљедећа, пропулзивна питања.

Свакако, најосновније питање на којем се поставља анализа глобализације континента – питање по карактеру аристотелијанско – јесте једноставно: *шта је циљ, шта је крајњи циљ тако названих европских интеграција?* Доиста, рекло би се бар тако, свака анализа интеграције, уједињавања Европе у један политички ентитет, треба, бар на неки начин, да се орбитално креће око овог питања.

Узгред, то је управо супротно од тактике коју примјењују зидари Европске уније од почетка, од првог предсједника Комисије Монеа, преко Волтера Халштајна и Жака Делора, до данас.

Они, наиме, инсистирају на (нео)функционалности; на некој врсти уситњавања, секторизације, потпуног фокусирања на једно конкретно питање које је на дневном реду као «само» техничко; уз симултано заборављање и затомљивање свега другог што је с тим питањем, иначе, тангирајуће, нераздвојно повезано, као што су политичке импликације. То

је«класична неофункционалистичка стратегија интеграција у потаји (о главној тачки конкретног предлога без наглашавања ширих импликација по суверенитет)»...²⁹⁴

Али зар онда то конкретно не значи да се интеграције о којима се ради реализују *per subreptionem et obreptionem*? И није ли тако остало све до данас? Није ли се тако радило и када је у питању «Лисабонски уговор»?

Ево шта о томе вели неко ко зна како изнутра функционише функционализам, ранији француски предсједник Д' Естен: «Јавно мњење ће бити наведено – и не знајући то – да усвоји политике које се ми никад не би усудили да им презентирамо директно. Сви ранији предлози биће у новом тексту, али ће бити скривени или замаскирани на неки начин».²⁹⁵

И зар није и због тога, рецимо, данас у Британији врло јак еуроскептички – па и противевропски – покрет. Тамо оно што се у теорији назива (нео)функционализам сматрају за неку врсту обмане. «Гласније него икад речено је да је 1973. године Британија била преварена од стране Хита да се придружи ономе што је било представљено као трговачки блок али је стварно била ембрион-супердржава, корумпирана такође. ЕУ је жељела да контролише наше судове, наше армијске снаге, наше рибарске флоте и фармере».²⁹⁶

Атаса, посланик конзервативаца Данијел Хенан изнио је за лист «The Guardian» мишљење да је «основа на којој смо приступили Европској унији заправо била фалсификат». Такође, корисно је знати и «запрепашћујућу чињеницу» на коју указује Хенан, наиме, «да је, укупно узето, наш допринос Европској унији 2011. био већи него уштеде од свих драстичних мера штедње

²⁹⁴ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *ibid.*, p. 72.

²⁹⁵ LISBON TREATY: WHAT THEY SAID, BBC, news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8282241.stm

²⁹⁶ Michael White, BRITAIN, PROUD HOME OF EUROSCEPTICISM, *The Guardian*, 26 January 2012.

које је влада спровела у Великој Британији. То значи да је сваки пени који је исцеђен из наших програма штедње, на крају отишао у Брисел».²⁹⁷

Стога, није нимало изненађујуће то што најновија истраживања јавног мњења показују да би 56% Британаца сигурно или највероватније гласало против чланства у Европској унији, уколико би био одржан референдум о томе. Тек неких 30% Британаца би било за останак њихове земље у ЕУ.

Практично, као да су сви актери који су у било каквој вези са европским интеграцијама – а поготово руководства држава чланица, руководства држава кандидата, јавна мњења у тим државама, те стручњаци којима су ЕУ интеграције вокација – позвани да ставе «вео незнања», заузму стајалиште «као да» не знају шта је крајњи циљ.

Шта је крајњи циљ? Ако, сада, преузмемо одговарајућу формулацију из уговора о ЕУ из Мадрихта, одговоримо најприје провизорно: То је «остварење све ужег савеза европских народа».

Одатле је згодно ићи даље и направити екскавацију. Поставља се, наиме, питање: Како операционализовати тај све ужи савез или унију, изван прокламација и промулгација? У ком политичком облику и каквој организацији?

Ако – одговарајући сада и на то и на претходно питање – хоћемо недвојбен и једноставан одговор, не морамо много лутати и тражити. Зашто, кад је ту «Шуманова декларација» која, што експлицитно што имплицитно, сконцентрисано нуди све основне одговоре. Дакле, према Декларацији, тај циљ све ужег савеза или уније операционализује се у форми федерације, што уједно представља и крајњи циљ.

²⁹⁷VEĆINA BRITANACA ŽELI DA IZAĐE IZ EU, Dojče Vele, 23. 11. 2012.g., www.dv.de/vecinabritanaca-zeli-da-izade-iz-eu/a-16400255

Наравно, овдје се може поставити и питање актуелности Декларације. На основу ширег увида у ставове бројних аутора, стиче се утисак да се «Шуманова декларација» сматра некако више архивском вриједношћу. К томе се још, изгледа, сматра да је та Декларација некако превазиђена и у пракси европских интеграција, напуштена на некој тачки пута ка «Уједињеној Европи», напуштена као обавезујући документ, па је тиме сразмјерно ирелевантна за аналитичара интеграција.

Супротно томе, овдје је стало и до тврдње да је «Шуманова декларација» итекако актуелна, да је, штавише, данас актуелнија него 1950.г. када је могла изгледати скоро утопијски. Затим, нема нити једног убједљивог разлога да се почне сматрати да је Декларација постала оперативно ирелевантна, те тако и све оно што је декларисала, укључујући и оно најважније – а то је *декларисање циља*.

Другачије речено: Да ли се током времена одустало од европске федерације, као операционалног модела европског уједињења? Ако би неко, сада, одговорио да се одустало, био би у интелектуалној неприлици да то и докаже. Пошто, све указује на сасвим супротно. Рецимо, неки од наистакнутијих европских лидера и лидера ЕУ су прононсирани евро-федералисти. Они заговарају Европу-Федерацију и не остају само на ријечима. Узмимо примјер њемачке канцеларке Ангеле Меркел која упорно (и рецентно, врло експлицитно) «притиска за» федералну Њемачку у федералној Европи.

Ако, даље, наравно *cum granosalis*, узмемо као чињеницу да је циљ интеграција Федерација, то је, разумије се, крајње релевантно за основну, магистралну преокупацију овог рада.

Уосталом, ми и питамо за циљ интеграција свагда имајући на уму то магистрално питање. Питање будућности национално-територијалне државе, као што је јасно, директно је повезано с питањем будућности европских интеграција. Оба су, очито, двије стране истог новчића.

Ипак, намјесто да сазнање да је циљ интеграција европска федерација узмемо као само по себи јасно, можемо га поставити и у кантовском смислу, наиме, **као проблематски став**, наиме као нешто што је истовремено и доказано а и тек треба бити доказано. У једноставном облику, продуктивније је у овом предузећу да се сазнање да је циљ интеграција европска федерација држи нечим што би тек требало провјерити, дотле пуштајући да несметано фунгира као радна претпоставка.

У овој тачки анализе, слједеће напријед вукуће питање садможе да гласи: Каква је будућност национално-територијалне државе у свијетлу претпоставке да је циљ интеграција европска Федерација?

5.3. ФЕДЕРАЛНА УНИЈА

У тражењу одговора, упутно је нешто детаљније размотрити онај «сценарио космополитизације». То стога јер исти обухвата, инволвира исти циљ као и «Шуманова декларација»; стим што се, умјесто о федерализацији Европе збори о њезиној космополитизацији. У чему је разлика?

Када тако питамо не очекујемо као одговор неко одвише теоријско распредање о разлици између федералног и космополитског устројства. Превасходно, питање се односи на будућност национално-територијалне државе, те се поставља с тим у свези.

Онако како је овдје цитиран и како је изворно изложен, Беков сценарио космополитизације је доста уопштен и утопијски. Предочава се помпезно једна слика Европе будућности, док се ништа или врло помало каже о конкретним модалитетима реализације. Такође, ништа се не каже о ономе што је овдје прво по релевантности – а то је *будућност државног устројства унутар оног космополитског гига-устројства*.

Дочим, питање о будућности Европе уније, како га у овом раду покрећемо и потенцирамо, значајно је не по себи, него зарад проничућег разумијевања будућности држава чланица и државе дефинисане нацијом и територијом уопште.

Европска унија нема неку своју будућност која би била независна од будућности њезиних држава чланица. И као што је више него јасно – па опет, то је потребно поменути – **не може доћи до транс-формације Европска уније у Европску федерацију ако на страни држава какве су не дође до де-формације у федералну јединицу.**

У том смислу код Бека нема прецизирања. Међутим, на другим мјестима у поменутој студији, овај се теоретичар посве прецизно, јасно изјаснио о томе како види мјесто, улогу и будућност држава у контексту европских интеграција. Супротно бројним анализама, студијама и текстовима у којима се интеграције и ЕУ приказују малтене на пасторалан начин («Нулти збир: Сви добијају...»), овај аутор је у јасноћи схватио – и што је још важније и изнио за јавну рецепцију то што је схватио – реализам европских интеграција. Још једанпут, његов је увид слједећи:

*Јер, европеизација не значи ништа друго доли одузимање државама 'корак по корак' дјелова њихове националне суверености.*²⁹⁸

Што нас опет враћа на проблематику и проблем десуверенизације те (евро)глобализације као инхерентне десуверенизације.

Економска криза и криза у евро-зони је за многе учинила увјерљивијим «сценарио распада», бар неку варијанту таквог развоја догађаја. На примјер: «Иза евро кризе помаља се знатнији и фундаментални изазов: скоро-колапс европског политичког система».²⁹⁹ С друге стране, криза је дала нови замајац предлозима и дебатама у вези са «политичким интеграцијама», што значи захтјевима за «више Европе».

У ствари, те двије ствари се у-казују као свезане: укратко, да би се ријешила актуелна и акутна криза, потребно је «више Европе».

Међутим, проблем је у томе што «више Европе», по логици ствари, аутоматски значи (још) «мање државе». На примјер, од оних који се залажу за «више Европе» неки желе «креирање институционалног и правног основа за наметање буџетских правила; други желе преношење допунских овлашћења за економске и фискалне политике на Брисел, тако да би коначно институционално устројство много више личило на 'фискалну унију' са *defacto* министром финансија за евро зону».³⁰⁰

Као што је очито и очекивано, «више Европе» у пракси је исто што и једна нови талас или плина десуверенизације (уосталом, зар на основу досадашњег искуства изградње ЕУ не важи као труизам ово: интеграције=десуверенизација).

²⁹⁸ Ulrich Beck, Edgar Grande, *ibid.*, str. 181.

²⁹⁹ Mark Leonard, *FOUR SCENARIOS FOR THE REINVENTING EUROPE*, *European Council on Foreign Relations*, November 2011, p. 1.

³⁰⁰ *ibid.*, p. 5.

Такође, «више Европе» реално значи и пријетњу у смислу «централистичке јединствене државе са свим модерним овлашћењима, којој се изгледа данас већ даје предност у Бриселској комисији уз све њене далекосежне економскополитичке компетенције».³⁰¹

Индикативно, предлажући два општа правца изласка из кризе, Жак Делор вели да је избор «или да се прихвати већи трансфер суверенитета или подређивање заједничкој дисциплини».³⁰² Само, не своди ли се ово, консеквентно или по посљедицама, на један те исти предлог?

Будући да нам је предмет истраживања оvdје будућност контемпорарног и општепознатог устројства државе, најприје у контексту европских интеграција, складно је и важно да поменемо и размотримо још нека виђења будућег развоја, будућности како европских држава (или: Европе држава) и Европске уније (или: Европе државе).

На примјер: у августу 1999.г. «Ћелија за перспективе» Европске комисије је припремила извјештај под називом «Сценарији за Европу 2010.године, пет могућих будућности за Европу». Оvdје ћемо тих «пет будућности» сасвим укратко приказати.

«Тријумф тржишта»: По овоме сценарију, Европска унија и Европа постаје врло велики економски простор. Међутим, усљед подређености тржишту и њему инхерентним законитостима, друштвена кохезија и солидарност бивају поништене.

«Стотину цветова»: Ту се предвиђа да велике европске државе-нације западају у трајну кризу док се умножавају квази-независни ентитети. Јављају се и регион-нације. Долази до превазилажења старих држава-нација. Долази

³⁰¹Хаген Шулце, *ДРЖАВА И НАЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ ИСТОРИЈИ*, стр. 224.

³⁰²JACQUES DELORS INTERVIEW: EURO WOULD STILL BE STRONG IF IT HAD BEEN BUILT TO MY PLAN

до фрагментације европског простора, на регионалистичким основама. Европска унија као политички пројекат губи кредибилитет.

«**Заједничка одговорност**»: Европска унија има преовлађујућу улогу на континенту. Наредне деценије броји 27 чланица. Проширује се и у међународним размјерама као заступник демократије, мира и људских права.

«**Друштво у стварању**»: До 2010 Европска унија неће бројати више од 22 чланице. Уводи се порез на загађење околине на европском нивоу. Ова пост-модерна Европа ће, можда, отворити пут ка једној планетарној «нематеријалној ренесанси». Активна спољна политика је блокирана.

«**Узбуркана сусједства**»: Према овом сценарију, до 2010.г. јавна мњења намећу дефанзивну логику опсједнуте цитаделе. Моћ је поново враћена на ниво државе-нације. Долази до стварања европског Савјета безбједности. Ширење Уније је стриктно ограничено.

Уз овај, корисно је још поменути и извјештај под насловом « Европа 2020, за једну плуралистичку Унију» (јул 1999.г.), који је припремио Жак Атали. По овом извјештају, до 2020.г. ЕУ ће бројати (чак) 41 чланицу, укључујући Турску и Русију. Атали наводи пет могућих сценарија за будућност:

1. Федерална Унија
2. Суверенистичка Унија
3. Флуидна Унија
4. Атлантска Унија
5. Плуралистичка Унија

5. 4. «ОДУМИРАЊЕ ДРЖАВЕ»

Будући да је предмет истраживања у овој дисертацији будућност национално-територијалног, историјског устројства државе у актуелном контексту европских интеграција треба да, колико узмогнемо, про-видимо нешто даље и да проничуће раз-мотримо каква ли је будућност припадајућа тој фундаменталној организацији епохе модерности под називом држава.

Разумије се, то није једноставно. Када се анализира, по природи ствари, најчешће је у питању нешто што већ јесте или актуелно, док је овдје у питању анализа нечега што још није, што је потенцијално. Таква упуштање у анализирање онога што још није назива се и прогноза (*pro-gnosis*).

Свакако, прогноза се заснива на анализи онога што већ јесте. То јесте, за анализе будућности неминовно је то да се читавајуће оснивају на анализама садашњости. На знање о до-садашњем (*gnosis*) надодаје се знање о надолazeћем (*prognosis*), како би се стекло цјеловито знање о ономе о чему се жељело стећи цјеловито знање (*epignosis*). Оно потенцијално се «ишчитава» из онога актуелног. Најбоље је – што је и логично – ако се будућност прогнозира «гледањем у» прошлост и садашњост.

Па, каква је будућност државе захваћене ковитлацима и вртлозима глобализације, то прије свега питајући за европски ареал?

Најприје, да тако кажемо, та будућност је већ почела. Већ је национално-територијална држава зашла у подручје њезиног судбинског судара са будућношћу. Или чак, ако се хоће – њена је будућност већ доведена у питање.

Јер, не пита ли се већ увелико и овако: «Нација-држава. Шта је преостало»?³⁰³ Такође, не констатује ли се већ увелико и некако овако: «Примамљиво је да се закључи да је економска глобализација учинила традиционалну нацију-државу излишном».³⁰⁴ Истина, ту се одмах додаје и: «Истина је много замршенија».³⁰⁵

Да почнемо подсећајући и понављајући: «Захваљујући стратегији поступних корака, 'једног дана националне власти отворит ће очи и затећи се заплетене у све ширу мрежу међународних активности и агенција, из којих се практично више неће моћи извући'».³⁰⁶

Ау тексту из 1995. г. читамо: «Најновији развоји у Европској унији (ЕУ) оживјели су дебате о посљедицама европских интеграција по аутономију и власт државе у Европи».³⁰⁷

Међутим, не би ли било тачно ако би се рекло да је ова реченица још актуелнија данас, двадесетак година касније? Шта да кажемо за Лисабонски уговор? Шта тек да кажемо за «банкарску унију» или «фискални федерализам»?

In parenthezi, аутор рачуна да је бјелодано откуда у раду о европским интеграцијама тематизација краја или тако названог «одумирања» државе. Јер, «Европска заједница је требало да буде противотров негативним

³⁰³Vinsent Cable, *THE DIMINISHED NATION-STATE: A STUDY IN THE LOSS OF ECONOMIC POWER, Daedalus*; Spring, 124, 2; Research Library, 1995, p. 38.

³⁰⁴ *ibid.*, p. 38.

³⁰⁵ *ibid.*, p. 38.

³⁰⁶ Jeremy Rifkin, *ibid.*, str. 250.

³⁰⁷Gary Marks, *EUROPEAN INTEGRATION AND THE STATE*, in: *Integration Theory, Subsidiarity and the Internalisation of Issues: The Implication for Legitimacy*, European University Institute, Florence, Robert Schuman Centre, EUI Working Paper, RSC No. 95/7, 1995, p. 3.

карактеристикама државе и државних односа; њено оснивање 1951. било је схваћено као почетак процеса који ће довести до њихове елиминације». ³⁰⁸

Што се тиче одговарања на учестало постављано питање које се, независно од ове или оне формулације, тиче будућности савремене, национално-територијалне државе, аутори се угрубо могу подијелити у двије групе.

На једној су страни «ендисти». То су аутори који сматрају да је држава опсолентна (Џ. Гарет), да се умањује и слаби (К. Винсент), да је у немогућности или неспособна да рјешава глобалне проблеме савремености (Д. Бел), но прије свега они, као Француз Жан Мари Гуено³⁰⁹, попут Јапанца Кенићи Омае³¹⁰, за које је нестајање национално-територијалне државе извјесно, такорећи, то је нужност иједино питање времена.

У те «ендисте» такође треба убројати и све оне тако назване «*globalplayers*». За ове је карактеристично не само то да, дакле, најављују или прижељкују фамозни «крај државе», но и то да активно или мета-политички настоје да проузрокују управо такав неки епилог. У том смислу, један од највећих и првих ендиста је Жан Моне.

На другом полу се налазе аутори за које се нестајање државе, малтене, граничи са фантастичним и немогућим, пошто је држава градивни елемент савремене цивилизације а не само једна пролазна политичка организација. Такву теоријску позицију најбоље изражавају слjedeћи ставови: «Национална држава неће одумријети»³¹¹ и: «Националне државе не показују знаке нестајања».³¹²

³⁰⁸Џозеф Вајлер, нав. дело, стр. 113.

³⁰⁹Jean Marie Guehenno, *THE END OF THE NATION STATE*, University of Minnesota Press, 2000.

³¹⁰Kenichi Omae, *THE END OF THE NATION STATE*, Economies, New York: Simon and Schuster Inc., 1995.

³¹¹Peter F. Drucker, *POSTKAPITALISTIČKO DRUŠTVO*, str. 16.

³¹²Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MULTILEVEL GOVERNANCE AND THE STATE*, in: *The Oxford Handbook of Transformation of the State*, Stephan Leibfried, Evelin Huber and John Stephens (eds.), p. 13.

На средини се налазе аутори („трансформационисти“) чија је позиција у главном ова: држава не нестаје али се трансформише, могуће и до непрепознатљивости.

Међутим, пажљивији увид у такво становиште показује да је исувише често и ту у питању «ендизам», само нешто ублаженији.

Узмимо као примјер слjedeћу прогнозу будућности државе: «На тлу космополитске заједнице нације-државе би временом одумрле, али тиме се не жели рећи да би државе и националне заједнице постале сувишне. Постоје многи јаки разлози наведени у другом делу књиге, за сумњу у теоријску и емпиријску заснованост тврдње да ће нације-државе нестати. Умјесто тога, ‘одумирање’ значи да државе не би више биле, нити би се могле сматрати јединим центрима легитимне моћи унутар својих граница (што је већ и случај на многим местима). Државе би изнова лоцирале своје надлежности... Унутар таквог оквира, закони нација-држава би били тек једна тачка у правном развоју, политичком промишљању и мобилизацији. Тај оквир би изнова одредио и конституисао значење и границе суверене власт».³¹³

Што се тиче поменутог «одумирања државе», оно је примјетно па и најпримјетније у контексту европских интеграција.

Да пођемо од простог сазнања, које није постробно особито доказивати, да самим постајањем «чланицом» једна држава у одређеној мјери «одумире».

То се даље наставља. «Одумирање државе» није природно већ пројектовано.

Размотрите као примјер рецентну Грчку. «Десет година након пријема у наводно ексклузивни евро клуб, Грчка је третирана као ЕУ протекторат. Током преговора између Атине и тзв. тројке – ЕЦБ, ММФ и Европска комисија-у јуну

³¹³ Дејвид Хелд, *ДЕМОКРАТИЈА И ГЛОБАЛНИ ПОРЕДАК*, стр. 271.

и јулу 2011.г. – званичници 'тројке' су открили шта желе: да се спроведе програм грчке приватизације вриједан 50 милијарди евра, људи са стране ће бити доведени да руководе.И пошто је Грчка изгледала неспособна за прикупљање пореза, међународни експерти би да то преузму, такође.... Данци су ургирали да Грчки програм приватизације води агенција којом руководе интернационални експерти. Финска, Њемачки други главни савезник за стриктни однос према земљама које крше дисциплину – инсистирала је да грчка актива буде осигурана како би могла да послужи као колатерал: ако Грци не испуне обавезе, зајмодавцима може бити дат један аеродром или нека друга вриједност. Ко је могао замислити да ће европске интеграције на крају довести до колонијализма»!³¹⁴

У вези с тим је занимљиво и значајно уочити да је посљедњих година у Европи на дјелу и нека врста повијесне реверзије. Развојна путања настајања модерне државе као да се преокреће. Након вјекова изградње, за државу се налази да је рецентно ушла и убачена у процес раздржављујуће разградње.

Подсјетимо се, савремена држава је настајала, апроксимативно, кроз сљедеће фазе и форме: територијална – национална – демократска – социјална (или *welfarestate*).

Дакле, савремена социјална демократска држава је посљедња фаза у развоју, апогеј изграђивања савремене државе.

У ту фазу држава углавном доспијева након Другог свјетског рата. Обиљежава је снажење социјал-демократске идеологије, уз то и консензуално напуштање концепције саморегулаторног тржишта чак и у ултра-либералистичким државама као што је Велика Британија.

³¹⁴Giandomenico Majone, *MONETARY UNION AND THE POLITICIZATION OF EUROPE*, Keynotespeech at the Euroacademia International Conference: *The European Union and the Politicization of Europe*, Vienna, 8-10 December 2011, p. 28.

Такође, фаза велферизма је препознатљива и по државној оркестрацији планова за друштво «пуне запослености» (и томе подлежећим високим буџетским захватањима која иду и до онда астрономских 1/5 GDP).

Лако је, онда, образложити закључак да је Европа у деценијама након II свјетског рата па све до данас постала «Европа благостања» и у европским се (пост)капиталистичким државама сматра или сматрало за нешто што се подразумијева то да, рецимо, постоји минимални доходак који гарантује држава или да је нормативно увијек утврђена основа за «минимални доходак који гарантује држава»: право на такав доходак имају сви незапослени.

Обратно од тога, држава се данас «смањује». Постаје тако названа минимална држава. Социјална легислатива је наједном постала тешка и прекрупна за све слабашију финансијску или буџетску подлогу. Економска ситуација мрви социјална права.

Ево овако: «Достигнућа радничког покрета и снага синдикализма омогућили су да се у индустријским земљама створе завидни системи социјалне заштите; они данас губе на снази и свуда се замишљају стратегије за повлачење...»³¹⁵

Успостава јединственог европског тржишта и европска маркетизација уопште представљају велики изазов за тако велферизовану Европу.

Ако уопштено по-сматрамо као да је држава благостања не само изразито европска инвенција већ и значајна европска тековина – и у реалном и у повијесном смислу – тада се показује продубљена криза изазвана текућом европеизацијом као маркетизацијом.

Иако се то још увијек не показује у појавама или показатељима који би били алармантни, може се констатовати да се демократска држава благостања

³¹⁵ Алан Турењ, *НОВА ПАРАДИГМА*, стр. 21.

налази у постепено се интензивирајућој кризи, те да је на дјелу успорена али неопозива деконструкција државе благиостања.

Та тенденција није тек скорашња: «Демократска држава благиостања се од седамдесетих година налази, због низа потпуно различитих разлога као што су повећање становништва, културне пормјене, промјене економске структуре, бирократско окоштавање и, нарочито због привредне денационализације, пред новим изазовима».³¹⁶

Свакако, најважнији узрок за кризу државе благиостања – те тиме и за кризу државе уопште – треба видјети у ономе што је теоретичар Цирн овдје описао као «привредна денационализација», што значи у стварању великих, циновских тржишта која далеко премашају границе национално-територијалних држава; штавише, која, та тржишта, те границе укидају.

Што ће рећи, основни разлог за кризу «Европе благиостања» налази се у успостављању и успостави унутрашњег или јединственог европског тржишта. То подразумијева и усвајање тржишту до крајности уподобљене легислативе у парламентима европских држава, која се легислатива налази у непомирљивој колизији са легислативом «благиостања».

Колизије су сасвим очигледне и дубоке: успостава тржишта-Континента и маркетизација на свим подручјима подразумијевају сасвим експлицитно и успоставу тако названог тржишта рада, без којег се тржишта не може озбиљивати високо продуктивна и конкурентна тржишна економија. Даље, са тим васпостављањем и успостављањем тржишта рада *ipsofacto*се аброгира онај импортантни и инхерентни дио политике благиостања – наиме, политика «пуне запослености».

³¹⁶ Михаел Цирн, УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ, стр. 93.

Овдје можемо поентирати: чланство у Европској унији већ великим дијелом *eo ipso* детерминише будућност национално-територијалне државе. Шта се у том смислу дадеаналитички сазнати из *memberstate* статуса?

Да би (п)остала чланица ЕУ, једна држава мора да испуњава тзв. копенхагенске критеријуме. По релевантности, издваја се критеријум ефикасне тржишне провредe.

Да би испунила тај критеријум, држава мора и да среже јавну потрошњу.

Дабоме, рећи да се смањује јавна потрошња је фактички исто што и рећи да држава атрофира. Одатле је, опет, само корак до тога да се констатује да то води «одумирању државе».

Уз то, да би била тржишно ефикасна, дата држава мора да сферу економије «остави на миру». Сад, ако је нешто радикално, онда је то такав захтјев. Јер, раздвајање економије и државе – као некада државе и религије – у оперативном смислу *in ultimanea linea* значи да се пријетеће смањује укупна пореска основа, што даље води не само слабљењу и смањењу државе, већ ик пријетећојмогућности неке врсте фискалног слома државе.

У надметању са другим државама за производне локације, једна држава је приморана да непрестано обара пореске стопе, како би привукла иностране инвеститоре.

Укупно, ситуација је таква да стално, пријетеће опадање државних прихода постаје новоуспостављено стање ствари. Реактивно, држава нема куд до да приступа рестриктивном, ако се хоће: укидалачком, односу према самој себи: смањење државне администрације, престројавање великих стајаћих војски у «интероперабилне» специјализоване формације, увођење ПДВ-а или приватизација највећих државних предузећа и телекомуникационих

компанија сумјере у магновењу. Дефузија државе је неизбежна цијена успостављања «ефикасне тржишне привреде» и глобалних тржишта.

5. 5. ДЕФУЗИЈАБУЏЕТСКЕ ДРЖАВЕ

Исходиште и главну осовину европских интеграција представља економија дефинисана тржиштем; или тржишна динамика – маркетизација у најширем смислу те ријечи, тако иде главна појединачна хипотеза раније изнијета.

На основу онога што је до сада изнешено, читалац се могао увјерити у којој мјери су, доиста, тржишне импликације и компликације важне – штавише: пресудне – за процес европских интеграција.

Него, сада би требало видјети и провјерити најприје сљедеће: У којој мјери ће и у наредним годинама маркетизација у најширем смислу те ријечи бити главна осовина интеграција?

Или су у праву они аутори који сматрају да је тржиште као главни мотор интеграција просто - потрошено, те да је сада и од сада вријеме за неки нови приступ, раскид са «Монеовом методом», вријеме за «позитивне интеграције»?

Такође: Ако осовина интеграција остане иста, шта се, онда, на основу тога, да аналитички прогнозирати када је у питању ЕУ, односно, држава дефинисана нацијом и територијом?

Сад, да бисмо уопште могли продуктивно крочити даље, потребно је да као радну претпоставку поставимо сљедеће: *Економија дефинисана тржиштем ће и надаље бити главна осовина европских интеграција.*

Европска маркетизација се, дакле, наставља. На основу тога, већ, може се пробабилистички прогнозировать.

Но, умјесто да афектирајуће говоримо у терминима «нестајања државе» или «опстајања државе», наставићемо прогностичко објашњавање које се састоји у електролитичком бављењу евро-глобализацијом.

Најприје, маркетизација континента, маркетизација државе се наставља. Тржишна динамика ће и надаље представљати *primusmotor* интеграција, односно биће тржиште и у наредном периоду фактички главни интегратор на Континенту. Ваља схватити да је тржиште основ како «негативних», тако и «позитивних» интеграција.

Шта из тога закономјерно произилази? Каква будућност државе какву знамо?

Корисно и кохерентно је да се пође од једног конкретног предмета анализе: буџет.

Ма шта се иначе мислило о држави или ма како се ова схватила у теоријском смислу или ма о којој појединачној држави (пост)модерности да је ријеч, нема никакве сумње да је срце једне државе у ствари њезин буџет.

Према поређењу са фабулозним Баш-челиком, сву своју снагу једна држава црпи из буџета. Било да је у питању демократска или ауторитарна држава, било да је у питању велика или мала држава, њезина је снага директно зависна од величине њезинога буџета; и минимална држава зависи од одговарајућег буџета и чак није немогућ и такав парадокс да и минимална држава има непропорционалан буџет, такав који је неколико пута већи од оногакоји имају неке од највећих «не тако минималних» савремених држава. Изгледа да чак и морална снага једне државе и њоме држаног друштва зависе у немалој мјери од буџетских способности те исте државе.

Савремена теорија политике је установила да модерну државу карактерише таква развојна линија која је крећућа ка све већем и већем проширивању улоге коју ова има на свим пољима појединачног и колективног бивствовања; од негативне државе либералних теоретичара контракиста, до државе која стално увећава број ингеренција и функција које је преузела на себе.

Конкретно, то значи и да држава модерности по први пут уводи стајаће војске као саставни и нераздвојни дио државног апарата и те војске непрекидно јачају и омасовљују, уводи оно што се зове администрација (или бирократија) која се исто, као саставни садржај процеса о којему је ријеч, непрекидно увећава, до те мјере да значајан проценат каквог домицилног становништва бива запослен у државној администрацији; и такође, постепено уводи оне органе, функције и дужности који када се посматрају наједно и када постану у довољној мјери ефикасни и инхерентни, за једну државу прибављају одређење: социјална.

Наравно, све то подразумијева и стално увећавање учешћа државног апарата у друштвеном производу (ци-ди-пи) или у укупном волумену прихода које једна држава у ширем смислу те ријечи оствари у једној фискалној години.

Када се направи повијесна ретроспектива види се да су три основна чиниоца детерминисала тај развој и развијање државе.

Најприје, то је онај повијесни феномен и константа што се назива рат. Рат, могућност да дође до рата и могућност да се поведе рат дају основу и оправдање за снажење и увећавање државе, односно, државног апарата. Рат или могућност рата легитимишу постајање и постојање државе, која и у њезиној минималној варијанти задржава ту функцију и задатак очувања безбједности од спољашњих и унутрашњих угрожавања. Томас Хобс је у XVII вијеку потребу оснивања државе објаснио и оправдао баш у таквом једном контексту и изнио увјерење, као што је познато, да је настанку државе

претходило стање рата свију против свих у којем је стању људски живот био тежак, бруталан и кратак.

А сљедећи повијесни чинилац који је дао одлучујући замајац како снажењу државе у општем смислу те ријечи, тако и успостави државе у модерном смислу те ријечи, било је тржиште, појава и развој тржишне економије; одакле произилази то да држава као модерна држава настаје због тржишта и обрнуто, данас и ових дана – када се и како се тржиште «глобализује» – да држава «нестаје» опет – због тржишта.

Ако бисмо овдје питали – да ли је за настанак савремене државе важнија улога рата или тржишта, можда би понекоме било довољно да се резонује тако што би се у-казало да су се ратови водили вјековима прије него што настаде држава сагласна њеноме појму.

Треће, сљедећи повијесни чинилац који је директно или индиректно допринио хипертрофији државе – и то можда чак у највећој мјери – то је марксистичка инфлуенција модерности.

Посматрајући и промишљајући генезу државе модерности, аустријски теоретичар Јозеф Шумпетер је 1918. објавио студију под насловом «Буџетска држава». Развој модерне државе, схваћене и у смислу једног теоријског модела, представља конкретно кретање од државе минималних функција до, како су је назвали, мегадржаве.

То, сљедствено, значи и сталну буџетску хипертрофију, односно, кретање од мањег ка већем и највећем буџету и томе хомологној буџетској држави.

И шта сад бива, шта се збива? Бива то да глобализација и евроглобализација све то преокрећу. Збива се то да у наше најновије вријеме тржишна и либерална идеологија – идеологија коју, не сметнимо с ума, протежирају и намећу данас најмоћнији актери «свјетске унутрашње политике» – прави повијесну

реверзију, преокреће повијест у правцу онога што је или како је било, које значи да се правац развоја државе модерности какву знамо излаже ревизији и реверзији: од све већег јачања државе ка све већем апокопирању државе, од мегадржаве ка све мањој снази државе и држави минималних функција, од државе са великом администрацијом до државе са релативно малим бројем запослених службеника. Или ако се хоће: од државе контролора тржишних актера, збивања и моћника, до државе која је мање-више апозитив експандираног тржишта.

Експандирано тржиште постаје глобално. То је глобализација. Када говоримо о глобализацији најприје мислимо на глобализацију економије пошто тај вид глобализације представља основу глобализације уопште. С тим у вези читамо и следеће: «Ако је тако, зар глобализација економије не подразумева онда неизбежну пропаст националне државе, а самим тим и све масовнију дерегулацију економије?»³¹⁷

Значи, глобална и континентална маркетизација фактички раздржављујуће упропаштава државу, оперативно (и) тако што је опозива у њеној најважнијој димензији, наиме, као «буџетску државу». Чини је неодрживом или неостваривом. Драстично или исушује или пресијеца њезине базичне изворе финансирања.

Наравно, исто то се може исказати и у другој формулацији. Умјесто «Европа благостања» можемо говорити о «европском социјалном моделу».

Како се то каже, једна невоља стиже другу, проблем се надовезује на проблем. Дефузија буџетске државе још се не манифестује у алармантном, јавно и јасно схваћеном облику. Јер, реални пад буџетске снаге – те тиме и снаге државе – прикрива се, покрива и надомјешта на најпроблематичнији начин –

³¹⁷Алан Турен, нав. дело, стр. 30.

френетичним задуживањем државе. Тако, са реалним или надолазећим опадањем државне моћи, дијагностикованим и кроз хронични буџетски дефицит, здружује се и све већа задуженост државе, заправо – свих држава, које задуживање поприма - чак и за око лаика или чак и за око појединца кога ништа не занима - облик онога што се већ увелико назива «дужничко ропство».

Наравно, откада је државе било је и великих буџетских дефицита. Савремене државе западају у стање које је врло налик ономе у којем се налазаше Француска Луја XVI, дакле - *предреволуционарна Француска*.

Него, да не сметнемо с ума основну запитаност, почетну тачку од које смо стигли до ове тачке анализе.

Питамо о будућности национално-територијалне државе. Да ли нестаје, радикално се преображава или опстаје упркос факторима раздржављења карактеристичним за евро-глобализацију?

У инвестијацији, пошли смо од анализе буџета. То је реални параметар, на основу којег се може пробабилно прогнозировать. Из увида у системско стање буџета, те анализирања фиксираних тенденција с тим повезаних, треба изводити закључке о будућности национално-територијалне државе.

Поменули смо проблематику и проблем задуживања. Наравно, то је један начин како државна власт излази на крај са великом диспропорцијом између смањења пореске основе и буџетских примитака на једној и растућих буџетских расхода на другој.

Други начин је инфлаторно финансирање.

Евроглобализација као маркетингизација доводи државу у посве компликовану ситуацију и зато што јој одузима то средство, као и монетарни суверенитет укупно.

На страну негативне конотације термина инфлација, овдје се евиденцијски указује да држава тиме остаје без врло значајног средства за темперирање социјалних неједнакости, те да је тиме кардинално ослабљена. И мање легитимна.

Јер, инфлација није само тек вид двоструког опорезивања. Што је можда (нај)важније, инфлација представља неку врсту допунског редистрибутивног механизма.

Све су модерне европске државе, не само на Истоку него и на Западу мање више биле буџетске. Док посматрана кроз либертијанску визуру таква држава представља, малтене, монструмизацију државе, дотле посматрана кроз социјалдемократску визуру ова представља хуманизацију државне организације и велико повијесно постигнуће.

Дебуџетизација држава по природи ствари растаче друштвену кохезију, драстично доводи у питање стабилност и унутрашњи мир у друштвима држаним буџетским државама.

Фокусирана анализа повијести показује да повећавање и прерастање државе у буџетску државу има своје дубоке и једноставне историјске, политичке, социјалне и безбједносне разлоге. Ту је основно питање ово: Зашто су модерне државе постале буџетске?

Одговор је повијесно утемељен, најмање од канцелара Бизмарка наовамо, наиме – баш зато да би избјегле дисимилацију, друштвени раскол, па ако се хоће и – револуцију.

5.6. ЕВРОПА БЕЗ ГРАНИЦА

У суботу, 22. децембра 2007. године, на словеначко-италијанској граници, одржана је пригодна свечаност. Повод је била одлука Европске уније да девет земаља које су 2004. године постале чланице Уније буду примљене и у Шенген систем. То конкретно значи, прије свега, да ће између свих тих земаља бити укинута гранични надзор и контроле. Још једноставније речено, то значи ништа мање него да ће између тих држава бити укинуте границе.

Размишљајући прогностички о перспективама када је у питању национално-територијална држава, неизбјежно доспијевамо и до тог феномена дебордеризације.

И ту се показује неки облик повијесне реверзије. **Вестфалија је модерној европској држави дала границе, Брисел јој их одузима и брише.**

Као што је настајање Европе држава у пракси значило дебордеризацију кантона, сеншелата, каштеланстава или покрајина, тако и настајање Европе државе у пракси значи дебордеризацију држава Европе.

Оно што је ту сад и занимљиво и забрињавајуће то је да – припремљени сажетом феноменологијском историјском реминисценцијом – можемо још једном релативно лако да видимо и то да су најновији процеси у савременој Европи у основи *ништа друго до подражавање или продужавање ових дешавања из времена повијесне транзиције из средњевјековља у модерност.*

О томе смо већ писали у ранијим секцијама. Овдје се враћамо тим увидима као на још један начин важним и актуелним. Јер, гледајући дебордеризацију, гледамо како то изгледа кад држава нестаје. Значи, знајући за бордеризацију, знамо већ сад – наравно у том једном одређеном дијелу – како ће изгледати будућност национално-територијалне државе.

Другим ријечима, теза «ендиста» се већ сада може разазнати као тачна ако су у питању границе држава као таквих, дакле, ако нестајање државе значи нестајање граница државе.

Колико се може схватити, изгледа да је потребно инсистирати на тој проблематици, на теми «Европа без граница» и зато што су та проблематика и тај проблем колико значајни толико и запостављени.

Да ли се на ту тему уопште размишља? Шта се у јавности – па и стручним круговима – уопште замишља под «Европом» и «Европом без граница»?

Замислимо, за тренутак, каквог политичара који на предизборном митингу екскламује и декламује некако овако: «Ми смо за Европу без граница!» Лако нам је да, одмах, замислимо након те екскламације акламације свих присутних присталица.

Замислимо, сада, да тај исти политичар издекламује: «Ми смо за то та наша држава буде без граница!» Сад већ – иако је *infactо*казано једно те исто – некако, није нам више лако да замислимо оне већ једном замишљане акламације, уколико тражимо да останемо у реалности замишљања.

Уопште није сувишно назначити да када се говори о укидању граница не мисли се само на укидање граничних прелаза, већ на укидање граница као таквих уопште – ма колико то неком иначе изгледало реално, нереално или надреално. Да погледамо, уосталом, шта о томе тачно пише у документима на које реферишемо кад ово пишемо.

На примјер, Конвенција о примјени Шенгенског споразума (од 19. јуна 1990. г.) у члану 2. вели: «Унутрашње границе могу бити прећене на било којој тачки без било каквих контрола лица».

Да не буде забуне, иста конвенција (члан 1) даје дефиницију шта се подразумева под унутрашњим границама («internalborders»). То су «заједничке земаљске границе између уговорних страна, њихови аеродроми за интернационалне летове и њихове морске луке...»

Такође, предлог «Устава» ЕУ, који су Холанђани и Французи одбацили, додјељује надлежности Комисији Уније када су у питању «унутрашње границе». У поглављу Н, члану III-257, пише да Унија «гарантује одсуство контроле лица на унутрашњим границама». У одјељку 2 истог поглавља (члан III-256) пише да: 1. Унија води политику која има за циљ да: а) осигура одсуство сваке контроле лица, независно од њиховог држављанства, када прелазе унутрашње границе.

Најзад, Лисабонски уговор у глави V («Подручје слободе, безбједности и правде», поглавље 1., члан 67), саопштава: 1. Унија успоставља подручје слободе, безбједности и правде с обзиром на поштовање темељних права и различитих правних система и традиција држава чланица 2. Унија осигурава да се особе при пријелазу њених унутрашњих граница не провјеравају...

Уз то (поглавље 2., «Политике које се односе на граничну контролу, азил и усељење», члан 77), саопштава се и да «1. Унија развија политику с овим циљевима: а) осигурати да се особе при пријелазу унутарњих граница без обзира на њихово држављанство не подвргавају било каквој контроли».

На основу изнијетога, јасно је да синтагма «укидање граница» не подразумева само укидање царина или граничних пријелаза – што је некаква нејасна представа, мњење многих, већ и границе у читавој дужини њиховој, границе у смислу међудржавних граница. Границе са њиховим спектакуларитетом и прерогативном снагом.

Укидају се спољашње, традиционалне, инхерентне границе још постојећих европских држава; које су и јер су – гледано из угла ЕУ као *државе-у-настајању* – унутрашње границе, за које се налази да су сметња и за које се не налази алтернатива дебордеризацији.

А када је тако, ту се сада постављају нова питања. На примјер: како ће Унија реализовати њезине двије политике које се чине дисјунктивне – једна, која одсуство контроле и укидање унутрашњо-спољашњих граница заповједно захтијева; и друга, која стреми да створи јединствено подручје (слободе) безбједности и правде?

Јер, јасно је или би требало, морало да буде јасно да таква прекрупна промјена у начину живота, промјена у статусу једне државе – какву промјену само по себи инволвира реализовање замисли о Европи без граница – инволвира даље читаве низове дубоких и детаљних реорганизација на разним плановима друштва и у разним секторима појединачног и колективног живљења, које даље инволвирају нове детаљне и дубоке реорганизације на разним плановима друштва и у разним секторима појединачног и колективног живљења.

Такође, проничуће прогнозирање надлазеће судбине те фундаменталне организације модерности коју зовемо држава није ни налик хиромантијском преварном нагаћању већ *stateoftheart* сцијентистичке обраде стварности. Несумњиво је, тачно или у-суштини-тачно прогнозирање представља врх научно-теоријске дјелатности.

У том смислу, врло је значајно да релевантна питања буду постављена у центар анализе, као и то да се ваљано одабере правац у којем треба гледати ради проничућег анализирања.

На примјер, треба гледати у правцу граница још увијек постојећих држава. Алтернатива томе једино може да буде игнорацијско пренебрегавање.

Питање будућности национално-територијалне државе објективно је свезано с питањем будућности граница. Отуда, *знајући да државама већ данас бивају (ауто)ампутиране њихове границе, већ данас сигурно знамо парцијално како ће изгледати будућност национално-територијалних држава: биће то државе без граница а гранични каменови ће бити само некакви антиквитети модерности у доба «постмодерних» крајњих тектонских промјена.*

Свакако, док пише о овоме или овако, човјек се осјећа помало непријатно. Но, ту се мора схватити и прихватити као нека врста интелектуалне, личне обавезе на скрупулозност. Државе остају без граница – то је чињеница и то кардинално крупна. Морамо је нотирати, онда, дати јој одговарајуће значење и значај. Међутим, крећући се, већ годинама, кроз разноврсну литературу о ЕУ и евроглобализацији, овај аутор још није наишао на анализу ове проблематике и проблема. Значи, не велимо – ваљану анализу, већ просто анализу на ту тему уопште.

Сјетимо се, држава се одавно, рутински препознаје и признаје као држава кроз три дефинишуће константе: *становништво, ефикасна власт и границе.*

Сада је већ много јасније да примјена фактичког европског «Устава» заиста значи и захтијева тотално укидање граница једне државе а не само тек смањење па укидање царина или укидање, уклањање контроле (само) на одређеним граничним и царинским прелазима. А разлика је онда веома велика, јер укидање царина или царинске контроле још спада у историју, док укидање, тотално оповргавање међудржавних граница – тако да су границе између држава као границе између општина у некој држави – *спада у укидање и успостављање историје.*

У психологијском смислу то би могло да значи и то да ће се у времену које је пред нама пред индивидуалне и интрапсихичке механизме (само)заштите од

истине и истинитих информација постављати још тежи, компликованији задаци него до сад.

У политичком смислу или консеквентно, то значи баш велике промјене, такве реалне дезорганизације и дерогације на нижем нивоу, које ће захтијевати све и нове централизације, нове репресивне инстанце на «вишем нивоу», централизацију репресивних инстанци.

Ма како, иначе, укидање граница између држава могло да изгледа или ма како то било пласирано јавности, ма какви да се «бенефити» повезују с тим процесима циљно-рационалне дебордеризације на Континенту, не би требало да будемо слијепи за чињеницу да је – изван прокламација и декламација – у питању нешто што је реални «окидач» за бројне друге промјене (*spillover ефекат*).

Реалност у којој се дебордеризација спороводи је карактерисана и експанзијом тероризма, сталним снажењем криминала, који такође постаје прекограничан по домашацима и посљедицама, као и пролиферацијом наоружања.

По аутоматизму, укидање граница захтијева «компензаторске мјере». Јасно је – када се већ једном прихватила та фанастична замисао да државе наједном буду државе без граница – да је тиме потенцијално свугдје отворен пролаз за свакога. Другим ријечима, јасно је да оно питијско право на слободу кретања лица имају намјеру да искористе не само пословни људи, љубитељи путовања, студенти или радници који путују тамо и онамо трбухом за крухом, већ, дакако, «лица» као што су: терористи, криминалци и одметници од закона по било којој основи такође.

Јасно је, даље, да таква вјештачки створена али сада већ фактичка ситуација неопозиво захтијева контрамјере, разне изнуђене и реактивне поступке и

уступке, захтијева, наиме, да државе пристају у новој ситуацији на нешто на шта, иначе, редовно никада не би пристале.

«Компензаторске мјере» претпостављају све тјешњу сарадњу између европских полиција на државним нивоима. Досадашња пракса интеграција бјелодано показује да је свагда – прије или касније, мање или више, *stepbystep* – из таквих релација све тјешње неформалне сарадње на крају долазило до институционализације: до настајања нових, до тада формално непостојећих или додавања нових, (далеко) већих овлашћења већ постојећим.

Такве планове, као што је већ у-казано, подупире и једно неформално тијело под називом «Савјетодавна група за будућност европске политике унутрашњих послова» (оснивање ове групе је на једном од неформалних састанака министара унутрашњих послова и имиграције у јануару 2007.г. предложио Волфанг Шаубл, тадашњи министар унутрашњих послова Њемачке, затим и тадашњи европски «министар унутрашњих послова» Франко Фратини).

Почетком 2007.г. лист «TheObserver» је извијестио да је дошао у посјед повјерљивих докумената из којих се види да Њемачка хоће да предложи да у корпус Европског права уђу закони који би омогућили, прво од свега, да наоружане полицијске снаге могу по закону да дјелују и изван властитих, домицилних земаља.

«Њемачка врши притисак на невољне европске партнере да пристану да наоружане полицијске снаге и агенти на тајним операцијама некажњено дјелују изван своје државе».³¹⁸

Уз то, ваља бар поменути и иницијативу за формирањем формалног новог европског ресора под називом «EUInteriorMinistry».

³¹⁸EU FACES SPLIT ON POLICE POWERS, *The Observer*, January 21, 2007.

Основни официјелни оквир унутар којег овакве и сличне иницијативе «имају смисла» – и чије интенције иду у правцу европских снага за очување јавног реда и мира, европске «државне безбедности», специјалних полицијских снага и европског министарства унутрашњих послова – је стварање и довршавање онога што је названо «јединствено подручје слободе, безбједности и правде».

У будућности (и већ сада је то тако, што конкретно што трајекторијално) ЕУ ће имати границе као садашње, државе модерности – дакле, *као држава*; док те исте државе неће имати граница, биће дебордеризоване. Тамо, пак, гдје се границе неке од тих (бивших?) држава поклапају са границама ЕУ према «остатку свијета», оне ће бити (и већ јесу) третиране као *спољашње* и на њима ће се налазити граничари и граничне постројбе с ознакама ЕУ.

У перспективи, промјена у прекограничном режиму – или просто градуално укидање граница међу европским државама – подразумијева и увођење нових техника контроле, нове бордеризације и лимитације, које за нас значе и једновремено проширивање и поништавање традиционалних, нововјековних права Европљанина. Једна од таквих техника је увођење биометријске методологије, на шта итекако треба обратити пажњу, будући да је то далеко од тога да буде тек техничка измјена.

Постављен мање рафинирано, проблем се показује и у једној једноставној формулацији и у «каптитивном» питању: ДА ЛИ ЈЕ ДРЖАВА БЕЗ ГРАНИЦА ДРЖАВА?

Иако се то питање може, на некој оси европејство-против европејство, поставити ближе овом другом полу или позицији, није у томе ствар. Треба радије сматрати и посматрати нешто другачије, тако да је у крајњем у центру

пажње и поимања више, првенствено, илуминација као сазнање и сазнање као илуминација.

О томе се још може рећи и сљедеће: « Не можете градити државу без контролисања граница. Заправо, војно-административна моћ било које државе најбоље се може измјерити кроз анализу њеног успјеха у контролисању интеракција преко њених граница, у провјеравању кретања људи, роба и идеја».³¹⁹

Најзад, остаје још да о-поменемо да можемо са сигурношћу направити предикцију и када су у питању законодавства национално-територијалних држава.

Јер, већ данас, та ванредно важна функција је прелазећа/прешла на наднационални ниво. Данас се у парламентима земаља од Балтика до Балкана доносе закони који су претходно донијети у Бриселу. То јест, закони једне државе су закони који су донијети изван или изнад те државе. Другим ријечима: «Данас је Европска унија (ЕУ) постала не само једно интегрисано тржиште и трговински блок од преко 489 милиона људи, иако би већ само то било велико постигнуће. За њених 27 држава чланица ЕУ је такође главна легислативна снага; њене регулације и политике простиру се на бројна подручја економског и друштвеног живота. Ранији француски министар финансија и водећи ЕУ званичник Жак Делор је предвидио да ће за кратко вријеме 80% социо-економске легислативе која се тиче Европљана бити доношено у Бриселу, Белгија».³²⁰

Само, на шта се, онда, своди улога државних парламената. На споредну улогу, на статирање? Све у свему, ти су парламенти у односу на власт у Бриселу, већ

³¹⁹Stain Rokkan, *DIMENSIONS OF STATE FORMATION*, in: *THE FORMATION OF NATIONAL STATE IN WESTERN EUROPE*, C. Tilly (ed.), p. 589.

³²⁰Andrew Moravcsik, *EUROPEAN INTEGRATION: LOOKING AHEAD*, in: *Great Decisions 2008*, Foreign Policy Association, 2007, p. 17.

данас, оно што су општински парламенти у односу на главне градове државе и централне институције државе.

5. 7. «ЈЕ ЛИ БРИСЕЛ НОВИ РИМ?»

Генерално, до сада смо писали прво о садашњости национално-територијалне државе (о њеној позицији у контексту глобализације, преношењу овлашћења на «виши» ниво и сл.), затим о њеној прошлости (када и како је уопште настала, фазе у развоју национално-територијалне државе и сл.), да бисмо сада покушали мислити будућност која је пред њом и за коју смо у-казали да је «већ почела».

Међутим, као што смо и поменули, национално-територијална држава нема неку само своју будућност, такву која би била ексклузивно њена, будући да будућност дијели са ЕУ; и уопште, дијели је с инстанцама и институцијама које се транснационално и супранационално позиционирају.

Још прецизније, те инстанце и институције директно упливишу будућност и изгледе државе и к томе, све отвореније и читије, виде државну будућност «ендистички», то јест – виде њихову над-државну перспективу у «постнационалним констелацијама» и инволуцијској бесперспективности државе.

Као што смо и помињали, држава се све чешће и инсистентније оглашава за «застарелу». Велики број теоретичара се недвосмислено опредјељује против национално-територијалне државе, било да је ријеч о увјерењу и личном ставу прије свега, било да је ријеч о закључку изведеном на основу истраживања.

На примјер: «И овлашни поглед на стварност Западне Европе показује да је национална држава на неким нивоима истрошена. Показало се да државне институције ипак нису кадре да реше нека питања почев од потребе ширег обухвата привредног простора преко питања одбране и борбе против организованог криминала, организације саобраћајне мреже и комуникације до проблема човекове средине. Национална држава, која је претходних векова била неопходна као љуштура настајућег индустријског друштва и као механизам за регулисање конфликта, која је, поред тога, чинила једини оквир за демократске институције и уставе, данас не може сама да задовољи човекове потребе; уз то, нужно се морају успостављати просторно шири пореци».³²¹

Један од аргумената који се у полемикама раби иде отприлике овако: држава је до сада била незамјенљива а од сада је итекако замјенљива и мора бити супституирана, јер не може да понуди рјешења за проблеме који је објективно превазилазе као што је, рецимо, ефекат стаклене баште или глобална економска криза.

Стога се и вели паролашки да «глобални проблеми траже глобална рјешења» а држава се као таква ту или тек донекле уклапа – или се никако не уклапа.

5.7.1. «Неимперијална империја»

Како ће изгледати, шта ће бити Европска унија у времену што је пред нама?

И одмах затим: Каква ће бити правно-политичка позиција национално-територијалних држава, најприје оних које су државе-чланице, као и кандидати за приступање, унутар склопа Уније? То су основна два питања на која смо дужни потражити скрупулозне одговоре.

³²¹ Хаген Шулце, нав. дело, стр. 222-223.

Сваким даном европске се државе све више инволвирају у европске интеграције. Колико се може разумјети, криза увећава неку врсту зависности већег броја држава-чланица од институција ЕУ.

Отуда, искрсавају нова или нова-стара питања, све актуелнија и акутнија једна те иста елементарна питања, на која некако још увијек нема квалитетних, квалификованих одговора.

Одговора понекад нема и зато што нема примјерених питања.

Једно од тих значајних питања које се не поставља то је генерално питање политичких посљедица чланства у Унији. Из тог питања се гранају друга, појединачна: Коликог ће дијела суверенитета морати – даљим одвијањем интеграција као «недовршене авантуре» – да се одрекне свака од држава.

У ствари, сва односна релевантна питања воде ка истом, опет ка питању: Шта је ЕУ? Пропулзивна претпоставка је да релевантан, егзактан одговор на то питање садржи виртуелно и одговоре на сва друга питања, од којих смо два понајважнија навели.

То је питање већ постављено у првом дијелу ове дисертације. Но, исто је и даље актуелно. С тим што, сада, треба да буде модификовано, прилагођено ономе чиме се врло заокупља овај дио рада. Значи, питање ће сада да гласи: *Шта ће бити ЕУ?*

Опет, да бисмо релевантно прогнозирали будуће устројство ЕУ, неопходно је да са-знамо – и то са-знање утврдимо – каква дефиниција, какво одређење у садашњости и у тачности припада овој мегаструктури.

То нас враћа на различита одређења политичког система ЕУ, она која смо већ помињали у првом дијелу рада. Првенствено, она према којима је ЕУ «више од државе».

Одређења о којима је ријеч изнијели су разни теоретичари, стручњаци, аналитичари из области ЕУ и европских интеграција. Међутим, шта на ту тему кажу политичари? Конкретније, појединци из бриселског политичког естаблишмента?

Полазећи још једном у тражење тачног и најтачнијег одговора на основно питање у вези са ЕУ - неодложно, још и дискутабилно питање идентификовања њезиног идентитета - цитираћемо и водећег функционера бриселске администрације, његов непосредни одговор на непосредно постављено питање о идентитету ЕУ.

Ријеч је у изјави која је - у мјери у којој је била добила публицитет - скандализовала дио европске јавности. Западни медији су данима писали о томе, преносили различите коментаре и реакције, политичке реакције су биле бурне.

Ево о чему се ради. На конференцији за новинаре од 10. јуна 2007.г. - повод је био објављивање подршке Европске комисије тако названом Лисабонском или Реформском уговору, значи новом-старом «Уставу» Европе - на питања је, поред других, одговарао и Барозо, тада предсједник ЕК у првом мандату. У једном тренутку је један холандски новинар питао Барозоа (парафразирамо): Ако није ни супердржава, ни интернационална организација, шта је онда у ствари Европска унија?

Предсједник Европске комисије је казао сљедеће: «Понекад волим да поредим Европску унију са стварањем организације империја. Ми имамо димензију империје али постоји велика разлика...Сада, ми имамо оно што неки аутори називају неимперијална империја».³²²

³²²BARROSO SAYS EU IS AN 'EMPIRE', *EU Observer*, 11.07. 07, euobserver.com/institutional24458; упореди такође и: BARROSO HAILS THE EUROPEAN 'EMPIRE', *The Telegraph*, 11 Jul 2007, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557143/Barroso-hails-the-European-empire.html

Ово је за европске студије наглашено важан одговор.

Из више разлога. Прво, јер долази од некога ко је на функцији првог човјека Европске комисије, дакле, органа који је нека врста пресликавања националне егзекутиве на супранационални ниво. Даље, то је први пут да неко са тако високе адресе да тако једну јасну, отворену и – можемо то већ сада да тако прокоментаришемо – посве неочекивано тачну и транспарентну изјаву.

Оно што, иначе, «пројектни биро» и водећи функционери из Брисела, Луксембурга или Стразбура уобичајено користе, то је фраза, опште мјесто, гледају стално да се што мање од онога што је меритум или импликација саопшти, да се што више сакрије, да се, ако се хоће, што успјешније «обрлате» јавна мњења или државна руководства.

Тако је од почетка. То спада у «конструкционо лукавство». То је шире препознато као прихваћена миксована *stealthi piecemeal* «приступ» када је у питању ЕУ *building*, «који су заступали Жан Монеи нео-функционалисти. Овај метод је фино сумирао Паскал Лами, ранији европски комесар, једно вријеме замјеник предсједника Комисије Жака Делора, па генерални директор Свјетске трговинске организације: 'Европа је изграђивана на сенсимонијански (технократски) начин од почетка, ово је био Монеов приступ: народи нијесу били спремни да се сагласе са интеграцијама, стога се морало ићи даље а да им се не говори превише о томе шта се заправо дешава!'.³²³

Европска унија официјално себе перципира и представља као, како оно веле, ентитет *suigeneris*. То би могло да се схвати и овако: ми не знамо шта смо, знаћемо на крају, када видимо шта је од интеграција испало. Томе супротно, феноменолошка анализа, заправо свака стручна и скрупулозна анализа, обавезна је да мисаоно иде далеко напријед, да оно што ће бити посматра као

³²³ Giandomenico Majone, *MONETARY UNION AND THE POLITICIZATION OF EUROPE*, p. 2.

да већ јесте а оно што већ јесте сазнаје какво јесте. Па и «главни архитекта» ЕУ Моне је одмах од почетка декларисао шта би његов пројекат «европског уједињења» требало да буде на крају – дакле, шта му је од почетка циљ.

Проницљиви холандски новинар – иначе, као да доста вјерно одражава расположење спрам интеграција и у његовој земљи – питао је заправо не само шта је ЕУ већ и шта ће иста бити када се једног дана доврши процес европске интеграције.

Очито, питање је до те мјере изненадило и инспирисало «европског премијера» да је, дакле, казао да је ЕУ ништа мање него империја.

Рекосмо, то изазва бројне и бурне реакције у медијима и политичким институцијама.

Британска опозиција је одмах искористила Бароозов иступ и окренула га и против тада предсједника владе Брауна који је, иначе, био локални и лојални заступник интереса ЕУ у Британији, заложивши се за што блискије и безусловније интеграције Велике Британије у «Европу». Лидер независне партије Велике Британије Фараџ је тим поводом изјавио: «Волио бих да господин Барозо дође у Британију и понови своје изјаве, и види каква би реакција била».

«Британији је јуче речено да је дио нове Европске имерије – од стране бриселског бирократе који би био император»³²⁴, како је у коментару под насловом «Позив на гласање о 'Европи империји'», написао коментатор британског листа «Times». Британска штампа се (и овим поводом) бавила и бави питањем будућности (или судбине) Велике Британије у контексту европских интеграција и ЕУ уопште.

³²⁴CALL FOR VOTE ON 'EUROPE EMPIRE', Times, 11 July 2007.

Иста или слична је била запитаност и различитих медија на Континенту.

Него, складно је и важно да се иста тема сада погледа и из другог угла, овај пут више теоријског. Јер, дефинишући, да не кажемо – разоткривајући, ЕУ као једну врсту империје, председник ЕК се, заправо, позвао на рецентну теорију, будући казавши, дакле: «Сада, ми имамо оно што неки аутори зову неимперијална империја».

5.7.2.«Империја без императора»

Како би се ствари боље повезале, показаћемо у наставку шта о питању идентификације идентитета ЕУ, као и о овој тематици опште, пише један утицајни савремени теоретичар, системски добошар европских интеграција.

«Ако ЕУ није држава, али ни међународна организација, – што је онда?... Како би се разријешила постојећа епистемолошка блокада, то ћемо у овом и у следећем поглављу експериментално предочити, друкчије дефинирати, довести међусобно у везу, а и спојити цијели низ концепата како бисмо испитали у којој се мјери с њима може створити примјерени појмовни облик за нови облик Еуропа. Ради анализе политичко-институционалне димензије европске власти најприје ћемо модернизирати и тестирати појам *empirea*. Наша теза гласи: космополитизација државе у Еуропа узроковала је настанак политичке творевине коју ћемо анализирати као постхегемонистички *empire*».³²⁵

Ово је цитат из студије «Космополитска Европа». Аутор је утицајни савремени политиколог и социолог Урлих Бек (скупа са Едуардом Грандеом). Дакле, овај Њемац је један од тих аутора на које се Барозо, заправо, позвао, када је одредио ЕУ као империју.

³²⁵Ulrich Beck, Edvard Grande, *ibid.*, стр. 74-5.

У поменутој студији Бек користи термин *empirei* одређује ЕУ и Европу као империју. Врло експлицитно, као и у Барозоовом одговору, наглашава се да ЕУ није ни држава није ни међународна организација већ нова империја.

Што се тиче аутора ове дисертације, био је не мало изненађен када је читао студију о којој је ријеч. Изненађен, поред осталог, степеном отворености с којом Бек – иначе препознатљиви системски добошар – говори о правом карактеру и стварним циљевима, експлицитно о ономе што се реално подразумева пот питијском фразом «европске интеграције». Рецимо, да ће се отворено употријебити термин империја – баш као и три године касније, на поменутој конференцији за новинаре – то је било посве изненађујуће.

Колико садашња ЕУ, каква је, кореспондира моделу империје?

Да бисмо на то одговорили, треба да знамо шта се подразумева под империјом. Империја није исто што и држава. Једна важна разлика између државе и империје се односи на границе. Наиме, «повлачење граница за државе је оштро и упадљиво. Оне означавају прелаз од једне државе ка другој. У случају империја, такве прецизне линије раздвајања предстаљају изузетак».³²⁶

Разумије се, ту се сада отвара простор за «епистемологију будних људи», то јест, отварају се – као, такорећи, тиме омогућена, дозвољена – многа питања од велике и највеће важности.

Нека од тих поставља и њемачки теоретичар: «Одлучујућа питања која се тада постављају гласе: гдје се у таквој мрежи налази моћ? Како је моћ организована у европском *empirei*? Је ли Брисел нови Рим?»³²⁷

³²⁶ Херфрид Минклер, *ИМПЕРИЈЕ – Логика владавине светом-од Старог рима до Сједињених држава*, библиотека *euroln*, 2009.г., стр. 15.

³²⁷ Ulrich Beck, Edvard Grande, *ibid.*, str. 94.

Одмах затим, релевантно питање је и то каква је будућност Европске уније и Европе као империје (у контексту европских интеграција)?

По Беку, «тимае није речено да се Европа може замишљати само као *empire*... У начелу би Европа могла потпуно превладати своја интергувернементалистичка ограничења и попримити облик наднационалне државе. Исто је тако замисливо да Европа своје наднационалне компетенције опет смањи и поново се развија у смјеру интергувернементалистичког стања, било с неком хегемонистичком силом, што је због све већег броја чланица све мање вјероватно, било без хегемона».³²⁸

То би, дакле, могло да значи и да би у времену које је пред нама могло, евентуално, доћи до крупног обрта – то јест, како је произилазеће, до реверзије процеса реверзије – што ће казати до деимперијализације Уније. Таква размишљања су у контексту кризе у ЕУ добила на учесталости и заснованости. Колико су, ипак, таква размишљања и процјене заправо реалистични?

Другим ријечима, Европа може учинити ово двоје: или постати *superstate* (Европа без држава) или поново постати Европа држава. «Међутим – изричит је Бек – све док не чини ни једно ни друго, док учинковито комбинује и интегрише оба начела, може бити само једно: *empire* !»³²⁹

Базично слично као Бек размишља и Ж. М. Гуено који такође пројектује једну империјалну пројекцију, континенталних и планетарних пропорција, наимае, такву једну империју која би, по њему била, требала да буде «империја без императора» (контрадикција?).

И с тим у вези, друга важна питања појављују се као једно за другим, па скоро као неки водоскок запитаности. Да издвојимо и истакнемо и слѣдеће: *Каква је,*

³²⁸ *ibid.*, str. 84.

³²⁹ *ibid.*, str. 84.

онда, судбина модерне државе која је «интегрисана», која је, штавише, апсорбована у једну такву империју (па била она и неимперијална или без императора)? То питање је од прворазредног значаја.

Међутим, да би се одговорило и на то питање прво мора да се одговори на нека претходна, објективно прва питања. Још боље, треба да се (најзад) учине нека конкретна разјашњења и одређења када су у питању ЕУ и европске интеграције *asawhole*, што значи, независно од ове или оне (под)теме, овог или оног (под)питања.

Сликовито речено, било би корисно и потребно да се у вези са ЕУ и интеграцијама направи, усагласи нека врста теорема, као што је то пракса у математици. То јест, да се ус-постави неколико постулата као што је конкретно случај с Еуклидовом геометријом.

Тада и од тада би ти постулати важили као постулати и не би било нити потребно нити изводљиво да се са сваком новом анализом или писањем на тему европских интеграција покрећу велика питања око основних ствари.

У основи нешто слично је 1972.г. предложио Ернст Хаас, аналитичар интеграција старије генерације. «Крупан корак на путу ка интегрисаној теорији регионалних интеграција... био би предузет ако бисмо разјаснили материју на основу које предлажемо објашњења и/или предвиђања... У најбољем случају, све што имамо су путативне зависне варијабле».³³⁰

На примјер, било би потребно усаглашавањем и скрупулозном анализом добити одговарајући постулат када је у питању питање *да ли, просто речено, европске државе губе или добијају интегрисањем у ЕУ (или: у империју)?*

³³⁰ Michael Hodges, *EUROPEAN INTEGRATION*, Harmondsworth: *Penguin Books*, 1971, p. 27.

Питање можемо формулисати и оштрије: Да ли улазак у Унију подразумијева да улазеће државе треба намах да западну у неку врсту сљевила када је у питању њихов дугорочни и елементарни интерес?

Имају ли, реално, избора? Да ли су, говорећи реално, државна руководства, на неки начин, мајсторски обманута, наведена да на дилеме које се тичу елементарног интереса њихових држава гледају очима оних који их обмањују («softpower»)?

Сљедеће крупно питање је сљедеће: Да ли «Нови Рим» активно, реално раздржављује? Да ли Брисел – далеко од тога да на вишем нивоу тек «уљудно» заступа интересе држава чланица, на основу овлашћења која су му исте делегирале, то «и ништа више» – заправо реал-политички поткопава те исте државе? Као што неко дијете, да би расло и крупњало, једе и уноси у себе храну, да ли, слично, ЕУ «једе» суверенитет и «уноси у себе» регалије национално-територијалне државе?

Проблем и проблематичне су толике дискрепанције налазеће се у односној литератури. Одакле толике дискрепанције? И то око основних, елементарних тачака?

На примјер, зачуђујуће је да се око питања: *Да ли интеграцијом у ЕУ држава јача или слаби?* – налази толико супротстављених дискрепанци. Јер, то је од кључних политиколошких и политичких питања, барем на Континенту, те одговор на исто треба да буде преведен у ранг постулата, ако не и аксиома научне дисциплине европске студије.

Рекло би се да нијесмо значајније одмакли у задњих тридесетак година писања и анализирања када је «Доналд Пухала говорио у име многих када је у једном чланку објавио да је, након 15 година изучавања, ова дисциплина још несигурна у погледу тога шта заправо изучава. Он је сматрао да је у томе

главна препрека склоности неофункционалиста и интергавернменталиста да се фокусирају на то шта ЕУ може да буде прије него на то 'шта је овдје и сада!'.³³¹

Може се примијетити да је један од разлога што долази до дискрепанција које помињемо напосто овај: *један број савремених теоретичара и политичких научника су радије агитатори него аналитичари.*

5.7.3. Закључна разматрања: Империја или држава?

Тврди се, тако, да чланство у Унији јача државу чланицу.³³² Дакле, испада да прихватање «европских закона» и предаја европским институцијама растућег броја надлежности не слаби већ јача све те државе. Ту је, сада, потребна не мала казуистичка вјештина и вербално-интелектуално жонглирање да би се то доиста и доказало.

Чак се лако увиђа да један те исти «режимски» аутор износи такве ставове као да су у питању два различита аутора, то јест, износи и заступа ставове који једни другима противурјече. Рецимо, поменути њемачки аутор заступа, пропагира став да предајом овлашћења на ниво супранационалних институција државе раде у свом интересу у контексту глобализације и великог јачања мултинационалних корпорација (студија «Шта је глобализација»); док истовремено заступа становиште да је држава уопште, да тако кажемо, «застарела», да треба одбацити национално-државну визуру и сл. (студија «Космополитска Европа»).

³³¹ Andrew Jordan, *THE EUROPEAN UNION: AN EVOLVING SYSTEM OF MULTI-LEVEL GOVERNANCE... OR GOVERNMENT*, *The Policy and Politics* (Special issue), 2001, p. 198.

³³² као на примјер: Moravcsik Andrew, *WHY THE EUROPEAN COMMUNITY STRENGTHENS THE STATE: Domestic Politics and International Cooperation*, Working Paper 52, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1994.

Најједноставније говорећи: Ако у наредном дужем временском периоду ЕУ даље мутира било у супердржаву, било у империју, судбина национално-територијалне државе је тако и тиме врло неизвјесна. Или ћемо, радије, рећи – извјесна?

Треба овдје поменути да неки теоретичари не само да ЕУ виде као империју већ се и заклажу за то да се иста и дефинитивно империјализује. На примјер: «Европа ће, уколико се не изложи пренапрезању и коначно пропадне, морати да преузме овај империјални модел повлачења граница. У принципу, њему је својствен такав поредак, мада се спољашње границе Европске уније разликују од Шенгенских односно граница Евро-зоне. Овај модел ће се даље развијати, да би европске границе истовремено постале стабилне и еластичне. То отвара могућност утицаја на периферију, који пре личи на империјални него на однос између држава. Европска будућност стога неће бити осигурана без преузимања империјалног модела».³³³

На овом мјесту се логично може поставити питање: Након свега, да ли је ЕУ федерација или империја? Односно: Да ли ЕУ постаје федерација или империја?

Одговарајући, прво што треба да напоменемо је да, заправо, разлике између два концепта о којима је ријеч нијесу тако велике као што би то могло да изгледа на први поглед. Тако да «у свјетлости такве анализе тешко да изненађује то што једна империја може бити претворена у федерацију, а федерација у империју».³³⁴

И империја и федерација базично представљају политичко-владавинску солуцију прије свега тамо и када је ријеч о великим и врло великим

³³³ Херфрид Минклер, нав. дело, стр. 221.

³³⁴ Карл Ј. Фридрих, *КОНСТИТУЦИОНАЛНА ДЕМОКРАТИЈА*, ЦИД, Подгорица, 2005.г., стр. 170.

територијама, те о сложеним заједницама; т.ј. заједницама које се састоје од већег броја различитих заједница, *заједницама заједница*.

Упрошћено и уводно, федерација се може описивати као нека врста демократизоване империје. Или како се још каже: «Федерација је алтернатива империји. Она је то зато што власт којом располаже федерација преовлађујуће је консензуална, док је она империје принудна... Најзанимљивији примјер постепене замјене једне империје федерацијом је, наравно, трансформација Британске Империје у Комонвелт Нација».³³⁵

Мада, са становишта будућности савремене национално-територијалне државе, неизбјежно је питање каква је ту релевантна разлика за државу – те, дакле, исто и за сваког од нас појединачно јер је ријеч и о државама чији смо становници – хоће ли им будућност и повијест однијети оно што још увијек имају а донијети *или статус дијецезе или статус федералне јединице?*

*

Додајмо још да неки аутори сматрају да је Европска унија тек релативно нова појава. Наиме, они сматрају да је у европској историји итекако и раније било формација које су биле ако не истих а оно сличних профила, трајекторија и формата.

То што се данас са природом и пројектованим развојем ЕУ спонтано и аналитички везују и реална подозријевања у вези са питањем о будућности национално-територијалне државе, није ново, јер личи на подозријевања и запитаности које су се кроз конкретну историју појављивала и раније.

³³⁵ исто, стр. 169.

Јер, «сви велики политички потисци и удари у ова четири века била су настојања да се превазиђе национална држава и да се она замени неким транснационалним политичким системом било да је реч о колонијалној империји или о некој европској (или азијској) супердржави... Чим би се неки нови велики играч појавио на позорници светске историје током ова четири века, тај играч би се сместа давао на превазилажење националне државе и њено трансформисање у империју».³³⁶

Уз то, треба узети у обзир и ауторе који сматрају да је, заправо, сва новија историја Европе састојећа од покушаја разних хегемона да успоставе јединство Европе или јединствену Европу: «...То је почело са Шпанијом у 16. и 17. веку, која је користила богатство свог прекоморског царства подстичући уверење о својој мисији да се поново успостави католичко јединство Европе; следила је Француска, која је у два маха покушала да се вине до позиције водеће европске силе, први пут под Лујем XIV, други пут под Наполеоном, који је преузео мисионарски налог од Француске револуције. Енглеска је искористила оба француска пораза, почетком 18. века, а затим почетком 19. века да би у Европи успоставила неку врсту индиректне хегемонијалне владавине, а заправо је у првом реду била заинтересована за своје прекоморске територије, док се Русије од Бечког конгреса лагано померала у правцу Југоисточне и Средње Европе. Сви ови хегемонијални покушаји су наилазили на отпор осталих европских држава, које су склапале коалиције против сваке водеће силе и пре или после поново успостављале све-европску равнотежу држава».³³⁷

Да ли се онај тренд наставља? Надовезује ли се, доиста, историјат интеграција на тако схваћену историју «старог континента»... у једној ни довољно схваћеној, ни јасно перципираној, релацији континуитета?

³³⁶Peter F. Drucker, нав. дело, стр. 116.

³³⁷ Хаген Шулце, нав. дело, стр. 212.

Свакако, занимљиво је и значајно знати како на запитаност у вези са статусом и судбином модерне европске државе унутар једног постојећег/постајућег система система, државе држава – или (да се ускладимо са интонацијом овог поглавља): унутар својеврсне континенталне империје – гледа помињани Њемац. И ту је Беков одговор крајње прецизан и – опет изненађујуће – јасан и отворен:

*С полаганом конституцијом европског етнотериторијалне се државе не распадају, већ се укидају...*³³⁸

Да ли ће «ослабљене државе»³³⁹ и даље ослабити и опадати? И коначно:+++ Да ли ће неки будући истраживачи и историчари анализирати како је дошло до тога да је некада на тлу Европе било 500 (пред)политичких заједница, па онда 24-5, након Свјетских ратова неких 50, да би, на крају, на тлу тог континента (п)остао само један ексклузивни политички ентитет?

Но исто тако, објективно је на мјесту и дијаметрална запитаност, изражена и у на сљедећи начин формулисаном упозорењу: «Без неких нових покретачких снага, без једне позитивне мобилизације међу њеним елитама и народима, ЕУ, док ће вјероватно преживјети као оригами палата уговора и институција, градуално ће опадати у ефикасности и реалном значају, као Римска Империја. Будући историчари могу онда идентификовати неко вријеме око 2005. као највишу тачку најдалекосежнијег, најконструктивнијег и најмирољубивијег покушаја у историји да се уједини Континент».³⁴⁰

³³⁸Ulrich Beck, Edvard Grande, *ibid.*, str. 97.

³³⁹Костас Дузинас, *ЉУДСКА ПРАВА И ИМПЕРИЈА*, стр. 293.

³⁴⁰Timothy Garton Ash, *THE CRISIS OF EUROPE – How the Union Came Together and Why It's Falling Apart*, p. 15.

**VI ДИО:
ЕКСКУРС О КРИЗИ**

У петом поглављу ове дисертације (кроз двије субсекције), као и на другим мјестима, посветили смо се оснивачкој декларацији, користећи при том прије свега методу анализе садржаја.

На то нас је покренула основна опсервација да је оркестрација европских интеграција, начин како се ове ево већ више од шест деценија спроводе, то «стенографски» описано и прописано у том документу опште познатом као «Шуманова декларација».

Констатовали смо и подсјетили да је ријеч о документу који је незаобилазан када су у питању студије европских интеграција и феноменологијско знање или зрење њихове бити.

У ужем смислу, мотив је био да се види, односно: по-каже, да је заснивачима рецентне Европске уније, прије свега Монеу, било јасно да ће се desideratum континенталне федерације (једино) остварити ако се као архимедовске тачке ослонца ангажују тржишни курс и тржишни дискурс (те да је то, уосталом, једини начин да се циљано реално реализује).

Другим ријечима, ми у Шумановој/Монеовој декларацији налазимо, тек као у монограму дату, намјеру или план да се направи такав «ал-хемизам» да државотворност тржишта из које је својевремено постала национално-територијална држава још једном «проради» и даде базично исти резултат, разумије се, овај пут на широј, континенталној скали.

У овом екскурсу се враћамо истој анализи али са (релативно) другачијом мотивацијом.

Починимо отклоном да колико год да је тачно, ипак, није толико важно оно што је до сада пронађено у том оснивачком документу, кроз анализу садржаја или херменеутичко испитивање. Разлог за такву једну констатацију је једноставан.

У најкраћем, све што смо добили као резултат анализе, заправо је, овако или онако, нешто што смо већ знали. Није направљен неки пробој, нека трансгресија.

Европску унију је про-извело тржиште у сваком случају – па сад, да ли су њезине ране архитекте и зидари то били предвидјели, да ли су баш тако планирали, не изгледа да је од прворазредног значаја. То, разуме се, доприноси

потпуности, компактности или складности рада, но не представља збиљски епистемолошки ис-корак напријед.

Бацивши поглед на урађено, увиђамо да смо, некако, застали тамо гдје је застала и реалност коју описујемо и објашњавамо. Констатовано је да је у Декларацији (про)писано како ће се спроводити интеграције или како ће бити изграђена, како ће бити постигнута федеративна Европа. И ту се, кажемо, стало.

А да ли је жељени циљ, око којег се циља све од почетка врти, постигнут? Да ли је постигнута и подигнута федерална држава распрострајена од Британије до Босфора?

Одговор, наравно, није потврдан. Јер, као што је јасно или показљиво, онај циљ је тек једним дијелом или дјелимично постигнут. Или можемо рећи, циљ још није у потпуности остварен. Несумњиво, доста тога је и веома много када је у питању циљано постигнуто, али циљ још није остварен. Свакако, можемо рећи – циљ се остварује.

Што ће рећи, процес је у току. Тржишна динамика и даље даје или би могла да даје државотворне исходе.

А ако је тако, то онда значи да би паневропску тржишну динамику (упрегнуту у предвиђене нетржишне, политичке, федерацијске пројекције), односно, Шуманову декларацију која све то описује и прописује, требало да анализирамо и на други начин.

Тако, наиме, да бисмо у-видјели и пред-видјели шта ће бити од-сада а не само да још једном констатујемо шта је било до-сада.

У том новом свјетлу, колико далеко се може видјети?

На први поглед – али тек на први поглед – не много. Јер, изгледа као да су до неке мртве тачке стигли и европске интеграције и њима корелативна тржишна динамика. А назив који се уобичајено користи за ту засталост на тој тачки је – «криза».

6.1. О ДИЗАЈНУ РЕГУЛАЦИЈА:ДЕРЕГУЛАЦИЈА:РЕ-РЕГУЛАЦИЈА

Ту, сад, као да је прави и складан тренутак да се упустимо у суптилније нивое сазнавања. На примјер, да по-кажемо како се држава – модерна или постмодерна, свеједно – формира и форматира користећи (што свјесно, што несвјесно) тржиште као архимедовску тачку ослонца.

Прије свега, држава – било на националној, било на над-националној скали – не може, напосто, да се установи без тржишта, ако се хоће: без трговања и маркетинга у широком и најширем смислу те ријечи. То смо већ више пута рекли, утврдили, објаснили и постулирали.

Тржиште и она сва ескортна динамика су фермент државног формирања, на ма којој географској скали или повијесном ступњу. Само, ту се дешава нешто интригантано и колико интригантано толико и контрадикторно. Ево о чему се ради.

6.1.1. Слободна трговина

Ако пажљивије погледамо, шта видимо?

Како то тачно из тржишне динамике, како рекосмо, настаје и димензионира се држава?

Најприје, потребно је знати да, додуше, тржиште про-изводи државу; но исто тако је тачно и обрнуто: држава производи тржиште. То су два испреплетана теоријска, повијесна и реална процеса.

Штавише, оба су толико испреплетана, поклапајућа и преклапајућа, да, заправо, на појединим мјестима поготово, налазимо да су неразмрсиви. То јест, на питање: Шта ли се овдје или овим формира: тржиште или држава?... нема неког искључивог одговора.

Углавном, (будућа) држава подстиче и спроводи формирање тржишта, на разне начине: легислативом, судски, репресијом, финансијски итд. Тако се, пак, конкретно или консеквентно, формира држава као држава. И тако, изградња тржишта, било националног, било наднационалног – маркетинга – представља како државни тако и државотворни пројекат.

Међутим, тај пројекат је изнутра опречан. То јест, (увијек) се састоји из двије главне фазе. Те фазе су, пак, као што ће се у јасноћи у-видјети, међусобно контрадикторне, дијаметралне.

У првој фази, пројекат се састоји у главnome у томе да се уклањају све препреке успостави тржишта или што је исто – слободној, неометаној трговини.

А то, јасно је, онда значи да је та прва фаза увијек у основи «либералистичка».

Друга фаза је, чини нам се, импортантнија и интригантнија. Потребно је објаснити је подробније, тамо гдје је то важно и потанко.

Шта је њена главна карактеристика? Подсјетивши прво да смо је окарактерисали као опречну првој, рећи ћемо интродуктивно да је главна карактеристика ове фазе *санирање последица прве...* ако тако можемо рећи.

До сада речено се може казати и на други начин. У првој фази маркетизације, statemakers поништавају или уништавају све што је тржишту и наступајућој маркетизацији инкомпатибилно. А то је у крајњој линији – цио дотадашњи начин живљења.

Како се о томе широко слажу разни аутори, маркетизација подразумијева – односно, била је то у пракси и повијести – цијепање друштвеног ткива, значи депопулацију, драстично осиромашење и биједу, детериторизацију и детериоризацију. Значи, ако ћемо право, треба запазити и то да је маркетизација, малтене, равна некој врсти друштвене катастрофе, еквивалента елементарне, вјештачки изазване. Колико се може видјети, још увијек нијесмо тога свјесни, бар не у довољној мјери.

Маркетизација је вид уништавања. Ако неко мисли да је то претјеривање, можда је довољно подсјетити га на Британију с краја XVIII и у првој половини XIX, рецимо како је ову описао Чарлс Дикенс. Оливер Твист је жртва не само маркетизације но и (не)свјесне симултане статизације (изградње државе).

Међутим, то уништавање је неизбјежан, неотклоњив предуслов и средство изградње државе, затим изградње нације, дакле, национално-територијалне државе укупно. Ту је на дјелу не само динамика интеграција:дезинтеграција, но и конструкција:деконструкција.

Рецимо: да би се конструисао радник, мора се уништити сељак, да би се интегрисала држава мора се дезинтегрисати лига градова итд.

Обратимо пажњу: Вриједно је разумјети ту динамику маркетизације и модернизације Европе као ФАЗУ ДЕРЕГУЛАЦИЈЕ.

А након ње долази ФАЗА РЕГУЛАЦИЈЕ.

Обје, пак, као што је казано, сачињавају саставне, па и нераздвојне дјелове или фазе пројекта маркетинга/статизације.

6.1.2. Фаза у-ништења

Уклањајући препреке ширењу или интеграцији тржишта, како би постало велико као држава, краљеви централизатори и власти које су се латиле state-building посла и пројекта уклањали су баријере за интеграцију разних мањих тржишта у јединствено, национално тржиште – и самим тим и баријере територијалној и политичкој интеграцији.

Они су у основи подржали депопулацију, као што је она у Енглеској у првој половини XVII вијека под Тјудорима (иако не безрезервно), јер им је било јасно да је то неопходно да би дошло до индустријског раста, који је, опет, неопходан да би се увећала јакост власти и међународна позиција државе.

Градећи «транспокрајинске» саобраћајнице, као у Француској у првој половини XIX вијека, свјесно и несвјесно су директно доприносили не само развоју «јединственог француског тржишта» или француског «унутрашњег тржишта», но и политичком јединству земље, укидању центрифугалних аутархија и поткопавању енклава које се по природи ствари одупираху централизацији у државу.

Тако и на бројне друге начине су, значи, династије, владари и власти који су, што намјеравано што ненамјеравано, били повијесни субјекти изградње државе какву (до) данас познајемо, политички и државистички «приходовали» од маркетинга као директног и индиректног state-building катализатора и појачивача. Заправо, да будемо прецизнији – од *маркетинга као дерегулације*.

Али ту сада наилазимо на једну контрадикцију, готово парадокс.

Наиме, та фаза, фаза дерегулације, као што се и опетовано показује, не може или не смије да траје (пре)дуго. А јасно је и зашто.

Зато што колико год да је за неке субјекте или објекте то фаза дориноса, раста, бујања, појављивања или просперитета, за друге је то у исто вријеме фаза пада и распада. Ако се хоће – фаза у-ништења.

Према томе, ако фазу дерегулације схватимо и као (у конкретном интензитету) фазу неког у-ништења, постаје јасно зашто је казано да не може или не смије да траје (пре)дуго.

Размислимо и у-видјећемо сљедеће: ако би фаза дерегулације потрајала, довела би до (само)уништења чак и оних који су до тада од тога имали велике жетве. Рецимо, Велика је Британија уништавала бројне земље и колоније по свијету економском супремацијом и супресијом, то јест, примјењивала је против њих оружје «слободне трговине», боље рећи: дерегулације.

Но у исто вријеме је дерегулацијом у-ништила властиту супстанцу, сопствени народ. У ситуацији одужене дерегулације, «лишена заштитног закона културних установа, људска бића би настрадала од последица изложености друштву; умирала би као жртве акутне друштвене дислокације услед порока, перверзије, злочина и гладовања. Природа би била сведена на своје елементе, околина и пејзажи упрљани, реке загађене, војна безбедност угрожена, способност да се производи храна и сировине уништена (...) Но, ниједно друштво не би издржало последице таквог система (...) чак ни у најкраћем временском периоду (...)».³⁴¹

Отуда, она друга фаза је неизбежна, долази и наступа готово по аутоматизму. То је, дакле, фаза регулације.

³⁴¹ Карл Полањи, *ВЕЛИКА ТРАНСФОРМАЦИЈА*, стр. 81-82.

Након што је до-пуштено да тржиште у-ништи све што, наводно, објективно и треба да буде у-ништено, одједном постаје неизбјежно и хитно да се заузме потпуно други правац кретања, да се направи преокрет од 180°, да се води потпуно друга политика (заправо, можемо ту рећи: *да се уопште врати и води политика*).

Фаза регулације је исто као нека фаза санације. Долази до извјесне нормализације, премда никако не у смислу повратка на старо, већ у неким новим, новоуспостављеним условима повијести и егзистенције.

И гледано шире или више филозофијски, заправо никада не може доћи до потпуне или праве санације, до потпуне или праве нормализације. О томе свједоче, на примјер, филозофија егзистенције, егзистенцијализам и егзистенцијална филозофија.

Друга или фаза регулације не иде тако далеко да укине беззавичајност модерног маркетингованог човјека, нити би то, наравно, могла. Даје му, међутим, разне компензације и протезе.

У фази регулације, рецимо, долази до, прво појаве онда и плиме, тако названог радничког законодавства. Мијења се и поправља положај људи у њиховој социјалној улози фабричких и индустријских радника.

Такође, ту су и закони који се тичу дјечијег рада. Прије свега, дјеца су поштеђена тешког рада, смањује се број часова који проводе у фабрикама или рудницима. Касније, наравно, модерна легислатива (или: модерна национално-територијално-социјална држава) је укинула дјечији рад и преселила дјецу у јаслице, вртиће и школе.

Према томе, ријеч је о двије опречне фазе: **прво дерегулација, затим регулација**. Док дерегулација подразумијева и дјечији рад, регулација се згражава и забрањује. Док дерегулација допушта – и не само да допушта него

и форсира – незапосленост, дотле регулација форсира (пуну) запосленост итд.

Ипак, иако су те двије фазе опречне, иако су дисјунктивне, оне су у исто вријеме неодвојиве и сасвим скупа представљају неодвојиви и необјављени пројекат изградње модерне државе (разумије се, покренуте приговоре у погледу евентуалне нелогичности или патафизичности радије треба упутити на рачун повијести, реалности или Weltgeist-a).

In praxi, фаза дерегулације најављује фазу регулације, слободно можемо рећи призива је. Штавише, ако негдје дође до дерегулације, са великом сигурношћу заснованој на сазнатој закономјерности можемо предвидјети да ће, после одређеног времена, доћи до регулације. То је потпуно извјесно.

6.1.3. ЕУ настаје маркетизацијом

Међутим, поставља се сада једно ново, слједеће важно питање. Питање – на ком нивоу? То питање је меритум.

То јест, након дерегулације неминовно долази до регулације, то знамо. Питање је међутим, на ком ће се нивоу поново успоставити регулација и регулисати.

На пример, када је изграђивана модерна држава у Европи, једно од кључних ако не и кључно средство бјеше дерегулација. Деретулација је, свакако, погађала дотадашње доминирајуће (пред)политичке основне организационе јединице. Рецимо, градове, каштеланства или покрајине. Са маркетизацијом као дерегулацијом, њихове важеће регуле су постале дерегулисане, поништене или неважеће. То је фаза дерегулације.

Након тога, према закономјерности коју смо идентификовали и препознали колико је базична и важна, ступа фаза регулације. Да видимо: да ли то сад значи да се све оне регуле које су биле «дерегулисане» враћају оним каштеланствима, покрајинама и градовима и активирају?

Не, јер када би се тако поступило, онда би фаза регулације била не само опречна већ и поништитељска у односу на фазу дерегулације, поништила би њезина поништења (наравно, било је и баш таквих фаза регулације). Још, била би нешто веома више од онога што је у повијести и пракси била – малтене, нека врста историјског *restitutio in integrum*.

Можда би се поставило онда и питање: Зашто се уопште ишло у маркетизацију као вид индиректне изградње државе?

Умјесто тога, као што се види кроз историју настајања европских држава – баш као и када је у питању досадашњи и пројектовани развој ЕУ – регулација као *statebuilding* фаза значи да се регуле, додуше, враћају, да постају (опет) регуларне али – на вишем политичком и организационом нивоу, искључиво тако.

То је, доиста, кључно. У томе је кључ процеса/пројекта изградње државе (на било ком повијесном нивоу или географској скали).

Регулације су, сада, одузете и преузете. Регулатива је опет регуларна – али је транспонована на «виши ниво».

Свакако, за тезу и тему овога рада од прворазредног је интересовања и интереса да се укаже на ту, такорећи самонамећућу, паралелу са Европском унијом и државама конституентима.

Говорећи најприје уопштено, Европска унија, као у извјесном смислу неспорно држава-у-настајању, иде путањом која је у свему основном и

најважнијем (пр)описана базичним алгоритмом. То је алгоритам *дерегулација: регулација*. Дакле, истим алгоритмом који је (пр)описао путању којим је настајући и наставши ишла модерна национално-територијална држава.

Разумије се, ако знамо, ако смо спознали један алгоритам, као «софтвер» одређене стварности, онда смо у прилици да сазнамо правце у којима ће ићи предметна стварност, што ће рећи да направимо *prognosis*.

Као и држава, ЕУ настаје маркетизацијом. Доиста, као што је познато и као што можемо лако видјети, до сада је у историјату ове «вишеразинске политеје» главна била маркетизација. Још прецизније речено – дерегулација.

Европска унија настаје дерегулацијом. Dereгулација, пак, директно погађа национално-територијалне државе које су оба-везане чланством.

Ако бисмо на овај алгоритам и ову проблематику погледали кроз Полањијеву визуру, испоставило би се да постоје крупна слагања и велике сличности.

Прије свега, оно што овдје презентирамо као алгоритам *дерегулација: регулација*, Полањи описује његовом, помало фамозном, синтагмом «двоструко кретање» («the double movement») или синонимном синтагмом «опречно кретање» («the countermovement»).

Њему су потпуно јасна дезинтеграциона и интеграциона дејства тржишног механизма.

Рецимо, када утврђује да су градови «изданци тржишта», Полањи мисли на мала, локална тржишта, ако се хоће – на градска тржишта. У том смислу, тржиште у односу на град има интегративну и конструкциону функцију.

Међутим, чим тржиште почне да се проширује, да надилази локалне и градске размјере, оно у односу на град почиње да дјелује потпуно супротно. На примјер, Полањи указује на

...претњу покретљивог капитала да дезинтегрише институцију града. Типични средњовековни град није покушавао да избегне ту опасност премошћавајући јаз између локалног тржишта, које је могуће контролисати, и ћудљивости даљинске трговине, која се не може контролисати, већ се, напротив, директно суочавао с опасношћу, примјењујући с највећом строгишћу политику искључења и заштите, која је била основа његовог постојања.³⁴²

Одмах затим додаје једну од поенти коју треба подвући:

У пракси то је значило да су градови стварали све могуће препреке за формирање националног или унутрашњег тржишта, на коме је капиталиста-веле трговац инсистирао.³⁴³

Значи, како видимо, развој трговине и ширење тржишта су као по аутоматизму угрозили организациону јединицу града и тиме и дотадашњи начин живљења. Људи су то одмах препознали, осјетили: «...Грађани су свим средствима која су им била на располагању спречавали укључивање сеоских области у трговачко подручје, као и успостављање неограничене трговине између градова земље».

У таквој ситуацији, природно, никада не би ни дошло до формирања националног или унутрашњег тржишта, да се није умијешала (настајућа) држава. «Управо је тај развој приморао територијалну државу да се постави као инструмент за стварање 'националнога' тржишта и као творац унутрашње трговине».³⁴⁴

Шта се даље збивало? «Промишљеном делатношћу државе у петнаестом и шеснаестом веку наметнут је меркантилни систем жестоко протекционистичким градовима и кнежевинама. Меркантилизам је уништио

³⁴² исто, стр.74

³⁴³ исто, стр. 74

³⁴⁴ исто, стр. 75

застарели партикуларизам локалне и међуградске трговине, рушећи баријере које су одвајале та два типа неконкурентске трговине и рашчишћавајући тако пут ка националном тржишту, које је све више занемаривало разлику између града и села као и између разних градова и покрајина».³⁴⁵

Дакле, овдје видимо и верификујемо још једном да је то историјски фактум да је држава у успостављању успостављала тржиште величине државе (иначе га не би ни било) и *vice versa*. Обратимо пажњу како Полањи, када говори о држави, егзактно (у претпоследњем цитату) говори (тек) о «територијалној држави». То није случајан избор ријечи. Јер, као што и у овој дисертацији доказујемо, између Вестфалског мира а прије успоставе националног тржишта нема државе у потпуности или модерном, потпуном смислу те ријечи. За Полањија је то, напросто, фактум. Погледајмо:

*У политичком погледу, централизована држава била је нова творевина коју је покренула трговачка револуција...*³⁴⁶

У пракси, пак, трговачка револуција о којој је ријеч значила је и интензивну дерегулацију на, да тако кажемо, доњим нивоима, то јест на феудалном и муниципалном нивоу. Главни субјекат те дерегулације, као и националних интеграција укупно, јесте владар-централизатор.

Затим, како смо већ у-казали, неизбјежно, закономјерно долази до сљедеће, фазе регулације. Да ли се и за то налази сертификација код Полањија? Да.

³⁴⁵исто, стр. 75.

³⁴⁶исто, стр. 75.

6.1.4. Меркантилизам и интеграције

«Државна интервенција, која је ослободила трговину од стега привилегованог града, сада је имала задатак да се позабави двема повезаним опасностима с којима се град успешно суочавао, наиме, монополем и конкуренцијом. То да конкуренција мора коначно да доведе до монопола била је добро схваћена истина тога доба, а монопол је изазивао већи страх него што је касније био случај, јер је често утицао на животне потребе и тако се лако претварао у опасност по заједницу».³⁴⁷

То јест, након што је извршена дерегулација на «нижем нивоу» – оvdје конкретно када су у питању регуле које се односе на монополе – неминовно, иако не одмах, јавља се потреба да се проблем монопола ријеш и регулише; међутим, сада на новом или «вишем нивоу», што ће рећи на нивоу централне државе.

Наравно, тако је и у разним другим подручјима и питањима а не само када је у питању проблем монопола. Очито, тако та држава (даље) увећава овлашћења, стиче компетенције, значи суверенизује се и димензионира се – постаје држава *qua* држава. Једном ријечју, након извршене и наметнуте дерегулације «на nižем нивоу», закономјерно се долази до потребе, неминовности да се регулација врати «на вишем нивоу».

Полањи је то исто овако објаснио: «Потпуно регулисање економског живота, само овога пута на националном, не више само на градском нивоу, био је опробан лек».³⁴⁸

Овај образац дерегулација:/ре/регулација је посебно изражен или непријепоран када је у питању био меркантилизам. «'Ослобађање' трговине

³⁴⁷исто, стр. 75.

³⁴⁸исто, стр. 75.

које је остварио меркантилизам само је ослободило трговину од партикуларизама, али је истовремено проширило размере регулације».³⁴⁹

Међутим, не треба мислити да је тако једино у случајевима меркантилизма. Схемат дерегулација:регулација се показује као изражено инхерентан у настанку једне модерне европске државе.

Тако је и када је у питању Европска унија. *Grosso modo*, Унија преузима и понавља образац дерегулација:/ре/регулација, то јест: имамо дерегулацију «на нижем нивоу» и касније регулацију «на вишем нивоу». С тим, наравно, што је оно што некада би «нижи ниво» градова или покрајина, данас ниво држава чланица ЕУ. То је очито, јер, рецимо, «данас близу 80% нове економске регулативе производних активности у западној Европи долази из Брисела».³⁵⁰

Ово враћање на регулацију «у крајњој инстанци», што ће рећи поновно успостављање регулације али «на вишем нивоу», политиколог Мајоне је описао термином «ре-регулација».

«У исто вријеме, значајна регулаторна власт, коју су претходно вршиле националне владе, трансферисана је на ниво Европе – ударан примјер дерегулације након које слиједи ре-регулација. Сада, Римски уговор наређује европским регулаторима да 'нити траже нити узимају инструкције од било које владе или од било којег тијела' у обављању њихових дужности».³⁵¹

Једноставно, такозвано саморегулаторно тржиште као такво је оно које истовремено подразумева и дерегулацију и регулацију. Кажемо такозвано

³⁴⁹исто, стр. 76.

³⁵⁰Andrew Moravcsik, *FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION: RHETORIC AND REALITY*, in: *THE FEDERAL VISION: LEGITIMACY AND LEVELS OF GOVERNANCE IN THE UNITED STATES AND THE EUROPEAN UNION*, Kalypso Nicolaidis and Robert Howse (eds), Oxford University Press, 2001, p. 161.

³⁵¹Giandomenico Majone, *REGULATING EUROPE*, Routledge, London and New York, 1996, p. 2.

јер тржиште, заправо, нити може без регулације нити је у стању да само себе регулише. Јесте, када се једно тржиште шири, оно укида дотадашњу регулативу али само привидно или привремено – јер, врло брзо се иста регулатива поново појављује јер се неизбежно појављује потреба за њом. Препуштено само себи, тржиште би се брзо окончало у хаосу. Наравно, ако је тржиште експандирало до величине континента, онда се неизбежно (и предвидиво) појављује потреба за регулацијом тржишта на континенталној скали.

У преводу – како би се то популарно рекло – то значи да географско или квантитативно експандирање тржишне текстуре обухвата и деполитизацију и реполитизацију. Дерегулација је исто што и деполитизација, ре-регулација исто што и реполитизација.

Како тржиште постаје наднационално тако нациједржаве, као по аутоматизму, доспијевају «испод тржишта», постају «подтржишне», што је врло незавидна, осуђеничка позиција, малтене стављање главе на пањ.

Нормално, таква је и позиција националних влада. Дерегулација за њих конкретно значи везивање – па и дословно самовезивање – руку, остајање без читавог једног инструментарија, средстава за дјеловање. То су владе «празних пушака» а предсједници тих влада (или држава) су «артисти ликвидације».

Унутрашње тржиште укида унутрашњу политику. У ситуацији када се формира јединствено европско тржиште, владе немају ингеренције над главнином онога што се збива унутар њихових држава. Узмимо примјер тзв. 4 слободе: Дерегулацијом се омогућава слободно кретање роба или лица али националне владе тиме остају без граничних и царинских надлежности (и прихода!). С друге стране, те исте граничне и царинске надлежности и односна регулатива пресељавају се даље, горе, на «европски ниво», ради

«интегрисаног управљања границама», контроле миграционих токова, анализе ризика итд.

Континентализација тржишта владама одузима регулаторне компетенције, што и јесте срж дерегулације... али само зато да би онда те исте (и друге, нове) компетенције дало у руке «европској влади» (т.ј. Европској комисији), баш као што је некада дерегулација одузела граду-држави регулаторне компетенције само да би их нетом предала нацији-држави која их нација-држава, ево, рецентно даље предаје на виши или сљедећи, политички и повијесни ступањ котиран изнад нација.

Тако данас имамо овакву ситуацију: «У регулаторним подручјима као што је заштита животне средине, конкуренција – односно, антитрустовска политика, и различити типови индустријске стандардизације, ЕУ је доминантна регионална и глобална снага».³⁵²

Тако данас имамо и овакву ситуацију: «Највећи легитимацијски проблем ЕУ је у томе што се понекад схвата као да има капацитет регулације свачега».³⁵³

6.2. ДВОСТРУКО КРЕТАЊЕ («DOUBLE MOVEMENT»)

Желимо ли да знамо (*gnosis*), да са-гледамо будућност национално-територијалне државе, односно, Европске уније – што је, као што смо рекли, све више једно те исто – најбоље је да такво сазнавање о ономе што је будуће (*pro-gnosis*) вежемо за факторску анализу тржишта. Уосталом, није ли то и логично с обзиром на чињеницу да су и државе чланице и ЕУ везали све своје

³⁵²Andrew Moravcsik, *ibid.*, p. 161.

³⁵³ Joze M. de Areilza, *LIMITED UNION, LIMITED NATION STATES A New Model of Allocation of Power in Europe*, in: Kalypso Nicolaidis, Stephen Weatherill (eds), *Whose Europe? National Models and the Constitution of the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 99.

планове за будућност првенствено за тржиште, односно, тржишну економију? То важи и за државе које су се, иначе, по властитом уставу, декларисале као социјалне државе.

Такође, када једна држава ступа у ЕУ или се припрема за чланство, то у пракси значи и да се обавезала на «структурне реформе», на то да се неопозиво трансформише у «функционалну тржишну економију» и тржишно друштво. Те реформе, пак, никако нису «само» тржишне или економске већ, заправо, представљају «потпуну трансформацију у структури друштва»³⁵⁴ и у крајњем то значи «подредити супстанцу самог друштва законима тржишта».³⁵⁵

Када се ствари тако поставе, будућност није више тако мутна или неизвјесна (додуше једино у теоријском и гносеолошком смислу).

Тржишта су у некаквом облику одвајкада постојала. Међутим, тржиште у савременом смислу те ријечи је историјски новитет. Оно што је ту ново је однос између тржишта и (остатка) друштва и државе. Укратко, док су раније друштво или држава контролисали тржиште, тржишна економија (или такозвано саморегулаторно тржиште) прво значи обрт да, наједном, тржиште контролише или одређује сва друга подручја свијета живота, као и свијета система. Свакако, тај је обрт колико нов толико и радикалан. Тржиште одређује економију а тржиштем одређена економија одређује државу и друштво.

Но (када је већ тако), када је тржиште такав детерминатор у животу савременог друштва и човјека, посао сазнавања је самим тим олакшан –

³⁵⁴Карл Полањи, нав. дело, стр. 79.

³⁵⁵Исто, стр. 80.

просто, треба се фокусирати на тржиште и из тржишног механизма «читаваати» будућу динамику и правце кретања.

Паралалено с тим, *prognosis* је олакшан и ако претпоставимо да је наша главна теза у основи тачна, те да ће послужити тако да на бази онога што је било и како је било сазнајемо и оно што ће бити и како ће бити.

Односно, ако Унија доиста понавља повијесни процес/пројекат изградње национално-територијалне државе у континенталним пропорцијама, тада *seco ipso* на значајан начин добија на некој пред-видљивости.

6.2.1. Модерни и постмодерни state-building

Изучавалац европских интеграција може да проучи како су настајале модерне државе и на тај начин јасније главе не само боље разумије све што се догађало од 9. маја 1950. до данас већ и да оно што пред-стоји стави пред очи, то јест пред-очи.

И буквално, када хоћемо боље да разумијемо неки догађај из историјата изградње модерних држава, да уклонимо какву слијепу мрљу, ми реферишемо на европске интеграције и ту тражимо одговор за оно што је или како је било; и обратно, када хоћемо, рецимо, да пред-видимо даљњи смјер, садржај и правац европских интеграција (или: «континентализације») ми истраживачки бацимо поглед на state-building пројекте XVIII и XIX вијека.

На примјер: Ако су у модернистичкој изградњи државе и нације важна била велика кретања или премјештања становништва, природно је макар помислити да «европске архитекте» рачунају са таквом неком динамиком када су у питању европске интеграције. А и онда и сада главни *mover* за такве пре-формативне миграције је тржиште.

Разумије се, свугдје и у свему постоји нешто што је најважније. Тако је и када су у питању модерни и постмодерни statebuilding. На то се треба фокусирати, то најважније треба ис-тражити.

(У том смислу, вратићемо се за тренутак на образац дерегулација: регулација. Након свега што је изнијето, јавља се потреба да се тај образац модификује, тек утолико што ће се констатовати и то да не само да свакој дерегулацији обавезно слиједи нека поновна успостава регулације, но и то да, просто, свака дерегулација подразумијева неку већ присутну регулацију; иначе, шта би се дерегулисало?).

Најважније: У повијести Европе, држава је настајала и настала према обрасцу *регулација:дерегулација:ре-регулација*.

А према у основи истом обрасцу, настаје и развија се у наше вријеме Европска унија. У случају Европске уније и европских интеграција дерегулација и ререгулација су толико неодвојиво повезани да чак имамо ауторе који сматрају да је «у пројекту тржишне интеграције Европске уније адекватније да се јединствено европско тржиште (SEM, Single European Market) описује као ререгулаторно, умјесто као дерегулаторно».³⁵⁶

Ипак, да бисмо идентификовали правац будућег развоја Унија – па и то у шта ће се даље трансформисати – тако да та идентификација има неко обиљежје општости и нужности, необично је важно да анализу заснујемо на оним увидима и спознајама којима нас је Полањи, заправо, учинио интелектуалним дужницима.

³⁵⁶ Alasdair R. Young, *THE SINGLE MARKET: A New Approach to Policy*, in: *POLICY-MAKING IN THE EUROPEAN UNION*, William Wallace, Helen Wallace (eds.), Oxford University Press, 2005, p. 103.

Који су то увиди и спознаје?

Не само са становишта аутора овог рада, најважнији су они увиди и спознаје које је Полањи обухватио и подвео под сигнатуру «the double movement».

Гдје год имамо тржишну динамику, имамо и «двоструко кретање». Малтене, сва модерна динамика је у знаку тог «двоструког кретања», укључујући и изградњу државе. На првоме мјесту. У ствари, већу тежину имају политички и државотворни него економски учинци «двоструког кретања», То је важно разумјети.

Поготово, када је у питању Европска унија. Иако тога махом нијесмо свјесни, Унија је већ сада у знаку «двоструког кретања». То ћемо сада и појаснити.

Најприје, подсјетимо се да се маркетизација увијек и увијек одвија у двије фазе. Назвали смо их дерегулација и (ре)регулација.

У вријеме модернизације Европе и настајања модерне државе, главни фактор маркетизације су били владари-централизатори (односно, појављујуће, државе на тадашњем ступњу генезе државе). Покрећући зубце маркетизације, они би их усмјерили на тадашњи *status quo*, како економски тако и политички. Затечено стање је било стање регулације. И прије маркетизације је, наравно, било неких тржишта, људи су радили и зарађивали, економски живот је нормално постојао. Но, сваки аспект тог живота је био регулисан. На примјер: «У систему гилди, као и у сваком другом привредном систему у ранијој историји, мотиви и околности производних активности уклапали су се у општу организацију друштва. Односи између мајстора, калфе и шегрта, услови шегртовања, број шегрта, најамнине радника – све је било регулисано обичајима и правилима гилде и града».³⁵⁷

³⁵⁷Карл Полањи, нав. дело, стр. 79.

Поред осталогa, маркетингизација је у таквој ситуацији изражена у захтјеву да се уклоне све те дотадашње регулативе у корист тржишта као (јединог) регулатора привреде, као и свих релација унутар ње.

Такав захтјев је типичан за фазу дерегулације.

Иза тога наступа дерегулациона динамика. Током тог периода долази до привредне експанзије и раста богатства. Укупна друштвена акумулација је нечувено велика. Уз то иду и нове и нове иновације – све ефикасније индустријске машине, појављују се жељезнице, итд. – које читавом збивању дају додатну акцелерацију.

Новооткривени пословни интереси повезују људе више него ишта и разгранате пословне, финансијске и инвестиционе активности повезују некада аутономне области у све више и више помаљајући облик (модерне) државе.

Држава од тога свега итекако инкасира. Не само и дословно, јер се са привредним растом увећава пореска основица, него и политички и државотворно. Оно прво значи да војске могу да се држе и увећавају, да се граде бродови, да се производи ново и боље наоружање, као и да се плаћа бирократија која је карактеристично обиљежје модерне државе, како вели Вебер.

Властодршци којима је пало у дио да у тим раздобљима столују стали су на страну «капитала» и били му логистика, што је и логично. Као и обратно. То јест, «за једно вријеме, интереси нових територијално базираних

монархијских владара³⁵⁸ и капиталистичке класе у појављивању и буржоазије су се поклапали».³⁵⁹

Него, сав онај привредни успон, раст акумулације и остало што је дошло као добитак од дерегулације има и наличје које наличје данас једва да је коме непознато.

Наиме, баш у раздобљу дерегулације долази до оног драстичног раслојавања друштва на мали постотак (пре)богатих и већину која живи у мизерији и пропадању.

У таквој ситуацији већ се про-налази зигот и неминовност фазе ре-регулације.

Ре-регулацијска динамика је карактеристична првенствено по томе што је баш контрарна оној дерегулацијској. Ако је у првој фази *volens nolens* цио друштвени и душевни живот подређен тржишту – малтене, као да њиме управљају некакви природни или чак «виши» закони – сада је све у знаку обрнутог настојања и успијевања да се закони тржишта подреде законима државе, права или етике.

Оно што ту треба истаћи јесте то да је у оба случаја или у обје фазе настајућа држава кључни актер, што је већ, донекле бар, изненађујуће.

Јер, како се може видјети, тај актер најприје подупире разуларивање тржишта и из тога политички, финансијски и државотворно извлачи корист у том смислу да се увећава управна моћ и политичка централизација која је неопходна база маркетинга или дерегулације. Затим подупире супротно,

³⁵⁸Обратимо пажњу како Рифкин овдје говори о територијално базираним монархијским владарима. Јер доиста, ту (још) немамо државу у правом или довршеном смислу те ријечи. Иста тек треба да настане, да се доврши. У том периоду, не говоримо о национално-територијалној држави, већ једино о територијалној монархији (или евентуално о територијалној држави).

³⁵⁹Jeremy Rifkin, *THE EMPATHIC CIVILIZATION*, p. 297.

то јест уларивање тржишта, да би и из тога извукла велику и одлучујућу корист, опет исто у смислу ширења и увећавања управљачких и административних капацитета (додуше, питање је колико се у свему томе поступа свјесно, но то се питање овдје не може рјешавати).

Ово треба појаснити и испрецизирати.

6.2.2. Два типа државног интервенционизма

На први поглед, изгледа као да се ствари одвијају некако овако: фаза дерегулације – држава се минимализује, фаза регулације – држава се максимизира. Тако изгледа на први поглед, међутим – уопште није тако.

Некако уобичајено, замишља се да држава интервенише једино у овој другој фази, која је баш по томе, по државном интервенционизму, карактеристична.

Није тако. Као што ћемо се потрудити да покажемо у овом поглављу, обје фазе – и дерегулација и (ре)регулација, заправо, итекако подразумевају државни интервенционизам.

Тако бијаше када је настајала национално-територијална држава, тако је и када настаје Европска унија као наднационална политичка заједница.

Теза да модерна држава настаје као, такорећи, /нус/производ маркетизације, те да се иста на основама маркетизације (или нетржишних ефеката тржишта) толико димензионира и централизује, могла би да изгледа храмајућа баш када је у питању прва фаза маркетизације (или state-building-a), дакле фаза дерегулације. Зато у овом поглављу расвјетљавамо и могући приговор тези да, како је раније писано, држава производи тржиште. Тај приговор би могао бити отприлике овај следећи: Како, па зар није тачно управо супротно, да појављивању и проширивању тржишта кореспондира неко повлачење а не повећање државних конфигурација?

Питаће се с разлогом: Зар није тачно баш обрнуто, наиме, да у фази дерегулације држава (модерна или постмодерна) не настаје већ прије нестаје?

Одговор је да то није тачно, иако, додуше изгледа да је тачно. Наиме, модерна држава настаје и нараста и у фази дерегулације. Када причамо или пишемо о маркетингазији у најширем смислу те ријечи, мислимо и на дерегулисање.

Импресија да је другачије је разумљива. Иста се сугестивно формира. Једноставно, да би се тржиште проширило и профункционисало треба да се уклоне све препреке том ширењу и функционисању. Уклањају се све бизнис баријере, како би се то данас казало.

У таквом контексту, логично је да се помисли да се ту држава уклања, сужава, минимизира. Но, такво помишљање или замишљање је резултат једне забуне, неинформисаности или погрешне информисаности.

Јер, довољно је питати – а ко врши то уклањање препрека ширењу и функционисању тржишта? – па да се почне прозирати како је то заправо било и одвијало се у реалној повијести, па и то како ствари неријетко могу бити варљиве.

Пошто, управо је централна, државна власт била та која је уклањала препреке тзв. слободној трговини. Владари-централизатори су били ти који су обезбјеђивали услове за *laissez faire*. Они су били носиоци дерегулације. То јест, они су, тако рећи, интервенисали да не буде никаквих интервенција.

Јер, «у *laissez-faire* принципу није било ничег природног; слободна тржишта никада нису могла настати само пуштањем да ствари иду својим током. Управо као што је производња памука – водећа индустрија слободне трговине – створена уз помоћ заштитиних царинских тарифа, извозних

повластица и индиректних субвенционирања најамнина, тако је и *laissez-faire* принцип наметнула држава».³⁶⁰

Исто ово важи и када су у питању европске интеграције. Заправо, ако хоћемо да видимо како је у спрези са тржиштем настајала модерна држава, скоро да би било довољно да бацимо неколико припремљених, феноменолошки фокусираних погледа на развој институција Европске уније, интеграцију националних тржишта у једно европско (унутарње) тржиште или непрекидно увећавање Уније. ЕУ би, дакле, послужила као симулациони модел за боље разумијевање *state-building*-а ране модерности.

У том смислу, одмах упада у очи да ни континентално тржиште не настаје тако што ствари напосто иду својим током. Прво то треба идентификовати па ићи даље. Наиме, да би настало јединствено европско тржиште, потребан је интервенционизам. Да би се тржиште ослободило различитих стега и ограничења, потребна је интервенција у том правцу (негативне интервенције).

Носилац тог интервенционизма је ЕУ. У ужем, пак, смислу, тај посао је припао двијема институцијама ЕУ: то су Европска комисија и Европски суд правде. Значи, посао дерегулације који су онда обављали владари-централизатори, данас обављају, прије свега, ове двије институције.

По природи ствари, та интервенција мора да буде долазећа «одозго». По природи ствари, државе не могу саме од себе да се дерегулишу. Морају да постоје неке институције и инстанце које се позиционирају «изнад» и ту се даље центрирају. Те институције су продржавно-државне.

С тим у вези, узмимо примјер Суда. У основи, ова институција и постоји једино зато што јој маркетизација – још тачније: дерегулације – даје неки

³⁶⁰Карл Полањи, нав. дело, стр. 141.

rationale. Та институција је и основана да би надгледала успостављање јединственог тржишта, његово ширење Континентом, те да би штитила правила тржишне конкуренције – иначе је не би ни било. Исто се, пак, може казати за Врховни суд у вријеме када су САД од конфедерације постајале федерација.

Међутим, од улоге неутралног арбитра који једино треба «технички» да надгледа и обезбиди спровођење пројекта дерегулације, најприје у или над државама ЕЕЗ, овај суд је прерастао у некакав Врховни суд будуће европске федерације, како је то примијетио француски правни стручњак Морис Дефарж. То јест, «примјењујући принцип (члан 36. Римског уговора) да су баријере тржишту оправдане само под извјесним ограниченим околностима, Европски суд правде је развио обимне моћи наспрам држава чланица да би збрисао национална ограничења трговине и нарушавања конкуренције».³⁶¹

Можемо о томе писати и овако: Није ли често спомињана «бриселска бирократија» настајала и нарастала баш током периода европске дерегулације? Па *aquis communautaire*...не би ли било очекиваније да сва та масивна норматива и легислатива припада некој држави оријентисаној ка планској привреди а не једном, наводно, тржишно-либерално оријентисаном, «само» интергавернменталистичком и интернационалном режиму?

Базично, исто је и када је у питању Европска комисија. Рецимо, «директорат за конкуренцију у Европској комисији је постојано изградио његова овлашћења».³⁶²

Ма колико све то изгледало контрадикторно или било неочекивано, све је, заправо, закономјерно, чим се стекне увид у ово о чему се пише – увид о два

³⁶¹ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MAKING OF A POLITY: THE STRUGGLE OVER EUROPEAN INTEGRATION*, p.86.

³⁶² *ibid.*, p. 86.

типа државног интервенционизма, т.ј. о томе да и дерегулација подразумијева државну интервенцију (или интервенцију са нивоа за који ће се испоставити да је био ниво државе у настајању).

Ево како је то било у XIX вијеку (конкретно када је настајала модерна држава Велика Британија): «Пут ка слободном тржишту био је отворен и одржаван помоћу огромног пораста интервенционизма, стално организованог и контролисаног из центра».³⁶³

Држећи се властитог теоријског задатка, овдје бисмо опсервирани како је изградња тржишта – било националног, било наднационалног – заправо својеврстан вид централизације. Или етатизације, уколико термин: етатизација, користимо у нешто другачијем смислу од уобичајеног. Тако је и када је, дакле, ријеч о либералној држави: «Либерална држава је била увијек толико јака колико су то околности захтијевале. Она је освојила велике колоније, водила ратове, угушивала устанке у својој унутрашњости и за дуго вријеме очувала своју моћ».³⁶⁴

Насупрот неком махиналном очекивању, дерегулација не смањује већ повећава администрацију, не смањује већ повећава интервенционизам, не смањује већ веома повећава број регула, коначно, не смањује већ повећава потребу за државним апаратом.

Обично, сматра се да се тржиште прво спонтано развија, да је слободно бујајуће, те да се тек касније, када дођу до изражаја тако назване «имперфектности» тржишног механизма, јавља потреба за државном интервенцијом. Сад је већ јасније да је то прије стереотип.

³⁶³ Карл Полањи, нав. дело, стр. 141.

³⁶⁴ Франц Нојман, *ДЕМОКРАТСКА И АУТОРИТАРНА ДРЖАВА*, библиотека *Напријед*, 1974.г., стр.74.

Па, када би се формирало унутрашње тржиште када то формирање не би на сваком кораку било подупирано продржавном интервенцијом из Брисела?

Тако исто, када би се формирала национална тржишта из периода повијесне модернизације да их на сваком кораку не подупираше пораст «интервенционизма, стално организованог и контролисаног из центра»?

Или, када би се формирала транснационална тржишта или прекогранична слободна трговина из 1800-их година да их није подупирао интервенционизам тадашње британске државе?

Најзад, када би се и како формирале модерне државе да то није било (и) на основама два типа интервенције – прво дерегулацијски, затим ререгулацијски?

«Ипак, ова упоришта државне интервенције саздана су имајући у виду остваривање неких основних слобода – као што су слободно земљиште, слобода рада или слобода муниципалне администрације. Баш као што, супротно очекивањима, проналазак машина које замењују човеков рад није умањио, већ је у ствари повећао коришћење људског рада, тако је увођење слободних тржишта, далеко од тога да укине потребу за контролом, регулисањем и интервенционизмом, увелико повећало њихов обим. Администратори су морали стално да буду на опрезу да би осигурали слободно функционисање система. Тако су чак и они који су најватреније желели да ослободе државу од свих непотребних дужности и чија је читава филозофија захтевала рестрикцију државних активности, морали да тој истој држави дају нова овлашћења, органе и инструменте потребне за успостављање принципа *laissez-faire*».³⁶⁵

³⁶⁵ Карл Полањи, нав. дело, стр. 142.

6.2.3. Регулаторна држава

Овдје, одмакнувши се од чисто теоријске анализе, као конкретан примјер овога о чему на овој тачки анализе говоримо, можемо наставити показивати на Велику Британију. Рецимо, та држава је прешла и прошла оне двије основне фазе маркетизације (етатизације). Теоретски, фаза дерегулације у тој земљи почиње негдје почетком XVII вијека, са ограђивањем земљишта и претварањем ораница у пашњаке.

Реално, дерегулација у Британији (или било гдје) почиње не прије краја XVIII вијека, не прије објављивања студије «Богатство народа» Адама Смита (која студија је снажно обликовала мисаону климу тог времена), затим прве научно-технолошке револуције, олигархијско-политичког оријентисања на спровођење тржишног либерализма у реалност без обзира на цијену и поготово и дефинитивно почиње са законима као што је Закон о реформи (1832.г.) или амандман Закона о сиротињи из 1834.г. или још касније контроверзни Закон о житиу.

Кад почиње фаза (ре)регулације у тој земљи? Наравно, не постоји неки фиксирани, јединствени почетак, као што не постоји такав неки почетак новог вијека. Ипак, може се казати да та фаза отпочиње (и) 1870-их, са званичним признавањем рада синдиката. Ако као почетак фазе реалне дерегулације узмемо усвајање амандмана Закона о сиротињи, пошто «све до 1834. године у Енглеској није било успостављено конкурентско тржиште рада»,³⁶⁶ онда видимо да та фаза у Британији траје једва четрдесет година.³⁶⁷

Иначе, испитивање путање коју је прешла Британија, током периода модерности и модернизације, све до данас, може да нас снабде употребљивим а и интересантним подацима.

³⁶⁶ исто, стр. 90.

³⁶⁷ За Полањаја је тај период «био период стварне тржишне привреде» (стр. 89).

И по том основу и уз напомену да нам не пада на памет да одрекнемо бројне варијације, разлике или одступања – и знајући колико се стварност измичуће одупире дефиницијама или униформним теоријским законима – да инсистентније изложимо следећу правилност: држава је на европском Западу настајала и настала кроз динамику изражену у шаблону *регулација:дерегулација:ре-регулација*.

Не пада нам на памет, такође, ни да одрекнемо да је *mutatis mutandis* овај исти основни шаблон давно већ идентификовао Карл Полањи и описао га, дакле, као «двоструко кретање» или још и као «опречно кретање»; и заправо, поготово овај дио рада – за који ће се, можда, наћи да је значајан – несумњиво је инспирисан и солицитиран студијом «Велика трансформација».

Премда, ово није ни некакав *hommage* Полањију. Каква корист од тога? Јер, треба ићи напријед «шумским путем» којим смо започели.

Понављати шта је неко рекао значи супротно томе, неко враћање. Међутим, нешто је сасвим друго ако се нешто од раније познато може сада употријебити, може показати употребљивим за разумијевање садашњости и будућности, акутних проблемаи актуелних проблематика.

У том смислу, ваља предложити да се испита колико се реално знање о ономе што је описано као «двоструко кретање», заправо, може или мора примијенити на процес/пројекат европских интеграција. А наравно предвиђајући или увиђајући одговор, предложимо на почетку следећу хипотезу: *Као и држава на европском Западу и Европска унија је настала и настаје и даље кроз «двоструко кретање» у најширем смислу те синтагме.*

То што говоримо о европском Западу није случајно. Јер, државе на европском Истоку су, махом, ишле и прошле сасвим супротним правцем. У овом смислу,

можемо примијетити да се код њих прво догодила фаза регулације па фаза дерегулације.

За већи број тих држава можемо још примијетити да се за њих фаза дерегулације поклапа са аплицирањем за чланство или са чланством у ЕУ. Тако да је шаблон њиховог државног развоја нешто другачији.

Међутим, дерегулација, тачније: захтјев за дерегулацијом... је и са оним што се називље «вашингтонски консензус» уопштен. Значи, тако је и када су у питању скоро све друге државе у Европи и на Глобусу.

Јер, шта је друго глобализација (у првој фази) него иманентна дерегулација?

Шта је друго евроглобализација (у првој фази) него иманентна и иминентна дерегулација?

Не отпочиње ли Европска унија, односно, европске интеграције, као процес/пројекат дерегулације? И није ли Римски уговор квазиконституционална формализација захтјева или заповиједања да се све изложи и препусти у-ништењу под еуфемизмом дерегулација? Зна се да је «у припремним радовима за успостављање Европске економске заједнице (ЕЕЗ) (...) схваћено да би интеграција високо регулисаних националних тржишта била немогућа без озбиљних напора да се економије држава чланица дерегулишу и либерализују».³⁶⁸

Разумије се, ако се Европска унија до сада, несумњиво и очито, креће путањом *регулација:дерегулација*, дакле, истом оном којом су ишле државе попут Велике Британије, онда њој предстоји – па макар само у теорији, плановима и пројекцијама – фаза *ре-регулације*.

³⁶⁸ Giandomenico Majone, *LIBERALIZATION, RE-REGULATION, AND MUTUAL RECOGNITION: Lessons From Three Decades of EU Experience*, p. 5.

Разумије се, то је тако схематски. У пракси наилазимо на извјесна одступања. Просто, ради се и о томе да је лако могуће и то да у исто вријеме имамо неке меланже дерегулације и регулације. Тако некако је било у меркантилној Француској. Тамо чак имамо меланж регулације, дерегулације и ре-регулације.

Тако је и у Европској унији. Већ одавно имамо и примјесе фазе ре-регулације, која у потпуном обиму тек предстоји као (теоретски) изражена и инхерентна. Збиља, не пише ли се увелико о томе да још имамо националне регулативе које нијесу «европеизоване» (регулација), да комплетирање «унутрашњег тржишта» још није довршено (дерегулација) али и да је ЕУ (већ) регулаторна држава (ре-регулацијски максимум) – све ово једновремено?

Наравно, све ово троје је међусобно повезано и увезано. На примјер, ако кажемо да још постоје те и те националне регуле (као што је примјерице «Фолксваген закон»), то *eo ipso* значи да јединствено европско тржиште није комплетирано и обратно. Оно што се (на) једној страни узима, то се (на) другој страни даје. Додуше, уколико се интериоризују премисе тржишта или интеграција, то је нешто природно. Јер, уколико би се о-стало само на фази дерегулације – значи, ако би се само уклањале националне регуле и правила за које је пронађено да су инкомпатибилни тржишту, да су баријере слободној трговини – тада би читава подручја живота остала нерегулисана, запријетила би, такорећи, аномија. Јер, укупно, економске активности су срж свих активности. Када је економија у кризи, све је угрожено: од репродукције породице до функционисања државне администрације.

Заправо, замисао како да се оперативно реализује «политичка Европа» (нека врста репликације сета базичних институција модерне државе на горњем, наддржавним спрату) је врло једноставна и прозирна. In short: најприје се на подручју ЕУ и Европе (лудачки) форсира капитализам (фаза дерегулације) –

све тако, додали бисмо, до неког кризног слома; затим се форсира регулација капитализма (фаза ре-регулације).

А то је, понегдје до у танчине исто, баш оно што се дешавало у вријеме настанка савремене државе. Рецимо, Велике Британије. Прво, имамо дерегулацију или тако названи дивљи капитализам. Онда ре-регулацију или оно што један историчар деветнаестовјековне Британије назива «колективистичка фаза». Али носилац обје фазе је држава-у-настајању. *Summa sumagum*, након дерегулације и ре-регулације, (територијална) држава је од организације која, заправо, нема унутрашњи суверенитет, порасла и прерасла у кровну, организацију која све препокрива и да ли овако или онако, практично, има уплив у све области колективног и појединачног бивствовања.

Погледајмо у том смислу на Британију – па она је постала империјална држава баш у вријеме дивљег капитализма или *laissez faire*-а. Како је примијетио познати политиколог, «сигурно је чудновата теорија такозване негативне државе која је уједно могла одржати империју».³⁶⁹

Не знамо да ли знајући за ове историјске податке или вођен интуицијом, тек, познати федералиста (и љевичар) Делор страсно се залагао за фактичко понављање овог испробаног сценарија и на континенталној скали. «Али постојале су и друге, веома различите, концепције тржишног програма. Неки актери схватили су јединствено европско тржиште (SEM) као одскочну тачку за регулисање капитала на европском нивоу.

Овакво схватање најснажније је истицао Жак Делор, ондашњи предсједник Европске комисије. Радије него да чекају на намјераване и ненамјераване ефекте тржишне реформе (...), Делор и његови подржаваоци схватили су

³⁶⁹Франц Нојман, нав. дело, стр. 218.

тржишни програм као прилику да организују *стратешкеспillovers*. Њихов циљ је био да створе 'организовани простор' на европском нивоу, регулишући европски капитал у складу са европским социјал-демократским и демо-хришћанским традицијама». ³⁷⁰

Фаза ре-регулације, односно: довршење те фазе, коинцидирала би са довршењем «европског пројекта», рецимо онаквог каквог је мислио и замислио Моне.

Ако у овом контексту погледамо Европску монетарну унију, евро и Европску централну банку, ту можемо да у основим цртама видимо примјер ре-регулације, која се ре-регулација, штавише, доима као довршена.

6.2.4. Да ли је Европска унија капиталистички или социјалистички пројекат?

Фаза дерегулације – било на националном, било на наднационалном плану – још може да се назове и негативне интеграције, док за ре-регулацију везујемо синтагму и сигнатуру позитивне интеграције.

Још, фаза дерегулације – било на националном, било на наднационалном плану – може да се назове либерална, док за ре-регулацију везујемо социјалне конотације.

Или ћемо рећи – социјалистичке?

С тим у вези, интересантно је примјетити да се често о будућој Европи или ЕУ говори, рецимо, као о федерацији која је позната и међу лаицима као Сједињене европске државе. О ЕУ се размишља и не размишља као о федерацији, конфедерацији или унитарној држави.

³⁷⁰ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *ibid.*, p. 79.

Мање се размишља о томе каквог ли би унутрашњег уређења била та «Уједињена Европа». Конкретније, да ли су Моне и «the founding fathers» замислили «Европу» као социјалистичку или капиталистичку или су имали на памети неки «трећи пут»?

Било би занимљиво и значајно знати тај одговор. Мада, на основу анализе, системске анализе, тај одговор можемо знати. Није толико ствар у томе шта се жели, већ шта је једино могуће.

Овдје је најважније питање легитимитета. До одговора можемо доћи индиректно ако схватимо да је капитализам систем који, укратко, нема легитимитет. Са великом ефикасношћу, енергијом и богатством капитализма руку под руку иде губитак легитимације и политички дебакл.

Дио тог закономјерног, значи неизбежног, губитка и дебакла, неки аналитичари су видјели у француском и холандском «не», на референдумима из 2005. године.

То их је нагнало да се замисле и да схвате слједећу, заправо једноставну, истину: уколико Европска унија треба да се доврши као федерација, дакле *in ultima linea* као (федерална) држава, иста то никако не може (п)остати као некаква (нео)либерална / капиталистичка / творевина.

Ово је потпуно јасно појединцима као што је Хабермас, прононсирани европски федералиста (и практично последња интелектуална појава у којој се може назријети нешто од старе славе филозофије и мишљења као мишљења). Једноставно, да би ЕУ (п)остала држава, да би се из савеза држава трансформисала у савезну државу, иста мора да направи одлучнији отклон ка полу лијевих политика и опција. Али значи: не из некаквих идеолошких побуда, већ, примарно, ради легитимације, ако се хоће – ради подршке.

С тим у вези је тачан закључак: «Неолиберални пројекат је миноран пројекат».³⁷¹

Евидентно, европске интеграције су стигле до неке критичне тачке у којој се поставља питање, не толико: куда даље, пошто је то, заправо, познато најмање још од Шумановог предлога да се њемачке и француске производње угља и челика сједине и подреде «Високој управи»... већ: Како даље?

Једно увјерење изгледа да је ојачало и постало у политичком смислу опортуно поготово од уставног дебакла из 2005. године. «Тако мала али утицајна елитна група тврди да једино снажна социјална димензија може да легитимише процес европских интеграција. Ово је позиција, на примјер, белгијског политичког лидера и убијеђеног федералисте, Гаја Верховстада, али и припадника интелигенције, укључујући такве корифеје као што је Јирген Хабермас».³⁷²

По Хабермасу, одбацивање уставног уговора је у ствари одбацивање неолибералне оријентације ЕУ. Такав став, изражен на референдумима у Француској и Холандији, овај Њемац схвата и «као изражавање народног захтјева за више welfare-оријентисаном Унијом».³⁷³

Подвуцимо да то питање будућег (с)кретања, дакле, није идеолошко већ конститутивно и као таквог га и схватају и прихватају ови и други европски федералисти (и не само они). Европско (с)кретање у лијево није или не би било, бар не на првоме мјесту, мотивисано идеолошким увјерењима већ је перформативно, маневарско и манипулативно (па и изнуђено).

Одбацивање неолибералне оријентације је предуслов за изградњу европске федерације. То су одавно схватили зидари уједињене Европе. На примјер,

³⁷¹ibid., p. 83.

³⁷² Giandomenico Majone, *ibid.*, p. 2.

³⁷³ *ibid.*, p. 2.

«разне групе виде тржишне интеграције просто као први корак у много амбициознијем пројекту: регулисани капитализам. Њихов циљ је да створе европску либералну демократију са капацитетом за регулацију тржишта, редистрибуцију ресурса, и обликовање партнерства између јавних и приватних актера. Најутицајнији заступач овога пројекта био је Жак Делор...»³⁷⁴

Него, када се изврши увид у то за шта су се – под сигнатуром «регулисани капитализам» – залагали овај Делор и његови истомишљеници постаје несумњиво да је то било залагање за једну «лијеву опцију». Такође и то, да је то оно за шта се и данас залажу федералисти, како са разних универзитета тако и у бриселској врхушци. Регулисани капитализам више није капитализам, као што ни федерализоване, сједињене државе, конституенти САД, више нијесу државе.

Уосталом – ако још једном упутимо на то да су европске интеграције и изградња модерне државе процесуирани базично истим алгоритмом – у овој тачки анализе (под)сјетићемо се да су, заправо, све западноевропске државе направиле такво неко (с)кретање у лијево или прионуле на «регулисање капитализма». Термин ре-регулација је све скупа само други назив за то (с)кретање.

Након другог свјетског рата, либерализам се налази на најнижој тачки икад, дерегулација је практично свугдје напуштена у корист (ре)регулације. «Централно планирање, индустријска политика, државно власништво као главни модус економске регулације, били су подржавани практично од стране свих политичких партија, укључујући већину либералних групација. Национализација кључних индустрија је виђена као најефикасније рјешење

³⁷⁴ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *ibid.*, p. 86.

за све врсте проблема (...) Овакви или врло слични били су погледи политичких лидера и деснице и левице».³⁷⁵

Тако погледавши, видимо/схватамо да данас у Европи нема (више) «правих» капиталистичких држава. То је познато. Наши људи који су својевремено радили и живјели у Британији као по правилу би у разговору са писцем ових редова некако сами констатовали да је у Британији «социјализам», чак «комунизам».

У тој земљи се скретање у лијево или ре-регулација треба везати за преокретне документе какав је и «Беверицов извјештај» или прелазак са суровог тржишта рада и «кажњавања глађу» на политику «пуне запослености».

Шта је прави разлог за такве крупне «перестројке» и корјените структурне преобразбе које су, малтене, еквивалент револуције? Одговор је јасан и једноставан. Рецимо, евентуално довољан одговор за разлоге таквог (с)кретања је дат и у поднаслову Беверицовог извјештаја, који гласи: «Биједа ствара мржњу, мржња ствара насиље».

Јасно, појава «тачеризма» представља /покушај да се направи/ заокрет у супротном правцу. Тачерова је типичан дерегулатор. Ту је врло видљиво «двоструко кретање».

Прије ње, још «гвозденији», дерегулатор бјеше Черчил. Након рата, иако побједник, Черчил је изгубио на изборима. Зашто? *Summa summarum* зато што је фактички обећавао дерегулацију (враћање на либерализам) у Британији која је већ увелико била ре-регулисана. У основи, исти разлози су били «у игри» и шест деценија касније на референдумима у Холандији и Француској, барем према интерпретацијама које смо горе навели.

³⁷⁵ Giandomenico Majone, *ibid.*, p. 2.

А базично исти тип разлога који су својевремено канцелара Бизмарка нагнали да направи (с)кретање ка ре-регулацији, много година касније наводе његовог земљака Хабермаса да се инсистентно залаже за снажење социјалне димензије европског пројекта.

6.2.5. Ред из хаоса

Генерално, тржиште значи и прелазак из онога што је антрополог Рут Бенедикт назвала културе сигурности у оно што је назвала културе несигурности. У психолошком смислу, то има значајне посљедице: стални осјећај несигурности или угрожености води и реалној анимализацији. Чак и животиње, када су угрожене, постају анималније, агресивније, као што то показују разне етолошке студије.

Када хоћемо да инстантно одредимо стварност либерализма, говоримо о њему као о друштвеном дарвинизму, преузимајући кључне дјелове из теорије еволуције и пресликавајући их на друштвену стварност која се, некада или данас, маркетизује.

Мање је познато, ча и врло образованим људима, то да је заправо било обрнуто: Дарвин је био инспирисан друштвеном теоријом и идејама о човјеку и друштву које у његово вријеме бјеху актуелне и одређујуће. У том контексту се говори о економском поријеклу теорије биолошке еволуције и тако се сматра да је Дарвин тек «позајмљивач». Идеје о еволуцији и спонтаном формирању поретка које су пружиле интелектуално оруђе које су Дарвин и његови савременици примијенили на биолошку еволуцију први су изнијели људи попут Малтуса или Адама Смита. Такође, многи значајни и врло

либерално оријентисани економисти су сматрали да економија «може...да урачуна себе у изворе модерне биологије»³⁷⁶.

Према томе, како је то приметио и Хајек, «'концептуални апарат' који су развили класични политички економисти био је већ спреман да буде транспонован из једне дисциплине у другу, тај концептуални апарат је 'лежао начињен одмах при руци за њега [Дарвин] да га употреби'. То му је и омогућило да развије његову теорију биолошке еволуције».³⁷⁷ Значи, обрт би био у томе да је тзв. дарвинизам био инспирисан либерално-тржишном идеологијом.

Ово је важно разумјети и сазнати. Јер, шта је друго европеизација у једном њезином битном аспекту ако не једино пука (нео)либерализација? А ово се олако превиђа. Значи, прихватити европске интеграције значи прихватити и (нео)либерализам. Обратно и логично, отпор „неолибералној инвазији“ – коју је са сталашћу критиковао Пјер Бурдије и у његовој студији «Сигнална светла-прилози за отпор неолибералној инвазији» - није збиља могућ сем као отпор интеграцијама какве су конкретно, не у прокламацијама и промулгацијама.

Сад, ако још једном бацимо поглед на Британију из средине деветнаестог вијека, ону погођену дерегулацијом током периода «стварне тржишне привреде», видимо тај дарвинизам. И незапосленост је опасно велика. Изазива дарвинизам. Запазимо, међутим, то да је незапосленост не само директна посљедица маркетизације већ је и пожељна, са становишта ефектуирања производње и максимализације профита. Значи, да би се

³⁷⁶Alain Marciano, *ECONOMISTS ON DARWIN'S THEORY OF SOCIAL EVOLUTION AND HUMAN BEHAVIOUR*, *The Papers on Economics and Evolution*, No. O521, Evolutionary Economics Group, MPIJena, Max Planck Institute of Economics, 2005, p. 6.

³⁷⁷ibid., pp. 6-7.

увећавала акумулација капитала, потребно је да се непробројиве људске јединке (у)баце у раље дерегулационог у-ништења.

Уопште, видимо не само дарвинизам већ констернирајуће слике биједи, слома традиционалних веза и лојалности, дехуманизације и увећања разних облика социјалне патологије до дотад незабиљежених размјера.

У ствари, то је распад система. И дословно. Дотадашњи систем се експлозивно распао под форсираним ударцима маркетизације-модернизације. Деререгулација је, значи, индиректно но намјеровано рушење читавог једног система да би се умјесто тога успоставио неки други.

Ако се сруши неки систем, то је «распад система». Систем који се ту распао називамо феудалним. А са распадом система, настаје хаотично стање. Значи, дерегулација даје приоритет акумулацији и економским параметрима у односу на све друго, оптимизира их, но по цијену истовременог «распада система» и на штету друштвене стабилности и поретка.

Одсуство стабилности и поретка назива се хаос. И тако, ако комплексну повијесну динамику која је сажета у схему *регулација:дерегулација:ре-регулација* погледамо из тог, нешто промијењеног ракурса, можемо је «алотропски» изразити и на сљедећи начин: *поредак:хаос:нови поредак*.

Још један начин да се (боље) експлицира она динамика био би у маниру епистемологије Иље Пригожина. Наиме, овај нобеловац из области физичке хемије (у студији «Order Out of Chaos: Man's New Dialogue With Nature») поставља једно базично разликовање које је важеће или валидно како када су у питању физика, биологија или хемија тако и када су у питању друштва (схваћена као системи). То је разлика између стања равнотеже система и далеко-од-равнотежног стања система.

У редовном стању, један систем се налази у равнотежи. У тој равнотежи и уравнотежености и јесте редовност којој систем, иначе, инхерентно тежи. То јест, сваки систем, по унутрашњој логици или конституцији, тежи редовном стању, што ће рећи – да све буде у реду, редовно, да буде ред.

Нормално, тако не бива увијек нити може бити другачије у животу. Промјене су, прије или касније, неминовне. Сваки систем има околину. Из околине долазе инпути, који у односу на систем дјелују или афирмативно или анулирајуће. Такође, анулирајућа дејства могу да долазе и изнутра – из система, који се онда даје на покушавање да анулира анулацију.

У принципу, свака промјена је нарушавање равнотеже система. Једно је, међутим, мала промјена, промјена коју систем чак и не одбацује но тежи да је (пре)окреће у властиту корист («рекулперација»). Друго је велика промјена која конкретно значи да је систем зашао у стање «далеко-од-равнотеже», да напушта оквире могућег стања система (што може да значи да је близу анулација система).

На примјер, феудализам је један систем. Поред неких других, маркетинга-дерегулација се појављује као главни агенс анулације у односу на тај систем. Исто тако, град-држава је један систем у равнотежи а ту равнотежу нарушава држава-у-настајању користећи, свјесно или несвјесно, маркетинга-у најширем смислу те ријечи.

Сада, пак, та модерна држава, као систем у датој равнотежи, бивајући «нападнута» дерегулацијом од стране Европске уније, клизи ка далеко-од-равнотеже стању система.

Када је један систем базично поремећен, избачен из равнотеже, по природи ствари тежи да се врати у стање равнотеже. То је као човјек који стоји на једној ноzi. Ма колико могао да се одржава у таквом положају, јасно је да не може

толико дуго тако остати те да ће морати или да се ослони и на другу ногу («да стане на своје ноге») или да падне.

Треба подвући да је то, заправо, критични тренутак. Наиме, ако се у тој тачки систем врати у стање равнотеже, тада је дошло до реституционе стабилизације.

Ако, пак, не успије у томе, тада је исход двојак (но у оба случаја негативан) – систем је или анулиран или једеранжиран на статус подсистема – постао је, значи, дио неког другог или већег система.

И баш у такав неки критичан интервал улазе државе чланице ЕУ (и не само оне).

Разумије се, умјесто о стању «далеко-од-равнотеже» («far-from-equilibrium») можемо колоквијално говорити и о кризи.

Да бисмо засебно објаснили кризу у којој се нашла Европска унија, да бисмо правилно разумјели ту кризу, прво треба да разумијемо и да објаснимо шта је криза уопште.

Затим, да ту кризу поближе одредимо, лоцирамо и евалуирамо, да видимо шта је и у чему је криза Европске уније.

С таквом намјером на уму поставићемо, више као почетне водиче и опште оријентире и за читаоца и за аутора, ова питања:

а) Шта је криза б) Ко је у кризи: ЕУ или државе чланице ЕУ? ц) Да ли Европској унији криза можда одговара?

6.2.6.Алтернативни свјетови

Откако је дошло до кризе у еуро-зони, рецентни аутори су се *in grossop*расподијелили у двије групе. У једној су они који, видјевши шта се

збива, најављују неку врсту, неки вид расформирања Европске уније. Другој скупуни припадају како они аутори који сматрају да ће ЕУ опстати тако и они који, укратко, предвиђају да ће криза на дуже стазе чак ићи и иде на руку «пројекту европског уједињења».

Онда, European union или European dis-union?

Штавише, као што ће даље бити по-казано, имамо и оне ауторе – како неке политикологе, тако и неке политичаре – који дословно сматрају да је криза до те мјере важна за изградњу Европске уније да, малтене, само што отворено не предлажу неку врсту «циљно-рационалног» изазивања кризе.

Наравно, имамо и оне аналитичаре који остављају отвореним обе могућности.

На примјер, постављајући оквир и основе за размишљање о будућности, идентификујући критичне трендове и потенцијалне дисконтинуитете, амерички National Intelligence Council бави се и могућношћу да дође до колапса евра/ЕУ.

У студији «Алтернативни светови» се у «јато» могућих «црних лабудова», то јест узрока који могу да доведу до највећих дисруптивних удара у свијету, убраја и евро/ЕУ криза. Тачније, сматра се да би «неконтролисано иступање Грчке из еуро-зоне изазвало осам пута већу колатералну штету него банкрот банке LehmanBrothers, изазивајући ширу кризу у погледу будућности ЕУ».³⁷⁸

³⁷⁸GLOBAL TRENDS 2030: ALTERNATIVE WORLDS, www.dni.gov/nic/globaltrends, December 2012, p. xi

Даље се констатује да је «криза евро-зоне огољела тензије и подјеле између држава чланица и, по први пут за неколико деценија, покренула темељна питања у вези са будућношћу Европе».³⁷⁹

Што се тиче будућности Европске уније и њене улоге у међународним односима до 2030. године, студија на коју реферишемо подастире следећа три сценарија:

- 1) КОЛАПС: «У овом сценарију, националне фирме и домаћинства реагују на пријетеће индикације о промјени режима валута тако што повлаче евро депозите из домаћих финансијских институција. Следи преношење панике и на друге чланице и економска штета погађа и најразвијеније земље, евро би био први губитак. ЕУ као институција би вјероватно била колатерална жртва јер би јединствено тржиште и слобода кретања широм Европе били угрожени реинвестирањем капитала и увођењем граничних контрола. Унутар овог сценарија, оштре економске дислокације и политички ломови би водили до слома цивилног друштва. Ако би колапс био изненадан и неочекиван, то би вјероватно био окидач за глобалну рецесију или још једну Велику депресију».
- 2) СПОРО ОПАДАЊЕ: «... Европа успијева да избјегне најгоре аспекте текуће кризе али пропушта да предузме неопходне структуралне реформе. Како државе чланице подносе године ниског економског раста, држе се заједно како би избјегле веће политичке и економске дисрупције. ЕУ институције чврсто се држе, али јавно незадовољство остаје велико. Еуро преживљава, али не постаје ривал долару или ренминбију. Године ниског економског раста умањују међународно присуство Европе; земље ре-национализују њихове спољне политике».

³⁷⁹ibid., p. 78.

3) РЕНЕСАНСА: Овај трећи сценарио је «заснован на познатом обрасцу кризе и обнове, какав је Европа искусила више пута у прошлости. Након пиљења у провалију, већина европских лидера долазе до договора да се направи «федералистички скок». Јавности подржавају такав корак, узимајући у обзир ризик који би подразумијевало одржавање status quo-а. Више федерална Европа може почети прво само са земљама које сачињавају језгро евро-зоне и неким које бирају opt out или усвајају wait-and-see политику. Током времена, упркос вишебрзинској Европи, јединствено тржиште би још било комплетирано и била би договорена уједињенија спољна и безбједносна политика са појачавањем елемената европске демократије. Европски ушљив би се увећао, јачајући улогу Европе и мултилатералних институција на свјетској сцени».³⁸⁰

Као што се може уочити, након упознавања са овим сценаријима, анализа National Intelligence Council-а оставља отвореним обје могућности, што се тиче кризе евро-зоне и с тим у вези будућности ЕУ.

То јест, заједно са сценаријем колапса имамо јукстапонирну и предикцију «ренесансе», што би могло бити, бар на први поглед, неочекивано.

Штавише, изгледа да се сценарио колапса сматра мање изгледним. Наиме, аутори, додуше, напомињу и опомињу да би такав развој догађаја «подразумијевао врло велике међународне ризике» али одмах у првој реченици пишу: «Колапс сценарио има ниску вјероватноћу да се догоди».³⁸¹

Што ће рећи, даје се већа вјероватноћа спором опадању или «ренесанси».

³⁸⁰ibid., p. 78-9.

³⁸¹ibid., p. 78.

Оно што је ту још занимљиво и значајно, то је да се, како изгледа, «сценарио ренесансе» не само у врло високом степену сматра извјесним, па чак и пожељним развојем догађаја, већ се, заправо, такав један сценарио доводи у директну везу баш са кризом.

Другим ријечима, аналитичари глобалних трендова до 2013. виде позитивну корелацију између неке будуће ренесансе и садашње кризе Европске уније. Шта или како да мислимо о томе?

Чим човјек мало размисли о свему овоме, како да му не падне на памет (несумњиво, контраинтуитиван, но сасвим компатибилан са налазима и анализама National Intelligence Council-а) овакав неки закључак: Криза (би могла да) одговара ЕУ.

6.3. КОЛИКО КРИЗА ЗАПРАВО ПОГОДУЈЕ ЕВРОПСКОМ ПРОЈЕКТУ?

На први поглед, постављено питање је нелогично. Да би иначе имало смисла, треба да подразумијева и (о)могући и потврдан одговор, који би одговор, међутим, био посве контраинтуитиван па и бесмислен. Уколико је, пак, потврдан одговор контраинтуитиван+бесмислен, остаје једино или као једина логична и логичка могућност негативан одговор. Но тада је питање сувишно или у најбољем случају реторичко.

Ипак, ако је нешто контраинтуитивно, не значи да је контрафактичко. Често се дешава да критичка ознака: нелогично, којом етикетирамо какав исказ или суд, погађа заправо баш факте или фактицитет, које тај неки суд или исказ једино репрезентује а да ми тога и нијесмо свјесни.

Тако је и са питањем да ли криза иде на руку европском пројекту.

Логичан или очигледан одговор је, наравно, не. Ипак, треба да, до извјесног степена, останемо при том питању, при таквој запитаности, користећи га као неку врсту «ледоломца» у теорији и видјети докле нас то питање може одвести.

Лед можемо да пробијемо у-казивањем да анализа «Алтернативни свјетови» индиректно сугерише баш такво питање па и – већ сада се то може саопштити – услован потврдан одговор.

На примјер, стручњаци коју су радили анализу о којој је ријеч сматрају да једино реално рјешење за текућу кризу представља даље продубљавање европских интеграција.

«Почевши са 2010. годином лидери евро-зоне су увели реформе и нове инструменте за рјешавање кризе, али више интеграције ће вјероватно бити потребно да се криза надвлада и ријеше структурни проблеми. Прави 'скок напријед' у интеграцијама би подразумијевао масиван трансфер суверенитета на централне власти, с чим би ишао и губитак аутономије...»³⁸²

Оваква размишљања или предикције су, иначе, конфлуентни са размишљањима и предикцијама – али и преференцијама – једног броја рецентних теоретичара, као што смо назначили.

Поред њих, међу онима који виде – многима непримјетну али непосредну – везу између кризе и «ренесансе» налазе се и неки угледни функционери Европске уније. На примјер, Вивијан Рединг, актуелни комесар за правду и основна права Европске комисије.

³⁸² *ibid.*, p. 78.

Поготово однедавно, тачније са интензивирањем кризе у евро-зони, Редингова је прешла у неку врсту званичне кампање у корист успоставе Европске федерације или Сједињених европских држава. На примјер: «Сада је вријеме да се ријешимо на прави пут напријед (...) Као и у САД, требаће нам дводомни систем за Сједињене европске државе (...) Наравно, не можемо створити Сједињене европске државе преко ноћи. Да бисмо то постигли извјесно је да ће нам требати нови уговори (...) Требаћемо да сазнамо да ли све земље чланице или само земље чланице евро-зоне желе да се укључе у подухват стварања европске федерације».³⁸³

Ово што Редингова овдје предлаже у ауторском тексту из којег цитирамо је изнимно важно за правилно разумијевање пројекта европских интеграција, циља тог пројекта, Европске уније и будућности национално-територијалне државе.

Нарочито, пажњу привлачи то како ова комесарка доводи у оперативну везу ово двоје: *тзв. Сједињене европске државе и кризу*.

Најважнији су у том смислу почетак и крај. Текст почиње скоро као какав манифест, програмски, овом реченицом: «Да би нашла излаз из текуће дужничке и финансијске кризе, Европска унија треба да почне кретање у правцу Сједињених европских држава». Значи, поставља се као циљ да се према моделу Сједињених америчких држава (САД), Европска унија трансформише у Сједињене европске државе (СЕД).

Али како то реализовати у реалности?

Одговор се даје на крају текста, тачније у последње двије реченице, гдје се објашњава «да 'притисак кризе може ослободити динамизам какав не

³⁸³Viviane Reding, *A POWERFUL VISION FOR OUR FUTURE -WHY WEE NOW NEED THE UNITED STATES OF EUROPE*, 26.11. 2012, ec.europa.eu/commission_2010-2014/reding/pdf/use_en.pdf

можемо замислити ни у нашим најлућим сновима. На крају, Сједињене државе Европе могу се десити много брже него што већина људи мисли!». ³⁸⁴

Изненађујуће или не, тек, као што је прилично очито, Вивијан Рединг сматра да је баш криза основно средство којим ће на крају бити достигнута или издејствована Европска федерација.

Наравно, њена пројекција има утолику већу релеванцију уколико се подсетимо да је она уједно и вицепремијер Европске комисије.

Него, ово није неки усамљен или изолован примјер. Напротив.

6.3.1.«Криза је велики ујединитељ!»

Пројекција или интројекција којој је јавни добошар и споменута европска комесарка има још већу релеванцију ако би јој успоставили конекцију са Шумановом декларацијом. Другим ријечима, ако је препознамо као *de facto* монеовску.

Да ли се, дакле, пројекцији федералне Европе (или СЕД) која се, такорећи, најзад појављује баш из «кризне маглине», може дати нека смислена повезаност са Шумановом декларацијом и Жаном Монеом.

Како изгледа, одговор је потврдан.

Ево како о томе пише рецентни изучавалац европских интеграција и познавалац историјата ЕУ: «Данашња криза је највећи тест још и за оно што је названо 'Монеова метода' уједињавања, по Жану Монеу, оцу оснивачу европских интеграција. Моне је предложио кретање напријед помоћу технократских мјера економске интеграције, надајући се да ће оне

³⁸⁴ibid.

катализувати политичко уједињење –не на последњем мјесту преко момената кризе». ³⁸⁵

С разлогом би се, дакле, могло да устврди да је Моне, итекако, рачунао на пре-формативни капацитет криза, имајући пре очима декларисани циљ уједињавања Европе у федерацију. Уосталом, па није ли он то и јасно експонирао устврдивши и устврдивши: «Кризе су велики ујединитељи!» ³⁸⁶

Важно је схватити да је слично и данас када, како видимо, високи функционери ЕУ и у том аспекту размишљају и раде монеовски. ³⁸⁷

6.3.2 Маркетизација, ipso facto криза

По Карлу Полањију, ако би се

тржишном механизму допустило да једини управља судбинама људских бића и њиховом природном средином, па чак и обимом коришћења куповне моћи, то би довело до уништења друштва.

Овог аутора инсистирајуће и истичуће наводимо једноставно зато што су његови увиди крајње компетентни (па и неопходни) за разумијевање контемпорарне светско-повијесне ситуације.

³⁸⁵Timothy Garton Ash, *THE CRISIS OF EUROPE How the Union Came Together and Why It's Falling Apart*, p. 11.

³⁸⁶наведено према: *ibid.*, p. 11.

³⁸⁷На овај начин о кризи размишљају и неки контемпорарни аутори. Радикално схватање кризе, изнијето у контексту могућности за коначно европско уједињење, налази се и код Француза Морена, конкретно у студији *КАКО МИСЛИТИ ЕВРОПУ*.

Другачије речено, користећи баш тај сет детаљних и дубоких апсолвенција као интелектуални инструментариј опуномоћено ћемо разложити и разумјети европске интеграције или евро-глобализацију.

А разумјети евроглобализацију... то у основи значи разумјети механизам тржишта, закономјерности инхерентне том и таквом механизму и – никако најмање важно већ поготово важно – нетржишне импликације тржишта.

И тако подупрти, кадри смо сазнати и саопштити **да је једно друштво и прије него га погоди очевидна или објављена криза заправо већ погођено кризом уколико се маркетизује.**

То је једно важно сазнање које се исувише често превиђа. И наравно, уколико је доиста егзактно, засигурно би га требало превести у ранг каквог постулата или практичне премисе.

Ево о чему би ту била ријеч. Основно је ово: Прелазак једне популације са нетржишних облика економског живота на такозвану тржишну економију подразумијева – и то, дакле, неотклоњиво – да та популација запада у стање «далеко од равнотеже»; или користећи већ одомаћени термин – запада у кризу.

Још једном: то је неизбјежан развој догађаја (а пошто је неизбјежан, то може да значи да је предвидив).

Запазимо да у њеном дестилованом или дивљем облику, маркетизација и није ништа друго до баш допуштање «тржишном механизму да једини управља судбинама људских бића и њиховом природном средином». То и такво, пак, допуштање – такорећи аутоматски – доводи до уништавања друштва, како је то Полањи недвосмислено опсервирао и опоменуо. С тим што, умјесто синтагме «уништавање друштва», овдје радије користимо колоквијални термин «криза», не да бисмо некога ту кориговали, већ зато

што се тако уподобљавамо теоријском задатку који је ту пред нама. Разумије се да је и овдје и тамо суштина проблематике и проблема иста.

Даље, проблем са маркетизацијом као инхерентном кризом је утолико сложенији уколико је нека дата држава све у свему принуђена да се маркетизује. А управо то је случај данас, када су све државе свијета под снажним притиском (или: «без алтернативе») да се маркетизују или изврше «структурне реформе», како се то још езоповски формулише.

То поготово важи када су у питању државе чланице ЕУ или оне које «аплицирају» за чланство. Као што је познато, да би једна држава била чланица Уније, она мора да има функционалну тржишну привреду (то је један од «копенхагенских критеријума»).

Међутим, постајући тржишна једна држава мора да линеарно изврши читав низ дубоких и драстичних промјена, да подвргне саму себе конкретно или консеквентно баш ризикантним операцијама, значи да се детаљно маркетизује и тако сама себе неинтенционално доведе у стање, мање или више рапидне, кризе.

А ово исто се може казати и у овој слједећој формулацији:

Средином викторијанског laissez-fairea показало се да социјална стабилност и слободно тржиште не могу дуго ићи заједно.³⁸⁸

То јест, што се једно друштво више инволвира у маркетизацију то је аутоматски произилазећа увећавајућа криза тог истог друштва. Узмите

³⁸⁸ Džon Grej, *LAŽNA ZORA, Masmedia*, 2002.g., Zagreb, str. 25.

примјер незапослености. Уопштено говорећи, висока стопа незапослености није само рутински индикатор или показатељ кризе него је и ескортна маркетингазији уопште.

Другим ријечима, тржишна привреда не само да подразумемијева него и потребује незапосленост или ако се хоће «резервну индустријску армију».

Иначе, Европска унија форсира државе чланице да иду у правцу крајње маркетингазије... а то онда значи ништа мање до у правцу кризе или стања далеко-од-еквилибријума. То је видљива чињеница. И ту нека се сада или засада – с обзиром на консеквенце – губи или је неважна разлика да ли се то ради интенционално или не, да ли с најбољом намјером или малициозно, да ли из економских, политичких или метаполитичких разлога.

Што се тиче увида да «социјална стабилност и слободно тржиште не могу дуго ићи заједно»... несумњиво је колико тачан толико и значајан. Наравно, лако је увидјети да је ту базично ријеч о ономе што се назива «**полањијевски проблем**».

А разумијевање «полањијевског проблема» је од прворазредног значаја како за разумијевање будућности национално-територијалне државе тако и за правилно разумијевање динамике европских интеграција.

Па шта је то «полањијевски проблем»?

У најважнијем, овај проблем се може изразити у питању: **Како помирити слободно тржиште и стабилност и кохезију друштва?**

Разумије се, већина држава на Западу се већ једном суочила са овом «једначином». Како су је «ријешили»? Одговор је прилично познат – тако што су одбацили «тржишни фундаментализам» и прешли на кензијанске политике и солуције.

Међутим, сада се таква једна ситуација понавља и поменута једначина поново постаје актуелна и акутна. Јер, европске интеграције (и «глобализација») постављају још једном мноштво држава пред оно питање које је неки еквивалент квадратуре круга. Ситуација се преокреће, долази до неке врсте повијесне реверзије.

«Европске интеграције» и «комплетирање унутрашњег тржишта» врло инсистентно, да ли експлицитно или имплицитно, захтијевају од држава да одбаце већ одавно етаблиране и све до сад неупитне и распрострањене мјере «друштвене самозаштите» од пустошења тржишних зубаца.

6.4. КРИЗА ЈЕ НОРМАЛИЗАТОР

ЕВРОПЕИЗАЦИЈЕ ДРЖАВЕ И ДРЖАВИЗАЦИЈЕ ЕВРОПЕ

Доиста, требало би итеративно подсјећати и још једном ћемо и овдје подсјетити да је декларисани циљ европских интеграција изградња с у п р а н а ц и о н а л н е европске федерације.

Такође, као што је јасно, да тај циљ никако није могао бити остварен на неки редован начин, односно легитимно, нити – што је најважније – кроз предвиђену демократску процедуру. То је било јасно од почетка. Поготово је јасно данас, више од шест деценија након што је у Паризу Шуман објелоданио план о изградњи Федерације, када је толико тога пред нама у јасноћи. Додуше, а пророс јасноће, није то ријеткост, нити нешто толико изненађујуће, нити карактеристично једино за психоаналитичког «цензора» и «цензуру снова», да се оно што је иначе јасно прво обавије неком маглом и онда прозове магловитим.

Наравно, што се тиче чињенице да уједињавање Европе и агенда европских федералиста немају подршку европских народа, како онда тако и сада («...ЕУ с годинама постаје све мање популарна и све мање достојна повјерења».³⁸⁹), то је поготово било јасно и Монеу, који би декларисани федералиста, како је о томе већ писано. С обзиром на такво стање ствари, такозвана монеова метода је, наравно, реалистично селектирани *modus procedendi*; укупно, *једини могући начин* не само да се онај декларисани циљ досегне, но да уопште дође до релевантног по-кретања ка истом.

6.4.1. Федерација је држава

С тим у вези, колико се да разабрати, постоји потреба да се, када је, дакле, ријеч о том циљу европских интеграција, инсистентно распрши једна присутна и значајна (и сувишна?) дилема.

Дилема је у главном у сљедећем: Шта конкретније одређена значи синтагма европска федерација?

Наиме, федералистичка Европа или федерација Европа?

Савез држава или савезна држава?

И сад, какав год да био од-говор у односу на ову базичну запитаност, ваља нам нагласити колико је исти ванредно важан, како за укупно постигнуће европских студија, тако и за ову дисертацију.

Одмах је очигледно и зашто, чим се једном ово питање картезијански отвори или покрене.

Јер, уколико се синтагмом «европска федерација» мисли на федерацију – конкретно у смислу државног уређења, тада је само по себи јасно или више

³⁸⁹ Giandomenico Majone, *EUROPE AS THE WOULD-BE WORLD POWER*, p. 10.

него јасно најприје то да је онда у питању **федерација као држава или држава као федерација**.

Даље, овдје треба примијенити основно логичко имплицативно закључивање (ако А онда Б) и методу конкретизације. Ако се мисли (ло) – као што је, мислимо, очито да се мисли(ло) – на федерацију у смислу једног облика државног уређења, тада се, заправо, као што је то одвећ јасно, Шумановом декларацијом као циљ онога што ће касније бити названо европске интеграције декларише баш европска федерација=држава.

А из овога, даље, логички кохерентно, произилази да су европске интеграције *de facto* процес или пројекат изградње државе.

С тим што је тачно да, теоретски, федерација не мора обавезно да буде федерација=држава. На примјер, имамо (средњевјековне) федерације градова. Такође, неке посве неполитичке (и овдје скроз ирелевантне) федерације.

Друго, такође је тачно и то да су смислитељи концепта федерализма, као што је и Јохан Алтузијус, исти мислили и осмислили као супротност – па и противност – виђењу државе какво разви Жан Боден, те тиме и држави уопште. Међутим, током времена, како у теорији тако и у пракси, двије су се супротности све више примицале, да би на крају дошло до амалгимирања истих; «Укратко, 'федерално' се појавило прије или у супротности према 'држави' прије него што су то двоје конвергирали».³⁹⁰ Тако да данас, заправо, немамо нити једну федерацију која није скроз-наскроз препознатљива као држава. И стога нема ништа неочекивано или чудновато у томе што «и даље,

³⁹⁰ Kalypso Nicolaidis, *CONCLUSION: THE FEDERAL VISION BEYOND THE FEDERAL STATE*, in: K. Nicolaidis and R. Howse (eds.), *THE FEDERAL VISION: LEGITIMACY AND LEVELS OF GOVERNANCE IN THE UNITED STATES AND THE EUROPEAN UNION*, p. 3.

било да су за или *против* многи у Европи не виде концепт федералне државе као оксиморон». ³⁹¹Зашто би то био оксиморон?

А и када се о Монеу ради, једва да је остављао мјеста дилемама. Чак, малтене, није пропуштао нити једну прилику (и то до у дубоку старост) да јавно и јасно стави до знања да је финални циљ европска федерација=држава (једно опште мјесто: конструисана по угледу на модел САД). То је мање-више неспорно и неоспорно.

Заправо, поставља се питање шта би друго у Шумановој декларацији уопште и могла да значи или денотира синтагма «европска федерација» ако не конкретан облик државног уређења?

Друга је ствар што је тај циљ Федерације или Државе-Континента реализован корак по корак, што је речено-учињено да неће бити реализован једног лепог дана, неком великом политичком мутацијом одједном и преко ноћи, те што је тај корак од хиљаду миља започео једним првим малим кораком, без медијског и политичког спектакуларитета. ³⁹²

Уз то, изгледа да се сматра и тако као да је циљ «отаца оснивача», додуше, био европска федерација – *федерација као држава* – али да се некако, успут, од тог циља одустало, те да тај циљ, скупа са Декларацијом која га декларише, представља једино нешто као музејски артефакт. Таквом сматрању или утиску доприноси и то што се већ ко зна од када у званичној реторици Брисела нигдје није спомињала никаква федерација а ехолалијски се вели једино да је циљ «све тјешња Унија».

Но како год да било или не било, то се рецентно итекако мијења. Елем, данас се више и гласније чују (нео)черчиловска залагања за Европу федерацију него

³⁹¹ *ibid.*, p. 3.

³⁹² Интересантан је детаљ да на конференцији за новинаре на којој је Шуман прочитао текст декларације није био позван ниједан камерман.

у вријеме између краја рата и оснивања Европске заједнице за угаљ и челик, тако да би човјек био склон да у таквом неком контексту оцјењује и процјењује постављање Жан Клод Јункера за новог председника ЕУ.

Поготово, та су залагања данас реактуелизована и истурена у први план управо на позадини кризе Европске уније о којој се толико пише и прича. К томе се још, како чујемо и читамо, европска федерација експлицитно пројектује као једини излаз из кризе.

Рецимо: «Дубока и права економска и монетарна унија, политичка унија, са кохерентном спољном и одбрамбеном политиком, ултимативно значи да садашња Европска унија мора еволвирати. Хајде да се не плашимо од ријечи: ми ћемо требати да кренемо у правцу федерације националних држава. То је оно што нам треба... То је оно што мора бити водич у нашем раду у годинама које долазе».³⁹³

Овај понешто неубичајен неошумановски позив на успоставу европске федерације упутио је председник Европске комисије Барозо у септембру 2012. године, обраћајући се посланицима Европског парламента у трећем по реду говору о стању Уније.

Свакако, ово обраћање је аналитички посве, посве релевантно. Чини ову анализу лакшим послом него што би то био.

Дакле, циљ европских интеграција у годинама које долазе биће европска федерација – и официјелно.

³⁹³ Jose Manuel Barroso, *STATE OF THE UNION ADDRESS*, 12.09.2012, europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_en.htm

Само, неко ће с правом рећи – ништа ново. Јер, није ли то онај исти циљ који прије 62 године декларише Роберт Шуман? А Шуман, опет, као што знамо, не креће од нуле.

Рецимо, не објављују ли Алтиеро Спинели и Ернесто Роси «Вентотенски манифест» («Ventotene manifesto») 1944. године, позивајући на оснивање Европске федералне државе намјесто тоталитарних и централизованих држава, међу којим државама стално избијају конфликти којима нема краја?

Од тада, па узмимо до говора Жака Делора на Европском колеџу у Брижу од 17. октобра 1990.г. у којем о Европи говори као о федерацији, па све до поменутог Барозоовог обраћања и после, исцртава се једна јасна федералистичка или федерацијска линија, види се јасно истост или континуитет – континуитет или истост циља.

6.4.2. Њемачка као федерална јединица

Индикативно је, велимо, још и то да (и) Барозо европску федерацију или федерацију националних држава пропагира као «реалистичан» одговор на изазов кризе, као излазак из кризе. У огољеном облику, логика је негдје ова: Ако Европа, односно, Европска унија, постане федерација, криза ће бити окончана.

С тим у вези, одмах у другој реченици Барозо истиче да његово обраћање долази «у времену када Европска унија наставља да буде у кризи. Финансијској и економској кризи. Друштвеној кризи. Али такође политичкој кризи, кризи повјерења».

Интересантно је и то да овој објави циља од стране предсједника «европске владе» претходи (април исте године) иницијатива међународне невладине организације «Planet finance» Жака Аталија (оснивача Европске банке за обнову и развој) за стварање Европске федерације.

«Наша иницијатива не позива само на заједнички фискални и буџетски систем, ми се залажемо за праву Европску федерацију, која ће пружити заштиту грађанима од социјалног урушавања, која ће имати демократска средства да унаприједи економски развој – односно, да створи послове, и тако уједињени ћемо снажно и сигурно наступити пред нашим партнерима широм свијета»³⁹⁴, како је објаснио Аталиу интервјуу за «EuroActiv».

И Атали представља Европску федерацију као (једино) рјешење за кризу (наслов интервјуа је «Федерална Европа једини излаз из кризе»).

Примјери могу да се ређају и ређају. «Када су главешине три највеће институције ЕУ – Европске комисије, Европског савјета и Европског парламента – скупа примили Нобелову награду за мир у Ослу прошлог децембра, указали су на неодређен мандат и мањак институционалне јасноће који су у сржи текућих проблема Европске уније. Сем ако ове институције не стекну легитимитет међу европским грађанима и трансформишу ЕУ у реалну федералну унију, с заједничком фискалном и економском политиком како би употпунили њену заједничку валуту, Европа ће бринути за њену будућност и њен социјални модел ће наставити да се налази под ударцима олуја све компетитивније глобалне економије (...)Александар Хамилтон, тадашњи министар финансија у САД, предложио је 1789. г. јак федералну владу која би преузела дугове држава из америчке револуције при том гарантујући будући стабилан прилив прихода, даље интегришући фискалну политику и при том очувавајући знатан дио локалног суверенитета што се тиче нефедералних питања. Ово је био први корак у прављењу САД континенталном и, на крају, глобалном силом. Тако, такође, решавање дужничке кризе може да буде бабица за политичку унију која може направити од Европе моћан центар у геополитичком поретку XXI вијека. Једини начин да европски лидери и јавно мњење, суочени са многим

³⁹⁴ EuroActiv, 20. 4. 2012.

неизвјесностима, одговоре на текуће европске изазове, јесте да се најзад одлуче на такву трансформацију, умјесто да остану парализовани и оклијевају».³⁹⁵

Слично томе аргумендују и агитују и неки челници држава-чланица који сједе у бриселским управљачким органима.³⁹⁶ Такође се и у *ad hoc* експертизама подразумева да је криза ground да се реализује још једна, већа, наредна етапа централизације, економизованом и еуфемизираном терминологијом означена као кординација и да је то једини могући *responsible response*.³⁹⁷

А оваква заговарања и наговарања, таква експлицитна или ескамотирана федералистичко-централистичка убјеђивања, као у капмањи долазећа и са највиших европских адреса³⁹⁸, те ова пресинг «кризна логика», још једном нас враћају на раније постављено питање: *Да ли европска криза, конкретно или консеквентно, умјесто да га руши и окончава, радије погодује «европском пројекту»?*

Другим ријечима, да ли криза – иако тако не изгледа на први поглед или иако је то наизглед можда и алогија – доприноси остварењу финалног циља интеграција, то јест федерације као државе или државе као федерације?

Али ако је логика којој су промотери и лидери ЕУ та да је пристајање на неку врсту европске федерације (наводно) једини пут који води из кризе, онда

³⁹⁵ Nicolas Berggruen and Nathan Gardels, *THE NEXT EUROPE Toward a Federal Union*, Foreign Affairs, July/August 2013, pp. 134,142.

³⁹⁶ Radek Sikorski and Guido Westerwelle, *A NEW VISION FOR EUROPE*, *New York Times*, 18. 9. 2012, www.nytimes.com/2012/09/18/opinion/a-new-vision-of-europe.html?_r=3&ref=global&

³⁹⁷ European Commission, *ECONOMIC CRISIS IN EUROPE: Causes, Consequences and Responses*, *European Economy* 7/2009.

³⁹⁸ Истини за вољу, има и супротних ставова, долазећих исто са високих адреса европске власти. Нпр. први човјек Европске централне банке се не слаже да доиста постоји нужна свеза између трансформације ЕУ у федерацију и наводног изласка из кризе, као што се захуктало разглашава и понавља (о томе и: *DRAGHI: 'UNITED STATES OF EUROPE' NOT NECESSARY TO SAVE THE EURO*, *EurActiv*, 30 August 2012.

треба запазити да би ту могла да важи и обрнута логичка релација, наиме ова: *Криза је једини пут који води ка европској федерацији.*

И гле, управо то је од почетка до краја била најоперативнија логика Монеова.

Ову одавно текућу скривено-нескривену изградњу европске државе која би била федеративно устројена можемо (у недостатку бољег израза) описати и синтагмом државизација Европе.

Такође, можемо о истоме говорити и као о (крипто)федерализацији Европе.

Ипак, поред тога што се показује да такво изражавање није сасвим синонимно као што би се рекло, оно је к томе и елузивно. То јест, ради се о томе да «такозвани европски 'федералисти' (често прерушени јакобинци) обожавају симболизам речи 'федерализам' која чини излишном потребу да се говори о држави».³⁹⁹

Кад се каже: федерализација Европе, то као да има неку позитивну конотацију, као да је чак то нешто што би требало махинално подржати. А заправо, «упркос многим оригиналним интенцијама, федерације окончавају са концентрацијом и конституционалне и институционалне моћи на федералном нивоу».⁴⁰⁰ У принципу, терминологија је елузивна и илузивна јер упућује на нешто чега нема или не упућује на нешто чега има, па ћемо рећи да су термин федерализација и текућа федерализација у потпуној контрарности.

Запазимо да термини федерализација или федерализам, бар на прво читање, као да упућују на неку деконцентрацију (одозго надоле) док је, као што знамо, пракса те федерализације обратна – наиме, све већа концентрација

³⁹⁹ Дозеф Вајлер, *УСТАВ ЕВРОПЕ*, стр. 306.

⁴⁰⁰ J.H.H. Weiler, *FEDERALISM AND CONSTITUTIONALISM: EUROPE'S SONDERWEG*, in: *THE FEDERAL VISION: LEGITIMACY AND LEVELS OF GOVERNANCE IN THE UNITED STATES AND THE EUROPEAN UNION*, p. 2.

(говоримо о пракси европских интеграција), што је сигуран знак да је ту ријеч о федерацији као држави (замало би се про-рекло – о класичној федерацији). «Истраживачи упоредног федерализма открили су трајно обележје у готово свим федералним искуствима: тенденцију ка концентрисању легислативних и извршних овлашћења или општег овлашћења који иду на рачун конститутивних јединица».⁴⁰¹

Одређена конфузија око односних термина термина је у сљедећем: док се, рецимо у Њемачкој, сматра да је федерализација исто што и децентрализација, дотле се, рецимо у Великој Британији, сматра да је федерализација исто што и централизација.

Баш и о томе је говорила Маргарет Тачер у познатом говору у Брижу од 20. септембра 1988. године о будућности Европе. Рекла је и: «Права је иронија да се у тренуцима, када земље попут Совјетског савеза које су покушале да свим управљају из једног центра сада схватају како успјех зависи од децентрализације власти, у Европској заједници појављују људи који теже централизму у одлучивању(...) Нисмо ми ослабили државне границе Британије да би сада присуствовали њиховом јачању на европском нивоу са европском супер-државом која из Брисела свима командује».

Ово исто може да се расвјетљавалачки посматра и из других углова. Рецимо, на федерализацију Европе и Европу као федерацију различито гледају евроентузијастички и евроскептици. Шта су сматрања једних а шта других?

Како објашњава политиколог Ендрју Моравчик, «евроентузијастички су за хитну европску федералну државу. По њима, успјех ЕУ јасно демонстрира не само да су европске интеграције биле успјешне већ и да интеграције израђају још

⁴⁰¹ Џозеф Вајлер, нав. дело, стр. 355.

интеграција кроз позамашан број *spillovers*. Штавише, многи евроентузијастички сматрају да је *status quo* нестабилан». ⁴⁰²

Дотле, на другој страни, «насупротив томе, евро-скептици, предвођени Британским и Америчким конзервативцима, федерализам оцјењују негативно. Они упозоравају на успон 'супердржаве' у Бриселу предвођене демократски нелегитимним технократама – 'бирокупатски деспотизам' који их подсећа на *ancien regime* Француској, и у нешто мало екстремних формулација, на нацистичку диктатуру у Немачкој. Према овом гледишту, они који би бранили демократију и слободу, баш као и постојећа достигнућа европских интеграција, треба глобално да се удруже – па чак и ако би то значило потпуно или дјелимично иступање из ЕУ – да се боре против стварања европске супердржаве». ⁴⁰³

Да ли је федерализација децентрализација или централизација? У извјесном смислу, федерализација може да буде и једно и друго. Напросто, то зависи од повијесног фактицитета који је ту, наине од тога да ли нека федерација настаје из унитарне државе (децентрализација) или преиначењем неког савеза држава у савезну државу (централизација).

Очито, Европска унија – која је раније имала назив Европска заједница а релативно ускоро ће, можда, Европска федерација или Федерална унија ⁴⁰⁴ – настаје, можемо рећи искључиво, на овај други начин.

⁴⁰² Andrew Moravcsik, *ibid.*, p. 162.

⁴⁰³ *ibid.*, p. 162.

⁴⁰⁴ «Битка између евроентузијастичког и евроскептичког заузима насловне стране и исушава политичке предузетнике али то прикрива широко слагање око заједничких претпоставки. Новинарски коментари, говори политичара и научни текстови слажу се око двије главне тачке. Прво, текући развоји у Европи ће природно прерасти у нешто сродно федералној нацији-држави. Друго, да би била легитимна, таква федерална држава мора бити много демократскија – односно, одговорнија народним већинама него што је ЕУ данас» (*FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION: RHETORIC AND REALITY*, p. 163.).

Аутори ангажовани у пољу европских интеграција већ уобичајено пишу о европеизацији као о централизацији, сматрајући, очито, да ту нема ништа што се не подразумејева, што треба издвојено образлагати и објашњавати. На примјер, пишу и о «централизацији власти у једној континенталној политеји».⁴⁰⁵

У федерацијама у настајању неријетко долази до централизације и кроз ефекат «преливања». Наиме, координација и делегирање овлашћења са федералних јединица на централне, федералне ауторитете, до којег би најприје дошло само у неким, ограниченим секторима, обично касније створи потребу и захтијев за новим координацијама и делегирањима овлашћења у истом смјеру (одоздо ка горе) у другим, новим секторима. Проучаваоци федерација и федерализма склони су да ову појаву (која је, заправо, неизбежна и предвидива) називају и пузајућа или прикрадајућа централизација. Речено се, мислимо несумњиво, односи подједнако и на ЕУ.

Наравно, када се већ говори о томе да су европске интеграције пошле ка циљу који је дефинисан као европска федерација, затим да се Европа федерализује, те да се рецентно онај циљ поново екскламацијски ставља у први план, овдје се не може избјећи питање о томе да ли је онда, *after all*, Европска унија овако или онако можда већ федерација? Ево га један могући одговор:

«Савремена ЕУ је далеко суженија и слабија федерацијаного било која (још) постојећа национална федерација – тако слаба, заправо, да се можемо питати да ли је уопште федерација (...) По конституционалном поретку Европска

⁴⁰⁵ Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MULTILEVEL GOVERNANCE AND THE STATE*, in: *The Oxford Handbook of Transformation of the State*, Stephan Leibfried, Evelin Huber and John Stephens (eds.), p. 2.

унија не само да је једва федерална држава; она је једва препознатљива као држава уопште».⁴⁰⁶

Ова опсервација, овај одговор естаблираног аутора је релевантан. Како вели, ЕУ је једва федерација (слаба и уска) али очито – за Моравчика је Европска унија, ипак, (већ) федерација. К томе, очито, мисли на федерацију као државу (додуше, «једва» државу), што значи да га можемо убрајати у (ријетке) ауторе који Унију препознају као државу.

Како било, тек, за трансформацију Европске уније у (а)типичну федерацију, то јест у тој инцизивној федералистичкој централизацији Европе, има Европски суд правде или европско правосуђе као грана власти инкомпаратбилну значајност.

Да се разумијемо: Оног момента када је пресуда овог суда у познатом вододелном случају *Van Gend en Loos* постала правоснажна, Европска унија је почела да постаје (не кажемо: постала) федерација, да бива федерација *de jure*. Јер, њоме је промовисана директна обавезност каквог закона донијетог у метрополи (Брисел) за становнике држава чланица, што је заправо базично федерални принцип.

Заправо, ту се просто слажемо с оним ауторима који су то већ нотирали. Да поновимо: «Директни ефекат и супремација права Заједнице (у сваком случају из перспективе Европског суда правде ЕСП) очевидно учвршћују федералну аналогију».⁴⁰⁷

Корисно је знати да су овај принцип директне примјенљивости одлука централних федералних власти на појединце (као диокампање за федерализацију САД) заступали «оци оснивачи» Џејмс Медисон и

⁴⁰⁶ *ibid.*, p. 163-4.

⁴⁰⁷ Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF EUROPEAN INTEGRATION*, p. 206.

Александар Хамилтон (Федералист 16). Стога, било да су у питању европске интеграције или америчке интеграције, Моне или Медисон, исте су несумњиво и неизбјежно неки вид централизације.

Прибиљежићемо и то да аргуменујући да су интеграције=централизација не преузимамо на се неки захтјеван интелектуални посао. Баш напротив, довољно је, канда, по-казати како су се током федерализације ЕУ ствари одвијале у области монетарне политике.⁴⁰⁸ Ту имамо централизацију *in flagranti*.

Мислећи ово питање мало више у терминима политичке или филозофије уопште можемо да примијетимо да су централизација и децентрализација неизбјежно увијек спојени, јер гдје год се нешто централизује, то намах значи да се нешто децентрализује. Оно што је бриселска централизација, то је варшавска или париска децентрализација (или ако се хоће: децентрација). Такође, федерализацијом Европе настаје Европска федерација, но ту би онда, као што је очито, федерација Њемачка била федерална јединица Њемачка. И ако ћемо право, пресуда у поменутом вододелном случају је дерогативна у том правцу, што ће рећи и да консеквентно имплицира ништа мање до да је Њемачка постала или почела да постаје баш то.

Тиме се, као што је јасно, но и некако потиснуто, понавља историја изградње национално-територијалних држава. Прецизирајући, рецимо да се понавља историја или базични начин изградње национално-територијалних држава као федерација, макар основна схема те историје и изградње.

Рецимо, изградња америчке федерације. Федерализацијом «Америке» настала је америчка федерација (USA), но та је федерализација – или

⁴⁰⁸ О томе читамо и: «13 од 15 држава чланица пристале су на заједничку валуту и централизацију монетарне политике у Франкфурту» (*FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION: RHETORIC AND REALITY*, p. 161.).

настајање федерације као државе, као савеза држава па савезне државе – значила да у тој федералној држави државе претрпе правну и политичку супстракцију, т.ј. буду дерогиране у нижи ранг федералне јединице. Просто – ово није сувишно казати – када какав савез држава прерасте у савезну државу (федерацију), државе чланице (или конституенти постале федерације) преклузивно престају да буду државе, док при том могу да наставе да се називају (па и сматрају) државама до миле воље.

6.4.3. Корелација: Федерација-тржиште

Оно што је с тим у вези занимљиво и значајно простудирати била би веза између федералне политичке надградње и подлежеће ширеће и прихваћене маркетинга. С тим што, да би се та веза простудирала, најприје је треба идентификовати као реалну, затим то што је идентификовано као реално оцијенити као релевантно.

И збиља, како је про-нађено, између федерације и тржишта постоји нека јака корелативна повезаност, коју би корелативну повезаност ваљало, макар као у брифинг-издању, експонирати и експлицирати.

Можемо поћи од уопштеног запажања и закључка да тржиште подразумева централизацију. Како изгледа, историја и искуство по-казују да је један значајнији ниво политизације као централизације и централизације као политизације неопходан да се спроводе маркетинга, да то спровођење буде успјешно, доведено до краја. Наравно, овдје термин маркетинга прије свега значи изградњу, успоставу тржишта; market building који се поклапа са границама територијалне државе, која, дакле, тек треба да постане комплетна модерна држава. Односно, држећи се питања на које одговарамо, корелативне повезаности коју експонирамо и експлицирамо, треба да мислимо или замислимо национално-територијалну државу као федерацију, заправо федерацију која тек треба да постане.

И још једном, федерализација подразумијеватакву праксу и поступања који су прочитати и очекивани акти централизације. Америчка федерализација је централизација. Европска федерализација исто. Једино ако се нека унитарна држава федерализује, тада речено не важи, наравно јер је у питању супротно кретање. И наравно, једино ту и тада термин федерализација има или може да има позитивне конотације.

Раније је већ нешто речено о томе да су европски федералисти, састављачи Париског и Римског уговора, стајали на становишту да се интеграција европских националних тржишта не може догодити без изградње супранационалних институција.

Међутим, овдје се може питати, мада без очекивања одговора који је ономе који пита заправо познат, наиме: Нијесу ли супранационалне институције у ствари карактеристичне федералне институције, једино «прекопиране» и испројектоване у простор предвиђен за центрацију, то јест изнад држава у којима живимо?

Што се тиче тржишта, већ је довољно разјашњено то да оно на националном нивоу продукује државне институције, те такође то да на наднационалном нивоу *less or more* исте институције ре-продукује. Јасна ствар, једна финија поента је у томе да ако тих институција нема, онда се експанзијом тржишта ствара потреба да се успоставе. Тржиште индукује притисак који такве институције чини, да тако кажемо, оправданима и легитимним. Тако, на примјер, зар маркетизација, наједном, не чини оправданим и потребним постојање једне судске инстанце која се, по праву, котира супранационално? И не представља ли та супранационална институција прочитаног аналогон, рецимо, Федералног суда из САД? И не би ли иста била скроз непотребна, чак и њено пуко замишљање бесмислено, да нема вајне маркетизације континенталног ареала?

Те најзад, пошто оних институција, заправо, не само да нема него их ни не може уопште никако ни бити док се не започне дата маркетинга... то и по томе ми видимо у још већој јасноћи да тржиште доиста имплицира институције које спрегнуте у једну конфигурацију рутински стављамо под синтагму држава или федерација. Истовремено, оне који су иницијатори маркетинга с разлогом сумњичимо да, како би се то рекло, тржиште користе само као предтекст за оснивање нових институција (и института), које затим континуирано пре-узимају овлашћења од њихових пандана, то јест њима одговарајућих институција унутар држава-чланица, све док ти пандани не (п)остану као празне орахове љуске, као што то показује (опомињући) примјер институције националне централне банке.

Значи, ако нема федералних или државних институција, нема ни интеграције тржишта. И обратно: ако нема тих установа, нема ни интеграције. На примјер, ако нема интеграција нема ни Европског суда правде, ако нема овог суда, ништа од интеграција. То правило је важеће како на националном тако и на наднационалном нивоу.

Наравно, све ово о чему говоримо овдје је од важности најприје с обзиром на генералну хипотезу ове дисертације. Наиме, још једном се види колика је, заправо, важност тржишта за инсталирање и изградњу институција државе(федерације) и колика је важност институција државе(федерације) за market building.

И уколико је овдје изложено резонување и закључивање базично тачно, онда из тога складно и кохерентно произилази неки овакав сљедећи короларијум: Да би се изградила Европа федерација, потребан је и неопходан европски market building; да би се, пак, реализовало европско, унутрашње или јединствено европско тржиште, потребне су институције које су изразито и изразито федеративне.

Важан импулс овим овдје увидима и размишљањима дају неки резимеи и увиди Ђандоминика Мајонеа. Рецимо, овај један одсад већ,ветерана европских студија, указује и на везу између федерације и интеграције тржишта.

Његова нотификација је посве интересантна: Да би се нека одвојена или мањатржишта интегрисала у једно велико тржиштенеопходне су јаке централне институције.

Састављачи Париског и Римског уговора дијелили су виђење да је интеграција претходно сепаратисаних националних тржишта једино могућа уз помоћ супранационалних институција. Ово у сваком случају изгледа да је била лекција научена из историје америчке конфедерације 1781. године, савезних америчких држава из времена цивилног рата, швајцарске конфедерације и нјемачке Bund у деветнаестовјековној Европи, да поменемо тек неке од најпознатијих случајева неуспјеха да се постигне тржишна интеграција због недостајања адекватних институција. Отуда закључак да конфедерација није више форма владе, и да су потребне јаке централизоване институције. Такве институције изгледа да су биле поготово неопходне тамо гдје је циљ био да се интегришу тржишта западно европских welfare states привиклих на масивне државне интервенције у националне економије кроз јавно власништво кључних индустрија, национално планирање, менаџмент агрегатне тражње, и large-scale редистрибуцију прихода.⁴⁰⁹

Ово је важно. Nota bene, Мајоне у-казује и по-казује да, заправо, европске интеграције понављају повијесни state-building (најмање бар толико, када је у питању САД федерација). Додуше, може се рећи да је то више «ненамјеравани резултат» неких његових намјераваних ауторских намјера.

⁴⁰⁹ Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF EUROPEAN INTEGRATION*, p. 44.

Како било, основно сазнање, на којему се даље даде доста тога градити, јесте, дакле, да само са јаким, правим и опуномоћеним (рекли бисмо и – ресуверенизованим) државним институцијама можете изградити велико интегрисано тржиште.

Баш као и «оци оснивачи» својевремено – амерички и европски – и Мајоне увиђа и саопштава у јасноћи да изградња националног тржишта захтијева националне политичке, јуридичке и легислативне институције, док по истој логици ствари изградња наднационалног (европског) тржишта захтијева парњачке наднационалне или супранационалне институције.⁴¹⁰

Његово излагање, међутим, није без контрадикција. У студији «Дилеме европских интеграција» он покреће не само питање: Да ли је ЕУ федерација или конфедерација?... већ и: Да ли ЕУ треба да буде федерација или конфедерација. Очито, једна од кључних дилема за сваког студираоца Европске уније.

За аутора о којему је ријеч, дилеме нема: Унија треба да буде конфедерација.

Само, ма шта о томе иначе мислили, то је контрадикторно и у односу на претходно у-казивање у истом тексту да само јаке централизоване институције представљају гаранцију да ће се пројекат изградње или интеграције тржишта успјешно и до краја реализовати.

Ако америчка конфедерација, те европске конфедерације деветнаестог вијека, нијесу успјеле да изграде интегрисана национална тржишта «због недостајања адекватних институција», то јест због недостајања

⁴¹⁰ Може се овдје запазити и то да су институције америчке федерације у вријеме њезиног настајања биле за државе чланице те федерације исто што су, рецимо, данас за једну Француску институције ЕУ, попут Суда правде Европске уније или Европске комисије, дакле – «супранационалне». Другим ријечима, компаративна анализа европских интеграција и state-building процеса/пројеката, како федералних тако и других, показује да се федерално и супранационално у многим тачкама сијеку и поклапају.

централизованих институција федералног капацитета, зашто би онда европској конфедерацији то пошло за руком?

Сем тога – као што се може сматрати неком врстом «јавне тајне» – извођачи радова Weltgeist-а ангажовани на пословима везаним за европске интеграције и нијесу приступили инсталирању и изградњи федералних или супранационалних институција да би успјешно изградили «унутрашње» тржиште, већ је било скроз супротно – наиме, исти су прибјегли пројекту интеграције тржишта зарад инсталирања, изграђивања и изградње *mutatis mutandis* федералних институција, које се институције, додуше, називају још и супранационалне.

То је питање одређивања циљева и средстава, те односа између истих, када су у питању интеграције континента. У том смислу, када смо већ код дилема европских интеграција, међу основне дилеме спада и ова: Да ли је Европска федерација циљ или средство?

Односно, да ли је Европска федерација средство да би се остварио декларисани циљ – мир у Европи и свијету – или је циљ *per se*? Што се тиче Монеа, он тврди да је федерација (једино) средство (што понавља Шуман у декларацији), но налази се не један разлог да му се баш и не вјерује.

Како било, поента је овдје у томе да сматрати да се јединствено (и довршено) европско тржиште може постићи инструментима Европске конфедерације (а не федерације) спада у неку контрадикторност или немогућност.

То би се јасније увидјело када се тзв. (нео)функционализам не би посматрао само као нека врста идеологије федерализма, која се огрнула квазинаучним рухом и тако ушуњала у друштво правих теорија, већ као једна у основи тачна анализа ирелевантна екстраполација из реалне анализе (импликација) маркетинга.

Јер, независно од преференција неофункционалиста, тржиште доиста има такав капацитет да, дио по дио, да тако кажемо, изрендерира реално државно здање.

И заправо баш то тврди Мајоне, када се осврће на оне историјске примјере подбачаја у интеграцији тржишта, због недостатка адекватних, централизованих, федералних институција. Схвата и саопштава да је тек америчка федерација (за разлику од конфедерације) била кадра интегрисати тржишта (кон)федералних држава у унутрашње, јединствено тржиште САД.

На овом мјесту би било од користи присјетити се онога што је објашњено у секцији 2.6.2., наиме, прилично новог сазнања или чињенице да је за интеграцију тржишта свагда непходна интервенција државних институција, чак и када су у питању «негативне» интеграције.

Осим тога, када се каже: «интеграција тржишта», то може да звучи некако бенигно; међутим, историјско искуство показује да је то, све у свему, деструктиван процес/пројекат. Иако се, додуше, интеграцијом тржишта нешто позитивно добија, нешто се конструише, потоји и «тамна страна мјесеца» када је у питању маркетизација, било када, било гдје.

То јест, нешто се конструише али по цијену да се нешто друго деконструише. Као што је по-казано и у секцији «Тржиште као дезинтегратор», друга страна интеграције тржишта је дезинтеграција.

Из тога произилази да је маркетизација несумњиво репресивно догађање, нешто што захтијева репресивно дисциплиновање једног друштва, једног становништва.

Чак, неке расправе, новијега датума, долазе до закључка да се тзв. тржишне реформе најбоље могу спровести у ауторитарним политичким условима. У том смислу, један податак бићеинтересантан и индикативан.

Као што је познато, 1970-их година долази до снажења (нео)либерализма, заокретања у десно. Клатно се још једном помјера, овај пут ка тржишту и законима тржишта. То је, велимо, познато. Уобичајено се као примјери за тај (нео)либерални заокрет (или countermovement) наводе «тачеризам» (Велика Британија) и «реганомика» (САД). Међутим, много мање је познато да се одмах уз ове двије државе може сврстати и Чиле, као држава у којој су такође спроведене «структурне реформе». Да се разумијемо – говоримо о Чилеу у периоду непосредно након свргавања Аљендеа. И што је још интересантно и индикативно, Пиночеов ментор у спровођењу тржишних реформи или маркетизацији Чилеа био је нико други до нобеловац Милтон Фридман.

То сазнавши и узевши у обзир и тај аспект маркетизације, вратимо се још једном Мајонеовом релевантном увиду да се интеграција тржишта или маркетизација, просто, не може спровести унутар конфедерације. Конфедерација није у стању да обезбиједи услове за све оно што маркетизација подразумијева и врло захтијева.

Стога није изненађујуће то што се сазнаје даје првих 45(од укупно 85) прилога за Федералистичке списе посвећено образлагању потреба за јачом централном владом.

Значи, једноставно речено, ако хоћемо да спроведемо маркетизацију, да имамо интегрисано тржиште, остаћемо без успјеха ако немамо јаку, федералну или државну, централну владу.

Међутим, исто тако, не важи ли и обратна релација, то јест то да ако хоћемо да имамо јаку, централну егзекутиву, онда је пут који ин-директно води ка томе поплочаван маркетизацијом?

А да бисмо раз-видјели да је или да ли је то тако, потребно је да федерацију и тржиште по-сматрамо као да су корелати. С тим у вези је утврђено и ово:

«Федерализам се доказао као темељ импресивног економског раста Енглеске у XVIII и Сједињених Држава у XIX и почетком XX вијека. Овај чланак такође показује да федерализам подупире замашан економски раст Кине током задњих 15 година».⁴¹¹

Ако су, пак, федерација и тржиште доиста корелати, тада би требало да се испостави да супоменуте потребе за јачом централном владом директно и индиректно повезане са маркетизацијом, дакле са интеграцијом унутрашњег, јединственог, националног тржишта САД с почетка XIX вијека. Да ли је било тако?

Јесте, баш тако. Наиме, напори да се изгради федерација – то јест да се конфедерација, најприје уставно, преиначи у федерацију – доиста бјеху симултани с напорима да се изгради јединствено америчко тржиште.

И како изгледа, та корелација тржиште-федерација била је позната – да ли инстинктивно или интелектуално то не знамо, нити је то важно – и Жану Монеу, што је важно. Наиме, историчар Пери Андерсон указује «на питање које Моне поставља 1955. Године – 'Је ли могуће да имамо заједничко тржиште без федералних социјалних, монетарних и макро-економских политика'»?⁴¹²

То питање, схваћено како треба, како исправно примјећује Пери Андерсон, «још је централно питање које се налази пред Европском унијом»...⁴¹³

⁴¹¹ Barry R. Weingast, *THE ECONOMIC ROLE OF THE POLITICAL INSTITUTION: MARKET PRESERVING FEDERALISM AND THE ECONOMIC DEVELOPMENT*, Oxford University Press, p. 1.

⁴¹² Perry Anderson, *THE NEW OLD WORLD*, Verso, London~NewYork, 2009, p. 15-16.

⁴¹³ *ibid.*, p. 16.

6.5. АМЕРИЧКИ ФЕДЕРАЛИЗАМ

Проналази се да је за сваког оног студиратеља европских интеграција коме је понајприје стало до правилног разумијевања предмета којег студира скоро па неопходно да феноменолошки познаје историјат, развијања и развојне етапе америчког федерализма.

Њему се, прије или касније, оном релеванцијом која за интелект представља или треба да представља мотив, може појавити питање: Да ли то Европска унија пролази базично исте етапе које једном прође америчка федерација?

То питање је по објективној важности такво да га морамо уважити. Оно може да буде и јесте продуктивна стартна позиција, таква од које се полази и брзо долази до онога што се у психологији назива «а-ха тренутак; донеког низа новости, серије увида, података и открића за које је несумњиво најмање толико то да су подесни да се на њима даље стваралачко-истраживачки гради, те исто и то да доводе у неку близину циља европских студија – доводе ближе и близу **појмљења интеграционог пројекта.**

6.5.1. План Њу Џерзи

Питајући о томе да ли се Европска унија развија на базично сличан начин као и САД постављамо солидну основу за нове епистемолошке пробоје. Истражимо, дакле, фокусирано и интенционално, историју америчке федерације и америчког федерализма, ради верзиранијег враћања на проблематику и проблеме онога што уобичајено називљемо европске интеграције.

Фокусирано и интенционално... то би овдје значило да се истраживање у овоме дијелу закупи оним периодом у историји америчке државе (и нације) када је почело да сазријева увјерење да је Конфедерација неефикасна, да није у стању да рјешава бројне унутрашње проблеме, па се стога морају тражити

нова политичка и правна рјешења – на то су, иначе, биле спремне и пристале чак и присталице конфедерације.

То је по много чему круцијалан период, како за историју или даљњу будућност Америке, тако и за питање које нам је стартна основа, за компарацију којом се аналитички заокупљамо.

Наравно, не може се ићи ни одвећ *in extenso*; нити, заправо, има потребе за тиме. Као што је и у-казано, није ствар у ширини но у фокусираности. У складу с таквим опредјелењем, биће изнијето неколико карактеристичних датума и догађања из односног периода, потом ће се на основу тога прећи на интерпретативно теоријско закључивање.

Дакле, током тог почетног периода транзиције 13 америчких држава из конфедерације у федерацију, крајем осамнаестог вијека, све више је сазрела идеја о неопходности приступања крупним промјенама када је у питању до-тадашња конфедерална управа и устројство. «Сви су се слагали: ствари нису могле да иду на овај начин».⁴¹⁴

У таквој једној атмосфери држава-чланица Вирџинија је направила први званичан корак. Наиме, општа скупштина Вирџиније је 21. јануара 1786. године одлучила да изабере комисију чији би задатак био да се састане са одговарајућим представницима или комисијама и других држава чланица из њихове тадашње конфедерације, првенствено зарад припремних разговора о будућој федерацији и с тим у вези о промјенама до-тадашњег устава и нацрту новог устава.

Медисон је био тај који је затим подстакао Вирџинију да позове комисије свих држава да се састану и – обратимо пажњу – да расправљају «такву

⁴¹⁴ Пол Џонсон, *ИСТОРИЈА АМЕРИЧКОГ НАРОДА*, библиотека *Историја*, Београд, 2003. г., стр.174.

комерцијалну регулативу што би било од заједничког интереса и њихове перманентне хармоније».⁴¹⁵

Овдје, мислимо, одмах ваља застати и фокусирати се. Јер, ако добро интерпретирамо, оно што се испоставља јесте то да аброгирање и дерогирање Одредби о конфедерацији, велики пројекат конституционалне федерализације Америке, конституционално преиначење једне конфедерације у федерацију за коју се понегдје сматра да је заправо прва таква у свијету – налази неку иницијалну или заснивајућу тачку ослоња у подручју трговине, дакле економије, дакле – маркетинга.⁴¹⁶

Каснија хронологија и нови подаци такав један закључак још више афирмишу.

Предлог скупштине Вирџиније је прихваћен и у септембру исте године организована је конференција у Анаполису (држава Мериленд). Ова конференција није била нарочито успјешна јер су присуствовали делегати тек пет држава чланица (од укупно 12). Медисон је из тога закључио да још није сазрело време за политичку реформу.

Но како год да било, оно што се већ у овоме може доста јасно у-видјети то је тијесна, неизбјегна корелациона свезаност тржишта и федерације (ако говоримо у контексту секције) или тржишта и државе (ако говоримо у контексту секције, па и дисертације укупно), јер је Медисон под политичким реформама, јасно, подразумијевао преустројавање државе на федералним основама.

Ако се питамо које су то политичке реформе или највеће промјене, онда је то да «суверен народ – Медисон је сковао ову магичну фразу: 'Ми, народ' –

⁴¹⁵ исто, стр. 175.

⁴¹⁶ Запажа се да термини тржиште и трговина имају исти коријен – термин трг.

делегира власт и националној влади и државама, тиме дајући моћ за независно деловање у својој сопственој сфери, а такође намећући ограничења на акције држава. Ово би се могло описати као најважнија уставна новина од саме Декларације о независности».⁴¹⁷

Ипак, ако је Хамилтон замаху уставних реформи да одлучујући подстицај, Медисон је био тај који је заправо дао онај први импетус. Јер, Хамилтон је «на Медисоновој огледној шеми ревизије Устава, која се бавила једино економским питањима, сачинио шири план позивајући државне делегате у Филадельфију маја 1787. године».⁴¹⁸

Након тога, делегација државе-чланице Њу Џерси је предложила да се предстојеће промјене не односе само на регулисање трговине већ и на, како је наведено, «друге важне ствари», што је био корак ближе ка дефинитивном одређењу за преинаку конфедерације у федерацију; но – и у томе је, барем за нас овдје, поента – све је отпочело и добило импетус од питања која се тичу (само) комерцијалне регулативе

Ево, као што се даде спазити, овдје се већ креће и одмиче од «само» економских или тржишних ка политичким и државним питањима или ка ономе што су «друге важне ствари», што је, заправо, очекивано с обзиром на постулат о нетржишним импликацијама тржишта.

Постајало је јасно – и делегатима на конференцији у Анаполису и све већем броју људи – да је да би се «само» регулисала трговина заправо потребно да се загази у врло велике преиначе постојећег система. И доиста, као што се сада зна, показало се да је оно што је отпочело као бављење економским питањима окончало као врло велика конституционална и политичка мутација. Делегати те конференције у Анаполису су просто – набасали, на

⁴¹⁷ исто, стр. 176.

⁴¹⁸ исто, стр. 175-6.

закономјерну свезу тржишта и федеративне политичке надградње, свезу на коју неких 250 година касније покушавамо у овом раду да укажемо у њезиној базичној релевантности.

Они, већ, почињу да увиђају или схватају да ако хоће да регулишу трговину, да направе јединствено америчко (континентално) тржиште, заправо морају да направе неочекивано велике, круцијалне политичке и правне преинаке. То јест, да не могу да направе неке «само» тржишне реформе, да осмисле промјене (ма каквог обима и захватања) које би углавном остале унутар сфере економског. Око овога се још може примијетити да је то *less or more* исто оно што у наше вријеме бројни политичари и појединци тек откривају или тек треба да открију, наравно када је у питању прављење јединственог европског (континенталног) тржишта.

Натраг на транзицију САД из конфедерације у федерацију, даље је конструктивно и корисно навести и то да је, након конференције у Анаполису, скупштина Вирџиније донијела сљедећу важну одлуку у којој се ишло на наглашаваље да је конференција у Анаполису, сазвана ради омогућавања да Конгрес утиче на унапређивање трговачких интереса САД, заправо показала неопходност да се ревидира федерални систем.

Уочи круцијалног догађаја – конвенције у Филадельфији – «расправе о плановима за промене већ су биле у току. Године 1785, представници Мериленда и Вирџиније састали су се у Александрији да би разговарали о питањима као што су друмарине и права на рибарење а од Конгреса је затражено да преузме регулисање америчке трговине».⁴¹⁹

И најзад, 14. маја 1787. године, одржана је у Филадельфији Уставотворна скупштина. На њој су присуствовали Вашингтон, Франклин, Медисон,

⁴¹⁹ Филип Џенкинс, *ИСТОРИЈА САД, Филип Вишњић*, Београд, 2002. г., стр. 62.

Хамилтон и други. Неки од истакнутих Американаца нијесу присуствовали, као на примјер Томас Пејн или Патрик Хенри који није хтио да присуствује Конвенцији јер је предосећао да ће она предложити успостављање јаке централне владе.

Тако је и било. На овом скупу је предложен и «план Њу Џерси». По том плану предлаже се да Конгрес добије овлашћења да регулише питања трговине, да се формира јака национална влада, да се влади обезбеде одговарајућа финансијска средства, да се успостави федерални суд.

Пар дана после је предлога ове државе-чланице, говор је одржао Хамилтон и предложио такве измјене у до-тадашњем устројству САД које су одмах оцијењене не само као федералне већ и унитарне. У основи, заложиио се «за јаку централну владу на европским линијама».⁴²⁰

А све ово је, да не заборавимо, стартовало «само» од питања боље регулације трговине између конфедерацијских држава-чланица.

6.5.2. «Федералист No 22»

Да мало резимирамо, ради веће прегледности и боље комуникације са читаоцем. Оно што се овдје казује, показује и доказује, то су, дакле, ове три ствари:

а) да се између тржишта (или маркетизације) и структуре федерације проналази унутрашња корелациона свезаност

б) да је (*eo ipso*) тако и када је у питању општија релација тржиште-држава, те да су

⁴²⁰ исто, стр. 178.

ц) САД, као федерација и држава, конкретно-историјски настајале и настале баш на таквојједној корелационој свезаности, као на основици

Иако се то троје, након претходних и досадашњих елаборација, можда може сматрати бар у условном смислу доказаним, ипак неће бити некорисно да се, као у допунском прилогу, још нешто до-каже.

То допунско до-казивање складно је отпочети враћањем на то да смо у овоме дијелу рада стартовали од Мајонеовог увида и тврђења да конфедерације, просто, нијесу у стању да успјешно реализују market building или да реализују интеграцију расцјепканих тржишта у једно унутрашње, јединствено национално тржиште. Италијански политиколог наводи да се то односи и на САД као конфедерацију или док је била конфедерација.

Сад, што је повезано с тиме значајно и занимљиво, то је да је управо такво једно увићање и тврђење заправо представљало базу за круцијалне аргументе које су амерички «федералисти» у њиховим говорима и чланцима износили *contra* конфедерације и *pro* федерације.

Поједностављено, њихова аргументација и агитација је била оваква: конфедерација је слаба, федерација је јака. Конфедерација не може да обезбиједи одбрану од спољњег агресора и унутрашњу сигурност, федерација може и сл.

Међутим, за «оце осниваче» је кључни аргумент, ипак, био економски или тржишни. Ево, погледајмо.

Када Хамилтон критикује конфедерацију и образлаже који су то недостаци конфедерације (Федералист No 22) због којих је треба темељно реформисати (другим ријечима одбацити) ево како почиње филипику: «Уз већ побројане недостатке у садашњем федералном систему постоје још и други који нису

ништа мање важни, а подударају се са првима чинећи овај систем, све у свему, неподесним за управљање пословима Савеза.

Све странке признају да одсуство овлашћења да се регулише трговина спада у ред ових недостатака». ⁴²¹

Иначе, баш на чврсту корелацију између тржишта и федерације, односно на то да је управо та и таква корелација била ефицијента основица настанка америчке федерације, упућује се и у неким студијама новијега датума. Исто тако, те студије упућују на спис «Федералист», на оне чланке у којима се идентификује корелација тржиште-федерација, т.ј. гдје се агитовање за јачу централну власт и федерално уређење државе заснива на тржишно-економским резоновањима.

Тако један савремени студиратељ америчке федерације и њене историје стоји на становишту да је «постојање значајне државне аутономије економски контрапродуктивно»⁴²² и показује које су то «слабости традиционалног економског оправдања за државну аутономију». ⁴²³

Аутор још, како формулише, износи «моћне економске аргументе у прилог јаке националне владе»⁴²⁴ и при том, додали бисмо, стоји на истом становишту на којем некад бјеху фамозни «оци оснивачи». А такође, то је аргументовање *mutatis mutandis* исто као оно што је у овом раду меритум, наиме, да (капиталистичко) тржиште до-носи и захтијева јаку државну управу и институције државе, једном ријечју државу, била ова уређена како му драго.

⁴²¹ Александер Хамилтон, Џејмс Медисон, Џон Џеј, ФЕДЕРАЛИСТИЧКИ СПИСИ, библиотека *Идеје*, Београд, 1981.г., стр. 265.

⁴²² David L. Shapiro, *FEDERALISM A Dialogue*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1995, p. 34.

⁴²³ *ibid.*, p. 35.

⁴²⁴ *ibid.*, p. 35.

Разумије се, да би овај аргумент био реалан и релевантан, треба додати да се као емпиријски услов тражи постојање једне важне околности, неопходне да тржиште у коначници и доиста резултира државом или федерацијом. Та околност – без које би за корелацију на коју указујемо важило она реченица да је то тако у теорији али не и у пракси – било би постојање јаких клика, било политичких, било економских, острашћено заинтересованих било за state building (па им је за то потребна маркетингаизација), било market building (па им је за то потребна јака држава или држава уопште). Када је у питању корелација тржиште-федерација (држава) у историјском контексту трансформације САД из статуса конфедерације у статус федерације, тај услов је био испуњен.

Доиста, један број аутора које смо у раду на овој дисертацији (или «дисертацији у дисертацији») консултовали сматра да су економски интереси били преовлађујући када је у питању конституционална трансформација САД у федерацију; тачније, да је велики притисак у правцу трансформације САД у праву, савезну државу, вршио један слој богатијих трговаца и повјерљачких група, нарочито на Сјеверу. Они су вршили притисак и активно лобирали да се успостави јака централна власт која би омогућила услове за развој економске акумулације и богаћења, док би у исто вријеме осигуравала неповредивост уговора и враћање дугова банкама.⁴²⁵

Дакако, такви интереси бијаху посве конгруентни са интересима првих «федералиста», утемељивача америчке федеративне републике.

6.5.3. Компарација поново посјећена: ЕУ и САД

Бар како би да изгледа, када се феноменолошки упознају историјат, развијања и развојне етапе америчке федерације и федерализма, човјеку

⁴²⁵О томе детаљније видјети и у: Charles A. Beard, *AN ECONOMIC INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION OF THE UNITED STATES*, New York, The Macmillan Company, 1921.

неотклоњиво упада у очи то колика је, заправо, сличност и базична идентичност са историјатом и развојним етапама Европске уније или европског федерализма.

Потпуно је јасно од каквог и коликог је значаја идентификовање тих идентичности за студиратеља европских интеграција.

Док пише ове редове, аутор не може да одагна једну импресију, па ће је подијелити са читаоцем и изложити његовоме просуђивању: Да бисмо разумјели политички систем ЕУ, треба да познајемо концепт америчког федерализма (исто и концепт федерализма као таквог, као што се подразумијева). ЕУ је – наравно или већ или тек трајекторијално – реплика америчке федерације или федерације уопште. Другим ријечима: «Оно што се дешава у Европи може бити виђено као заснивање на ономе што је почело у Сјеверној Америци на врхунцу модерне епохе када су Сједињене Државе установиле модерну федерацију прије 200 година».⁴²⁶

Но прије свега, главна импресија и пробни закључак – који се након проучавања америчког федералног искуства намеће – био би да европске интеграције, као комплексни процес/пројекат великих пропорција, једноставно наликују на процес/пројекат својевремене федерализације Америке.

Прелазећи на сажето образлагање изнијетих импресија и оног пробног закључка, пошли бисмо од неких мање важних сличности и идентичности, тако рећи од популарних детаља, па према круцијалним увидима помоћу којих се може објективно сазнавати и екстраполирати.

⁴²⁶DANIEL J. ELAZAR, *FEDERALISM AND THE WAY TO PEACE*, Reflections, Paper No. 13, Institute of Intergovernmental Relations, Queen's University Kingston, Ontario, Canada k7l 3ng, 1994, p. 9.

Рецимо, да пођемо од детаља да је и у случају САД, као и у случају ЕУ, заправо ријеч о унији.

Хамилтон, један од оснивача САД, био је (и) банкар, баш као и један од оснивача ЕУ, Моне.

Главну ријеч у ондашњојширокој и дуготрајној кампањи за федерално моделирање и преустројавање САД имали су истакнути појединци који себе називаху федералисти или их тако називаху, баш као што данас (и не од јуче) у кампањи за преустројавање ЕУ у федералну унију главну ријеч имају декларисани европски федералисти.

Таквих паралела има прегршт. Ипак, оне су прије занимљиве него значајне. Што се, пак, значајних паралела тиче, по јакој релеванцији се издвајају, па и намећу, следеће двије:

- 1) Као и ЕУ, САД су, знатним дијелом индиректан, резултат пројекта конструисања унутрашњег, јединственог америчког тржишта
- 2) И када су у питању некадашње «америчке интеграције» и када су у питању садашње европске интеграције, Врховни суд је *motor primus*

По мишљењу неких од рецентних студиратеља европских интеграција, Европски суд правде је одлучујуће трансформисао Европску заједницу/Европску унију. Овај суд је «прогресивно увећао супранационалне елементе Европске заједнице, при том подривајући њене интергавернменталне аспекте, федерализујући ову политичку заједницу у свему сем у имену».⁴²⁷

⁴²⁷Alec Sweet Stone, *FROM FREE TRADE TO SUPRANATIONAL POLITY: THE EUROPEAN COURT AND INTEGRATION*, in: *EUROPEAN INTEGRATION AND SUPRANATIONAL GOVERNANCE*, Wayne Sandholtz and Sweet Stone, Oxford, 1998, islandia.law.yale.edu/alecstonesweet/PDFs/JudicialConstEurope Ch 1. Pdf, p. 1

6.6. ФЕДЕРАЛИСТИЧКО ДЕРОГИРАЊЕ

Према томе, јасно би било бар толико да су европске интеграције исто што и централизација на континенталној скали, те да када кажемо: федерализација Европе, заправо денотирамо њезину реалну, временски развучену, објављену и необјављену, миметички забашуривану централизацију, која је, пак, централизација темперирана не само лимесима инхерентним дефиницији федерализма (неунитарна централизација) но и крајњим, ордоимперијалним опортунизмом.

Европа постаје федерација тако што интензивно и протензивно дерогира државе чланице, односно искључиво «на рачун конститутивних јединица».

6.6.1. Примјер: Ледена земља

Сада овдје, сазнавши и схвативши да је то тако, још једном долазимо до онога што је овдје значајно – до перципирања и пропитивања реалнога значаја који за даљње одвијање европских интеграција или федерализацију Европе има стање које се уобичајено називље криза.

Будући да је очито да је фактичка децентрализација држава чланица друга страна медаље ове федерализације европског ареала, потпуно су природне резистенције на које од почетка и од прије почетка наилази пројекат европске интеграције. Ту нема ништа неочекивано. На примјер: «Ударни примјер стратегије свршеног чина била је одлука да се приступи монетарној унији прије било каквог споразума о политичкој унији; ако ништа, резистенција политичким интеграцијама се повећала откад је дошло до централизације монетарне политике».⁴²⁸

⁴²⁸Giandomenico Majone, *EUROPE AS WOULD-BE WORLD POWER*, p. 2.

Тога су, наравно, потпуно свјесни и челници ЕУ. Рецимо, запазите како Барозо, контрадикторно но без проблема, говори о «федерацији националних држава». Таква формулација је, да тако кажемо, психолошка, такође и елузивна, сугеришућа оно што «просјечан човјек» или «маса» у њиховој инерцији тендирају или очекују да чују, отприлике – јесте, доћи ће до великих промјена али ви будите без анксиозности, ништа се неће промијенити. *In stricto sensu*, «федерација националних држава», као што је очито, није могућа, тако да је она оно што у психологији називају «ирационална рационализација».

У реалности, интеграције су дезинтеграције, симултана изградња и разградња. Током интеграција, показало се да је претходна разградња предуслов изградње. Разграђује се стари (вестфалијски) поредак, како би се изградио нови европски поредак. Разграђује се национално-територијална држава да би се изградила наднационална федерација, што је стрес несравњиво веће жестине од онога који у приватном животу, за каквог појединца, представља неко пресељење у други град. Стога, разградња изазива резистенцију, како психолошку, тако и политичку.

И ако ћемо право, не само разградња, но и већпромјена као промјена. Малтене и мала промјена. А европске (дез)интеграције обухватају толико тога. Већином необјављено, европским се пројектом народи Европе конкретно преводе из модерности у постмодерност. Ријеч је о нечему што је скоро тотална промјена. Примјера ради, сјетимо се да је ријеч не само о супституцији живљења у национално-територијалној држави живљењем у наднационалној заједници, већ и о транзицији из индустријског у информатичко друштво. Отуда неизбјежност селекције елузивности када је у питању курс и дискурс интеграција, односно федерализације или државизације.

У ствари, када се иоле смотреније, будније, сагледа какву то «велику трансформацију» *in praxi* претпоставља саграђивање Федерације – какве политичке, привредне и психолошке мутације и ломове – није нејасно и то да се таква транс-формација може реално реализовати једино или *per subreptionem et obreptionem* или принудно.

По властитом поновљеном исказивању, то је био схватио и Моне.

Него, када кажемо принудно, ваља објаснити да се ту не мисли на оружје, већ на принуду каквог неповољног склопа измијењених општих и конкретних околности, на принудност дисторзичности ситуације у којој ситуацији, како појединац или популација, тако и политичари, потпуно другачије резонују. А таква једна ситуација назива се криза.

За кризу се, пак, проналази да изазива ремисију резистенције, тако нормализујући европеизацију државе и државизацију Европе.«Заиста мислим да је сада прави тренутак за 'скок' у федералну причу, и да ће криза привољети оне који доносе одлуке да размишљају другачије».⁴²⁹

У том смислу је инструктиван примјер државе Исланд, која се сматра «првом жртвом глобалне финансијске кризе». Такав је и примјер Ирске, као што ће бити објашњено.

Колико до јуче, Исланд је био примјер земље у којој су «цвјетале руже», па је чак у једном истраживању Уједињених нација био проглашен за земљу најпожељнију на живот на Земљи.

Али – наизглед најједном – ова држава се нађе у инкомпаратбилној кризи, односно, како су у то вријеме извјештавали медији, нашао се пред банкротом.

⁴²⁹EuroActiv, Žak Delor, pomenuti intervju

Остављајући по страни неке важне увиде и сазнања до којих се дошло анализом исландског случаја (на примјер, увиде и сазнања о механизму развоја-као-разарања), треба да обратимо пажњу на то како се Европска комисија однијела према држави Исланд у новонасталој ситуацији, те како се ова држава понијела пред изазовом кризе.

Рецимо, Исланд није желио чланство у Европској унији. Такав став се овдје посматра «у принципу», то јест као неки суверен и суверенистички став једне савремене државе. Међутим, склоп измијењених општих и конкретних околности навео је Исланд да се обрати за помоћ. Процијењено је да би улазак у евро-зону – дакле, увођење валуте евро умјесто садашње и досадашње валуте круна – допринио опоравку исландске привреде.

Шта на то одговара ЕУ, односно Европска комисија? У лику комесара Рена ова европска егzekутива поручује да је тако нешто могуће једино ако Исланд приступи Унији.

У контексту ове ситуације, примијетимо и то да је Исланд био одбијен од стране свих оних од којих је тражена финансијска помоћ. «У таквој ситуацији човјек мора да гледа да нађе нове пријатеље», како је изјавио тадашњи премијер, па се Исланд обратио за помоћ Русији.

Исланд је дошао у ситуацију да је просто принуђен да ступи у Европску унију.

То, међутим, никако не значи да ту сада постоји детерминисаност када је било појединац било популација бачен у изазове и искушења онога што је криза. То показује најновији развој догађаја. У септембру 2013. године Исланд је одлучио *to turn over a new leaf* – распустио је преговарачки комитет и преговарачке групе и званично и незванично прекинуо све претприступне преговоре са ЕУ.

6.6.2. Студија случаја: «Келтски тигар»

Као што је познато, на референдуму одржаном у јуну 2008.г. ирски гласачи су одбацили предлог *Лисабонског уговора (The Lisbon Treaty)*.

16 мјесеци касније, 2. октобра 2009.г., исти гласачи су рекли «да» истом предлогу и прихватили овај континентални устав са 67% гласова «за».

Анализе се мање-више слажу у констатацији да је основни разлог за овај велики преокрет за тако кратко вријеме више него јасан: економска криза.

Тај разлог, међутим, треба посматрати у једном ширем контексту. Ирски случај је посве индикативан. Скоро све је (у основи) исто као и у случају Исланда.

Држава најприје посве експлозивно напредује. Сви показатељи или индикатори су импресивни: стране инвестиције, пораст запослености, јефтин новац.

Тај тренд траје одређено вријеме, неколико година, па и – као у случају ирске економије – неких деценију и по.

Након тога, долази до мање или више већег слома, показатељи се преокрећу, страни инвеститори окрећу се ка другим дестинацијама, капитал се сели, незапосленост убрзано расте, све је теже добити кредит, дужничка криза гута правна и физичка лица у великом броју, са свим могућим експлозивним друштвеним и душевним посљедицама.

Потребно је разумјети да је такав један слом неминован када је у питању «тржишна привреда». Другим ријечима, свака тржишна привреда мора да дочека њезину «велику депресију».

Наравно, ту је кључна улога државе, која слом ублажава, чини мање разорним, као што је то и био случај када је у питању «Велика депресија».

Међутим, таква кључна улога државе – као и кључна улога државе уопште – данас је рапидно доведена у питање, као што то имплицира и синтагма «дефузија буџетске државе».

Директно усљед лудачке либералне маркетизације државе се налазе у стању анорексије. Рецентни аналитичари често указују на то да глобализација све више онемогућава државе да воде устаљене и неопходне кензијанске политике. Међутим, већ се мање примјећује да то исто увиђање, заправо, важи и за европске интеграције или евроглобализацију. У основи, па шта су друго европске интеграције ако не «дио» глобализације, глобализација на тлу Европе или чак најинтензивнија, најдаље одмакла глобализација?

И баш у том смислу треба нагласити да слабећа способност домицилних држава да «буџетски» интегришу становништва и друштва, те евапорација кензијанских политика, никако не значи да буџетска држава потпуно нестаје или да се кензијанизам потпуно напушта.

У ствари, јако је важно разумјети и јасно рећи да ту важи исто оно што смо казали када смо мислили о суверенитету у доба глобализације и евроглобализације, наиме, да суверенитет слаби и нестаје али да не одлази у нигдје. Него гдје одлази? Одлази, наравно, «на виши ниво», то јест оно што би за још постојеће државе била десуверенизација, то је за постмодерне, транснационално/супранационалне институције ресуверенизација.

Тако је и са буџетским државама и кензијанским политикама. Тако је, примјера ради, француска влада 1981.г. предложила да се створи један «европски социјални простор», програм за рјешавање проблема

незапослености кроз фискалну стимулацију. Иста влада је нешто касније предложила да се створи «европски индустријски простор».

Како да разумијемо ове иницијативе? Како другачије него као «покушај Француске да у последњи минут екстраполира традиционални кензијанизам на европски ниво».⁴³⁰

Најупрошћеније речено, сукобљавање «моћи против моћи» у свијету који се неповратно глобализује води се, заправо, око тога гдје ће – или ко ће – бити реални центар који ће спроводити кензијанске политике и имати прерогативе буџетске државе.

То је кључно. Гледано из ове визуре, поближе одређено, циљ евро-ентузијаста или европских федералиста јесте да се институције и механизми «државе благостања» трансферишу на ниво Европске уније, то јест Европске федерације. Значи, да европска унија води «политику благостања» док би државе чланице, некадашње «државе благостања», спале на банални ниво «оптимизатора користи», биле искоришћене као менаџери и (ноћни) чувари приватне својине.

Да ли је ово неко пуко спекулисање, евентуално интригантано? Наравно да није. Можда је довољно да се по-каже једно: рецентни буџет ЕУ.

Док се буџетске државе дефузионишу, дотле ЕУ постаје (таква трајекторија је несумњива) буџетска држава. Управо на такво размишљање требало би да нас испровоцира интрузиван предлог да се буџет ЕУ за период 2014-2020 повећа за 100 милијарди евра.

На глобалном плану, паралелу таквом једном пријетећем настојању налазимо код неких «хиперглобалиста» којима је стало до тога да се институције и

⁴³⁰ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *ibid.*, (in footnote)p. 74.

механизми «државе благостања», такорећи по сваку цијену, одузму државама и трансферишу на глобални ниво. По том питању је врло упутно упознати се са концепцијом «постоскудичног друштва» (Ентони Гиденс) и «социјалне планете» (Зигмунт Бауман).

А базични начин да се они механизми и институције одузму државама ради трансферисања – изван промулгација и прокламација – називамо заправо дерегулација. Што значи, ма како нам то звучало, *да док год је једна држава материјално способна да води, ма и блиједу, социјалну политику, то значи да дерегулација није довршена.*

Намјеравајући да санира кризу у банкарском сектору, Ирска држава је интервенисала са 17 милијарди долара, но бјеше недовољно. Шта тек да рекнемо за Грчку? Да би држава одговорила на изазове кризе, иста мора да буде елементарно држава и да има потребну јакост. Супротност томе је држава која, било текуће или трајекторијски, као да (ће да)представља еквивалент каквог појединца којег држава издржава. Међутим, крајње недовољно је схваћено да дерегулација за државу и није ништа друго до раздржављење и опсолентност, као и то да је главни субјекат тог дерегулацијског раздржављења та држава, пристала на опсолентност до које иначе не мора да дође.

То треба јасно исказати: У односу на нарастајуће супранационалне и трансационалне институције, савремене државе се све више односе као «губитници глобализације», њихова позиција према реченим институцијама све више наликује на позицију које унутар тих држава или у односу на институције тих држава имају оне социјалне групе које добијају, рецимо, накнаду за незапослене.

Погледајмо и видјећемо колика је зависност држава од тзв. екстерног новца, односно и од врло великих позајмица од институција као што су ММФ или Светска банка. Куда то води?

Почетком деведесетих година Ирска је направила тзв. економски бум, па је добила (варљив) назив «келтски тигар. Онда је дошло до кризе. Од тада се подругљиво говори и о томе да је у питању «посрнули келтски тигар» или да је «келтски тигар остао без шара».

Сада, међутим, можемо казати да је чињеница да је ова држава направила такав експлозиван раст била сигуран показатељ да ће, релативно брзо, доћи до њезинога слома. Јер, «порука је да када имате велико друштво које троши много ресурса, то друштво ће по свој прилици доживјети слом када једном удари у свој врхунац».⁴³¹

Када су 2008. године одбацили предлог европског устава, Ирци су јасно ставили до знања да су вођени разлозима који се мање више своде на сљедеће: очување суверенитета и патриотизам.

Економска криза је то становиште, ту чврстину («NO means NO») веома измијенила и истопила. Можда и више, на промјену става утицала је неповољна перцепција изгледа за будућност.

На крају, обзиром на све до сада изнијето, чини се логичним што ћемо овај екскурс овако «да сумирамо: често може бити тешко кретати се напријед бивајући ометан узбунама и кризама, али ми треба да запамтимо да се европски пројекат изграђује на основама кризе. Да се разумијемо, то није

⁴³¹LUNCH WITH FT: *Jared Diamond, Financial Times, August 7 2009.*

најпожељнија путања да се слиједи али је била неизбјежна с обзиром на пионирску природу европских интеграција».⁴³²

6.7. СУВЕРЕНОСТ КОМПЕТЕНЦИЈА

На самом крају, остало је још да се отворе нека завршна питања о суверенитету у контексту глобализације и евроглобализације или федерализације Европе, запитаности односеће на то у чијим ли су рукама кључеви суверености на европском континенту, па да се трагом тих питања потраже што објективнији (или неодбацивији) одговори.

Матично питање, такво које у највећој или довољној мјери збраја ове запитаности, било би: Које то у Европској унији припада сувереност *in ultima linea*?

Или, користећи једну правничку формулацију, питамо: Ко је крајњи арбитар европског система?

ЕУ или конкретна држава чланица, као страна уговорница/«господар уговора»/?

6.7.1. Мастрихтска одлука Уставног суда Њемачке

Тражећи одговор и одговоре, узимамо као полазну тачку једну пресуду Савезног уставног суда Њемачке од 12. октобра 1993. године. Иста је односећа на Уговор о ЕУ из Мастрихта. Овај суд је, заправо, разматрао у основи исто питање на које и у овој секцији тражимо одговор.

По мишљењу њемачких судија, ако дође до конкретног спора, између ЕУ и Њемачке, Савезни уставни суд Њемачке има посљедњу ријеч.

⁴³²John McCormick, *CRISIS AND THE FUTURE OF EUROPE*, Cicero Foundation Great Debate Paper, No. 12/06, September 2012, p. 9.

Исто као и овај Суд размишљају аутори по којима «тумачење европских уговора које даје међународно право води ка закључку да ЕСП није коначни арбитар система... Због тога државе чланице, појединачно, морају имати коначну ријеч у вези са питањем које се односи на домет надлежности које су повериле Заједници».⁴³³

6.7.2. Kompetenz-Kompetenz

У наставку, још једном треба подвући да Европска унија није међународна већ супранационална правно-политичка организација, те да је право које се назива «комунитарно» или «европско» карактеристично као ван сваке сумње супранационално. Исто *eo ipso* има формални и фактички примат над државним правом. Баш као што се може да каже да представља пандан или реплику тог истог права, такође се може говорити и тако да је то неко приношење и преношење државног права – од државе Унији држава.

Рецимо, по мишљењу Џозефа Вајлера, ЕУ не само да није међународна организација већје штавише карактерише «као уставни поредак без конституционализације».⁴³⁴

Колико год да је ЕУ оригинално организација коју су, додуше, те исте државе оформиле, ова иста их, стално све више, законима и законито (п)одређује.

Формално, то подређивање се спроводи према принципу додјеливања, т.ј. на основу овлашћења која су државе чланице пренијеле на Брисел.

Државе преносе надлежности на институције ЕУ, но у ограниченом броју области, задржавајући, како се то често сматра, најважније надлежности (или

⁴³³Teodor Schiling, *THE AUTONOMY OF THE COMMUNITY LEGAL ORDER*, наведено према: Џозеф Вајлер, *УСТАВ ЕВРОПЕ*, стр. 327.

⁴³⁴ Џозеф Вајлер, нав. дело, стр. 335.

«језгро суверенитета»): спољна и унутрашња политика, образовање, порез, одбрана.

Међутим, има и оних аутора који стоје на становишту скроз супротном, тврдећи да «једноставно не постоји нуклеус суверености на који се државе чланице могу као такве позвати против Заједнице».⁴³⁵Разумије се, овакав став је у најмању руку претјеривање; но, истовремено, јако важан као неко упозорење некога ко не оцјењује толико тренутак колико тенденцију.

То ваља имати на уму. Оцјењивати тенденције. Рецимо, надлежност да опорезује припада државама чланица. Унија нема ту надлежност. Али има експлицитну намјеру да је има.

То траже (и најављују) како бриселски званичници, тако и пропоненти европске федерализације, што значи трансформације Уније у федерацију. Рјешење тзв. хамилтоновог проблема они виде у федералној реформи Уније и успостави једног вишеразинског система јавних финансија унутар којег би – у томе је, наравно, поента – до сада недате пореске надлежности државе подијелиле са бриселском бирократијом.

Таква упозорења су важна и као противтежа неким другим одвећ стереотипним, инертним становиштима.

Упозориће се и овдје – скупа са толиким бројним разним другим ауторима – на ту евидентну и иминентну тенденцију да се све већи и већи број надлежности – и потенцијално или тенденцијски све – макијавелистички узме и преузме, директно или индиректно, овако или онако, легално или илегално, експлицитно или имплицитно, било уз пристанак страна од којих се (пре)узима (пре)узима било без истог.

⁴³⁵Koen Lenaerts, *CONSTITUTIONALISM AND THE MANY FACES OF FEDERALISM*, *American Journal of Comparative Law* 38 (1990), 205, 220, наведено према: Џозеф Вајлер, нав. дело(у фусноти), стр.325.

Прије него што о томе кажемо коју ријеч више, прво ћемо у фокус интересовања поставити једну надлежност која је по природи ствари најрелевантнија када је у питању питање суверености, односно, одрицања од суверености (у контексту глобализације и евроглобализације), које се одрицање још зове и трансфер надлежности.

Ту надлежност можемо *prima elementa* описати као неку општу надлежност неке владавине инстанце, нечију надлежећу надлежност или над-надлежност.

Из те над-надлежности даље произилазе и из исте се изводе и диверсификују све друге, било које, надлежности какве се показују, обично даље се диверсификујући.

То је оно што се у германској правној традицији назива Kompetenz-Kompetenz, примарна надлежност да се уопште имају надлежности као надлежности.

Ако је, пак, ријеч о додјелитељској надлежности, трансферу извјесних надлежности, тада се ова Kompetenz-Kompetenz појављује као надлежност да се додјељују надлежности.

Узимајући ово у обзир у тражењу објективног одговора на оно матично питање, можемо складно наставити преко једног оваквог појашњавајућег (под)питања: Ко то у рецентном «европском систему» реално има Kompetenz-Kompetenz?

И овдје се изучаваоци процеса/пројекта европске интеграције, како политиколози тако и правници, не по први пут, скроз разилазе. Издвајају се двије рудиментарне скупине. Док једни веле да она приорна, додјелитељска, надлежност да се додјељују надлежности, «по дифолту» остаје код додјелитељске инстанце (у овом случају то је држава-чланица) и да је томе

тако, дотле други скроз другачије, наине тако да је таква једна надлежност, на неки начин, прешла на другу инстанцу (то је овдје ЕУ) и припала јој.

6.7.3. Има ли ЕУ Kompetenz-Kompetenz?

Иначе, као што се разумијева и подразумева, логично је то, очекивано и природно, да се надлежности дијеле и додјељују. Не би ни могло другачије.

Разлог зашто је додјељивалачки трансфер надлежности заправо инхерентан апстрактној додјељивалачкој надлежности прилично је очигледан: Нити једна владавинска инстанца (бар када су у питању коначна умна бића) не би могла да са-држи и за-држи све надлежности, нити да их спроводи у стварности, т.ј. да обавља оно поради чега јој, на првоме мјесту, бијаху (само)додијелене те исте надлежности. Нити би јој то, на крају крајева, било дозвољено од стране оних над којима та владавинска инстанца влада, што ће рећи или домицилног становништва укупно или опозиционих, ривалских утицајних друштвених групација.

Отуда захтјев за додјелом или подјелом надлежности (суверенитета). Отуда захтјев за подјелом власти. У том смислу треба се присјетити, рецимо, историје нововјековне Британије.

Елем, концепт подјеле власти (или мјешовите владе) је нешто што се сматра уобичајеним и незаобилазним када је у питању модерна политика, модерна држава, па и модерни начин живота у организованом друштву уопште.

Модерност, међутим, није више модерна.

Нешто друго и нешто ново је ово што имамо, ово што се дешава када такав један захтјев за додјелом или подјелом надлежности долази извана; дакле, долази од стране инстанци које су лоциране изван и изнад граница државе

која је *volens nolens* адресат таквог захтјева, одакле и врше према истој подривалачко и притискивалачко дејствовања.

То се, мислимо понајвише, односи на организацију коју називљемо ЕУ. Европска је унија та која се зависеће заснива баш на додјели и подјели надлежности, на (пре)узимању истих, на свјесној и несвјесној успостави једне «проширене државе», на фрактурисању и деоби суверенитета држава које су јој чланице... баш као да је ријеч о проширеним домицилним условима или ти увећаној унутрашњости само једне државе.

Тако се на Континенту установљују два основна суверена центра, међу којима се индукује јако негативно напонско поље.⁴³⁶

Наравно, Брисел се не би могао центрирати и кон-центрирати да му државе чланице не додјељују надлежности. Из овога ноторног факта она првопоменути скупина аутора изводи закључак да је држава чланица та која је (остала) суверена и која је *a fortiori* ималац или задржавалац суверености компетенција или Kompetenz-Kompetenz.

Такво становиште изгледа да подупире и члан 4. Лисабонског уговора, гдје се вели: «Надлежности које Уговорима нису пренесене на Унију државе чланице задржавају у складу с чланом 5».⁴³⁷

Атаса, члан 5, на који реферише члан 4, вели у ставу 1: «Границе надлежности Уније уређене су начелом додјељивања». Поготово је односно релевантан став 2 члана 5: «У складу с начелом додјељивања, Унија дјелује

⁴³⁶Стигавши доведе, осмотривши задњи пасус и претходну реченицу, размисливши мало више, препознајемо да је ријеч о констелацији налик оној из времена формирања америчке федерације. Ту се антагонисти такође центрирају, међу њима јако негативно напонско поље.

⁴³⁷о форми и садржини релације између државе-чланице и ЕСП детаљније и правније и у: Alter Karen, *WHO ARE THE 'MASTERS OF THE TREATY'? European Governments and the European Court of Justice, International Organization* 52(1): 121-147; aei-pitt.edu/2434/1/002500_1.pdf

само у границама надлежности које су јој државе чланице уговорима дале како би постигла у њима утврђене циљеве. Надлежности које Уговорима нису дане Унији, задржавају државе чланице».

Па, ако је томе већ тако, откуда онда она подјела међу онима који анализирају ово питање? Откуда с тим у вези икаква дилема?

Укратко, отуда што је примијећено да ЕУ, «када се све сабере и одузме», данас има и оне надлежности које јој формално или експлицитно не бјеху додијељене *in the first place*.

Него – и у томе је поента и проблем – Унија те надлежности није прибавила нелегално, већ просто позивајући се на уговоре, бар формално-правно држећи се уговора.

Али како било, ако је томе тако, то онда наговјештава да би ЕУ могла да има нешто што је налик на *Kompetenz-Kompetenz*. Другим ријечима, то би већ било неко (само)опуномоћење Уније да сама себи одреди њене властите области активности *и да сама себи додјељује нове надлежности*. Да ли је томе тако?

Да видимо. Речено је да Унија има нешто што је, бар условно, налик на надлежност да се додјељују надлежности, затим да је ова користи да би себи одређивала области активности и нове надлежности, те да се то одвија, да тако кажемо, «по закону». Који би то били чланови уговора који додјељују Унији надлежност да додјељује надлежности, па се иста позвала на њих?

Такав би био, рецимо, члан Ф, параграф 3, Уговора из Мастрихта. Овај члан изјављује да «ће Унија себе снабдјети средствима неопходним за постизање њених циљева и спровођење до краја њених политика».

Наравно, овдје нигдје није изричито изречено нешто као: Унији се додјељује надлежност да себи додјељује надлежности.

Међутим, *implicite* се вели баш то. Тако, значи, како би било произилазеће, Унија нема експлицитно право да себи (до)даје неке нове надлежности, но такво неко право као да имплицитно извире из неких чланова или клаузула уговора, од Париза до Лисабона (и даље).

Поменимо и оне неке ауторе сматрајуће да се *Kompetenz-Kompetenz* треба да експлицитно додијели ЕУ: «Будућа дебата не треба да буде фокусирана на то ко би био финални интерпретатор класификације, ко има *Kompetenz-Kompetenz*. Класификација надлежности треба да буде интерпретирана и адаптирана према новим околностима од стране европских институција и националних влада, од стране европског суда правде и националних судова, од којих се захтијева да унаприједи интеракцију ова два флексибилна система. Европски суд правде треба да има *Kompetenz-Kompetenz*, али ово овлашћење треба да буде протумачено као подијељена надлежност, не као ексклузивно право. Односно да кажемо, Европски суд правде треба да «стекне» ово право и врши га при том имајући на уму могућност националне адјудикације алокације овлашћења са тачке гледишта државе чланице».⁴³⁸

Онда, то би било оно што би требало даље испитати и питати: Има ли ЕУ имплицитно право да себи (до)даје нове надлежности?

С тим питањем у вези ваљало би знати да «током курса европских интеграција није постојало есенцијалистичко схватање алокације овлашћења. Умјесто тога, превагнуо је функционалистички менталитет: О домашају овлашћења ЕУ било је одлучивано политичким процесом, инспирисаним генералним циљевима уговора. Текстови уговора не укључују листу надлежности ЕЗ и држава чланица. Упркос принципа додијељених надлежности, јасна разграничења надлежности никад нијесу била

⁴³⁸Joze M. De Areilza, *LIMITED UNION, LIMITED NATION STATES A New Model of Allocation of Power in Europe*, in: K. Nikolaidis, S. Weatherill (eds.), *Whose Europe? National Models and the Constitution of the European Union*, p. 103.

постављена од стране Европског суда правде на почетку или током трајања интеграција. Заправо, додјељивање нових легислативних овлашћења ЕЗ често није захтијевало нова експлицитна уговорна додјељивања од стране свих држава чланица».⁴³⁹

Но, да би испитивање било реално и релевантно, прво треба објаснити зашто је, заправо, неминовно то да се некој изнад центрирајућој инстанци – федералној или супранационалној – увијек *in fact* додијели више овлашћења но што су децентрирајуће стране додјељивачице свјесно намјеравале, зашто се број пренијетих надлежности не може стриктно ограничити, те зашто су злоупотребе од стране оне изнад центрирајуће инстанце не само инхерентне процесу де-центрације – федералне или супранационалне – већ се, наизглед аргументовано и неодбациво, релативно лако могу јуридички заснивати и адвокатски бранити.

6.7.4. Доктрина имплицитних права

Читамо члан 235. Уговора о ЕЕЗ («Римски уговор»): «Уколико се покаже неопходним да Заједница предузме акцију, у току операционализације заједничког тржишта, за коју један од циљева Заједнице и овог Уговора није обезбиједио потребна овлашћења, Савјет ће, дјелујући једногласно на предлог Комисије и након консултације са Европским парламентом, предузети одговарајуће мјере».

Овај члан је карактеристичан по томе је омогућио ЕЕЗ да континуирано знатно проширује надлежности и сама себи даје нова овлашћења, користећи «широко тумачење» и доктрину имплицитних права.

Одмах у периоду након ратификације Римског уговора није било тако. «У периоду од 1958. до 1973., члан 235 је релативно ретко био у употреби у

⁴³⁹ibid., p. 102.

институцијама Заједнице, а када се користио, обично се тумачио уско. По рестриктивном гледишту, које је било заједничко свим интерпретативним заједницама у то време, функција члана 235 била је да компензира, у оквиру *сфере експлицитно додељене по Уговору*, одсуство експлицитно додељеног правног овлашћења за деловање». ⁴⁴⁰

Након тога ствари се скроз (и очекивано?) мијењају. «Након Париског самита 1972., на ком су државе чланице експлицитно одлучиле да у потпуности користе члан 235 и да лансирају Заједницу у разне и нове области, прибегавање члану 235 као искључивом или парцијалном правном основу, драматично је учестало. Стога, од 1973. до ступања на снагу Јединственог европског акта (ЈЕА), није дошло само до веома драматичног квантитативног пораста у прибегавању члана 235, већ такође и до не мање драматичног разумевања његовог квалитативног опесега. У најразличитијим областима, укључујући, на пример, закључивање међународних уговора, одобравање хитне помоћи у храни трећим земљама и стварање нових институција, Заједница је користила члан 235 на начин који једноставно није био конзистентан са уском интерпретацијом овог члана као шифриране доктрине имплицитних овлашћења у њеном инструменталном смислу». ⁴⁴¹

Већ и на основу овога се у довољној мјери види да ЕЕЗ/Унија, већ неких четири деценије, сама себи проширује надлежности и додјељује нова овлашћења. То је постало пракса. Да ли ће се наћи слагање око тога да је то Kompetenz-Kompetenz или је то неки Kompetenz-Kompetenz *sui generis*, можда је и мање важно.

Друго, треба поменути да је таква једна пракса, до неке мјере, заправо посве нормална и неизбјежна. Јер, колико год да се, приликом формирања неке

⁴⁴⁰Џозеф Вајлер, нав. дело, стр. 74.

⁴⁴¹Исто, стр. 75.

инстанце или институције, водило рачуна да се надлежности које се том приликом преносе на исту строго попишу и ограниче, не може се избјећи то да се током времена те надлежности «по природи ствари» прошире.

Пошто је то тако, већ одавно «међународно право прихвата да овлашћења организације могу бити имплицирана».⁴⁴² То питање имплицитних права се појавило и када је формирана ОУН. Међународни суд правде (ИЦЈ) је по том питању дао савјетодавно мишљење под насловом «Reparations for Suffered in the Service of the United Nations» од 11. априла 1949. године, гдје је устврђено да се «на основу међународног права мора сматрати да Организација има она овлашћења која су јој иако не изричито утврђена Повељом поверена неопходним импликацијама као суштинска за остварење њених задатака».⁴⁴³

Ова теорија или пракса имплицитних надлежности – очито, релевантна за правилно разумијевање тога што називљемо интеграције – долази у двије верзије. «Према слабијој верзији – или ужој формулацији правила имплицитних овлашћења која је прихваћена од стране међународног права као и од стране већине националних правних система – постојање једног датог овлашћења имплицира такође постојање неког другог овлашћења које је разумно неопходно за спровођење оног првог овлашћења. У јачој верзији, постојање датог циља или функције имплицира постојање било којег овлашћења да би се достигли. Европски суд правде је одобрио слабу верзију већ у 1950-им, док је ширу формулацију, у корист овлашћења Европске комисије, примијенио у случајевима *Њемачка v. Комисија* (случајеви 281, 283-5, 287/85). Ови случајеви су произашли из 118. члана Римског уговора, који Комисији даје задатак (унапређивање тјешње кооперације између држава

⁴⁴²исто, стр. 349.

⁴⁴³исто(у фусноти), стр. 349

чланица на социјалном плану'), али не и законска овлашћења да тај задатак спроведе».⁴⁴⁴

Тако, дакле, извјесно накнадно (само)проширивање надлежности је нешто што је прихваћено у правној теорији и пракси, још и нешто што је, под одређеним условима, оправдано. Једно је, међутим, када се то проширивање на основу «неопходних импликација» врши скрупулозно и рестриктивно, збиља «у духу закона», друго, пак, када се том проширивању прибјегава некако *mala fide*.

Оно што зачуђава људе као што је овдје у више наврата и с разлогом цитирани јуриста Вајлер је, заправо, не толико како је то могуће да је ЕУ толико успјела (само)проширити њезине надлежности (и) на основу 235-ог члана и доктрине имплицитних надлежности, већ прије како је то могуће да су државе учлањене у ЕУ толико тога прихватиле, малтене без и једне једине ријечи. Јер, да не сметнемо то с ума, једноставна дијалектика европских интеграција је слједећа: ако се надлежности једног сувереног центра повећавају, надлежности оног другог центра се умањују... а с надлежностима – изгледа да није сувишно рећи – и она реална садржина суверености.

С једне стране, таква једна дијалектика је потпуно нова напросто зато што је Европска унија прва супранационална организација у модерној повијести.

С друге стране, то није ништа толико ново. Јер, ако ћемо право, то је једна препознатљива, рећи ћемо «интрафедерална» дијалектика. Засигурно, претходно скицирана ситуација је не само слична, него и у основи идентична оној из, рецимо, првих година живота САД као уставне федерације. Треба провјерити више колико су државе чланице ЕУ у положају идентичном оном у којем се онда налажаху државе чланице САД. Таква инвестиција би била

⁴⁴⁴Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF EUROPEAN INTEGRATION*, p. 68.

важна за односну анализу, као и за рад у цјелини. И што је важније рећи – поучна, сем ако неко није нека цјепаница. *Historia magistra vitae est*. Хајде да погледамо.

6.7.5. Члан 235. Римског уговора из 1957. г. и члан I (параграф 8) Устава САД из 1788. г.

Александар Хамилтон – један од тројице познатих «федералиста» – био је током рата за независност у штабу Џорџа Вашингтона, као његов ађутант. Касније, када, након ратификације новог устава од стране држава чланица (дотадашње конфедерације), САД

посташе федерација, Вашингтон, који постаде први предсједник, именована Хамилтона за првог министра финансија те новонастале федералне државе (како се сматра, прве праве федерације или Федералне уније у повијести).

Иначе, «Хамилтон је био привржен јакој федералној влади. Његова увјерења била су изложена до најситнијих детаља у чланцима које је писао за *Федералист*. Као министар финансија био је ријешен да своје филозофске аргументе примијени у пракси, консолидујући снагу новоформиране националне владе».⁴⁴⁵

Прво што је урадио, Хамилтон је послао (првом) Конгресу «Извјештај о јавном дугу» с предлогом да савезна влада преузме «више од седамдесет пет милиона јавног дуга. Препоручио је да савезна влада прихвати одговорност не само за домаће и стране дугове Сједињених Држава из времена старих Аката Конфедерације него и додатних двадесет пет милиона дуга који су савезне

⁴⁴⁵Џејмс Ф. Сајмон, *КАКВА ЈЕ ТО НАЦИЈА*, *Историјски институт Црне Горе*, библиотека *Преводи*, 2005.г., стр. 28.

државе себи навукле на врат водећи Револуционарни рат против Велике Британије». ⁴⁴⁶

Иако је изгледало да «Хамилтонов предлог нову савезну владу чини слабијом, не јачом, јер ће бити оптерећена огромним јавним дугом», овај министар је натоваривши толике финансијске обавезе на националну владу заправо «одмах зауставио центрифугалне економске силе које су, у великој мјери, осудиле на пропаст Акте Конфедерације». ⁴⁴⁷

Друго, обратимо пажњу да је, још, Хамилтон направивши тако «Конгресу понудио хитан разлог да убира порез за федералну ризницу – наиме, да се помогне отплата огромног националног дуга». ⁴⁴⁸

Сљедећи потез овог министра «консолидатора» је био још индикативнији.

«Хамилтон једва да је направио паузу послјије почетног успјеха, а прије предлагања друге, једнако смјеле финансијске иновације: стварање националне банке Сједињених Држава. Велика Британија била му је економски модел. Импресионирале су га амбициозна политика британских финансијских министара и кључна улога коју је Банка Енглеске имала у обезбјеђивању кредита за националну владу. Предвидио је да ће национална банка Сједињених Држава служити нацији као што Банка Енглеске функционише у Великој Британији. Као одговор на Хамилтонову иницијативу, Конгрес је прихватио законски предлог за оснивање Банке Сједињених Држава». ⁴⁴⁹

Интересантно је да се том предлогу супротставио нико други до његов колега Томас Џеферсон, тада министар спољних послова. Џеферсон је код

⁴⁴⁶исто, стр. 28.

⁴⁴⁷исто, стр. 28.

⁴⁴⁸исто, стр. 28.

⁴⁴⁹исто, стр. 29.

Вашингтона инсистирао да уложи вето на усвајање закона који је предложио Хамилтон. Биће јако интересантно сазнати зашто је тако реаговао и каква је била аргументација којом је хтио убиједити првог предсједника САД.

Наиме, Џеферсон «је, у потпуности приправан због планова министра финансија за централизацију, тврдио да Конгрес може да ради само оно за шта је изричито овлашћен у тексту Устава. А нигдје у том документу, тврдио је, Конгресу није дато овлашћење да оснује националну банку, чак ни у наизглед неодређеној 'неопходној и ваљаној' клаузули. Банка није *апсолутно* неопходна да би Конгрес спроводио своја уставна овлашћења».

Као што се види, Џеферсон је у-тврдио да Конгрес, као федерална институција, себи даје надлежност која му никако није додијељена по важећем уставу – т.ј. од стране држава-чланица федералне уније – у вези са оснивањем централне банке САД.

Конгрес је, са његове стране, сматрао и саопштавао да му таква надлежност, додуше, није додијељена изричито, но да иста ипак произилази из Устава, тачније из члана I, параграфа 8, на који се још реферише и као на «клаузулу о неопходности и ваљаности».

На основу наведене уставне одредбе – поред овлашћења да опорезује, регулише трговину, позајмљује новац, сакупља и финансира војску – има и овлашћење «да доноси све законе који су неопходни и ваљани» како би се оне експлицитно додијељене компетенције операционализовале.

Баш тај члан I, параграф 8 је оспоравао Џеферсон. Тачније, у-тврдио је да то не може бити уставни основ за оснивање централне банке.

За разлику од њега, Хамилтон је у његовом одговору Вашингтону писао да је сврха поменуте клаузуле да обезбиједи «либералну ширину у спровођењу наведених овлашћења».⁴⁵⁰

Очекивано или не, тек, Вашингтон је прихватио аргументе овог другог и централна банка САД је била основана.

Али то је, показале се, био тек почетак. Поменута клаузула је од тада па надаље често коришћена као уставни основ за проширивање и давање нових надлежности федералних власти самима себи.

Рецимо, индикативан је случај «Мекалук против Мериленда». Овдје нећемо ићи у детаљну дескрипцију. Фокусираћемо се на оно најважније.

У центру спора је опет била централна банка САД и опет с тим у вези «клаузула о неопходности и ваљаности». Овога пута то питање се нашло пред Врховним судом САД.

Дакле, овај суд је требало да донесе одлуку о томе да ли се на поменутом уставном основу може основати једна скроз нова федерална институција, централна или национална банка.

Суд је донио одлуку. Образложио је предсједник Врховног суда Џон Маршал.

Образлажући донијету одлуку, овај је саопштио и то «да Конгрес има овлашћење да подведе националну банку под клаузулу 'неопходан и ваљан', јер су састављачи Устава предвидјели да ће федералном законодавном тијелу бити потребна флексибилност у одабиру начина за примјену својих уставних овлашћења».⁴⁵¹

⁴⁵⁰исто, стр. 30.

⁴⁵¹исто, стр. 272.

Главни судија се, иначе, доста позивао или ослањао (и не само том пригодом) на спис «Федералист», поготово на аргументе које је у описаном спору са Џеферсоном око централне банке користио Хамилтон.

«Маршал се потом укључио у епистемолошку дебату о значењу 'неопходног' коју су скоро три деценије раније започели Хамилтон и Џеферсон (...) Као и Хамилтон прије њега и Маршал је широко интерпретирао ријечи 'неопходан и ваљан', у значењу 'подесан' и 'јасно прилагођен' како би постигао циљеве које изричито наводи Члан 1. Чврсто се ослањајући на Хамилтонову одлуку из 1791. године о уставности банке, Маршал је писао: 'Нека је циљ законит, нека буде у оквиру устава, па су и сва средства која су подесна и јасно прилагођена томе циљу, која нијесу забрањена већ сагласна са словом и духом Устава, уставна'». ⁴⁵²

Дакле, очито да ондашњи Врховни суд САД, оличен у Маршалу и овим ријечима, заправо заговара доктрину имплицитних права. Баш као и Хамилтон прије њега. И баш као и Европски суд правде, много година касније. Наравно, основ за позивање на могућност имплицитних права је експлицитно положен у устав САД, поменути чланом I, параграфом 8; односно, чланом 235. Уговора о ЕЕЗ.

Али шта то значи? Гдје су границе имплицитних надлежности, ако их има? Колико далеко се, заправо, може ићи у позивању на «Necessary and Proper»клаузулу или на члан 235?

Елем, пракса је показала да су злоупотребе могуће, да су (зло)употребе имплицитних права као основа биле бројне.

Рецимо, што се тиче члана 235, «само стварно радикално и 'креативно' тумачење овог члана могло је да објасни и оправда његову употребу као, на

⁴⁵²исто, стр. 273.

пример, правног основа за доделу помоћи у храни непридруженим државама».⁴⁵³

Што се тиче параграфа 8, интересна и интересантна је џефersonовска критика. То кажемо зато што се подједнако може да односи и на члан 235; штавише, његова критика као да се подједнако односи како на некадашње америчке тако и на садашње европске федералисте.

«Ако се појам 'неопходан' може тако слободно интерпретирати да се дозволи Конгресу да изда повељу за оснивање националне банке, онда практично нема краја извртању језика Устава од стране генијалних умова. Таквом широком интерпретацијом, инсистирао је, федерална влада ће 'прогутати' сву представничку власт савезних држава».⁴⁵⁴

Нека читалац, сада, обрати пажњу на овај рецентни коментар члана 235: «Али, ово широко тумачење у којем су узеле учешће све политичке институције, значило је да ће постати реално немогуће наћи активност која се не може подвести под 'циљеве уговора'. Ово је довело до климакса у процесу мутације и представља основу за моју тврдњу да, не само да се никаква основна активност функционисања државе више не може одржати као још увек имуна од акција Заједнице (која реално спада под питање апсорбције), већ такође и да се ниједна сфера материјалне надлежности не може искључити из деловања Заједнице на основу члана 235».⁴⁵⁵

А у критици објављеној у новинама «Ричмондски истраживач», недуго након што је Врховни суд донио одлуку у случају «Мекалук против Мериленда», државни судија Вирџиније Спенсер Роан «није покушавао да сакрије презир према Маршаловој одлуци у *Мекалуку*. Оптужио је главног судију за писање

⁴⁵³ Џозеф Вајлер, нав. дело, стр. 75.

⁴⁵⁴ Џемс Ф. Сајмон, нав. дело, стр. 30.

⁴⁵⁵ Џозеф Вајлер, нав. дело, стр. 75-6.

'општег пуномоћјабудућим законодавцима Уније' у којем их позива да по својој вољи газе права савезних држава. Под плаштом клаузуле 'неопходан и ваљан', оптуживао је Роан, Маршал је Конгресу дао неограничена и незаконита уставна овлашћења. 'Сматрам ту одлуку (...) – федералном узурпацијом', писао је Роан».⁴⁵⁶

6.7.6. Ланац трансфера надлежности

Колико год да поједностављена објашњења иду на штету комплексног састава реалности иста су често услов успјелог «комуникацијског чина». Стога, хајде да апстрактан концепт државне суверености пробамо предочити као један одређени број надлежности које су додијелене датој држави.

Одакле држави те надлежности? Ко јој их додијели? Додјеливач тих надлежности – макар у модерном републиканском миљеу – јесте право, конкретније закони. По закону, рецимо, предсједник има надлежности које има, влада њене, као и конкретно министарство итд.

Опет, законе доноси парламент. Парламент, пак, бирају грађани на изборима.

Тако долазимо до првог или правог носиоца суверенитета. То је грађанин.

Грађанин је индивидуа којој су потребне друге индивидуе. Постоје послови које не могу обављати појединци, нека добра се не могу обезбиједити појединачном акцијом или индивидуалном надлежношћу. На примјер, појединац не може обезбиједити безбједност. То мора бити питање колективног избора и институција.

⁴⁵⁶ Џемс Ф. Сајмон, нав. дело, стр. 276.

Ту је неки зачетак трансфера надлежности. Појединац је у замишљеном «природном стању» надлежан за властиту безбједност. Он може да се брани. Значи, можан је да се брани, посједује он оно «моћи да».

У савременом, сложенем друштву, скупа са бројним другим појединцима удруженим у друштво (или: друг-ство), овај појединац је пренио или делегирао ту надлежност – ту можност или «моћи да», на држатељску организацију названу држава и тако јој преноси можност/моћност, опуномоћује је.

Тако, заправо, добијамо један ланац трансфера надлежности «од дна до врха».

Појединац делегира надлежности на делегате у парламенту. Парламент доноси устав и законе којима се надлежности или «моћи да» даље преносе другим интрадржавним институцијама. Ове институције је закон (или подзаконски акти) овластио да формирају нове институције, на које се, даље, преносе одговарајуће надлежности или можности.

У најновије вријеме (са постмодернизацијом политике) тај ланац преноса надлежности или можности се рамификујуће продужава у екстериоритет, јер су екстрадржавне институције постале фактички и формално инволвиране у унутрашње послове и као да су саставни дио домицилног друштвеног и политичког живота, па се на њих преносе, заиста све значајније – и малтене све значајне – можности.

Значи, идентификује се да је ланац преноса надлежности сљедећи: грађанин-парламент-влада-екстрадржавна институција (уз реалну негативну перспективу да се овај ланац даље продужи «ка горе», као што то већјавно предлажу евроглобалистички федералисти).

Такво продужавање ланца трансфера суверених надлежности омогућава и члан 3., став 2., Уговора о функционисању Европске уније, гдје се вели: «Унија има и искључиву надлежност за склапање међународног уговора кад његово склапање предвиђа законски акт Уније и ако је потребан како би Унији омогућио остваривање њене унутрашње надлежности или надлежности у оној мјери у којој би његово склапање могло утицати на заједничка правила или измијенити њихово подручје примјене».

Као што се подразумијева и види, пренос надлежности (или давање пуномоћја, опуномоћивање) бива инхерентан животу у организованом савременом окружењу, како би се обезбиједила она добра за која је унапријед јасно или да појединац не може да их обезбиједи или да није добро да их појединац обезбјеђује. То и толико није спорно.

Спорно је када се ланац опуномоћивања отуђује, толико продужи да грађанин, којег је воља, бар *ex hypothesi*, приор почињалац тог ланца – дакле, давалац суверенитета, мање или више, скроз изгуби значај као такав. Јер, како се примјећује, «закони и институције Европске заједнице су се развили не само захваљујући капацитету сваке од држава чланица да изрази њену суверену вољу, него такође упркос њој. Данас су закони и институције Европске заједнице високо развијени канали не само за рјешавање конфликта између држава чланица већ такође за дисциплиновање њихових суверених воља и утицање на њих».⁴⁵⁷

И друго, спорно је када се надлежности које су делегиране на институције једне државе почну да у толиком броју делегирају даље – институцијама изван и изнад државе – да се, барем за даље гледајућу стратешку анализу, појављује као итекакав проблем феномен «празне орахове љуске».

⁴⁵⁷Jose de Areilza, *SOVEREIGNTY OR MANAGEMENT? THE DUAL CHARACTER OF THE EC'S SUPRANATIONALISM-REVISITED*, 1995, www.jeanmonnetprogram.org/archive/papers/95/9502ind.html

Према томе, мора се – поготово када су у питању европске интеграције – гледати унапријед и поставити – али на вријеме – стрингентан лимит преноса надлежности, нека врста доње границе (ауто)десуверенизације, која се још еуфемистички описује као пренос надлежности (или «дјелова суверенитета») на супранационалне европске институције.

Доња граница или «point of no return»?

Један примјер за покушај постављања таквог лимита проналазимо у већ разматраној «Мастрихтској одлуци» Њемачког уставног суда. У тој одлуци најприје се каже, цитирамо: «Демократски принцип тако не спречава федералну републику Њемачку да постане члан заједнице држава (организоване на супра-националној основи). Али предуслов за чланство је да су легитимитет и утицај који започиње од народа такође обезбијеђени унутар ове федерације држава».

Другим ријечима, да би трансфер суверених надлежности био демократски и легитиман, треба да буду демократске и легитимне те институције и инстанце ка којима се трансфер одвија, што када су у питању институције ЕУ – уз «недовољан» изузетак парламента – није случај. Отуда се закључује да њемачки савезни парламент (Bundestag) остаје за њемачки народ главни начин да партиципира у демократском процесу.

Затим се закључује: «Лимити проширивању функција и овлашћења Европске заједнице су постављени посредством демократског принципа, због тога функције и овлашћења од суштинског значаја морају остати њемачком парламенту».

6.7.7. Клаузула о добровољном напуштању ЕУ

Ако је судити по овој пресуди укупно (и овом у њој изнијетом наведеном мишљењу), могло би се једноставно закључити да сувереност «на крају крајева» припада свакој конкретној држави чланици. Додуше, то можда и јесте тако; но, то би, евентуално, тек требало прецизно утврдити. Дотле, остаје да овај овакав преклузиван закључак не произилази из овдје и до сада наведеног.

Да бисмо се још више примакли преклузивности закључивања, објективно и неодбациво одговорили на оно стартно, матично питање, да бисмо разумјели меритум ове проблематике, корисно је да се направе још нека теоријска разјашњења.

На примјер, мислимо на проблем дјељивости суверенитета. Може ли се суверенитет дијелити? Може ли се ограничити? А да се при том некако ипак сматра суверенитетом? Јер, рецимо, «Нелсон сматра да је ограничавање суверености једнако с њеним поништењем».⁴⁵⁸

Шире посматрано, запитали смо се, заправо, ко је, да тако кажемо, старији – државно или међународно право?

То је једно од базичних и малтене 200 година старих питања теорије међународног права: Примат државног или примат међународног права?

Наравно, пошто је овдје ријеч о релацији Европска унија-држава чланица, питање треба да гласи: Примат супранационалног/европског или примат државног права?

⁴⁵⁸Ханс Келзен, *ПРОБЛЕМ СУВЕРЕНОСТИ И ТЕОРИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА* – Прилог једној чистој теорији права, Службени лист СЦГ, БГ, 2003.г., фуснота, стр. 168.

Одговор је, наравно, једноставан. То, да супранационално право има примат, очито је и произилази *eo ipso*.

Према томе, Европска унија је суверена у области права. Њени закони су обавезујући за 28 држава чланица. Надређени домицилном законодавству, дакле, државном праву. Као што знамо, ако дође до конфликта неке европске и норме унутрашњег права, ова друга је (аутоматски) дерогирана и сматра се ништавном. Значи, ЕУ има неку врсту правне пре-моћи, тако да ту важи да «ко год да правну моћ има у рукама, то је правна моћ која је суверена».⁴⁵⁹

Или можда можемо и ријечима утицајног правног теоретичара: «Уместо правна моћ или државна моћ, можемо рећи и суверена моћ».⁴⁶⁰

И збиља, као што се увиђа, када се сазна да ствари у ономе најважнијем овако стоје, за питање (или запитаност) о томе ко држи кључеве суверенитета може да се помисли да је по изгледу и сувишно.

Причекајмо, ипак, са таквим помишљањем.

Како се очито, чак таутолошки, закључак да супранационално има примат у односу на државно право односи према поменутој пресуди Њемачког суда? Да ли се међусобно поништавају?

Да погледамо, најприје, шта се каже у пресуди: «Уколико би, на примјер, европске институције или управна тела требало да примијене или развију Уговор из Мастрихта на начин који не би био у складу са Уговором у његовој данашњој форми, а на коме се заснива Акт о приступању Немачке, сваки правни инструмент који би произишао из такве активности не би се сматрао обавезујућим на територији Немачке. Државна тела Немачке била би

⁴⁵⁹ Ово је увид теоретичара међународног права Шомлоа, цитира га Келзен у његовој овдје цитираној студији «Проблем суверености и теорија међународног права – Прилог једној чистојтеорији права», на страници 49.

⁴⁶⁰ Ханс Келзен, нав. дело, стр. 52.

ограничена из разлога уставног права од примјене таквих правних инструмената у Њемачкој».⁴⁶¹

Значи, ова пресуда је, заправо, одговор надлежне инстанце на питање: Ако ЕУ усвоји или донесе неку мјеру за коју би се нашло да представља *ultra vires* (прекорачење надлежности), ко је надлежан да то прекорачење надлежности установи?

Само, запитаност се овдје и односи на то која је то инстанца надлежна у таквом случају. У томе је нејасноћа: Ко има надлежност («искључиву надлежност да прогласи меру Заједнице нелегалном узимајући за то различите основе, укључујући и основу да је мера донета *ultra vires*»)⁴⁶²?

Једно је јасно. У оним областима у којима има искључиве надлежности, ЕУ је суверена. У оним областима у којима су државе чланице искључиво надлежне, оне. «У областима и политикама гдје је Заједница ексклузивно компетентна, овлашћење да се врши јавна власт је неопозиво трансферисано на европске институције, и акција националне државе је једноставно недопустива».⁴⁶³

Према члану 3, Уговора о функционисању Европске уније, «Унија има искључиву надлежност у овим подручјима: а) царинска унија б) утврђивање правила о тржишној утакмици потребних за функционисање унутрашњег тржишта ц) монетарној политици за државе чланице чија је валута евро д) очување морских биолошких ресурса у оквиру заједничке риболовне политике и е) заједничкој трговинској политици.

⁴⁶¹Уставни суд Њемачке, пресуда од 12. септембра 1993.г., наведено према: Цозеф Вајлер, УСТАВЕВРОПЕ, фуснота, стр. 325.

⁴⁶²исто, стр. 325.

⁴⁶³Giandomenico Majone, *DILEMMAS OF EUROPEAN INTEGRATION*, p. 77.

Тражили смо одговор и на питање: Има ли ЕУ Kompetenz-Kompetenz? Запажа се да је то питање већ помало *passee*, имајући у виду даљњу «конституционализацију система уговора» и реалну федерализацију ЕУ – од Мастрихта до Лисабона. Имајући у виду и неке мање познате, чак некако сакривене чињенице. На примјер: «...Пошто уговори не садрже експлицитну листу области у којима Заједница има искључиву надлежност, то је било на Суду да изради такву једну листу».

Реалније, актуелно питање сада гласи: У којим областима ЕУ има Kompetenz-Kompetenz?

Доиста, то и иначе треба јасно саопштити: «Да Унија нема капацитет прогресивног одређивања дјелокруга и простирања њених властитих овлашћења, не би ни постојао процес интеграција».⁴⁶⁴

Неки одговор се даје и у I поглављу («Категорије и подручја надлежности уније») Уговора о функционисању Европске уније. Читамо члан 2, став 1 овог Уговора: «Кад се Унији Уговорима дају искључиве надлежности у одређеном подручју, само Унија може израђивати и доносити правно обавезујуће акте, док државе чланице то могу чинити самостално само ако их за то овласти Унија или ради provedбе аката Уније».

И овдје, штавише, бар како би да изгледа, сад већ имамо индикативну инверзију: **Не додјељују више државе чланице овлашћења ЕУ, већ ЕУ додјељује овлашћења државама чланицама!**

Међутим, шта ако једна држава чланица – из било ког разлога – одлучи да иступи из ЕУ?

⁴⁶⁴Joze M. De Areilza, *LIMITED UNION, LIMITED NATION STATES A New Model of Allocation of Power in Europe*, p. 102-3.

Јер, према члану 50. Лисабонског уговора о Европској унији, таква могућност је предвиђена и сматра се легалном. Тај члан Лисабонског уговора треба навести *ad literam*: «Свака држава чланица може донијети одлуку о повлачењу из Уније у складу с властитим уставним одредбама».

У том случају, бар како би да изгледа, све делегиране надлежности ова држава враћа натраг. Та држава се враћа у стање некадашњег и неподијељеног суверенитета.

Значи, свака држава-чланица задржава за себе право да «дигне руке» од ЕУ, да добровољно иступи по предвиђеној процедури, таква једна кардинална одлука је на њој. Држава-чланица, дакле, има легално право сецесије и нулификације. Самим тим, јасно би било да је она та којој припада сувереност *in ultima linea*.

Премда је овај закључак тачан и премда ствари доиста стоје тако да кључевесуверености на Континету држе државе, скупа са ултимативним правом да одлуче да раскину чланство и тако (преклузивно) дерогирају дерогирајуће уговоре са ЕУ, питање је колико скупа све то заиста значи ако се има у виду крупан кондиционал оваквог закључка. Када то кажемо, мислимо на изражену «теоретичност» истог, која се теоретичност донекле сигнализира већ оним «шта ако».

Колико државама *in praxi* значи то што теоретски имају легалну могућност да *in extreme* скроз дерогирају «европско право» и да поврате јурисдикцију, т.ј. поново постану правни суверени на властитој државној територији?

Такође, може се поставити и наивно питање: Ако држава једино иступањем може да поврати и потврди да је суверена, једино тако да постигне «реегзекуцију»... шта нам то говори о томе како стоје ствари, изван промулгација и без «идола пећине»?

Најављена могућност да би влада Велике Британије могла да распише референдум о иступању те земље из ЕУ изазива различите реакције и велике дебате унутар и ван ЕУ, унутар Велике Британије и ван ње. Ако би до референдума евентуално дошло, те ако би већина Британаца гласала за иступање из ЕУ – што би било очекивано – тада би након тога «редослед корака» био овакав: «Држава чланица која одлучи повући се, своју намјеру саопштава Европском савјету. С обзиром на смјернице које даје Европски савјет, Унија преговара и с том државом склапа споразум којим се утврђују модалитети њезина повлачења, узимајући притом у обзир оквир за њен будући однос с Унијом. Споразум се договара у складу с чланом 218. ставом 3. Уговора о функционисању Европске уније. Споразум у име Уније склапа Савјет који одлучује квалификованом већином након прибављања сагласности Европског парламента» (члан 50, став 2).

Као што је познато, још ни једна држава до сад није прибјегла таквом напуштању. Опет, до сад таква једна могућност није ни била правно предвиђена или легална, односно процедура сецесије и нулификације не би предвиђена уговором и «комунитарним правом». Тек Уговор из Лисабона доноси ту клаузулу о добровољном повлачењу (или напуштању), допушта сецесију и нулификацију, доноси процедуру по којој се легално спроводе. С тим у вези је корисно подсјетити се да би «базични принцип федерализма био поткопан 'ако би регионална влада дјелујући самостално имала право да напусти федерацију'»...⁴⁶⁵

Но како год да било, док се тако нешто евентуално не деси, државе су ту гдје јесу, остају учлањене у ЕУ. Једна држава чланица, дакле, има право да напусти европску (квази)федерацију (ЕУ). Из тога би произишло «у крајњој

⁴⁶⁵ Arjan H. Schakel, Liesbet Hooghe, Gary Marks, *MULTILEVEL GOVERNANCE AND THE STATE*, in: *The Oxford Handbook of Transformation of the State*, S. Leibfried, E. Huber and J. Stephens (eds.), p. 11.

инстанци, држава чланица ЕУ је држава која располаже сама собом. Ако би пожељела, могла би да изађе из ЕУ».⁴⁶⁶ Али ствари нијесу тако јасне или тако просте како би да изгледа.

«Али како Неил МекКормик примјећује, излазак из ЕУ захтијева преговарања. Ко је 'командир у крајњој инстанци' у тамној и непрокрченој зони испетљавања једне државе из Уније? Које тијело је крајњи арбитар за спорове који се могу појавити у алокацији колективне цијене изласка?»⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ibid., p. 12

⁴⁶⁷ibid., p. 12

ЗАКЉУЧАК:

Као Тезејева нит провлачила се кроз овај рад теза да европске интеграције оперативно понављају процес изградње државе, преузимају и примјењују обрасце онога како ова настајаше у историји у «формативним вековима европског state-building-a».⁴⁶⁸; премда на, такорећи, слџедећем нивоу, то јест на нивоу нове, сложене политичке и правне организације, једне над-националне политеје.

Формално, ствари стоје некако овако: «Међу националним владама постоји консензус да Унија не треба да реплицира једну националну-државу («a nation-state») на европском нивоу»...⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Thomas Ertman, *BIRTH OF THE LEVIATHAN – Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*, p. xi

⁴⁶⁹ Joze M. De Areilza, *LIMITED UNION, LIMITED NATION STATES A New Model of Allocation of Power in Europe*, p. 99.

Или некако овако: «Тек неколицина сумња у то да ЕУ није и не може бити изграђена према моделу европске нације, државе или нације-државе».⁴⁷⁰

Онда, изгледа да је и писац ових редова у тој неколицини. Наравно, не када је у питању први већ други, оvdје нам релевантан дио реченице.

Јер, фактички, онако како је у објективитету, ствари стоје скроз супротно, наиме тако да Унија оперативно баш реплицира националну државу – наравно, ту је бројност опортуних одступања и неопходних модификација – као што се то вишеструко доказује и о чему се опетовано аргументује у овој студији, прије свега тамо гдје се директно кореспондира генералној тези.

Логично, да би се ова теза испоставила као тачна – или најмање(допри)носива и пропулзивна – неопходно је било приступање засебном аутентичном истраживању, које сеу најважнијем односи на сазнавање тога како је, заправо, настала модерна држава (за тај дио посла аутор би могао казати да га је стајао највише труда).

Главни закључак до којег је аутор ту дошао јесте да су у изградњи државе са њеним историјским константама и конституцијом од пресудног значаја слједећа три фактора:

- тржиште (илимаркетизација) у најширем смислу те ријечи
- пресуде и пракса судова (најиндикативнији примјер: амерички Федерални суд)
- рат (или репресија)

⁴⁷⁰ Kalypso Nicolaidis and Stephen Weatherill, *WHOSE EUROPE? National Models and the Constitution of the European Union: Introduction*, in: K. Nicolaidis and S. Weatherill (eds.), *Whose Europe? National Models and the Constitution of the European Union*, Oxford University Press, Oxford, p.8.

Што се, пак, тиче консултоване и проучаване литературе – историјске, политиколошке и социолошке литературе, фокусиране на проблематику изградње и настајања модерне државе – могу се издвојити четири групе аутора, према четири главна фактора који се схватају као круцијални за настајање и настанак државе. Та четири фактора би били:

- рат и насиље

- развој трговине и појава трговачке класе

- динамика капитализма

- утицај нових идеја Реформације и Просвјетитељства

Укупно узев, истраживањем је успостављен и испостављен један модел изградње државе. Разумије се, тај модел је неминовно генерализација, просто с обзиром на то да је некако свака држава која је током модернизације Европе настајала и настала, настала у крајњој линији на специфичан начин, као што то показују и радови норвешког теоретичара Стејна Рокана.

Па ипак – након што смо констатовали то мноштво варијабли и разноврсне неухватљиве специфичности – сасвим је сигурно је да се може говорити о једном, мада на frameworkсведеном и базичном, моделу.

Након тога, остало је још било да се подробније покаже да су за конституисање Европске уније од пресудног значаја били исти главни фактори као и када је у питању (била) модерна држава.

Другим ријечима, да се провјери колико се добијени историјски модел изградње државе – дакле, модел екстрахован и апстрахован из повијеснога

реалитета, онога што је и како је било – поклапа или преклапа или подудара са моделом операционализације онога што називамо европске интеграције.

И одмах за овим треба рећи да су истости или сличности, када компарирамо та два процеса/пројекта, понекад биле толико убједљиве и ударне, малтене, изгледало је понегдје као да се чињенице утркују да се саобразе хипотези од које се пошло у интелектуалну инвестирацију.

Ако је за изградњу национално-територијалне државе фактор од неопозивог значаја представљало тржиште (или боље рећи маркетизација у најширем смислу те ријечи), онда је, како би и требало да је произилазеће, тако и када је ријеч о изградњи ЕУ.

И разумије се, то већ би лакши дио посла, пошто се може сматрати готово општим мјестом увид да је за конституисање ЕУ тржиште (или маркетизација) од одлучујућег значаја. То је до те мјере тако да се може, без икаквог претјеривања, резоновати и резимирати: **нема тржишта, нема ЕУ.** Довољно је, канда, да се подсетимо: «Кључни циљ оснивачког устава ЕУ, Уговора из Рима, било је стварање јединственог европског тржишта, са слободним протоком људи, робе, капитала и услуга».⁴⁷¹

Просто-напросто, маркетизација, такорећи наједном и ниоткуда, генерише мноштво задатака, на односној територији, ти задаци представљају инкомпарабилну сировину за подизање творевине државе, но «задаци не могу да се побрину сами за себе».⁴⁷²

Ако неко декларише да хоће да на каквом ширем простору успостави тржиште или уједини дотад постојећа мања, расцјепкана и слабо или никако

⁴⁷¹ Kathleen R. McNamara, *MAKING MONEY: POLITICAL DEVELOPMENT, GREENBACK AND THE EURO*, p. 17.

⁴⁷² Ernst B. Haas, *BEYOND THE NATION-STATE* (California: Stanford University Press, (1964), наведено према: James A. Caporaso, *ENCAPSULATED INTEGRATIVE PATTERNS vs. SPILLOVER: THE CASES OF AGRICULTURAL AND TRANSPORT INTEGRATION IN THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY*, p. 367

повезана трговишта/тржишта, таква једна најава *ipso facto* има политичку и државоградилачку семантику, значи иста да се на том простору могу очекивати слѣдствена политичка уједињавања, «позитивне» интеграције, једном ријечју – *државоградња*.

Ево, тиме као да се враћамо на Вебера, на његов исказ који нам, како се показује, бијаше једна од ваљаних полазних тачака у истраживању: «Могли бисмо готово бити склони вјеровати да су оснивање и експанзија творевина велике моћи увијек примарно економски увјетовани. Најлакше је генерализирати претпоставку - која је у појединим случајевима чињенична - да је већ постојећи посебно интензивни робни промет на неком подручју нормалан предувјет и повод за његово политичко уједињење. Посебно је ту близак примјер царинског савеза, но има и бројних других примјера».

С тим што бисмо сада доиста и генерализовали његову прет-поставку. Не, наравно, зато што је то, како каже, «најлакше», но прије што је «у појединим случајевима чињенична»: то је, мислимо, тако и очито тако када се ради о Унији а сада је, мислимо, очито (или барем знатно очитије) и када је у питању историјат, какав је био, национално-територијалне државе.

Разумије се, таква генерализација има ширу заснованост: «Ова повећана нова литература је знатно унаприједила наше знање о европском политичком развоју и о *statebuilding*-у генерално. Међу онима који су активни у овој области данас постоји широк консензус око бројних тачака које се тичу европског случаја. У првом реду, још је поткрепљенија чињеница Веберова тврдња да је оно што је одредило рани модерни Запад засебним у односу на друге велике цивилизације била комбинација једне особене врсте политичке заједнице – изузетно продорне суверене, територијалне државе – и динамичне

тржишне економије која је омогућила пробој ка само-одрживом расту и тиме избјегавање периодичних малтузијанских криза».⁴⁷³

Алотропску модификацију оног, оvdје или за нас кључног, представља и слeдећи увид: «С једне стране, без експанзије трговине и успона капиталистичке пољопривреде практички не би било економске основе за финансирање повећаних бирократских структура државе. Но, с друге стране, и саме државне структуре су једна од главних економских основа новог капиталистичког система (да не говоримо о политичкој гаранцији коју је таква основа пружала). Како каже Бродел, 'жељеле то или не, државе су биле највећи подузетници стољећа'. Осим тога, државе су биле муштерије трговаца».⁴⁷⁴

Осим тога, онај базични веберовски увид засебно су прихватили и потврдили му (базичну) тачност и многи други аутори, тако да је, условно речено, рутинизиран. То би могли и овако сумирати: «Ото Хинце, Ото Брунер, Барингтон Мур, и бројни други компаративни историчари су нагласили круцијалну значајност интеракције између урбаних и руралних економских ресурса за структурирање европске државе».⁴⁷⁵

На крају крајева, овај исти увид се може и преокренути и опет ће му се, како изгледа, потврдити тачност. Рецимо, «док је у западној Европи стољеће било раздобље успона државне моћи, у источној Европи држава је слабила – што је и узрок и посљедица економског положаја источне Европе. То је још један примјер кумулативног утицаја друштвених промјена. Како је земљишна аристократија у Пољској јачала захваљујући рентабилном судјеловању у свјетској трговини, а домаћа буржоазија слабила, порезна основа државе се осипала што је значило да краљ није себи могао приуштити одржавање

⁴⁷³ Thomas Ertman, *ibid.*, p.p 3-4.

⁴⁷⁴ Immanuel Walerstein, *SUVREMENI SVJETSKI SISTEM*, str. 106.

⁴⁷⁵ Stain Rokkan, *DIMENSIONS OF STATE FORMATION*, in: *THE FORMATION OF NATIONAL STATE IN WESTERN EUROPE*, Charles Tilly (ed.), p. 584.

адекватне војске. Великаши су стога морали сами себи осигуравати, али је то опет омогућило приватне ратове. Неке од тих приватних армија биле су величином једнаке краљевој војсци. Краље постао изборна функција, а централно законодавно тијело, Сејм, почео је добар дио својих овлашћења преносити на локалне (покрајинске) саборе.

Од тог тренутка јавља се брза дезинтеграција државног апарата».⁴⁷⁶

Овдје је могућа копча са Кантом, његовим довођењем у иманентну и перформативну свезу људске склоности ка трговини и с тим у вези користољубивости, на једној страни, те реализације идеје једне свјетске федерације, на другој.

Ово ће бити јасније уколико, говорећи не сасвим стриктно, препознамо да се Кантова идеја већ доброно остварила и остварује у виду ЕУ, да оно што се зове и «европско право» представља реализовање и реализацију кантовског светског јавног права на једном «мезо» плану, те да је то право израсло из тржишта као мјеста гдје - с краја на крај континента и даље - рационални економски актери тргују, укидајући при том границе држава и тако их озбиљно и одсудно раздржављујући. То укидање и то раздржављење, наравно, ови актери немају на уму; но оно постоји као прије тога испланирано, као инволвирано у пуком интензивирању и екстензивирању трговине и трговања... и ови актери, несвјесни као неке пчеле или мрави, врше посао који им је дат а да они тога нијесу ни свјесни.

*

Затим, тек је нешто мање очигледно и општепознато да су за конституисање ЕУ, понекад и понегдје, ништа мање значајне пресуде судова, наравно прије свега

⁴⁷⁶ Immanuel Walerstein, *ibid.*, str. 234.

Европског суда правде (то јест, Суда правде Европске уније, како га преименује Лисабонски уговор).

Овај суд је (на споран начин) сам себе унаприједио из статуса интернационалне у статус супранационалне јуридикке инстанце, *de jure* и кроз пресуде у случајевима Van Gend en Loos од 5. фебруара 1963.г. и Costa v. E.N.E.L. од 15. фебруара 1964. г.

Конкретно, случај Van Gend en Loos је установио (дакле, по први пут) директну примјенљивост европског права на појединце, без медијације од стране националних влада, док је случај Costa v. E.N.E.L. установио супремацију закона ЕУ над законима држава, уколико постоји конфликт.

Али наравно, ако Суд, као институција, као дио власти унутар система ЕУ, постаје и легалноправно наднационалан, тада то *ipso facto* постаје и ЕУ as a whole, као што је, заправо, јасно само по себи. Суд је вукао и вуче читаву ЕУ «нагоре», да кажемо увећавајући њезину конкретизовану наднационалност.

Подсјетимо се, један број изучавалаца европских интеграција стоји на становишту да су се у неким периодима кризе интеграција (1960-их) читаве европске интеграције, заправо, сводиле на јуридикки аспект, то јест, пресуде ове судске инстанце. Сматра се, штавише, да се и европске интеграције укупно заснивају на судским одлукама и тумачењима, те на политичким консеквенцама судских одлука.

На примјер: «Као што знамо (...) стварање европског заједничког тржишта је било веома много фаворизовано од стране Европског суда правде...»⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Sergio Fabbrini, *BUILDING A MARKET WITHOUT A STATE The EU in an American perspective*, p.120.

Да појаснимо и то да се таква пракса наставила све до новијег времена, као што то показује «други талас конституционализације»⁴⁷⁸, наиме, случајеви *Von Colson* (1984), *Marleasing* (1990) или *Francovich* (1991a).

Политичка фактичка посљедица овакве праксе је – шта друго него «судска контрола националних политика».⁴⁷⁹

А разумјевши колико је то (исто) тако било и када су настајале државе, током дуге транзиције из средњевјековља у модерност, разумјећемо и до које мјере, доиста, теза да интеграције у Унију понављају некадашње интеграције у државу стоји и може бити сматрана евидентно тачном (или доказаном). То јест, „има толико тога да се каже, са становишта значајних вриједности, о улози коју је право имало у настајању држава на Западу“.⁴⁸⁰

Међутим, то засигурно није нешто што бисмо назвали општепознатим.

Прије свега, први аутор ове дисертације може да изјави да му је – и када је, укупно, рад на дисертацији понешто одмакао, било, просто, непознато да су – како уопште, тако поготово у тој и толикој мјери – у изградњи држава модерности велику и важну улогу имале судске инстанце, одлуке, односно, пресуде тих инстанци и право укупно.

Ево како о томе пише теоретичар Ђанфранко Поџи:

⁴⁷⁸ Alex Stone Sweet, *THE CONSTITUTIONALIZATION OF THE EU – Steps towards a supranational polity*, in: *Democracy and Federalism in the European Union and the United States*, S. Fabbrini (ed.), p. 48.

⁴⁷⁹ *ibid.*, p. 51.

⁴⁸⁰ Gianfranco Poggi, *JURIDICAL ASPECTS OF EUROPEAN STATE-MAKING: A RETROSPECTIVE*, Working Paper No. 48, presented at American University of Paris, 26th of April, 2007, p.10.

Ја сам већ сугерисао да је током читавог развоја модерне државе правни аргумент, апеловање на концепт правде и правоваљаност нечијег полагања права, конституисао дистинктивну и значајну (мада ређе и одлучујућу) компоненту политичког процеса.⁴⁸¹

То је било особито важно увиђање на којем се намах и одмах, увјерено и дефинитивно, још боље засновала главна хипотеза. Јер тиме је, некако наједном, постало очито или већскоро очито да европске интеграције и у том аспекту у основи понављају процес настајања модерне државе.

У том смислу – анализирајући не само у правном но и у политичком контексту рад Европског суда правде и његове надлежности – релевантни проучаваоци те проблематике указују на паралеле између тог суда (и Европске уније) и Врховног суда, из времена када је формирана америчка федерација (и САД). На примјер:

Принцип пречег установљује да тамо гдје Европски суд правде има легалне надлежности, државе чланице су спријечене у предузимању акције. Постоје моћне одлуке за чију значајност паралеле налазимо у установљењу судског надзора (1803.), федералне супремације (1819.), и федералне регулације међудржавне трговине (1824.) од стране Врховног суда Сједињених Држава.⁴⁸²

У сваком случају, испоставило се – негдје у мањој, негдје у већојјасноћи – да су исти фактори који су били пресудно главни у конституисању национално-територијалне државе поново били/јесу дјелатни и ангажовани – са оном истом чинилачком одсудношћу – и у конституисању ЕУ као наднационалне заједнице. То се односи на тржиште и на улогу, резонување, практиковања и пресуде судова, прије свега и највише оних који су били попут поменутог Врховног суда у САД.

⁴⁸¹ Gianfranco Poggi, *THE DEVELOPMENT OF THE MODERN STATE*, p. 86.

⁴⁸² James A. Caporaso, *THE EUROPEAN UNION AND FORMS OF STATE...*, p. 37.

Инкомпаративан значај та два фактора – тржишта и суда, када је у питању ЕУ building, прегнантно истиче Серђо Фабрини. Ево шта каже:

*Тако, ЕУ конституише случај market-building-a, промовисан (на нивоу Заједнице) правном прије него политичком акцијом.*⁴⁸³

Разумије се, идентификовање идентичности или сличности - и овдје-ондје упадљиво или ударно подударане у два голема повијесна процеса: настајање националне државе и настајање супранационалне ЕУ⁴⁸⁴ - не ваља да нас учини немарнима према ономе што се ту не уклапа, што је различитост.

Но исто тако, иако су «историјски процеси који су довели до акумулације државне моћи знатно различити од оних који се у Европи данас одвијају», треба са-знати и то да се «ове дискрепанције интерпретирају као одступања (ЕУ није 'права' држава), радије него квалитативне разлике у state-building обрасцима».⁴⁸⁵

In summa, између та два голема процеса постоје и разлике, међу којима је прва ова: ЕУ настаје махом без коришћења оружаних средстава и насиља, док је, насупрот томе, то такоређи незаобилазно када је у питању формирање држава у доба модернизације историје.

Очекивано, овдје се може покренути питање: Колико је главна теза, по којој Европска унија настаје као што настаде држава, релевантна и реална у свијетлу сазнања да је важну улогу у том настајању имао рат, док ЕУ, као што је познато, настаје без употребе оружаних средстава?

⁴⁸³ Sergio Fabbrini, *BUILDING A MARKET WITHOUT A STATE*, p. 8.

⁴⁸⁴ По политикологу Герију Марксу («The Third Lens...», pp. 26-7) ова два процеса се сличе и по томе што се оба одвијају без јасне свијести о крајњем циљу. «Европске интеграције личе на state-building по одсуству мастер плана...Највећим дијелом, држава је стварана као инструмент за одређене намјене без инхерентне оријентисаности ка држави... Европска унија, мишљена у смислу њене базичне политичке структуре или њеног финалног одређења, је на сличан начин варљива»...

⁴⁸⁵ James A. Caporaso, *ibid.*, p. 36.

О томе смо већ нешто претходно казали. Рат је био важан за настанак државе – но не и пресудно важан. Стиче се утисак да аутори који наглашавају фактор рата западају у упорно пренаглашавање. Што се више о томе размишља и сазнаје, што се више провјерава да ли је или колико је то баш тако, јача становиште да рат, додуше, јесте био важан за настајање државе, но не и пресудно важан.

Јер, као што смо раније у-казали, ратовало се у историји вјековима прије но што је настала модерна држава, односно – држава као таква.

И доиста, један број аутора (историчара) по-казује да, ипак, нешто друго би важније од толико пренаглашеног фактора рата.

Имамо, дакле, поред типологије која се, некако, етаблирала – унутар које се држава види примарно као машина за вођење рата и нешто што је постало прије свега ратом – још и неке друге. «Такве типологије могу, на примјер, наглашавати право прије него ратовање као сигнификантну карактеристику држава».⁴⁸⁶

Него, на крају крајева, није ли тачно и то да и Европа држава и држава Европа историјски долазе након ратова, обје, наиме, настају као послератне творевине - једна након Тридесетогодишњег рата, друга након Другог свјетског рата? И нису ли неки аутори склони да Тридесетогодишњи рат описују као «први свјетски рат»?

*

Друго, рат, заправо, јесте имао одређени значај када је у питању појављивање и постајање ЕУ. Тај значај, тај утицај је индиректан. Или имплицитан.

⁴⁸⁶ Michael J. Braddick, *STATE FORMATION IN EARLY MODERN ENGLAND c. 1550-1700*, Cambridge University Press, 2000, p. 15.

Наиме, ЕУ не настаје ратом или ратовањем, но рат итекако утиче на то настајање – у смислу ратне пријетње или **страха од рата**.

Значајност таквих страхова и таквих размишљања, када је у питању ЕУ, не треба потцијенити и треба их овдје макар евидентирати.

Рецимо, «одлука САД да се не повуку као после Првог светског рата него да Маршаловим планом и НАТО-ом, као заштитом и оградом од Совјетског Савеза, гарантују безбедност Западној Европи, учинила је нешто друго – подстакла је у њој склоност ка европском повезивању. Још су за време рата покрети отпора против националсоцијалистичког поробљавања своје заједништво обасјали духом хуманистичке и хришћанске европске традиције. Карл Герделер (Carl Goerdeler, 1884-1944) је у свом мировном плану у јесен 1943. објавио: 'Отуда нам се чини да би требало понудити повезивање европских народа у један савез европских држава. Његов циљ би морао бити да се Европа обезбеди од сваке могућности понављања неког европског рата...' А у јулу 1944. групе отпора из више европских земаља израдиле су Декларацију о европској сарадњи, којом је за послератни период тражено успостављање једне европске владе, једног европског врховног суда и једне заједничке европске војске».⁴⁸⁷

Такође: «Европски отпор против Хитлерове диктатуре био је, дакле, клица европског покрета после Другог светског рата; друга је био хладни рат: Без двојице великих деспота 20. века, Хитлера и Стаљина, европски покрет за уједињење не би био могућ. Уједињење је први пут у историји континента требало да буде трајно и требало је да створи наднационалне институције. Поглед на развој 'ми' осећања од битке код Саламине до данас даје једно колико просто толико и депримирајуће објашњење: Европа је увек могла бити заједно против нечег и никада заједно за нешто. Она је постизала јединство пре свега кад се радило о одбрани од заједничке стварне или измишљене

⁴⁸⁷ Хаген Шулице, *ДРЖАВА И НАЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ ИСТОРИЈИ*, стр. 216.

опасности, а то јединство је престајало кад би престала опасност. Када су Арабљани упали у Галију и били потучени код Тура и Поатјеа, када су Монголи преко Мађарске и Шлезиије надирали, кад су Турци дошли до зидина Беча, Европа се исто тако заклињала на јединство као и за време кинеског боксерског устанка 1900, када се чинило да се обистињавају визије страха од 'жуте опасности' и када се за његово гушење, само четрнаест година пре Првог светског рата, ипак могао саставити све-европски експедициони корпус, и то у време када су национализам и империјализам још увелико заклањали поглед на свеевропске односе.

Опасност од новог светског рата, напада Варшавског пакта на Западну Европу, додуше умањена постојећом нуклеарном пат позицијом између Истока и Запада, али од избијања Корејског рата 1950.г. знатно потхрањивана, не само да је повећавала спремност Западне Европе за војни савез, него је довела и до сазнања да економско, војно и политичко повезивање захтева одустајање од изоловане, националнодржавне политике».⁴⁸⁸

Према томе, рат је на одређени начин, итекако, био значајан када је у питању настанак и настајање Европске уније – и то одмах од првих почетака. «У Европи, утицај рата на ЕУ био је мање директан и отуда мање снажан. Жеља да се минимизира потенцијал за обнављање непријатељстава између великих сила био је критични оригинални мотив за европске интеграције, изражен у Европској заједници за угаљ и челик из 1952. године и потписивању Римског уговора из 1957. Настављено продубљивање ЕУ state building-а током наредних декада многи су схватили као покушај да се ријешу 'Њемачки проблем' чвршћим везивањем Њемачке за њене бивше непријатеље у квази-федералној унији».⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ исто, стр. 216-217.

⁴⁸⁹ Kathleen R. McNamara, *ibid.*, p.16.

Чак се сматра да је у претходно објашњеном смислу рат био не «један од...» већ најзначајнији, критични галванизатор европског уједињавања у унију. Рецимо, «историчари су идентификовали бројне факторе који су допринијели процесу европских интеграција, укључујући витални економски интерес европских нација. Ипак, јединствена и најважнија покретачка снага широм континента било је сјећање на рат (...) Таква сјећања су имала важну улогу за оне британске конзервативце, од којих су многи били ветерани Другог свјетског рата, који су увели Велику Британију у Европску економску заједницу (ЕЕЗ), претходника Европске уније, 1973. године».⁴⁹⁰

К томе, не треба сметнути с ума ни то да се ЕУbuilding конкретно одвија у сјенци једног рата - тако названог Хладног рата, што је податак који такође има несумњиви значај. «Међутим, поштено је да се каже да је за око 40 година, пројекат европског уједињења могао да рачуна највише на пасивни консензус међу већином европских националних мњења. Ових 40 година биле су године Хладног рата, још један конфликт који је обликовао ЕУ. Од 1940-их све до 1970-их централни аргумент за западно европске интеграције био је супротстављање совјетској пријетњи, која је била видљива свима у присуству Црвене армије у ИсточнојЊемачкој и у подијељеном Берлину (...) Совјетским лидерима од Јозефа Стаљина до Леонида Брежњева треба постхумно додијелити медаљу за допринос европским интеграцијама».⁴⁹¹

С овим у вези... то колики је утицај ова два фактора: тржишта и рата - односно: ратне пријетње - на изграђивање и настајање државе, на ма којој скали изграђивања и настајања, показује и ова сљедећа табела, преузета из литературе о политичком развоју.

⁴⁹⁰ Timothy Garton Ash, *THE CRISIS OF EUROPE*, p. 3.

⁴⁹¹ *ibid.*, p. 4.

Figure 2: Theorizing Political Development⁴⁹²

		<i>Threat of War</i>	
		Low	High
<i>Market Integration</i>	Low	No Statebuilding	Uneven Statebuilding
	High	Uneven Statebuilding	High Statebuilding

У овом кон-тексту ваља још подсетити да ЕУ функционише у једном специфичном и релативно новом модусу.

⁴⁹² преузето из: *ibid.*, p.8.

Њезина моћ није у репресивним потенцијалима, колико у њезином утицају, наине у способности, до сада незабиљеженој, да буде атрактор политикама и популацијама, да обликује кључне друштвене токове у скоро свим државама континента, да се наметне без употребе оружане опресије.⁴⁹³ Теоретичар Цереми Рифкин је то описао синтагмом «европски сан».

Другим ријечима, то значи да данас имамо једну нову, необичну – но и издејствовану – ситуацију да оно што су некада краљеви-централизатори постизали насилно и насиљем, то данас ЕУ (и то на многим већем, континенталном ареалу) постиже без употребе онога што се понекад назива *hard power*.

У новије вријеме, осим тога, отприлике од 1990-их, појављује се ново и појачано интересовање за ову конкретну тематику – за оно што у овом раду називамо нетржишни ефекти тржишта.

На примјер: «Социолози од скоро историјски и компаративно истражују структурирање савремених капитализама. Једна важна тема у овој литератури је то како је *economy building* у капиталистичким друштвима саставни елемент *state building-a*».⁴⁹⁴

*

Да ли су европске интеграције ране постмодерности и *statemaking* ране модерности *deductis deducendis* идентични?

⁴⁹³ Отоме и у: Moravcsik Andrew, *HOW EUROPE CAN WIN WITHOUT AN ARMY*, *Financial Times*, 2003.

⁴⁹⁴ Neil Fligstein and Iona Mara-Drita, *HOW TO MAKE A MARKET: REFLECTIONS OF THE ATTEMPT TO CREATE A SINGLE MARKET IN THE EUROPEAN UNION*, *American Journal of Sociology*, Vol. 102, No. 1, (Jul 1996), p. 1

Засигурно, између та два процеса - или пројекта? – налази се једна суштинска идентичност или истост.

Наиме, када се уклоне не само разлике и «одступања», но и све садржинске сличности, као и све што је контигентно, опет (пре)остаје пред дијаскопским истраживачевим погледом једна идентичност по форми, која је по форми но никако формална.

Речена форма је, укратко, **форма интеграција**.

И Европска унија и држава су «интеграционе јединице нове величине», свака у њеноме моменту. Обје, пак, настају кроз форму и формулу интеграција. И када се, кажемо, мисаоно склони све што је конкретно-повијесни садржај, остаје та форма интеграција у њеној елементарности.

Суштинска идентичност конституисања ЕУ и конституисања државе је, онда, интеграција; *то јест, ово обоје настају кроз интеграције*.

С тим у вези, напријед вукуће је још једном се осврнути на то како процес или форму интеграција схвата теоретичар Норберт Елијас. По њему, процес интеграције је до те мјере важан, одсудан за процес цивилизације, да он у једном дијелу не прави никакву реалну разлику међу њима.

Оно што скоро експлицитно закључује је и то да између ова два подлежећа процеса - модерних интеграција и постмодерних интеграција, нема никаквог реално-повијеснога дисконтинитета. То, другим ријечима, значи ништа мање до да европске интеграције не само да понављају и подражавају изградњу модерне државе са њеним општепознатим устројством, већје у бити ријеч о једном те истоммегапроцесу или о једној, континуиранојмада крајње статарној, динамици.

Видимо следеће кретање: најпре један замак стоји наспрам другог, онда једна територија наспрам друге, затим једна држава наспрам друге; данас се први пут на историјском обзорју виде наговеиштаји бробе за интеграцију подручја и мноштва људи у још већем обиму.

По Елијасовој процјени и пројекцији

*могуће је претпоставити да ће даљим интегрисањем чак и веће јединице постепено бити окупљене под стабилну власт и у унутрашњем смислу бити пацификоване, да ће се, с друге стране, оружје окретати према споља, против људских заједница исте величине, све док с већом интегрисаношћу не дође до даљег смањивања растојања, те се и ова друштва потпуно удруже, што би довело до пацификације светског друштва(...)
Процес 'цивилизације', кад се ради о стандарду понашања и нагонском животу, јесте исто оно што, кад је о међуљудским односима реч, значи процес узнапредовале интеграције, даље диференцијације друштвених функција и, у складу с тим, стварање све обухватнијих међузависности од чијег стања и кретања појединац зависи, био он тога свестан или не.⁴⁹⁵*

Како изгледа, оваква тачка гледишта је базично блиска и још неким ауторима. Нпр.: «За почетак, требало би признати да пошто су и state building и европске интеграције сукцесивне историјске епизоде, не могу бити виђене као независни случајеви политичке структурације».⁴⁹⁶

Атаса, када је ријеч о овој базичној идентичности и интерконекованости конституисања државе и конституисања Уније – малтене, могло би се помислити да је ријеч о континуитету конституисања – имамо један рад за који је нађено да би га ваљало издвојити. Наиме, током завршних етапа рада на дисертацији, аутор је «открио» студију «Restructuring Europe», аутора Стефана Бартолинија, за кога се одмах проналази да представља, да тако кажемо,

⁴⁹⁵ Норберт Елијас, ПРОЦЕС ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ, стр. 375-6.

⁴⁹⁶ Gary Marks, A THIRD LENS..., p. 36.

интелектуалног истомишљеника, исто и то да је та студија од примјетне односне важности, то уз остало и зато – не наравно на првоме мјесту – што писца овог рада ослобађа могуће инвективе пуке ексцентричности или исфорсираног *novum*-а ради *novum*-а.

Нека се читалац увјери и сам. Кључно питање од кога Бартолино полази је ово: «Прво, је ли ЕУ покушај формирања државе («an attempt at state formation»)»?⁴⁹⁷ Затим ово питање и образлаже: «ЕУ је често описивана као новина која се тако радикално одваја од претходних форми политичке организације да врло мало – ако уопште ишта – може да се научи од претходних историјских модела (...) У оштрој супротности са оваквим гледиштем, аргуентујем да се гледањем на прошла искуства *large-scale* територијалних формација веома много може научити о ЕУ и њеном будућем развоју, о начину како се структурира и о врсти проблематичних притисака којима је изложена».⁴⁹⁸

Затим, даје се и кључан одговор на оно кључно питање, овај одговор:

*ЕУ се није развијала кроз рат или преко територијалне аквизиције, али у мјери у којој су акумулирана супранационална овлашћења и трансфери функција већ видљиви, ЕУ може бити дефинисана као један покушај формирања државе који се до данас карактерише ограниченим административним капацитетима, јаким регулаторним овлашћењима у одређеним областима, врло slabим фискалним капацитетима, и јаким јуридичким капацитетима нарастим из ранијих сфера надлежности.*⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Stefano Bartolini, *RESTRUCTURING EUROPE*, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. xiii

⁴⁹⁸ *ibid.*, p. xiii

⁴⁹⁹ *ibid.*, p. xiii

Затим се одмах у сљедећој реченици образлаже овај одговор: «Са историјске тачке гледишта, нема ничег ексцепционалног или новог у овој конфигурацији субсистемске диференцијације. Чак иако конфигурација није структурално стабилна и крајњи исходи су досад далеко од тога да буду јасни, искуство прошлости може помоћи у концептуализацији произилазећих проблема. Овдје се тврди, с једне стране, да интересантни увиди могу бити стечени лоцирањем ЕУ интеграција унутар шире шеме европског развоја који је трајао од слома Римске империје до формирања модерних држава; и, с друге стране, да ово ново ширење домашаја и опсега преко-територијалне комуникације може бити ваљано разумљено једино на позадини територијалне, културне, економске и административне диференцијације проузроковане појавом система држава».⁵⁰⁰

Тако, дакле, аутор чију смо студију издвојили схвата у јасноћи да да би се (доиста) разумјело оно што се назива европске интеграције, човјек треба да се сазнавалачки фокусира на «историју формирања нације-државе у Европи у једном броју критичких чворишта».⁵⁰¹

А да ли је утврдио и утврдио да европске интеграције понављају и подражавају повијесни процес/пројекат изградњу државе?

Да погледамо... Најприје да констатујемо да се још једном констатује да «а) искуство формирања нације-државе нуди користан аналитички оквир за теорију регионалних интеграција; б) елементи нације-државе који се сматрају одсутни у европској политеји нијесу били 'дати' предуслови за постанак нације-државе, већ су били, умјесто тога, историјски конструисани од стране нације-државе; и ц) проблеми и судбина ЕУ не могу бити адекватно

⁵⁰⁰ *ibid.*, p. xiii

⁵⁰¹ *ibid.*, p. 55.

проучавани без разматрања историјског наслеђа њених саставних дијелова: нација-држава».⁵⁰²

Потом, на другом мјесту у студији, читамо: «Консолидацијом нације-државе у модерној Европи доминирала је јасна стратархијска структура са сврставањима заснованим на релацијама између обичних људи, њихових локалних владара и нових центара (националних) претендената на моћ. Алијансе између локалних владара и обичних људи тежиле су да произведу високо децентрализовану локалну консолидацију, као у градовима-државама или конфедералним провинцијама. Алијансе и интеграција између локалних владара и националних претендената тежиле су да произведу елитистички-засноване форме large-scale територијалне консолидације. Алијансе између обичних људи и националних претендената, одсијецајући локалне владаре, тендирале су да произведу још израженију централну консолидацију».⁵⁰³

Онда одмах у сљедећој реченици слиједи поента до које је и стало, ево која: «Ова историјска и пре-модерна state-building статархијска релација поново се појављује («...is reappearing...») у процесу територијалне експанзије повезане са развојем ЕУ. Интергавернментализам може бити сматран за форму 'елита-консолидације' засноване на акомодацији између централних претендената (нови центар Брисел) и локалних владара (државних егзекутива и централних институција). Супранационализам, насупрот, представља форму 'централне-консолидације' засноване на алијанси између обичних људи и централних претендената на рачун локалних националних владара. 'Локална-консолидација', заснована на алијанси обичних људи и локалних националних

⁵⁰² *ibid.*, p. 116.

⁵⁰³ *ibid.*, p. 389.

владара, имплицира редеофинисање садашњег институционалног дизајна и динамику у правцу више децентрализоване и конфедералне структуре».⁵⁰⁴

Напослијетку, ипак, оно што је за нас најзанимљивије, те онолико колико најзанимљивије толико и најзначајније, то је да исто оно што и студија «Restructuring Europe» или ова дисертација коју, ево, окончавамо, на исти начин у-казује и нико други до фамозни пројектант Европске уније Жан Моне.

И као што се на крају испоставља, просто је невјероватно до које мјере неки његови базични ставови, неке његове поставке, неки његови увиди, заправо живо кореспондирају са радом који је пред читаоцем. То је до те мјере тако да се, без имало претјеривања, може саопштити да му се нека врста «ратификације» – или ако се хоће: потврда истинитости – може пронаћи баш у Монеовим размишљањима о истој теми (дакле о европским интеграцијама и Европској унији) те сазнањима која је објелоданио и (што је важније) којима је био вођен и на основу којих је, заправо, оркестрирао «европски пројекат».

У ужем смислу, то се прије свега или највише односи баш на генералну хипотезу овог рада. Бар како се чини, најбоље потврде њене (право)ваљаности, њене тачности, ако се хоће – њене истинитости, представља једна референца која је, некако, на крају помјерена у други план а коју би, овдје и иначе, требало актуелизовати и истаћи. Свакако, то су Монеови «Мемоари».

Читајући ово штиво (и то са великим интересовањем и интригираношћу) схватамо колико је исто паспарту за правилно и потпуно разумијевање европских интеграција и Европске уније, баш као и будућности национално-територијалне државе.

Засигурно, оно што је за писца ових редова природно најинтригантније то је да је, заправо, Монеу било мање или више потпуно јасно да оно чега су се

⁵⁰⁴ *ibid.*, p. 389.

подухватили, почевши од «Шумановог плана», заправо и раније, представља понављање или подражавање процеса/пројекта изградње национално-територијалне државе – чак, прије Француске неголи Америке – само, наравно, на већој, континенталној скали, то јест на већем географском и повијесном нивоу.

Стога, потпуно је логично, складно и кохерентно да се ова дисертација заврши једним односним све-је-тима-речено исказом Монеовим; наиме, баш оним којим овај Ришеље европских интеграција завршава његове мемоаре. Ево шта каже:

Људи који су дошли да ме посјете у Луксембургу били су интригирани тиме што су на мом столу видјели фотографију чудноватог сплава. То је био Кон-Тики, чије авантуре су усхитиле читав свијет а који је за мене био симбол.

'Ови млади људи – објаснио сам посјетиоцима – изабрали су свој правац, и онда су пошли на пут. Знали су да не могу да направе заокрет назад. Какве год да биле тешкоће, имали су само једну опцију да наставе да иду даље. Ми смо се такође упутили ка нашем циљу, а то су Сједињене европске државе; и за нас такође нема враћања натраг'.

Али вријеме пролази, а Европа се креће тек споро на курсу којем је тако дубоко предана... Ми не можемо стати, када је цио свијет око нас у покрету. Јесам ли рекао довољно јасно да Заједница коју смо створили није циљ сама себи? То је процес промјене, који наставља онај исти процес који је у једном ранијем историјском периоду произвео наше националне форме живљења. Као наше провинције у прошлости, наше нације данас морају да науче да живе под заједничким управама и институцијама. Суверене нације прошлости не могу више решавати проблеме садашњости: оне не могу осигурати њихов властити прогрес или контролисати властиту будућност. А Заједница као таква је само једна фаза на путу ка организованом свијету сјутрашњице.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЕ:

Aalberts E. Tanja, *THE FUTURE OF SOVEREIGNTY IN MULTILEVEL GOVERNANCE EUROPE – A Constructivist Reading*, *Journal of Common Market Studies*, 2004, Volume 42, Number 1, pp. 23-46.

Alter Karen, *WHO ARE THE 'MASTERS OF THE TREATY'? European Governments and the European Court of Justice*, *International Organization* 52(1): 121-147; [aei-pitt.edu/2434/1/002500_1. pdf](http://aei-pitt.edu/2434/1/002500_1.pdf)

Anderson Perry, *THE NEW OLD WORLD*, *Verso*, London, New York, 2011.

Areilza de Jose, *SOVEREIGNTY OR MANAGEMENT? THE DUAL CHARACTER OF THE EC's SUPRANATIONALISM-REVISITED*, 1995. www.jeanmonnetprogram.org/archive/papers/95/9502ind.html

Areilzade Jose, *LIMITED UNION, LIMITED NATION STATES A New Model of Allocaton of Power in Europe*, in: Kalypso Nicolaidis, Stephen Weatherill (eds.), *Whose Europe? National Models and the Constitution of the European Union*, OxfordUniversity Press, Oxford, 2003.

Ash Timothy Garton, *THE CRISIS OF EUROPE – How the Union Came Together and Why It's Falling Apart*», *Foreign Affairs*, September/October 2012.

Bache I. and Flanders M. (eds.), *MULTI-LEVEL GOVERNANCE*, Oxford, *Oxford University Press*, 2004.

BARROSO SAYS EU IS AN 'EMPIRE', *EU Observer*, 11.07.07, euobserver.com/institutional24458;

BARROSO HAILS THE EUROPEAN 'EMPIRE', *The Telegraph*, 11 Jul 2007, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557143/Barroso-hails-the-European-empire.html

Barroso Manuel Jose, *STATE OF THE UNION ADDRESS*, 12.09.2012, europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_en.htm

Bartelson J., *A GENEALOGY OF SOVEREIGNTY*, (Cambridge: *Cambridge University Press*), 1995.

Bartolini Stefano, *RESTRUCTURING EUROPE*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

Beard Charles A., *AN ECONOMIC INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION OF THE UNITED STATES*, New York, *Macmillan Company*, 1921.

Beck Ulrich, Grande Edgar, *KOZMOPOLITSKA EUROPA*, *Školska knjiga*, Zagreb, 2006.g.

Bellamy Richard, *SOVEREIGNTY, POST-SOVEREIGNTY AND PRE-SOVEREIGNTY: Three Models of the State, Democracy and Rights within the EU*, available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1530445> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1530445>

Berggruen Nicolas and Gardels Nathan, *THE NEXT EUROPE Toward a Federal Union*, Foreign Affairs, July/August 2013.

Бери Норман, *УВОД У МОДЕРНУ ПОЛИТИЧКУ ТЕОРИЈУ*, *Службени гласник*, 2007. г.

Bernard Mitchell, *ECOLOGY, POLITICAL ECONOMY AND THE COUNTER-MOVEMENT. Karl Polanyi and the second great transformation*, in S. Gill and J.H. Mittelman (eds.) 'Inovations and Transformations in International Studies', Cambridge: *Cambridge University Press*, pp. 75-89, 1997.

Bernard N., *MULTILEVEL GOVERNANCE IN THE EUROPEAN UNION*, (The Hague: *Kluwer Law*), 2002.

Birchfield Vicki, *CONTESTING THE HEGEMONY OF MARKET IDEOLOGY: Gramsci's 'Good Sense' and Polanyi's 'Double Movement'*, *Review of International Political Economy*, Vol. 6, No. 1 (Spring, 1999), pp. 27-54.

Blok Mark, *FEUDALNO DRUŠTVO, Golden marketing*, Zagreb, 2001.g.

Boden Jean, «*ŠEST KNJIGA O REPUBLICI*», *Politička kultura*, Zagreb, 2002.g.

Börzel A.Tanja, *WHAT CAN FEDERALISM TEACH AS ABOUT THE EUROPEAN UNION?*, Paper prepared for the Conference «Governing Together in the New Europe», Robinson College, Cambridge, 12-13 April 2003.

Braddick J. Michael, *STATE FORMATION IN THE EARLY MODERN ENGLAND c. 1550-1700*, Cambridge University Press, 2000.

BRITAIN, PROUD HOME OF EUROSCEPTICISM, *The Guardian*, 26 January 2012.

Brzezinski Zbigniew, *BETWEEN TWO AGES—America's role in the technetronic era*, Penguin Books, 1977.

Бродел Фернан, *ИДЕНТИТЕТ ФРАНЦУСКЕ*, библиотека *Синтеза*, 2010. г.

Бродел Фернан, *МАТЕРИЈАЛНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА III*, Библиотека *Истраживање историје*, 2008. г.

Bunyan Tony, *THE SHAPE OF THINGS TO COME*, EU future report,
<http://www.statewatch.org/analyses/the-shape-of-things-to-come.pdf>

Бурдије Пјер, *СИГНАЛНА СВЕТЛА—Прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.г.

Вајлер Џозеф, *УСТАВ ЕВРОПЕ*, библиотека *Европа*, Београд, 2002. г.

Вебер Макс, *ПРИВРЕДА И ДРУШТВО*, *Просвета*, Београд, 1976. г.

Veber Maks, *POLITIKA I VLAST*, *Naklada Jasenski i Turk*, 1999.g.

Волерстин Имануел, *UVOD U ANALIZU SVJETSKOG SISTEMA*, *Отворени културни форум*, Цетиње, 2005. г.

VEĆINA BRITANACA ŽELI DA IZAĐE IZ EU, Dojče Vele, 23. 11. 2012.g.,
www.dv.de/vecina-britanaca-zeli-da-izade-iz-eu/a-16400255

Garrett Geoffrey, *THE NATION STATE IN THE GLOBAL ECONOMY: Obstinate or Obsolete?*, paper presented at the APSA annual meeting, August 1997, Washington, DC; also prepared for the 50th anniversary of volume of *International Organization*, 1997.

Gill Stephen, *THEORIZING THE INTEREGNUM. The double movement and global politics in the 1990s*, in: B. Hettne, *International Political Economy*, London, Zed Books, pp. 65-99, 1995b

GLOBAL TRENDS 2030: ALTERNATIVE WORLDS, www.dni.gov/nic/globaltrends, December 2012.

Grej Džon, *LAŽNA ZORA*, *Masmedia*, Zagreb, 2002.g.

Guttman J. Robert, Riener Lynne, (eds.), *EUROPE IN THE NEW CENTURY: Visions of an Emerging Superpower*, 2001.

Guehenno Jean Marie, *THE END OF THE NATION STATE*, *University of Minnesota Press*, 2000.

Guy Verhofstadt, *THE UNITED STATES OF EUROPE*, *Federal Trust for Education and Research*, London, 2006.

Дерида Жак, *ОДМЕТНИЧКЕ ДРЖАВЕ (два огледа о уму)*, *Центар за медије и комуникације*, Београд, 2007. г.

DRAGHI: 'UNITED STATES OF EUROPE' NOT NECESSARY TO SAVE THE EURO, *EurActiv*, 30 August 2012.

Drucker F. Peter, *POSTKAPITALISTIČKO DRUŠTVO*, *Privredni pregled*, Beograd, 1995. г.

Дузинас Костас, *ИМПЕРИЈА И ЉУДСКА ПРАВА*, *Службени гласник*, 2009. г.

Duchene Francois, *JEAN MONNET: The First Statesman of Interdependence*, New York, 1994.

Elazar J. Daniel, *FEDERALISM AND THE WAY TO PEACE*, *Reflections*, Paper No. 13, *Institute of Intergovernmental Relations*, Queen's University Kingston, Ontario, Canada K7L 3N6, 1994.

Елијас Норберт, *ПРОЦЕС ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ*, библиотека *Синтеза*, Сремски Карловци*Нови Сад, 2001. г.

Etzioni Amitai, *EUROPEAN UNIFICATION AND PERSPECTIVES ON SOVEREIGNTY*, *Daedalus*, Vol. 92, No. 3, Themes in Transition (Summer, 1963), pp. 498-520, published by *MIT Press*

Ertman Thomas, *BIRTH OF THE LEVIATHAN Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*, *Cambridge University Press*, 1997.

EU FACES SPLIT ON POLICE POWERS, *The Observer*, January 21, 2007.

EUROPEAN PARLIAMENT RESOLUTION OF 19 FEBRUARY 2009. ON THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY AND ESDP

ECONOMIC CRISIS IN EUROPE: CAUSES, CONSEQUENCES AND RESPONSES, European Commission, *European Economy* 7/2009

Zarka Jean-Claude, *ОСНОВИ ИНСТИТУЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ*, Г-17 *Институт*, 2004. г.

Zürn Michael, *THE STATE IN POST-NATIONAL CONSTELLATIONS – Societal Denationalization and Multi-Level Governance*, *Arena Working Papers* WP99/35, 15. 12. 1999.

Ioannides Isabelle, *THE EUROPEAN RAPID REACTION FORCE: Implications for Democratic Accountability*», Paper 24. Bonn: Bonn International Centre for Conversion (BICC), September 2002.

JACQUES DELORS INTERVIEW: EURO WOULD STILL BE STRONG IF IT HAD BEEN BUILT TO MY PLAN, *Telegraph*, December 2011.

JACQUES DELORS: EURO WAS FLAWED FROM BEGINNING, *BBC News*, 3 December 2011.

Joerges Christian, *THE MARKET WITHOUT THE STATE? THE 'ECONOMIC CONSTITUTION' OF EUROPEAN COMMUNITY AND THE REBIRTH OF REGULATORY POLITICS*, *European integration on-line papers (EioP)*, 1997.

Jordan Andrew, *THE EUROPEAN UNION: An evolving system of multi-level governance... or government*, in: *'Policy&Politics'*, vol. 29, no. 2: 193-208

Кант Имануел, *ВЕЧНИ МИР*, *Гутенбергова Галаксија*, 1995. г.

Келзен Ханс, *ПРОБЛЕМ СУБЕРЕНОСТИ И ТЕОРИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА* – Прилог једној чистој теорији права, *Службени лист СЦГ*, БГ, 2003. г.

Lambert J., *EUROPE: The Nation-State Dies Hard, Review of Radical Political Economics*, Vol. 22, No. 1, pp. 1-13, 1990.

Лефевр Жорж, Путас Х. Шарл, Бомон Морис, *ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ II*, *Просвета*, Београд, 1961. г.

Leonard Mark, *WHY EUROPE WILL RUN THE 21ST CENTURY*, 4th Estate, London, 2005.

Leonard Mark and Hans Kundnani, *THINK AGAIN: European Decline, Foreign Policy*, May/June 2013.

Leonard Mark, *FOUR SCENARIOS FOR THE REINVENTING EUROPE*, *European Council on Foreign Relations*, November 2011.

LISBON TREATY: WHAT THEY SAID, BBC, news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8282241.stm

LUNCH WITH FT: Jared Diamond, *Financial Times*, August 7 2009.

Majone Giandomenico, *LIBERALIZATION, Re-REGULATION, AND MUTUAL RECOGNITION: Lessons from Three Decades of EU Experience*, *Scottish Jean Monnet Centre Working Paper Series*, Vol.1, No. 1, January 2009.

-*THE RISE OF THE REGULATORY STATE IN EUROPE*, *West European Politics*, ms, pp. 1-41.

-*MONETARY UNION AND THE POLITICIZATION OF EUROPE*, Keynote speech at the Euroacademia International Conference: “The European Union and the Politicization of Europe”, Vienna, 8-10 December 2011.

-*EUROPE AS THE WOULD-BE WORLD POWER*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

-*DILEMMAS OF THE EUROPEAN UNION The Ambiguities & Pitfalls of Integration by Stealth*, Oxford, *Oxford University Press*, 2005.

-*REGULATING EUROPE*, *Routledge*, London and New York, 1996.

Marciano Alain, *ECONOMISTS ON DARWIN’S THEORY OF SOCIAL EVOLUTION AND HUMAN BEHAVIOUR*, *The Papers on Economics and Evolution*, No. O521, Evolutionary Economics Group, MPIJena, Max Planck Institute of Economics, 2005.

Marks Gary, *A THIRD LENS: Comparing European Integration and State Building*, in: *European Integration in Social and Historical Perspective: 1850 to the present*, Jitte Klausen and Louise Tilly (eds.), Lanham, MD: Rowman and Littlefield, pp. 23-43, 1997.

-*EUROPE AND ITS EMPIRES: From Rome to the European Union*, *Journal of Common Market Studies* (plenary lecture presented at the Biennial Conference of the European Union Studies Association, Boston, March 3, 2011)

-*TERRITORIAL IDENTITIES IN THE EUROPEAN UNION*, in: *REGIONAL INTEGRATION AND DEMOCRACY*, Anderson Jeffrey (ed.), Romman and Littlefield, New York, 1999.

-Marks Gary, Hooghe L. and Blank K., *EUROPEAN INTEGRATION AND THE STATE*, in: *Integration Theory, Subsidiarity and the Internalisation of Issues: The Implication for Legitimacy*, European University Institute, Florence, Robert Schuman Centre, EUI Working Paper, RSC No. 95/7, 1995.

McCormick John, *CRISIS AND THE FUTURE OF EUROPE*, *Cicero Foundation Great Debate Paper*, No. 12/06, September 2012.

McCormick John, *EUROPE IS NOT DEAD*, *EurActiv* (published: 28 September 2011)

McNamara Kathleen R., *MAKING MONEY: POLITICAL DEVELOPMENT, GREENBACK AND THE EURO*, Working Paper PEIF-15, 2004.

Mendell Marguerite and Salee Daniel (eds.), *THE LEGACY OF KARL POLANYI: Market, State, and the Society at the End of Twentieth Century*, New York, *St. Martin's Press*, 1991.

Milward A.S., *THE EUROPEAN RESCUE OF NATION STATE*, Berkeley, University of California Press, 1992.

Минклер Херфрид, *ИМПЕРИЈЕ – Логика владавине светом-од Старог рима до Сједињених држава*, библиотека *ευρωπη*, 2009. г.

Монбријал де Тјери, *ДЕЛАЊЕ И СИСТЕМ СВЕТА*, *CLIO*, 2003. г.

Monnet Jean, *MEMOIRS*, Doubleday & Company, 1978.

Moravcsik Andrew, *HOW EUROPE CAN WIN WITHOUT AN ARMY*, *Financial Times*, 2003.

-*WHY THE EUROPEAN COMMUNITY STRENGTHENS THE STATE: Domestic Politics and International Cooperation*, Working Paper 52, Cambridge, MA, *Harvard University Press*, 1994.

-*FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION: RHETORIC AND REALITY*, in: *THE FEDERAL VISION: LEGITIMACY AND LEVELS OF GOVERNANCE IN THE UNITED STATES AND THE EUROPEAN UNION*, Kalypso Nikolaidis and Robert Howse (eds.), Oxford University Press, 2001.

-EUROPEAN INTEGRATION: LOOKING AHEAD, in: Great Decisions 2008, Foreign Policy Association, 2007.

Морин Едгар, *КАКО МИСЛИТИ ЕУРОПУ*, Свјетлост, Сарајево, 1989. г.

Nicolaidis Kalypso, *CONCLUSION: THE FEDERAL VISION BEYOND THE FEDERAL STATE*, in: K. Nicolaidis and R. Howse (eds.), *THE FEDERAL VISION: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*

Nicolaidis Kalypso and Weatherill Stephen (eds.), *WHOSE EUROPE? National Models and the Constitution of the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Нојман Франц, *ДЕМОКРАТСКА И АУТОРИТАРНА ДРЖАВА*, библиотека *Нанпујед*, 1974. г.

Офе Клаус, *МОДЕРНОСТ И ДРЖАВА*, Филип Вишњић, 1999. г.

Omae Kenichi, *THE END OF THE NATION STATE*, *Economies*, New York: Simon and Schuster Inc., 1995.

Пеинтер Сидни, *ИСТОРИЈА СРЕДЊЕГ ВЕКА*, СЛЮ/Глас српски, 1997. г.

Poggi Gianfranco, *THE DEVELOPMENT OF THE MODERN STATE*, (Stanford: Stanford University Press), 1978.

Poggi G., *JURIDICAL ASPECTS OF EUROPEAN STATE MAKING: A Retrospect*, Working Paper No. 48, presented at American University of Paris, 26th of April, 2007.

POKRENUK POSTUPAK PROTIV MAĐARSKE, Deutsche Welle, 18.1.2012.g., www.dw.de/pokrenuk-postupak-protiv-madarske/a-15672830

Pollack M., *CREEPING COMPETENCE: The expanding agenda of EC*, *Journal of PublicPolicy*, vol. 14, no. 2: 95-145, 1994.

Prigogine Ilya, Stengers Isabelle, *ORDER OUT OF CHAOS: Man's New Dialogue With Nature*, Bantam Books, 1984.

Puchala Donald, J., *OF BLIND MEN, ELEPHANTS AND INTERNATIONAL*

INTEGRATION, Journal of Common Market Studies, Vol. 10, No. 2, pp. 267-284, 1972.

Reding Viviane *A POWERFUL VISION FOR OUR FUTURE –WHY WEE NOW NEED THE UNITES STATES OF EUROPE*, 26.11. 2012, ec.europa.eu/commission_2010-2014/reding/pdf/use_en.pdf

Reinhard Wolfgang, *POWER ELITES AND STATE BUILDING*, European Science Foundation, *CLARENDON PRESS*, 1996.

Rhodes R. A. W., *THE HOLLOWING OUT THE STATE: The Changing Nature of the Public Service in Britain*, *Political Quarterly*, Vol. 65, No 22, pp. 138-151, 1994.

Rhodes R.A.W., *THE NEW GOVERNANCE: Governing without Government*, *PoliticalStudies*, Vol. 44, No. 4, pp. 652-667, 1996.

Rifkin Jeremy, *EUROPSKI SAN*, *Školska knjiga*, Zagreb, 2006. g.

Rifkin Jeremy, *THE EMPATHIC CIVILIZATION*, Penguin Book, USA, 2009.

Root Hilton, *THE FOUNTAIN OF PRIVILEGE Political Foundations of Markets in OldRegime France and England*, *University of California Press*, 1994.

Rosamond B., *GLOBALIZATION AND MULTI-LEVEL GOVERNANCE IN EUROPE*, Paper for Conference on 'Globalization and its Implications for Europe and the UnitedStates', Atlanta, 1999.

Sandholtz W. and Stone Sweet A., *EUROPEAN INTEGRATION AND SUPRANATIONAL GOVERNANCE*, *Journal of European Public Policy*, Vol. 4, No. 3, 297-317.

Сајмон Ф. Џејмс, *КАКВА ЈЕ ТО НАЦИЈА*(Томас Џеферсон, Џон Маршал и епска борба за стварање Сједињених Америчких Држава)», *Историјски институт Црне Горе*, библиотека *Преводи*, 2005. г.

Саскија Сасен, *ГУБИТАК КОНТРОЛЕ? СУВЕРЕНИТЕТ У ДОБА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ*, *Београдски круг*, 2004. г.

Sbragia Alberta, *THINKING ABOUT THE EUROPEAN FUTURE: The Uses of Comparison*, in: *Euro-Politics: Institutions and Policymaking in the 'New' European Community*, ed. Alberta Sbragia, (Washington, Brokings Institution, 1992)

Shapiro L. David, *FEDERALISM A Dialogue*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1995.

Sikorski Radek and Westerwelle Guido, *A NEW VISION FOR EUROPE*, *New York Times*, 18. 9. 2012, www.nytimes.com/2012/09/18/opinion/a-new-vision-of-europe.html?_r+3&ref=global&

Skowronek Stephen, *BUILDING A NEW AMERICAN STATE: The Expansion of National Administrative Capacities*, (Cambridge, Cambridge University Press), 1982.

Smith Julie, *GLOBAL NEWS STAND: The Heartless EU*, *Foreign Policy*, March 2003.

Stone Sweet Alec and James Caporaso, *FROM FREE TRADE TO SUPRANATIONAL POLITY: The European Court and Integration*, in: *EUROPEAN INTEGRATION AND SUPRANATIONAL GOVERNANCE*, Wayne Sandholtz and Sweet Stone, Oxford, 1998, islandia.law.yale.edu/alecstonesweet/PDFs/Judical ConstEurope Ch 1. Pdf

Stone A.S., *GOVERNING WITH JUDGES: Constitutional Politics in Europe*, Oxford, England: *Oxford University Press*, 2000.

THE EUROPEAN PARLIAMENT IS CALLING FOR EU ARMY, *The European Journal*, 23.2. 2009.

Tilly Charles (ed.), *THE FORMATION OF NATIONAL STATE IN WESTERN EUROPE*, *Princeton Press*, 1975.

Тили Чарлс, *СУОЧАВАЊЕ СА ДРУШТВЕНОМ ПРОМЕНОМ*, Филип Вишњић, 1997. г.

Турен Ален, *НОВА ПАРАДИГМА*, *Службени гласник*, 2011. г.

Fabbrini Sergio, *HOW CAN A MARKET BE BUILT WITHOUT A STATE?-A Comparative perspective on Market Building and Legal Integration in Europe*, Working Paper 02/2003, University of Trento, School of International Studies

Fabbrini Sergio(ed.), *DEMOCRACY AND FEDERALISM IN THE EUROPEAN UNION AND THE UNITED STATES Exploring post-national governance*, London, *Routledge*, 2004.

Fisher Joska, *EUROPE IN WONDERLAND*, *Project Syndicate*,

<http://www.project-syndicate.org/commentary/fischer32>)

Fligstein Neil and Drita Iona, Mara, *HOW TO MAKE A MARKET: REFLECTIONS OF THE ATTEMPT TO CREATE A SINGLE MARKET IN THE EUROPEAN UNION*, *American Journal of Sociology*, Vol. 102, No. 1, (Jul 1996)

Fotopoulos Takis, *THE NATION STATE AND THE MARKET*, *Democracy&Nature: The International Journal of inclusive democracy*, vol. 2, no. 2, (issue 5) (1994)

Фридрих Ј. Карл, *КОНСТИТУЦИОНАЛНА ДЕМОКРАТИЈА*, ЦИД, Подгорица, 2005. г.

Фуше Мишел, *ЕВРОПСКА РЕПУБЛИКА*, *Стубови културе*, 2000. г.

Haas E., *THE UNITING OF EUROPE*, Stanford, CA, *Stanford University Press*, 1958.

Haas Ernst B., *BEYOND THE NATION-STATE* (California: Stanford University Press, (1964)

Habermas Jürgen, *ESEJI O EUROPI – s prilozima Dietera Grimma i Hansa Worländera*, *Globalizacija i identitet*, Zagreb, 2008.g.

Хамилтон Александер, Медисон Џемс, Џеј Џон, *ФЕДЕРАЛИСТИЧКИ СПИСИ*, библиотека *Идеје*, Београд, 1981. г.

Хајек Фридрих фон, *ПРАВО, ЗАКОНОДАВСТВО И СЛОБОДА*, ЦИД, 2002. г.

Hardt Michael, Negri Antonio, *IMPERIJ*, *Multimedijalni institut*, Zagreb, 2003. г.

Хегел, Г.В.Ф., *ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ДУХА*, БИГЗ, 1974. г.

Held David, *LAW OF STATE, LAW OF PEOPLE: Three Models of Sovereignty*, Published in: *Legal Theory*, *Centre for the Study of Global Governance*, London School of Economics and Political Science, 8.2. 2002.

Хелд Дејвид, *ДЕМОКРАТИЈА И ГЛОБАЛНИ ПОРЕДАК*, библиотека *Филип Вишњић*, 2003. г.

Nix Simon, *WHERE IS THE EU GOING?*, *Public Policy Research*, June-August 2011.

Хинсли Хери Френсис, *СУВЕРЕНОСТ*, *Филип Вишњић*, 2001. г.

Hodges M., *EUROPEAN INTEGRATION*, Harmondsworth: *Penguin Books*, 1971.

Хофбауер Ханс, *ПРОШИРЕЊЕ ЕУ НА ИСТОК*, Филип Вишњић, 2004. г.

Hoffman S., *OBSTINATE OR OBSOLETE?: The fate of the nation state and the case of Western Europe*, *Daedalus*, vol. 95, no. 3: 862-915, 1996.

Cable Vincent, *THE DIMINISHED NATION STATE: A study in the loss of economic power*, *Daedalus*, 124: 23-54, 1995.

CALL FOR VOTE ON 'EUROPE EMPIRE', *The Times*, 11. 7. 2007.

Caporaso A. James, *THE EUROPEAN COMMUNITY AND FORMS OF STATE: Westphalian, Regulatory or Post-Modern*, in: *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34., no. 1, March 1996.

-*POLANYI IN BRUSSELS: EUROPEAN INSTITUTIONS AND THE EMBEDDING OF MARKETS IN SOCIETY*, Prepared for presentation at the Penn/Temple European Studies Colloquium, November 26, 2007. *Publications Department*, 1979)

-*ENCAPSULATED INTEGRATIVE PATTERNS vs. SPILLOVER: THE CASES OF AGRICULTURAL AND TRANSPORT INTEGRATION IN THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY*, *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 4 (Dec., 1970), pp. 361-394.

-*CHANGES IN THE WESTPHALIAN ORDER: TERRITORY, PUBLIC AUTHORITY, AND SOVEREIGNTY*, Special Issue of "International Studies Review", Oxford, *Blackwell Publishers for the International Studies Association*, 2000.

Cirn Mihael, *УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ*, Филип Вишњић, 2003. г.

Christiansen T., *EUROPEAN INTEGRATION BETWEEN POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS THEORY: The End of Sovereignty*, EUI Working Paper RSC, No. 94/4, European University Institute Florence, Robert Schumann Centre, 1994.

Šumpeter Jozef, *KAPITALIZAM, SOCIJALIZAM I DEMOKRACIJA*, Plato, 1998. г.

Walker Martin, *EUROPE: Superstate or Superpower?*, *World Policy Journal*, Winter 2000.

Wallace W., *THE SHARING OF SOVEREIGNTY: The European Paradox*, *Political Studies*, Vol. 47, No. 3, pp. 503-521, 1999.

Wallace William, *THE ILLUSION OF SOVEREIGNTY*, (London, Liberal Publications Department, 1979)

Wallerstein Immanuel, *SUVREMENI SVJETSKI SISTEM*, *Ekonomaska biblioteka*, Zagreb, 1986.g.

Weiler J.H.H., *FEDERALISM AND CONSTITUTIONALISM: EUROPE'S SONDERWEG*, in: *THE FEDERAL VISION: LEGITIMACY AND LEVELS OF GOVERNANCE IN THE UNITED STATES AND THE EUROPEAN UNION*

Џенкинс Филип, *ИСТОРИЈА САД*, Филип Вишњић, Београд, 2002. г.

Џонсон Пол, *ИСТОРИЈА АМЕРИЧКОГ НАРОДА*, библиотека *Историја*, Београд, 2003. г.

Шулце Хаген, *ДРЖАВА И НАЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ ИСТОРИЈИ*, Филип Вишњић, Београд, 2002. г.

Weingast R. Barry, *THE ECONOMIC ROLE OF POLITICAL INSTITUTION*, *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol 11, No 1, Spring 1995.

Werner W.G. and de Wilde J.H., *THE ENDURANCE OF THE SOVEREIGNTY*, *European Journal of International Relations*, Vol. 7, No.3, pp. 283-313, 2001.

Wolf Charles jr., Zycher Benjamin, *EUROPEAN MILITARY PROSPECTS*, *Economic Constraints and the Rapid Reaction Force*, RAND Publications, 2001.

БИОГРАФИЈА:

Бојан ЈОВАНОВИЋ

магистар политичких наука

(дипломирао и магистрирао на ФПН)

-двје године асистент приправник наФПН, на предмету *Основи политичких наука*,

- 2004./2006. савјетник у Министарству културе и медија Црне Горе

-стални сарадник у дневном листу *Вијести*

-страни језици: *енглески*

ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ:

- *Стратегија десубјективизације, Дигнитас, Цетиње (2003.г.)*
- *Цивилизација у транзицији, Дигнитас, Цетиње, (2005.г.)*
- *Дигитална деспотија, Нова књига/Плима, Подгорица (2008.г.)*
- *Digitalna despotija, Sion, Zagreb (2010.g.)*

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Бојан Б. ЈОВАНОВИЋ_____

број уписа 924_____

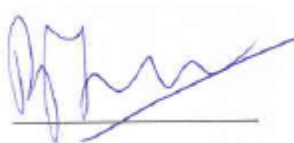
Изјављујем да је докторска дисертација под насловом

ЕВРОПСКА УНИЈА И БУДУЋНОСТ НАЦИОНАЛНО-ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 24.03.2015.

Потпис докторанда

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора _____ Бојан Б. ЈОВАНОВИЋ _____

Број уписа 924 _____

Студијски програм европске интеграције

Наслов рада ЕВРОПСКА УНИЈА И БУДУЋНОСТ НАЦИОНАЛНО-ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ

Ментор проф. др Слободан САМАРЦИЋ

Потписани Бојан Б. ЈОВАНОВИЋ

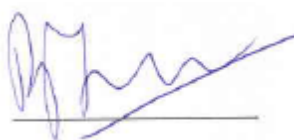
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 24.03.2015.

Потпис докторанда

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЕВРОПСКА УНИЈА И БУДУЋНОСТ НАЦИОНАЛНО-ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство - некомерцијално - без прераде

4. Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима

5. Ауторство - без прераде

✓ **6. Ауторство - делити под истим условима**

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 24.03.2015.

Потпис докторанда

